SIGISMUNDI STORCHENAU,

IN

ACADEMIA VINDOBONENSI

LOGIC. ET METAPH.

PROFESSORIS PUB. ORD.

INSTITUTIONES LOGICÆ.

EDITIO QUINTA

AB AUCTORE EMENDATA.

VENETIIS,

APUD JOSEPHUM ROSSI FIL. BARTHOL.

M D C C X C I V.

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

Digitized by Google

<36616020810012

<36616020810012

Bayer. Staatsbibliothek

Bayerische
Staatsbibliothek
München

CONSPECTUS
TOTIUS OPERIS.

Prolegomenon in Philoſophiam. Pag. 1
Prolegomenon in Logicam. 47

PARS I.

De Facultate Cognoſcitiva Mentis Humanæ.

CAPUT I. *De Ideis, earumque Objectis.* 51
CAPUT II. *De Formali Idearum Differentia.* 53
CAPUT III. *De Materiali Idearum Differentia.* 56
CAPUT IV. *De Idearum Signis.* 67
CAPUT V. *De Vocabulorum Uſu, Abuſu, ejuſque Remediis.* 73
CAPUT VI. *De Definitione.* 83
CAPUT VII. *De Diviſione.* 94
CAPUT VIII. *De Judicio.* 97
CAPUT XI. *De Enunciatione, & ejuſdem Variis Speciebus.* 100
CAPUT X. *De Diverſis Enunciationum Proprietatibus.* 104
CAPUT XI. *De Enunciationibus in Methodo Scientifica Uſitatis.* 111
CAPUT XII. *De Ratiocinatione.* 114
CAPUT XIII. *De Argumentatione, & nominatim de Syllogiſmo Simplici.* 121
CAPUT XIV. *De Syllogismo Compoſito.* 132
CAPUT XV. *De Reliquis Argumentandi Speciebus.* 133

PARS II.

De Veritate Cognoſcenda.

Caput I.	*De Veritate, ac Falſitate in Genere, earumque diverſis Speciebus.*	142
Caput II.	*De Veritate Idearum, Judiciorum, ac Ratiociniorum.*	146
Caput III.	*De Indiciis Veritatis, Certitudine, & Evidentia.*	157
Caput IV.	*De Senſu Intimo, & Senſu Naturæ Communi.*	167
Caput V.	*De Teſtimonio Senſuum Externorum.*	182
Caput VI.	*De Auctoritate.*	195

PARS III.

De Cognitione veritatis.

Caput I.	*De Scientia, ejusque Diverſis Speciebus.*	201
Caput II.	*De Probatione, & Demonſtratione.*	207
Caput III.	*De Probabilitate, & Opinione.*	219
Caput IV.	*De Fide.*	239
Caput V.	*De Interpretatione, & Lectione Librorum.*	255
Caput VI.	*De Ignorantia, ejuſque Cauſſis.*	266
Caput VII.	*De Errore, ejuſque Fontibus.*	273
Caput VIII.	*De Concertatione Litteraria.*	292

PRO-

PROLEGOMENON

IN

PHILOSOPHIAM.

§. I.

PHilosophiam sapientiæ studium; sapientiam vero ex mente veterum rerum divinarum, & humanarum, caussarumque, quibus hæ res continentur, scientiam esse ex Tullio novimus. *Quid Philoſophia?* *De off. l. 2. c. 2.* Veteres igitur ad philosophiam retulerunt omnia ea, quæ sive de Deo, sive de spiritibus, sive de mundo corporeo & rationis ductu, & sensuum experientia cognosci possunt: quæ opinio a veritate profecto aliena non est; etsi, qui hodie obtinuit mos, eidem haud suffragetur. Nostro nimirum hoc tempore naturales scientias ob amplissima, quibus jam auctæ sunt, incrementa ita partimur, ut sub philosophiæ ambitu duntaxat logica, metaphysica, mathesis, physica, atque ethica contineantur, reliquis in diversas iterum classes distributis. Origo nominis si quæritur, ea modesto Pythagoræ responso debetur, „ omnes enim, qui in rerum contemplatione *Cic. qq. Tusc. l. 5. c. 3.*

 „ stu-

„ studia ponebant „ sapientes σοφοὶ & habe-
„ bantur, & nominabantur, idque eorum nomen usque ad Pythagoræ manavit ætatem; „ quem, ut scribit auditor Platonis Ponticus „ Heraclitus, vir doctus imprimis, Phliuntem „ ferunt venisse, eumque cum Leonte Principe Phliasiorum docte & copiose disseruisse quædam: cujus ingenium, & eloquentiam cum admiratus esset Leon, quæsivisse ex eo, qua maxime arte confideret; „ at illum: artem quidem se scire nullam, „ sed esse φιλόσοφον. " Scientia porro ipsa varias omnino ab orbe condito vicissitudines experta est, ut enim certum est eam in primo generis humani parente fuisse cumulatam admodum atque perfectam, cum ipse eum Auctor supremus insigni exornaverit sapientia, ut Ecclesiasticus testatum fecit: ita dubitari vix potest, eam labente tempore, & suscrescentibus inter homines vitiis ita concidisse, ut paucissimi numerarentur, quia ad eam aut condiscendam, aut excolendam operam conferrent aliquam.

II. Non ita tamen pulcherrimum hocce sapientiæ studium ex orbe exsulavit, ut non quavis ætate diversis in nationibus fuerint nonnulli, qui eruditionis magis conspicuæ famam adepti fuissent. Ut de antiquis Hebræorum Patriarchis taceam, prima omnium gentium, in qua philosophicæ disciplinæ sensim efflorescere cæperunt, quantum quidem ex veterum monumentis colligi potest, fuit Chaldæa Babyloniæ pars, cujus incolæ Chasdim, seu Chusdim a Chuso Chami filio compellati fuerunt; etsi enim Ægyptii hanc sibi gloriam olim vindicare conabantur, contendentes, Chaldæos ex colonia Ægyptiaca prognatos esse, inter eruditos tamen, ut vult Stanlejus, jam fere certum est, Persarum Magos, qui omnem suam eruditionem a Chal-

dæis

dæis mutuati sunt, ipsis Ægyptiis longe antiquiores esse, neque alia fuit ipsius Tullii mens Chaldæos antiquissimum doctorum genus compellantis. Viri præ reliquis inter Chaldæos celebres fuerunt Zoroaster, qui ex mente S. Epiphanii Nimrodi ætate floruit. Belus rex auctor, ut fertur, astronomiæ circa annum mundi 2682. cujus manibus a superstitioso populo in Deorum numerum relatis Semiramis ejus filia templum media in Babylone exstruxit, quod non minus ab arte, & splendore inclaruit, quam ex eo, quod suprema ejusdem pars Chaldæis, Magisque aptissimum ad contemplandos siderum cursus præberet locum: Berosus denique, qui ab historia, quam, Ptolomæo Philadelpho imperium tenente, in lucem emisit, illustre sibi nomen comparavit, quique primus Chaldaicas disciplinas in Græciam intulit, statua propterea auro obducta ab Atheniensibus honoratus, ut Plinius refert. Præcipuus Chaldæorum in excolenda astronomia erat labor, quæ tamen brevi in astrologiam. aliasque turpissimas superstitiones degeneravit, unde factum est, ut omnem fere eruditionem suam ad vanas divinationes, somniorum interpretationes, artesque magicas referrent. Hujus porro eruditionis partes in diversas familias erant distributæ (nec dum enim publice docendi mos obtinuerat), atque ipsum familiæ caput in id curam intendit, ut scientia sua ad nepotes, ac posteros propagaretur, atque augeretur etiam. Quæ ejusmodi erant familiæ, propriam sibi in provincia sedem deligebant, immunitateque a publicis oneribus ac vectigalibus gaudebant.

De div. l. 1.

l. 7. §. 37.

III. Philosophia Chaldæorum per finitimam brevi Arabiam, Persiamque propagata est; in hac rursum Zoroaster quidam (nomen hoc viris magna eruditione conspicuis videtur id

Quæ Persarum?

temporis fuisse commune) memorandus est, qui religionem meliorem in formam redigendo, ac populares suos erudiendo effecit, ut major litteris honos haberetur, quarum deinde cultores usitato inter Persas nomine Magi appellati sunt: tum Hystaspes, & Ostanes, qui Persicas scientias in Græciam primus invexit. In Arabia, ea præcipue, quæ Sabæa dicitur, parte quis prior litteris operam dederit, inter eruditos adhuc disceptatur; complures tamen fuisse scientiæ naturalis, & astronomiæ peritos vel ex Jobi, amicorumque disputationibus patet.

IV. Sed neque aliis tum quidem notis gentibus viri a doctrina illustres defuerunt: celebratur in India Buddas cum Gymnosophistis; in Sinis Fohi gentis conditor; tum Confusius; in Malabarica Bramines; in Mauritania Alta; in Britannia, Gallia, Germania Druidæ; in Thracia Orpheus, & Zamolxis in Scythia Anacharsis, qui ipsis Græciæ sapientibus adnumeratus est. In Phœnicia Pherecydes Pythagoræ magister; Mochus, ve Moschus, aut etiam Ochus doctrinæ de atomis, ut Strabo opinatur, auctor; Sanchonia ton Berytius, qui ante Trojana tempora floruisse fertur; Cadmus denique dux Colonia in Græciam deductor, ex qua subinde cele berrimus ille inter Græcos philosophus Tha les Milesius ortus est. Horum sapientium stu dio, tum & characterum, ac nauticæ inven tione Phœniciæ gentis gloria plurimum cre vit, illam Lucanus (*a*) eidem attribuit: han Rapinus (*b*): „ astronomiam primum a Phœ „ nicibus navigationi fuisse accommodatam „ stellamque polarem viæ ducem delectam „ quod omnes deinceps gentes adoptarunt.
Prætereunda non est hoc loco Ægyptus, ma ter artium nuncupata, in qua derivatæ e Phœnicia liberales artes ac mathematicæ d

sci-

ſciplinæ maxima obtinuerunt incrementa; ac geometria quidem cumprimis, cujus excolendæ necessitatem propemodum Ægyptiis imposuerunt annuæ Nili exundationes, & quæ inde consecutæ sunt, limitum, agrorumque confusiones. Præcipuum philosophiæ Egyptiacæ lumen fuit Athotis, sive Hermes, vel Mercurius, qui populares suos geometriam, astrologiam, ac theologiam docuisse fertur: ejus doctrinam in Sacerdotibus, Prophetis, & Magis aliquandiu conservatam, demum vero collapsam restituit Siphoad, alter Mercurius dictus, qui Trismegisti quoque cognomentum tulit. Moyses ipse Hebræi populi dux, curante Pharaonis filia, eruditus est omni sapientia Ægyptiorum, quæ ab ipso in subjectum sibi populum facili negotio promanavit, quamque aliquo post tempore Salomon rex divino munere inter mortales sapientissimus mirum in modum provexit.

vid. Lenglet. Meth. pour etud. l'Hist. t. 2. p. 39. & ss. Act. c. 7. v. 22.

Quæ Græcorum?

V. Nascentem fere tantum adhuc spectavimus philosophiam; adolescentem jam, ac latius in dies se se in Græcia explicantem consideremus. Occurrunt primum hic illi, qui ob insignis eruditionis famam, communi quasi suffragio, specioso Sapientium titulo condecorati sunt, quod anno tertio Olymp. 49*næ*, qui est annus ante Servatorem 580. contigisse Laertius cum Plutarcho testatur. Septem, quibus id honoris obtigit, exstiterunt: Thales Milesius, Solon Atheniensis, Chilon Lacædemonius, Pittacus Mitylenæus, Bias Prienæus, Cleobulus Lydius, & Periander Corinthiorum tyrannus; verum postremi duo non merito, sed astu, ac vi etiam aperta, decoram hanc nomenclationem sibi arrogarunt, ac deinceps usurparunt, convocatis ad se reliquis, nec resistere tum quidem ausis, qui tamen, ubi libertati pristinæ sunt restituti, A-

Qui in iis sapientes?

pollini Delphico litteram, (quæ Græcis quinarium indicat) dicarunt, hoc facto contestati in suo sapientium ordine non contineri, nisi quinque. Nonnulli his præterea adjiciunt Anacharsin Scytharum regis fratrem, Mysonem Chenæum, Epimenidem Cretensem, ac Pherecydem ex Cycladum insula Syro oriundum. Porro sapientes hi politicam potissimum philosophiæ partem excoluerunt, condendis nempe sapientissimis legibus, stabiliendis rebus publicis, & informandis hominum moribus unice intenti; solus Thales ad geometriam quoque, in qua complura theoremata invenit; astronomiam, in qua eclypsium caussam, ac modum eas præsagiendi detexit, & demum ad naturam corporum perscrutandam animum convertit, aliosque instituere cœpit: quo suo conatu id effecit, ut ingens philosophandi amor, disputandique de rebus obscuris fervor in popularibus suis accenderetur. Atque inde factum est, ut novelli hi philosophi pro diversis, quas tuebantur, sententiis in diversas quoque partes abirent, ac varias sectas (collectionem hominum uni magistro adhærentium intelligo) constituerent, quæ jam breviter referendæ sunt.

Quæ sectarum origo?

Quæ divisio?

VI. Celebriores Græcorum philoſophorum sectæ ad duas, ex quibus veluti fontibus reliquæ profluxerunt, præeunte Laertio referri possunt. Prima harum est Jonica, quæ Thaletem: altera Italica, quæ Pythagoram fundatorem veneratur.

Quis Thales? *Herod. Clius p. 41.*

VII. Thales Mileto Joniæ urbe oriundus, postquam ob ingentem doctrinæ famam, quam sibi diuturna per Asiam, Phœniciam, Ægyptum, & Cretam peregrinatione, & arctiori cum eorumdem locorum eruditissimis, ac præcipue sacerdotibus consuetudine comparavit, sapientis, ut dictum est, compellationem obtinuit anno ætatis suæ 59., ludum aperuit, hau-

haustamque scientiam cum aliis communicare aggressus est . Orta inde secta , quæ Jonicæ nomen tulit. Inter discipulos præ reliquis eminuit Anaximander Mileti quoque natus , qui eidem demortuo in regenda schola successit, ejusque doctrinam , licet in Physicis non nihil immutatam propagavit. Anaximandrum excepit Anaximenes; hunc Anaxagoras Clazomenius *ὁμοιομερείας* subinde a Lucretio decantatæ auctor ; clarus is erat genere , & opibus ; at earumdem contemtu multo clarior, agros enim , & patrimonium reliquit „ di„ scendi , quærendique caussa , divinæ oble„ ctationi toto se animo ut dederet : " hunc denique Archelaus *Physicus* dictus , quod primus Physicam ex Jonia Athenas invexerit. In hoc Jonica secta , ac naturalis simul philosophia desiit.

Quæ ſecta Jonica? *Cic. qq. ac. l. 4.* *Cic. qq. tuſc l. 5.* *Cic. l. 2.*

VIII. Socrates enim ejus discipulus, ac successor neglecta physica totum se ad moralem doctrinam expoliendam , ac in ordinem redigendam applicuit. „ Primus a rebus occultis, „ & ab ipsa natura involutis, in quibus om„ nes ante cum philosophi occupati fuerunt , „ avocavit philosophiam , & ad vitam com„ munem adduxit , ut de virtutibus , & vi„ tiis, omninoque de bonis rebus , & malis „ quæreret „ præclarissima prorsus præcepta statuens homini , vel secundum se, vel ut patrifamilias , vel ut membro reipublicæ spectato observanda ; atque hac ratione novam sectam a se socraticam appellatam fundavit. Erat porro Socrates omnium eruditorum testimonio , totiusque Græciæ judicio „ cum „ prudentia, & acumine , & venustate , & „ subtilitate, tum vero eloquentia , varieta„ te, copia, quam se cumque in partem de„ disset, omnium facile princeps . " singularem in docendo æque ac disputando tenebat methodum , quærens multa , asserens pauca;

Quis Socrates. *Cic. qq. ac. l. 5.* *ejuſque ſecta?* *Cic. de orat. l. 3.*

Al. qq. ac. l. 5.

frequenter etiam se nihil scire professus, „ Hic ita disputat, ut nihil affirmet ipse, refellat alios, nihil se scire dicat, nisi id ipsum: eoque præstare ceteris, quod illi, quæ nesciant, scire se putent, ipse se nihil scire id unum sciat. " At verisimillimum est, id eum non ex animi sententia fecisse, verum, ut sapienter observavit Verulamius, „ per ironiam, & scientiam dissimulando simulasse, renunciando scilicet iis, quæ manifesto sciebat, ut eo modo etiam, quæ nesciebat, scire putaretur. " Natus fuit Socrates Athenis anno 4*to* Olymp. 77*mæ*, & quidem ut Stanlejus rationes supputat 30. Maii die Jovis anno ante Christum 407*mo*: mortuus anno ætatis 70. completo, hausto in carcere veneno, ubi prius egregie de animæ humanæ immortalitate, deque futura bonarum mentium beatitate cum discipulorum suorum fidelissimis, Platone præcipue, Critone, Simmia, ac Cebete disseruisset. Id nempe probitatis, doctrinæque suæ ab iniquissimis judicibus, ad quos variorum criminum caussa per invidiam nonnullorum delatus erat, præmii denique retulit. Præcipua accusationis capita fuerunt: Socratem contemtis Diis popularibus novos introducere, ac juvenes a parentum observantia abstractos ad se pellicere. Neque vero difficile fuisset Socrati aut accusationem diluere, aut aliis quoque viis capitis sententiam declinare, noluit tamen, atque magna animi constantia amicis & lytrum, & fugæ occasionem offerentibus reposuit: timere mortem haud decere philosophum; sat diu se in corpore peregrinatum esse; cupere jam beatorum sedes ingredi.

De augm. ſcient. l. 3. c. 2.

Qui Philosophi Socratici.

IX. Socratis auditorum, qui Socraticorum philosophorum compellationem sortiti sunt, triplex est genus: alii, ut Crito, Chærephon,

phon, Xenaphon, Æſchynes, Simmias, Simo, Cebes, Glauco, & Terpsion doctrinam ejus amplexi, nulli, ceteroquin ſectæ ſe addixerunt; alii præceptis morum egregie ab eo imbuti alia deinceps in republica munia ſuſceperunt, quales fuerunt Critias, Alcibiades, Pericles orator apud Athenienſes celeberrimus; alii denique diverſa ex defuncti magiſtri diſciplina apprehendentes capita in diſſentientes inter ſe familias abierunt, novaſque ſectas conſtituerunt. Sed & ſectarum iterum diverſa fuit ratio, aliæ exiguo viguerunt tempore, vel „ reliquarum vi, & diſpu„ tationibus fractæ, & exſtinctæ " vel quod in obſcuris orbis partibus plantatæ ætatem ferre non potuerunt, quales erant Cyrenaica, Megarica, Eliaca, & Eretrica; aliæ in florentiſſima totius Græciæ urbe Athenis fundatæ longiſſimo temporis ſpatio perduraſunt: erant hæ Academica, ex qua ſubinde peripatetica exorta eſt; & Cynica, ex qua labente tempore ſtoica prodiwit. Illas primum; has poſtea referemus.

Quæ inde novæ ſectæ?
Cic. de orat. l. 3. c. 17.

Quæ Cyrenaica?

X. Ariſtippus ſublato e vivis Socrate Cyrenen Africæ, quæ ipſi patria erat, ſe contulit, ibique doctrinam magiſtri ſui male intellectam propagare nitens ſectam erexit, quæ a loco quidem Cyrenaica, a doctrina vero Hedonica ab ἡδονὴ dicta eſt; ſublato enim omni bonum inter ac malum diſcrimine finem hominis, perfectamque felicitatem in ſola voluptate ſitam eſſe docuit, atque fœdiſſimam hanc doctrinam luxurioſa etiam vivendi ratione, quæ a Socratis præceptis prorſus deflexit, egregie comprobavit. Succeſſorem habuit Ariſtippum ex filia Arete nepotem, qui a teneris annis ab ipſa ſua parente inſtitutus inter diſcipulos ſuos numeravit Theodorum quempiam, a quo nonnulli ſectam Theodoriam derivant. Erat vero Theodorus

Quæ Theodoria?

homo impius, Deorum contemtor, & acerrimus exsistentiæ Numinis impugnator, ἄθεος propterea cognomento dictus. Resipuisse tamen morientem, ac superstitiosa etiam ligamenta sibi applicari voluisse ajunt. Theodoro Antipater, huic Epitimides, tum Paræbata, ac tandem Hegesias cum Anniceride successerunt: duo hi postremi, cum nonnulla de propriis adderent, novas sectas Hegesiacam, & Annicerianam paullo post iterum interituras condiderunt.

Quæ Hegesiaca, & Anniceriana?

Quæ Megarica?

XI. Euclides Megaris ortus (alius ab eo, qui post 95. annos in geometria excelluit) audito Athenis Socrate, cum disputationum litigiosarum plus æquo amans esset, novam in patria sectam constituit, quæ primum a loco Megarica, tum ab indole contentiosa Eristica, & demum Dialectica audit, quod quæstionibus, ac responsionibus eorum discursus absolverentur. Philosophicæ eruditionis tanto ferebatur desiderio, ut cum sub pœna capitis sancitum fuisset, ne quis Megarensium civium pedem Athenas inferret, ipse habitu muliebri, quo facilius lateret, tectus, singulis noctibus 1020. passibus confectis ad Socratem itaret. Successores in schola nactus est Eubulidem Soritis inventorem, qui Demosthenem instruxisse, & pronunciationem τὸ ῥ docuisse fertur; Alexinum, Euphantum, Apollonium Cronum, Diodorum, Ichtyam, Clinomachum, & Stilponem egregios sophistas, & clamosos disputatores. Stilpo tamen inventione etiam, ac eloquentia excelluit, dictus propterea a Cicerone „ homo acutus, & „ probatus. “

Cic. de div. l. 2.

XII. Phædo Eliensis Socratis primum auditor, eique præ reliquis carus scholam demum in patria aperuit, quæ inde Eliaca; postea vero a Menedemo Eretriensi, qui secundus ab ipso (Plistanus enim intercesserat) eamdem

De fat. c. 5.

Quæ Eliaca, & Eretrica?

dem rexit ; Eretrica dicta est , Menedemum excepit Asclepiades , quocum hæc secta interiit . Jam ad alteram divisionis (§. 9.) propositæ partem transeamus . .

Qua , & quotuplex Academica ?

XIII. Academica secta , quæ præ reliquis magnam nominis celebritatem consecuta est , nomen tulit a loco quopiam nemoroso in suburbio Athenarum sito , qui a possessore suo Hecademo primum Hecademia , tum vero Academia dictus est . Longissimo cum floreret tempore hæc schola , fieri non potuit , ut non quædam in doctrinam mutationes sæpius irreperent ; orta hinc Academiæ partitio in veterem , mediam , ac novam , quibus aliqui quartam etiam , & quintam addunt .

Quæ Academia vetus ? Quis Plato ?

XIV. Vetus Academia auctorem habet Platonem Athenis anno primo Olymp. 88*ux*, 11*ma* Junii secundum rationes a Stanlejo subductas , ante Christum 426*to* prognatum . . „ Divinus „ hic philosophus , & philosophorum Deus , “ ut illum Cicero frequentius appellat , octo primum annis , cum ætatis vigesimum attigisset , Socratis convictu usus est , haustaque ab ore magistri præcepta litteris consignavit , quamvis multa quoque de suo addiderit : eo vero vita functo primum quidem Megaras ad Euclidem , tum ad dispersos per Italiam Pythagoræos , Cyrenas ad Theodorum Mathematicum , Tarentum ad Eurytum , & Archytam , & denique in Ægyptum ad sacerdotes profectus est ; iturus etiam ad Indos , & Persarum Magos , nisi bella Asiatica obstitissent , qua in peregrinatione in physicis præcipue , & geometricis plurimum profecit ; nec vana est suspicio , enim in Moysis libros incidisse , multaque inde in suam philosophiam transtulisse : ut videre est apud Eusebium (*a*) , Josephum (*b*) , & Clementem Alex. quo referente Numenius philosophus dicere consueverat : „ quid est Plato , nisi Moyses atticissans ?

(a) *Prep. evang. præp. 9.*
(b) *Contra Apion. l. 2.*

„ sans ?

,, sans ? " Redux tandem Athenas in Academia docere aggressus est, sicque sectam Academicam instituit, dogmata Heracliteorum, Pythagoræorum, & Socraticorum commiscendo, illos in *ſenſibilibus*: hos in *intelligibilibus*: postremos denique in *politicis*, & *moralibus* secutus. Discipulos & copiosos admodum, & præclaros nactus est, Speusippum ex sorore nepotem, Xenocratem Chalcedonium, Aristotelem, Dionem Syracusanum, Demosthenem, & Isocratem Oratores, aliosque complures, quos tamen geometriæ præceptis jam antea imbutos voluit; quod, ut omnibus notum fieret, scholæ foribus inscripsit: οὐδεὶς ἀγεομέτρητος εἰσίτω, nemo geometriæ expers huc intret. Placita sua, quorum generale quasi compendium nobis Tullius reliquit, in dialogos 56. digessit, quibus vel Socratis, vel alterius philosophi celebrioris nomen præfixit: in eo, qui Phædo inscribitur, animæ humanæ immortalitas tanta verborum copia, & argumentorum pondere demonstratur, ut cum illum quondam publice legeret, ingens in auditoribus commotio secuta fuerit; Cicero addit Cleombrotum Ambraciotam ex eorum numero mortalis vitæ tædio correptum se se ex muro præalto in mare præcipitasse. Platone anno ætatis 81*mo* completo, ipsoque natalis sui die defuncto, scholæ in Academia ordines præfuerunt Speusippus, Xenocrates, Polemo, Crantor, Crates, qui omnes cum doctrinam magistri sui illibatam conservarent, id effecerunt, ut Academia vetus haud mutata persisteret, quæ ipso Ciceronis judicio *Dogmaticis* (ii intelliguntur, qui se in pluribus veritatem assecutos esse asseverant,) accensenda est, cum ea, quæ intellectu percipiuntur, scientia vera teneri posse docuerit.

XV. At vero Arcesilaus, seu ut passim Cicero, Arcesilas, qui Crateri in regenda schola

læ successit, doctrinæ formam immutando Academiam mediam inchoavit. Quid eam novandi occasionem præbuerit, refert S. Augustinus. Zeno Stoicorum caput, Polemonis *L. contra Acad.* quondam auditor, & in doctrina Platonica enutritus secessionem fecerat, multaque in deteriorem sensum detorta docuerat: quam novam doctrinam latissime disseminari cum adverteret Arcesilaus, prudenti quadam œconomia usus Academiæ placita dissimulare constituit, ne Platonis mysteria publicata, vulgique notitiæ exposita vilescerent; eam in rem occultis Platonis dogmatis, & cum iis solum, qui in Academia consenescere decreverant, communicatis, impugnando aliorum, & præcipue Zenonis sententias, voluit potius dedocere male doctos, quam docere eos, quos dociles non arbitrabatur, „ negans esse quidquam, quod „ sciri possit: ne illud quidem, quod Socra„ tes sibi reliquisset, se nihil scire. “ Inde intulit, nihil omnino affirmandum esse, neque in tanta rerum ἀκαταληψία, seu *incomprenſibilitate* aliud sapienti relinqui, atque ἐποχὴν id est assensus, ac judicii retentionem: dictus propterea cum suis asseclis *Acatalepticus*, seu *Ephecticus*. Arcesilaum secuti sunt Lacydes, Evander, & Egesinus in quo Academia media expravit.

XVI. Carneades siquidem, qui secundum *Quæ Academia nova?* eum scholæ curam suscepit, Novam instituit, asserendo eam *incomprenſibilitatem* non rebus *Cic. qq. acad. l. 5.* ipsis, aut earum natura contineri, sed esse in iis omnino aliquid, quod verum sit, aut falsum: apparere tamen falsa ita finitima veris, ut ea inter se sine erroris periculo discerni prorsus nequeant. Ajebat proinde, nihil omnino esse, quod percipi possit, ne hanc quidem enunciationem: „ nihil est, quod „ percipi valeat: Verum ut ut fuerit acerrimus ἐποχῆς Academicæ defensor, indulsit

ta-

tamen, ut sapiens quandoque assensum præstet iis, quæ non percipit, id est, ut opinetur; modo simul se opinari advertat, quandoquidem multa verisimilia sint. Carneadem excepit Clitomachus; hunc Philo, qui cum bello Mithridatico Romam venisset, sermonum excellentiæ, & morum suavitate magnam sui apud omnes admirationem excitavit, ipsumque Ciceronem in discipulis numeravit. Philoni successit Antiochus Ascalonita, qui „ evidentiæ, ac sensuum caussam suscipiens, “ ut ait Lipsius, ad Stoicos defecit, atque in media Academia Stoicam philosophiam professus est: at denique ubi consenuit, ad veterem Academiam redivit; cujus rei testem habemus Tullium, qui eum quoque a se Athenis auditum esse, licet novam ejus doctrinam quam maxime improbaret, refert.

De nat. Deor. l. 1. c. 3.

Manud. ad Stoic. philos. l. 2. diss. 3.

Acad. l. 4.

XVII. Hæc de secta Academica, quæ cum vel maxime ad summam nominis sui celebritatem contenderet, efficere non potuit, ut non ex proprio gremio alia, sibique adversa enasceretur, quo tantus gloriæ splendor non parum obumbrabatur. Platonis videlicet discipuli post magistri sui mortem in duas abjerunt partes; una remansit in Academia, altera, duce Aristotele Lycæum (locum in Athenarum suburbio situm, atque a Pericle ad exercitationes militares conditum) magistratu non invito occupavit, novæque sectæ initium fecit, quæ a περιπατεῖν Peripatetica appellata est, eo quod auditores cum magistro suo obambulando philosophari consueverint.

Quæ secta Peripatetica?

XVIII. Natus erat Aristoteles Stagyræ in Thracia, anno primo Olymp. *99nae*, qui est ante Christum *382dus*, patre Nicomacho celebri medico, annorum cum esset 17., liberalibusque artibus jam egregie excultus, Athenas

Quis Aristoteles?

nas ſe contulit philoſophiæ addiſcendæ cauſſa; inde Platone prius per 20. annos audito, cui ob ingenii, ac induſtriæ excellentiam ita ſe commendavit, ut ab eo *mens*, *anima* ſuæ ſcholæ vocaretur, in Macedoniam ab rege Philippo evocatus, filioque ejus Alexandro magiſter datus eſt. Munere hoc per 8. annos ita præclare functus eſt Ariſtoteles, ut omnibus, ac præcipue ipſi Alexandro quam maxime probaretur, qui dicere deinceps ſolebat: „ ſe a patre, ut viveret: ab Ariſtote„ le, ut bene viveret, habere ". Ex Macedonia Athenas ubi rediit, Xenocrate in Academia præſidente, ipſe in Lycæo novam ſcholam inſtituit, eamque 13. annorum ſpatio non ſine magna ſapientiæ fama gubernavit. At denique inimicorum calumniis appetitus, diverſorumque criminum, & præcipue impietatis, quodque opiniones Athenienſium ſacris contrarias foveret, poſtulatus, clam Chalcidem profugit, ibique fatis ceſſit annum agens *63tium* deſignato prius, cum inſtarent diſcipuli, Theophraſto, qui & librorum ab ipſo exaratorum hæres, & in regenda ſcola ſucceſſor foret: hunc ordine inſecuti ſunt Strato ob præclaram in phyſicis eruditionem *Phyſicus* dictus; Lyco, Ariſto, Critolaus, ac denique Diodorus; omnes tamen cum ducis ſui libris, qui a Theophraſti morte teſtamento ad Neleum pervenerunt, deſtituerentur, ejus mentem in ſuis prælectionibus parum feliciter aſſecuti ſunt.

XIX. Conſcripſit vero Ariſtoteles ingentem librorum copiam, ſi fides habenda eſt Laertio prolixum eorum catalogum texenti, in quibus omnes philoſophiæ partes complexus eſt: noviſque inventis illuſtravit: in logica ſyllogiſmos, eorumque figuras, ac modos primus pertractavit: in excolenda phyſica nactus eſt adjutorem longe nobiliſſimum, ipſum vi- *Qui ejus libri?*

videlicet Alexandrum M. qui ei collecta magnis sumtibus omnis generis animalia submisit, quo eorum naturas, ac proprietates perscrutaretur. Neleus porro Aristotelicos libros secum Scepsin in patriam deportavit, moriensque hæredibus suis reliquit. Magna hi cura eos asservarunt, ita plane, ut timore Attalicorum regum Pergami bibliothecam instruentium eos subterranea in specu absconderent, quo factum est, ut magnam partem ab aere, vermibusque corroderentur. Eruti tandem post 130. circiter annos venditi sunt Teio Appelliconi, qui lacunas infelici sollertia sarciens, ut corruptissimi evaderent, effecit. Sed non unicum id erat, quod Aristoteles in suis scriptis accepit vulnus; alterum intulit Romæ Tyrannio Grammaticus; ubi enim Sylla occupatis Athenis hos cum aliis quam plurimis libris Romam deferri curasset, Tyrannio Aristotelis studiosissimus usu eorum obtento reliqua, quæ adhuc deerant, ex propriis supplevit, eoque per homines satis imperitos describi curans id obtinuit, ut ab exemplari suo quam maxime abscederent. Maculatos denique hac ratione Aristotelicos libros Andronicus Rhodius, qui eos a Tyrannione acceperat, primus publicavit, digestis antea in ordinem iis, quæ ad logicam, ethicam, & physicam spectabant; cum vero restarent nonnulla, quæ, quod de ente in genere agebant, ad nullam harum classium referri posse videbantur, ea physicæ subjiciens μετα τα φυσικα inscripsit. Atque inde *metaphysicæ* nomen ortum traxit, quod subinde ab Alexandro Aphrodisæo primum usurpatum, Aristoteli vero prorsus incognitum fuit; is enim hanc philosophiæ partem, jam philosophiam primam, jam sapientiam, jam theologiam appellare consueverat.

Quæ secta Cynica.

XX. Ad Socratem tantisper redeamus: erat

erat in ejus discipulorum numero Antistenes Atheniensis, cui præ reliquis magistri sui sermonibus ii arridebant, qui præclara de tolerantia, laboribusque, ac ærumnis fortiter perferendis monita suppeditabant: hæc ipsi occasio fuit, ut mortuo Socrate a reliquis secederet, novæque sectæ initium daret; Cynosargen locum non procul a portis civitatis dissitum, quo novam doctrinam excepturi convenirent, selegit. Ejus vero nominis origo hac est: Didymo Atheniensis domi suæ sacris operanti candidus canis victimam rapuit, eamque eo in loco deposuit; consulitur hac super re Oraculum; respondet Pythia, templum Herculi sacrum ibidem exstrui oportere, quod ubi erectum fuit, *Cynoſargis* nomen tulit, quasi dicas: τȣ κυνος ἀργυναον *candidi canis templum*. Inde vero etiam Antisteni, ejusque sectatoribus Cynicorum nomen hæsit, canesque dicti sunt ab iis potissimum, qui eorum institutum non probabant; quamquam etiam canino vivendi genere, & acerbitate illa, qua hominum vitia publice perstringebant, hanc nomenclationem optime promeriti fuerint. Præcipuum ipsi doctrinæ caput erat, virtutem solam ad felicitatem sufficere: hoc nixus principio rejectis omnibus artibus liberalibus, ipsaque adeo dialectica, ac physica ad solam ethicam animum appulit, in qua excolenda omnem modum prætergressus est. Neque vero externa vi- Quis Antiſtenes. vendi ratio a doctrinæ severitate ablusit; abjecta siquidem tunica, sordido solum palliolo amictus, baculo item ac pera armatus, & promissa barba incessit, vitam agens omnino tenuem, ac pauperem, divitiasque, honores, ac dignitates velut mera vitiorum tegumenta abominatus, id quod omnibus deinceps ipsius Quis asseclis in consuetudinem abiit. Antistenem Diogesecutus est Diogenes Sinopensis, qui præcla- nes?

re

re adeo Cynismum condidicit, ut etiam magistrum superaret; cubili cum destitueretur, in dolio habitare cœpit, sorte sua contentissimus, atque invictum in adversis quibuscumque præ se ferens animum: quo magnam sui apud omnes, & cumprimis Alexandrum M. admirationem excitavit, qui eo conspecto dixisse fertur: „ vellem Diogenes esse, nisi essem Alexander. “ Diogenem excepit Monimus, hunc Onesicritus: hunc Crates Thebanus nobili ortus genere, qui ducentis talentis, quæ ex vendito patrimonio acquisierat, inter cives distributis, addito hoc celebri effato: „ Crates Cratetem liberat pecuniis nolens „ Cratetem haberi ab istis, quæ tenet: “ totum se Cynicæ Philosophiæ dedit, nactus discipulum, ac successorem Metroclem. Huic successerunt Menippus, & Menedemus, quorum ultimus eo venit dementiæ, ut habitu furiarum assumto circumiret clamitans: se speculatorem ab inferis adesse, ut delinquentes observet, quæque perperam acta viderit, redux iisdem nunciet. In hoc Cynicorum successio defecit.

Quis Zeno Citticus? XXI. Zeno enim Citticus, cum verecundior esset, quam ut Cynicam impudentiam animo inducere, complura doctrinæ capita, ac sordidum illud vivendi genus haud parum immutavit, novamque sectam conflavit. Relicto, quem aliquandiu sequebatur, Cratete Cynico, Stilponem Megaricum decennio integro audivit: ab hoc Xenocratem Platonicum adiit; tum a Diodoro Crono in dialecticis instructus, demum Polemonis prælectiones excepit. Collectam diuturno labore eruditionem communicaturus ποικιλην στοαν (porticum variam ita a Polygnoti picturis compellatam elegit, ibique scholam, cui 58. annis præfuit, aperuit, concurrente ingenti auditorum numero, qui primum a capite

pite suo Zenonii, tum a loco Stoici dicti sunt. Erat Zeno vir singulari continentia (unde natum illud: *Zenone continentior*) morum severitate, mira in alios facilitate, gloriæ, & ostentationis contemtu insignis: præter ethicam, quam Cynicorum more imprimis excoluit, logicam quoque in qua multa de suo addidit, & naturalem philosophiam pertractavit. Præcipuum ipsi in moralibus dogma: virtutem propter se ipsam expetendam esse, atque in ea sola veram hominis felicitatem consistere, quod omnibus subinde ejus successoribus placuit, etsi ceteroquin in quam plurimis inter se dissiderent: constat enim opinionum dissidium sectæ huic præ reliquis proprium, ac familiare fuisse. Zenoni successit Cleantes vir insignis tolerantiæ; cum enim mediis ad vitæ usum necessariis destitueretur, noctu hauriendæ in hortis aquæ, aliisque duris laboribus operam dedit, ut comparato sibi victu interdiu philosophiæ vacare liceret. Cleantem secutus est Chrysippus quam singulari ingenio, & mentis acumine pollens, atque in dialecticis supra modum versatus, tam sui plenus, aliosque omnes præ se superbe despiciens: multa propterea in antecessorum placitis innovavit, ac de suo addidit, conscriptis magno numero voluminibus, „ ut nihil sit a Chrysippo prætermissum in Stoicis. “ (*a*) Chrysippum ordine exceperunt Zeno Tarsensis, Diogenes Seleucensis, „ magnus, & gravis Stoicus „ (*b*) Antipater Sidonius, „ acutissimus. (*c*) „ Et inter magnos Stoicæ sectæ auctores, (*d*) „ Panætius Rhodius „ Stoicorum princeps, „ & Stoicorum gravissimus (*e*) “. Demum Possidonius Apameæ in Syria natus, qui Rhodi, & reipublicæ, & scholæ præfuit: ab hoc quoque se institutum fuisse refert Cicero. Quin & Pompejum, qui illum, dum

Quæ ſecta Stoica?

(a) *Cic. de ſin. l.* 1.
(b) *Id. qq. tuſc. l.* 3.
(c) *Id. de off. l.* 3.
(d) *Seneca ep.* 92.
(e) *Cic. qq. ac. l.* 4 *& de off l* 2. *De off. l.* 1.

e Sy-

e Syria, redux ejus visendi caussa Rhodum deflexit, acutissimis licet artuum doloribus cruciatum, nervose disserentem: nihil esse „ bonum, nisi quod honestum sit; „ & audivit, & suspexit. Hucusque pertingit non interrupta Stoicorum successio, quæ secundum ordinem a Diogene Laertio propositum in scholis a Thalete institutis derivatio est postrema. Stoicorum quoque gravitatem, quod præterire hic nequeo, in Judæa, quamquam multo tardius, imitati sunt Pharisæi: in stabiliendo fato Chrysippum secuti videntur; ita enim illud admiserunt, ut simul perfectam arbitrii libertatem profiterentur: ut testis est Josephus ipse Pharisæus. Etsi porro nonnullam physicæ, & mathesi operam dederint, præcipuum tamen ipsis studium fuit legis avitæ, quam spuriis traditionibus, & falsis interpretationibus admodum depravarunt. Floruit hæc secta jam Machabæorum ætate, Alexandro Jannæo Aristobuli filio imperium tenente; eversa vero subinde urbe, ac templo & ipsa paullatim concidit.

XXII. Rerum series jam postulat, ut ad sectam Italicam transeamus, quæ in ea Italiæ parte, cui coloniarum Græcarum frequentia magnæ Græciæ nomen imposuit, auctore Pythagora effloruit. Natus erat Pythagoras in insula Samo anno tertio Olymp. 53*tiæ*, ante Christum 564*to*, singulari morum maturitate, ingenii vi, aliisque non ordinariis animi dotibus, quæ jam in juvene supra vulgarem modum elucebant, a natura instructus. Primum Samii, cum nondum 18*vum* ætatis annum attigisset, præceptorem nactus est Hermodamantem; tum vero Phærecydem Syrum in Lesbo commorantem, Anaximandrum, & ipsum Thaletem Mileti audivit. Non poterat Thales ipsius ingenium, discendique aviditatem pro merito admirari, auctor-

ctorque exstitit, ut in Phœniciam, atque Ægyptum ad sacerdotes præcipue Memphiticos, Diospolitanos, ac Thebanos, a quibus ipse quoque omnem suam hausisset scientiam, se se conferret; quod consilium secutus cum esset, ipsos 22. annos familiari eorum consuetudine usus, atque omnibus Phœniciorum, ac Ægyptiorum sacris initiatus, religionis mysteria maxime recondita, omniumque Deorum initia, nec non astronomiam, & geometriam pro illorum temporum ratione perfectissime condidicit. Deerat adhuc musica, ac numerorum doctrina: in his quoque a præstantissimis Chaldæorum, Persarumque Magis Babylone, quo subacta a Cambyse Ægypto, una cum reliquis captivis abductus fuerat, institutus est. Inde persoluto a quodam Crotoniatarum Principe redemptionis lytro in patriam redivit quidem, haud tamen diu in ea commoratus est; cum enim doctrinam de se obscuram, novis insuper numerorum, aliisque symbolis involutam exciperet nemo, unum si demas juvenem, quem ut discipulum haberet, alere quoque cogebatur, novam peregrinationem suscepit, in qua Delphos, Cretam, Spartam, Phliuntem, aliaque invisit loca, & Jovis Cretensis mysteria, latas quoque a Minoe, & Lycurgo leges perscrutatus est. Tandem patriæ prorsus valedicens, quod in eam redux ad suscipiendum reipublicæ gubernaculum a civibus adigeretur, novam sibi sedem in Italia quæsivit, atque Crotonæ, urbe in sinu Tarentino sita, summa civium lætitia, ac benevolentia exceptus, publicoque senatus decreto scholam aperire jussus est. Id quod regnante Romæ Tarquinio superbo contigisse refert Cicero. *Qq. tu. ſc. l. 1.*

XXIII. Ut primum publice docere agressus est Pythagoras, nactus est discipulos & copiosos admodum, & sapientiæ fama incly- **Qui ejus diſcipuli.**

tos, quos inter præcipuo loco nominandi veniunt Empedocles Agrigentinus a duobus, quæ statuit rerum omnium principiis *Amicitia*, & *Diſcordiæ*: Archytas Tarentinus a mechanica in formam artis redacta: Timæus Locrus a libro de mundo, ex quo complura in suam Plato philosophiam derivavit, celebris; Alcmæon denique Crotoniates, Hippasus Metapontius, Eudoxus Gnidius, & Philolaus Crotoniates, qui primus annuum terræ motum docuisse fertur. Discipulorum vero duplicem classem constituit; prima *Genuinos*,

Quæ eorum claſſes?

Acroaticos, sive *Pythagoræos* complectebatur, quorum sub initium jam 600. concurrisse scribit Laertius: communi hi utebantur victu facultatibus etiam suis in unum collatis, nec umquam, nisi diu probati, ad magistri conspectum admittebantur: sed noctu ejus post velum quoddam latentis instructiones excipiebant, arctissimo insuper silentio per quinquennium integrum adstricti. Docebantur au-

Quæ Pythagoræ doctrina?

tem primum arithmeticam, tum musicam & geometriam, tandem philosophiam, quæ in duas dividebatur partes, Theoreticam nimirum, & Practicam, quarum hæc elegantissimis præceptis de divino cultu, pietate in mortuos, reverentia erga parentes, observantia legum, temperantia, fortitudine, aliisque virtutibus referta erat, cujus omnis doctrinæ summa aureo Pythagoræ carmine, ut vulgo audit, continetur, quod non ab ipso, sed a discipulorum nonnullis, ut inter eruditos fere convenit, compositum videtur. Hac porro instituendi ratione ingentem sibi apud discipulos auctoritatem conciliavit, quæ per serpentem inter eos rumorem, eum Apollinem Hyperboreum, vel saltem bonum a Diis submissum genium esse, mirum in modum crevit; unde factum est, ut illius dicta oraculorum instar exciperent, neque aut dubi-

bi-

citare, aut quærere quidpiam, aut contradicere fas esse putarent, illud perpetuo occinentes: αὐτὸς ἔφα ipse dixit. Ad alteram vero classem *Acuſmatici*, seu *Pythagoriſtæ* spectabant, quibus se se adjungere cuilibet licebat: his in amplissimo quodam ὁμακοείῳ, quod interprete Clemente Alex. Ecclesiam denotat, convenientibus ipse sapientissima, atque cujusvis conditioni accommodata monita impertiebat. Obiit demum Pythagoras secundum mentem S. Justini anno 4:o Olymp. 70*mæ*, mortis genus incertum est; eum nonnulli ob tyrannidis affectatæ suspicionem occisum esse volunt. Successit Aristæus, qui relictam ejus uxorem Theanonem præclare quoque philosophantem duxit, atque duos filios patre viduatos Mnesarchum, & Telaugen instituit: horum prior scholam deinceps regendam suscepit, eamque Tydæ Crotoniatæ reliquit, qui paullo post ob publicas patriæ calamitates mœrore confectus Pythagoræorum successioni finem imposuit, etsi non defuerint, qui per plurima dispersi loca hanc doctrinam longe, lateque disseminarent. Certe adeo hæc secta exstincta non est, ut non obscura ejus vestigia in Judæa quoque post reditum e captivitate Babylonica deprehendere liceat; mea enim opinione Esseni, sive Essæi, nota inter Judæos secta, ad Pythagoræos propius accesserunt, atque, ut nonnulli volunt, ad Cynicos. Non diffiteor equidem, ipsos adscita quadam morum asperitate, & nimia in reprehendendis vitiis severitate nonnullam Cynismi speciem præ se tulisse, longe tamen erant a sordido illo, quod Cynicæ philosophiæ caput fuit, vivendi genere remoti, utpote iterandi sæpius in die baptismatis assueti. Id vero cum Phythagoræis commune habuerunt, ut silentii, ac solitudinis amore, & quadam asceticæ vitæ ratione se se a popularibus suis se- Qui Eſſeni?

[v]ararent, præter ethicæ studium singulari [i]ndustria in artem medicam condiscendam incumberent, nativamque herbarum, ac lapidum vim sollicite indagarent. Alii urbes incolebant, alii in silvis delitescebant, nec parvo numero; Josephi siquidem ætate amplius quatuor eorum millia per Judæam sparsi fuerunt. Cæterum de Deo, ejus providentia, animæque humanæ immortalitate rectas cum Pharisæis opiniones foverunt.

XXIV. Italica hæc secta, quæ, ut vidimus, Pythagoram auctorem veneratur, in quatuor subinde partes scissa quatuor diversas sectas progeneravit. Heracliteam nimirum, Eleaticam, Pyrrohoniam, & Epicuream, quæ nunc ordine referendæ sunt. Heraclitea & originem, & nomen, & fere etiam interitum accepit ab Heraclito Ephesio, homine perquam elati supercilii, aliorumque omnium contemtore, quorum etiam odio solitudinem petiit, vitamque in montibus herbis tantum & oleribus victitans egit, donec corporis ægritudine in urbem redire compelleretur. Cum junior esset, se nihil scire: ut vero consenuit, se nihil ignorare dicere solebat: audivit primum Xenophanem, tum Hippasum Pythagoræum, quorum placita cum iis, quæ ab Orpheo mutuavit, commixta in opus quoddam digessit, quod in Dianæ fano eo fine occultavit, ut fortuito inventum sublimissimis mysteriis refertum, ac prope divinum crederetur; sed fraus ea successu caruit. Sectatores habuit paucos, eosque obscuri nominis, quod adscribendum videtur tum absurdis, quas fovebat, opinionibus, tum obscuritati, quam sive in docendo, sive in scribendo ita affectavit, ut passim ab omnibus *σκοτεινὸς* compellaretur.

XXV. Eleatica secta ab urbe Elea, seu Velia magnæ Græciæ, ex qua præcipui ejusdem

dem philosophi oriundi erant, nomen: originem vero a Xenophane Colophonio obtinuit. Cum contenderet universum hoc æternum esse, neque fieri ulla ratione posse, ut quidquam ex nihilo fiat, systema male cohærens, ac prorsus impium contexens, Spinozæ de una totius universi substantia, eaque divina peætulit. Xenophani in scholæ regimine successit Parmenides Eleates genere, & opibus clarus; verum clarior eo, quod absurdæ magistri sui doctrinæ aliam indiderit formam; hunc excepit Melissus Samius, quem insecuti sunt Zeno Eleates dialecticæ auctor, ut testatur Aristoteles apud Laertium: Leucippus pariter Eleates, qui antiquam Moschi Phœnicii de atomis doctrinam primus in Græcia suscitavit: Democritus Abderites, Protagoras ob librum, quem his verbis exorsus est: „ de Diis quidem statuere nequeo, an „ sint, nec ne? Sunt enim plurima, quæ id „ scire prohibent: " ab Atheniensibus exilio mulctatus, concrematis publico in foro ejus scriptis: & denique Anaxarchus rursus Abderites, ob singularem animi constantiam, & vitæ tranquillitatem *Fortunatus* dictus. Democritus porro ex mente Apollodori ortus est anno primo Olymp. 80*mæ*, atque inde annis ante Christum circiter 458. Prima litterarum rudimenta Abderæ a Magis, & Chaldæis quos Xerxes ibi reliquerat, accepit; tum aliquo tempore Leucippum, & Pythagoræorum nonnullos sectatus, tandem Chaldæam, Persiam, Indiam, Æthiopiam, ac Ægyptum eruditionis caussa peragravit, ubi vero in patriam rediit, sectam Eleaticam, & imprimis Leucippi de atomis systema ad majorem perfectionem adduxit. Vir erat meditationi magnopere deditus, a qua ne tam facile avocaretur, in subterranea quadam ex-

Bayle dict. tri. art. Xeneph.

Qui Democritus?

tra mœnia specu habitasse, & denique se ipsum oculis orbasse ferunt.

XXVI. Pyrrho Eleates natus anno ante Servatorem 374to, primum Anaxarcho magistro usus est; deinde vero novam condidit sectam a se Pyrrhoniam: ab inquisitione veritatis, Zeteticam ἀπο τȣ ζητειν, a suspensione judicii, Ephecticam ἀπο τȣ ἐπεχειν, a dubitationibus, Aporeticam ἀπο τȣ ἀπορειν, ab eo demum, quod dispiceret semper, & verum non reperiret, Scepticam ἀπο τȣ σκεπτειν dictam. Docuit siquidem nihil omnino comprehendi posse, neque in rerum natura quidpiam esse, quod verum sit, aut falsum, honestum, aut inhonestum, justum, sive injustum; sed ea omnia ab hominum tantum opinione, lege, aut consuetudine proficisci, universim proinde de rebus omnibus dubitandum, nec ullum umquam assensum præstandum esse. Neque vero ab absurda adeo doctrina, vita, moresque abluserunt; ut enim se de rebus prorsus omnibus dubitare comprobaret, noluit umquam currus, equos, aliaque in via occurrentia declinare, passurus certo gravioris detrimenti quidpiam, nisi amici ejus interea saluti prospexissent: quamquam etiam aliquando, sui quasi oblitus, canem in se irruentem fugere sit deprehensus; eam ob caussam cum a nonnullis rideretur, reposuit: „ difficile est hominem penitus exuere, sed „ contendendum tamen, primum quidem „ agendo, quantum fieri potest, adversum „ res, tum postea ratiocinando. “ Celebriores inter discipulos, quos nactus est Pyrrho, fuerunt Eurylochus, Philo Atheniensis, Hecatæus Abderita, Nausiphanes Tejus, quem Epicurus audivisse fertur, & Timon Phliasius ejus in schola successor, quocum secta hæc penitus periisset, nisi postliminio a Pto-

le-

lemæo Cyreneo fuisset restituta, ut refert *L. 5.*
Menodotus apud Laertium, qui simul Ptolemæi successores longa serie enumerat: sed non attinet eos hic singulatim referre. Sextus solum Empiricus præteriri non debet; floruit is temporibus Antonini Pii Imp. conscripsitque decem de philosophia sceptica libros, qui hodie adhuc in plurium versantur manibus.

XXVII. Epicurea secta auctorem habuit E- *Quæ E-*
picurum Atheniensem, natum patre Neocle *picurea?* *De nat.*
ludimagistro, ut ait Cicero, anno tertio O- *D. l. 1.*
lymp. 109*mæ*, ante Christum circiter annis 340. *c. 6.*
Cum ætatis ageret annum 14*tum*, philosophicis se studiis totum tradidit, in quibus tamen a nullo se institutum, sed omnino *Idem l. c.*
αὐτοδίδακτον esse frequentius gloriari solebat: anno vero 32*do* publice docere aggressus est primum quidem Mitilene, tum Lampsaci, postremo Athenis, ubi eum in finem hortum quemdam coemerat. Atque inde factum est, ut ejus sectatores οἱ ἀπὸ τῶν Κήπων, ex hortis philosophi dicerentur. Numerum discipulorum nactus est prorsus inauditum, quippe cum non modo ex Græcia, verum ex Asia quoque, & Ægypto frequentissimi confluerent, inter quos præ reliquis claritatem nominis adepti sunt Metrodorus a Cicerone *De fin.*
pæne alter Epicurus dictus; Polyænus ab ip- *l. 2. c. 28.*
so moriente scholæ præfectus, & Leontius, omnes Lampsaceni. Neque vero deinceps ea sectatorum copia imminuta est; nam & continua horti, sive scholæ præfectorum successio, ut Suidas testatur, exolevit spatium 237. annorum ad tempora usque Julii, & Augusti Cæsarum, & ea quoque ætate inter viros summos, & reipublicæ principes Epicureæ sectæ adhæsisse quam plurimos, tantaque magistrum suum veneratione prosecutos fuisse, ut ejus imaginem non modo in tabulis, sed *De fin.*
in poculis etiam, & annulis insculptam ge- *l. 5. c 1.*

Qui Sadducæi? starent, ex Cicerone palam fit. Quin & Palæstinam pervasit hæc pestis; Sadducæi enim quod nomen vel a suo capite Sadoc sacerdote, vel a justitia, Hebræis צדק, cujus eximios sese cultores venditabant, obtinuerunt, præcipua Epicureæ doctrinæ capita amplexi sunt: Dei quippe providentiam, animi humani immortalitatem, & reliquorum spirituum sive bonorum, sive malorum exsistentiam sustulisse feruntur. Epicuri porro philosophia in tres erat divisa partes. Prima, sive ut ajebat, canonica, cum de veritate, ejusque criteriis breviter ageret, variosque de *Acad. V. 2.* *ſenſibus prænotione, voluptate*, ac *vocibus* canones proponeret, logicæ vices subiit: fusiorem enim veluti meras sophistarum cavillationes omnino respuebat, quod Cicero in illo reprehendit. Altera continebat physicam, in qua systema Democriti elaboravit, multaque de Deo, & anima humana impie prorsus effutiit „ extrahens, ut ait Cicero, reli- *De nat. D. l. 1.* „ gionem cum Diis immortalibus, re tol- „ lens, oratione relinquens Deos. " Tertiam demum partem constituebat ethica, in qua principium, & finem vitæ vere beatæ in voluptate situm esse contendit.

Quæ secta Eclectica? XXVIII. Hæc de antiquis Græcorum philosophorum sectis dicta sufficiant, quæ dum magna animorum contentione sive in ipsa Græcia, sive in Italia inter se confligebant, aliud interea, novumque philosophiæ genus Alexandriæ in Ægypto, imperante Romæ Augusto, caput extulit. Alexandriam quippe omnis generis eruditi id temporis confluxerant, summa ad litterarum studia opportunitate, quam Ptolemæorum liberalitas & insignis bibliotheca, quæ tum parem in orbe non habuit, suppeditavit allecti. Ejus doctrinæ summa erat, in nullius magistri verba jurandum, sed veritatem ex omnibus philoso-

so-

sophorum sectis conquirendam, nec quidquam, nisi ratione consulta, & maturo judicio recipiendum esse.

Hujus inusitatæ adhuc, licet probatissimæ philosophandi rationis auctor exstitit Potamon, sectaque ab eo fundata (si tamen secta dici possit) Eclectica ab ἐκλεγειν appellari consuevit: crevit autem plurimum, ubi Ægyptus veræ religionis lumine co lu trata fuit, quod haud longo post tempore evenit; complures enim ex iis, qui hanc methodum sectabantur, philosophis doctrinam evangelicam amplexi celeberrimam eadem in urbe pro Christianis scholam erexerunt & gubernarunt etiam, ex qua subinde tot viri & morum integritate, & divina, humanaque sapientia clarissimi prodierunt, quales fuerunt S. Justinus M. Neapoli Syriæ oriundus, S. Irenæus, atque imprimis illud Alexandrinæ philosophiæ decus S. Catharina, quam Orthodoxi philosophi præsidem hodie suam venerantur. *Quis ejus auctor?*

XXIX. Primus, quantum constat, Christianus philosophus Eclecticus, scholæque rector teste Phil. Sideta fuit Athenagoras, quem secuti sunt Pantænus, & Clemens Alexandrinus, qui hanc philosophandi rationem & fusius declarat, & magnis laudibus effert; postquam enim multa attulisset in philosophiæ laudem, quam divino munere hominibus obtigisse ait, subdit: *Φιλοσοφιαν δε, ϐ την στοικην λεγω. ϐδε την πλατωνικην ἡ την ἐπικϐρειοντε και ἀειστποτελικην, ἀλλ ὁσα ἐιρηται παρ' ἑκαστη των ἀιρεσεων τϐτων καλως δικαιοσυνην μετα ἐυσεβϐς ἀπιστημης ἐκδιδασκοντα, τϐτοσυμπαν τὸ ἐκλεκτικον φιλοσοφιαν φημι* „ Philosophiam autem „ non dico Stoicam, nec Platonicam, aut „ Epicuream, & Aristotelicam, sed quæcum„que ab his sectis recte dicta sunt, quæ „ docent justitiam cum pia sententia, hoc „ to- *Qui in ea Christiani?* *Strom. l. 1. c. 7.*

„ totum selectam, dico philosophiam. “ Hi porro philosophi Christiani, etsi ex diversis sectis, Eclectici cum essent, quidquid castissimæ religioni non adversaretur, seligerent, nihilo minus in moralibus præcipue Stoicos; in dialecticis, & arte ratiocinandi Aristotelem; in doctrina de Deo, geniis, animaque humana, & ceteris rebus immaterialibus Platonem sequebantur ducem, ita tamen, ut huic primas in omnibus partes deferrent, putantes ejusdem placita cum veræ religionis dogmatis facilius reliquis componi posse: unde S. Augustinus de veteribus Platonicis non dubitavit affirmare, „ eos, si hanc vitam
Lib. de vera rel. c. 4. „ rursus agere possent, paucis mutatis verbis, ac sententiis ad Christianam religionem accessuros esse. “ Clementem & audivit, & in scholæ præfectura secutus est celeberrimus ille inter Christianos Doctor Origenes, qui ea sapientiæ laude inclaruit, ut non Christianorum modo juvenes, sed & ipsi gentilium philosohi maximo numero ad excipiendas ejus institutiones confluerent. Post Origenem floruerunt Heraclea ejusdem successor, S. Anatolius Laodiceæ Episcopus, qui a Platone deficiens primus Aristotelem Alexandriæ prælegit, Arnobius, Lactantius, Eusebius, Synesius, S. Augustinus cum plerisque Sanctis Ecclesiæ Patribus, qui omnes hanc philosophandi normam tenuerunt. Verum bellorum tumultibus, odiisque græcos inter ac latinos ferventibus, accedente denique etiam Leonis Isaurici in Philosophos, eorumque studia furore effectum est, ut jam a sæculo fere sexto omnis Eclecticæ hujus scholæ splendor deflueret, & in toto pæne Oriente sapientiæ studium elanguesceret, paucis solum relictis, qui claritate nominis temporum illorum barbariem illustrarent; sæculo nimirum sexto Philoponus Alexandriæ mix-

tam

tam ex Aristotelis, & Platonis placitis philosophiam professus est, infelix subinde absurdissimæ Tritheitarum sectæ auctor; sæculo octavo Joannes Damascenus & sanctitate, & sapientia inclytus: sæculo nono Leo Thessalonicensis Antistes. ac Photius Constantinopolitanus Patriarcha floruerunt. Movebat tum quidem omnia Leo sextus Orientis Imperator ob insignem, quam sibi comparaverat, eruditionem, *Sapiens*, *ac Philoſophus* dictus, ut rem litterariam erigeret; votis tamen, & conatibus eventus haud respondit, non nisi Psello quodam, ac Michaele Ephesio sapientiæ ſama tum quidem inclarescentibus. Sæculo demum undecimo Michael Psellus, conscriptis in Aristotelem commentariis, excultaque Platonis doctrina viri eruditi nomen promeruit, eo quoque clarus, quod ipsum Imperatorem Constantinum Ducam instituerit, eique tantum litterarum amorem instillaverit, ut palam professus sit: „ Malle se litterarum glo„ ria, quam imperio cognosci. “

Zonar. annal. l. 2.

XXX. Eadem cum Clemente Alex. ætate sub finem nempe sæculi secundi, & initium tertii vixit Ammonius cognomento Saccas, Eclecticus licet philosophus, novæ, tamen sectæ Juniorum Platonicorum auctor: Natus is erat a parentibus orthodoxis, atque in Christiana philosophorum schola vel ab ipso Clemente, vel a Pantæno institutus, ubi tamen virilem ætatem attigit, ad avitam idololatriam turpissime defecit, ut testatur Porphyrius; cui præ Eusebio id negante fidem hac in re habendam esse èleganter commonstrat Cl. Laur. Moshemius. Homo hic vaferrimus, quo religioni, quam deseruerat, quibus posset artibus, noceret, eo primum curas intendit, ut, cum ipsi Christiani Platonem ceteris præferrent philosophis, eumque non multum a suis dogmatis dissidere con-

Quæ secta Jun. Platon? Quis Ammonius ejus auctor?

Diss. de turb. per Plat. Eccl.

tenderent, ipse ostenderet, nihil novi a Christo, ac ejus sectatoribus in orbem illatum esse, sed sanctiora etiam Christianorum mysteria jam ab Academia olim & agnita & tradita fuisse: eam in rem ad ineptissimas allegorias, ad violentas verborum explicationes, ad tenebras nescio quas, confugit, ut Platonis sententiis sensum a catholica doctrina minus abhorrentem appingeret; nec de nihilo est suspicio, eum genuinos Platonis, & Aristotelis textus multis in locis depravasse, ut arctissimum, quem volebat, eos inter circa primaria doctrinæ capita consensum exsculperet. Hac quippe duorum ex omni retro antiquitate philosophiæ principium consensione satis occurri putabat Christianorum doctoribus perpetuo occinentibus, Platonem a Moyse, aliisque Judæis plurima hausisse, veritatemque in nulla gentilium schola umquam deprehendi potuisse, id quod tam acre, constansque philosophorum dissidium clarissime testatur. Atque hac in re egregios suos inter asseclas auditores invenit, ac Porphyrium præcipue, qui librum exaravit *περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν Πλάτωνος ϗ Ἀριστοτέλους αἵρεσιν*, de Platouis, atque Aristotelis consensu. Denique ex diversis, præsertim vero ex Pythagoricis, Platonicisque placitis monstruosum prorsus philosophiæ corpus confecit, cui nonnulla quoque ex ipsa Christianorum disciplina, quæ ad mores animique cultum pertinent, petita immiscuit, quo palam fieret, nihil in sua desiderari philosophia, nec esse, cur ea rejecta homines ad Christiana sacra convolarent.

XXXI. Non poterat angustiis Alexandriæ finibus hæc philosophiæ pestis diu contineri, brevi ad finitimos quoque populos, & quidem Antiochiam, quæ Syriæ caput est, transiit: tum totam Italiam pervasit, ubi Plotinus

nus Romæ scholam aperuit. Fuit Plotinus celeberrimus post Herennium Ammonii discipulus, vir acris quidem ingenii, sed ultra modum fanaticus, nactus & ipse discipulos Amelium Tuscum, qui maluit Amerius nuncupari, Paulinum Scythopolitem, Eustochium Alexandrinum, Zethum Arabem, Zothicum, Castricum, Firmum, Marcellum, Orontium, Sabinillum, & Rogatianum Senatores Romanos; Serapionem Alexandrinum, quorum omnium facile princeps exstitit Porphyrius (Malchus patria lingua dictus) infensissimus hostis Christianorum, qui pestiferam hanc doctrinam per Siciliam, aliasque Romani orbis provincias partim ore, partim scriptis magistri sui a se emendatis, & in sex Æneadas digestis propagavit. Haud diu post Jamblychus Chalcidensis ex Cœlesyria, qui una cum Theodoro Asinensi a Prophyrio institutus est, florere cœpit: cum Ægyptiam, & Pythagoræam philosophiam magis excoleret, atque facto ex ea, & Platonica delectu Eclecticam majoribus ornamentis, & firmioribus, ut putabat, contra Christianos armis instruere niteretur, eam ſibi doctrinæ famam comparavit, ut passim *magnus philoſophus*, *admirandus*, *diviniſſimus*, & a Juliano Imperatore *commune orbis emolumentum* compellaretur. Jamblycho successit Ædesius, ex cujus institutione prodierunt Antoninus, eamdem subinde doctrinam Alexandriæ professus, Chrysanthius, Sardianus Priscus, Eusebius Myndius, & Maximus; horum, ac præcipue quidem Maximi perversis doctrinis, ac eruditis fraudibus effectum est, ut Julianus imperatoriam, qua fulgebat, dignitatem fœdissima defectionis labe commacularit. Sed neque Græcia a venenosis hisce erroribus diu immunis fuit: Plutarchus enim Atheniensis Alexandria, ubi Hieroclem, & Olympiodorum ali-

Socrat. hiſt. eccl. l. 3. c. 1.

per Gaza-ciam? audiverat, Theodosii Imp. ætate, sub finem nempe sæculi quarti redux philosophiam hanc male consarcinatam Athenis publice prælegit, sectatoresque habuit, uti doctrinæ fama, ita acerrimo quoque, quo in orthodoxam religionem ferebantur, odio longe celeberrimos, Syrianum, Proclum, Marinum, Damascium, Simplicium. Ceterum hæc Juniorum Platonicorum, Christianisque adversantium secta, uti sub Juliano Apostata, qui ejus asseclas primis in republica muniis admovit, nihilque intermisit, quod ad illius incrementum quoquo modo facere posset, summum splendoris apicem attigisse videri poterat; ita hoc e vivis sublato magnis passibus ad interitum properavit, & jam sub finem sæculi quinti omnis fere Alexandriæ, Atheniensisque scholæ gloria defloruit; sæculo vero insequente ultimam eidem cladem intulit Justinianus Imp., qui Eclecticos hos philosophos, aut solum vertere, aut Christianam amplecti religionem jussit.

Æneas Gazæus dial. de immort. anim.

Quæ inter Romanos sectæ? XXXII. Eclecticam philosophandi rationem Romam a Plotino inductam fuisse diximus, non tamen propterea illud sectarum studium, quod jam ab eo, quo Græcorum sapientia ad Romanos pertigit, tempore sese explicare sensim cœperat, exstinctum est. Atque ut ab origine rem breviter persequamur: primum quidem Romani bellis solummodo intenti, ac philosophiæ cultu animos frangi autumantes non magnum litteris honorem habuere; inde nulli fere sub Regibus: pauci admodum sub Consulibus: complures vero Monarchia jam constituta sapientiæ laude inclaruerunt, qui prout diversas probarent opiniones, diversas quoque sectas excoluerunt: nimirum Academicam M. Brutus, M. Terentius Varro, M. Piso, & M. T. Cicero; Pythagoræam Ennius, & Nigidius Figulus; Stoicam Scipio Afri-

Africanus, Mutius Scævola, Cato Uticenſis, L. Annæus Seneca Cordubenſis Neronis magiſter, Epictetus Hierapoli in Phrygia natus cujus omnis philoſophiæ ſumma his continetur: ἀνέχου, καὶ ἀπέχου, *ſuſtine*, & *abſtine*: Peripateticam Tyrannio cum Andronico Rhodio protractis in lucem Ariſtotelis, ac Theophraſti libris, Alexaneer Aphrodiſienſis, qui in Ariſtotelem commentatus eſt, & primus Romæ ſcholam Peripateticam a M. Aurelio, & L. Vero Impp. erectam gubernavit, ac denique Boethius ſcriptis 5. de conſolatione philoſophiæ libris clariſſimus: Epicuream Lucretius, latinis eam doctrinam verſibus complexus, Plinius Junior, Lucianus, Laertius: Platonica demum dogmata adoptarunt. Traſyllus, Alcinous., Taurus Berytius, qui Gellium auctorem noctium atticarum: Apulejus, Atticus, Numenius Maximus Tyrius, qui M. Aurelium Imp. & Plutarchus Cheronenſis, qui Trajanum, & Hadrianum Impp. inſtituit. Sed neque Romanis diu licuit eſſe philoſophis: cum enim barbarorum incurſionibus ampliſſimum eorum collaberetur imperium, reſpublica quoque litteraria prorſus concidit, Gothis non in homines modo, urbes ac ædificia, ſed in ipſa etiam antiqua litterarum monumenta ultra modum ſævientibus.

XXXIII. Exſul interea Romano imperio philoſophia apud Arabes, qui ſub finem ſæculi octavi, & noni principium latiſſimum ſubactis quam plurimis in Africa, Hiſpaniaque provinciis dominatum adepti ſunt, aſylum invenit: Almaimonis tum regni gubernacula tenentis cura, ac ſollicitudine effectum eſt, ut litterarum amor in populo ceteroquin inculto aliquantulum efflorеſceret. Primi ejuſdem fructus extiterunt verſiones nonnullæ librorum Ariſtotelicorum e Græco in Arabicum, quæ tamen ob ignorantiam linguæ Græ-

Quomodo Philoſophia in Arabia revixit? *Salmaſius in præfat. ad tabul. Cebet.*

Græcæ satis infeliciter cesserunt : alii commentationes suas addiderunt, in quibus, cum auctoris mentem sæpissime non assequerentur, proprias opiniones substituerunt, atque hac ratione Aristotelis opera egregie corrupta sunt. Commentatorum horum celeberrimi fuerunt, Averrores Cordubensis, Alpharabius, Jacobus Alkindius, & Avicenna, qui præcipue judicio Rhodigini, Aristotelis textum mutilavit, multaque commentitia intulit : alii demum ipsas has versiones Arabicas in latinum non meliori successu transtulerunt, novumque quasi Aristotelicæ philosophiæ corpus, quale nempe ex lacunis istis, ac ineptis versionibus fieri poterat, confecertnt, quod paullo post in Oxoniensem, tum & in Parisiensem, reliquasque Europæ Academias a Carolo M. jam antea fundatas illatum eum dominatum obtinuit ultra 500. annos duraturum, ut vel latum unguem a pratensa hac Aristotelis doctrina recedere religioni duceretur. Ita mutata repente rerum facie Plato ex Christianis scholis abire, locumque Aristoteli cedere est coactus, quem Oxonii Joannes Scotus, Robertus Pullus, Simon Dunelmensis, S. Edmundus Episcopus Cantuariensis, Magister Hugo; Joannes Blond ordine prælegerunt. Occupata subinde anno 1453. a Turcis Constantinopoli complures Græci eruditione conspicui in Italiam confugerunt, allatis secum Græcis Aristotelicorum operum exemplaribus, ex quibus novas, multoque accuratiores versiones procuderunt, id quod ad emendandos, qui in prioribus irrepserant, errores non parum contulit. Interpretum horum præ reliquis famam sibi compararunt Theodorus Gaza, Joannes Argyropylus, Byzantinus, qui Græcorum primus Romæ peripateticam publice professus est, & qui huic successit, Georgius Trapezuntinus, ac demum Gen-

L. antiqq. Lect. c. 2.

Quomodo in Italia?

Gennadius acris Platonicorum insectator; nam & tum nonnulli, ut Platonis philosophia restitueretur, operam dabant, quos inter fuerunt Gemistus, Pletho, Bessarion Trapezuntinus, Romana postmodum purpura insignis, Marsilius Ficinus editis latino idiomate Platonis libris celebris; his adnumerari meretur Joannes Picus Princeps Mirandulæ, & Concordiæ Comes natus anno 1436., qui ob amplam ingenii vim, ac eruditionem sæculi sui *Phœnix* appellatus est.

XXXIV. Hæc porro Aristotelis philosophia tanto studio, ac fervore propugnata, quoniam fere sola in scholis saltem præcipuis dominabatur, scholasticæ cognomentum obtinuit; cumque contentiosa admodum esset, & dialecticas subtilitates ultra modum promoveret, fieri non potuit, ut diu unanimis persisteret, nec in diversas quoque sectas antiquorum exemplo abiret. Atque ab origine quidem in duas dispescebantur partes doctores scholastici; Nominales alii, alii Reales dicti, quod illi universales naturas in vocibus solum consistere, logicamque unice circa vocabula versari: hi reapse exstare, atque res ipsas logicæ objectum esse contenderent. Nominalium princeps exstitit Rucelinus Anglus: verum tum quidem brevi exstincta postliminio revixit schola istæc in Guillielmo Occamo Oxoniensi Professore *Doctore invincibili*, quem insecuti sunt Richardus Suisset, Gregorius de Arimino, Gabriel Biel, Petrus de Aliaco Cardinalls Cameracensis, Joannes Gerson Cancellarius Parisiensis. Realium doctrinam jam olim a Boethio traditam sæc. 17*mo.* suscitavit Odo, seu Oudardus Abbas S. Martini Tornaci, postea Episcopus Cameracensis, hunc secutus est Petrus Lombardus Episcopus Parisinus Magister sententiarum dictus propterea, quod SS. Patrum antiquorum senten-

Quæ Philoſophia ſcholaſtica?

Quæ ejus ſectæ?

Morhof. Polyhiſt. t. 2. l. 1. c. 13.

Abreg. chron. de l'Hiſt. Eccl. tom. 1. douz. Siecl.

Digitized by Google

tias in ordinem redegit, ac exposuit, in cujus opera commentatus est Alexander Halensis *Doctor irrefragabilis & Fons vitæ*. Hos exceperunt B. Albertus M. Ratisbonensis Episcopus, & SS. Thomæ Aquinatis & Bonaventuræ præceptor, qui conscriptis quam plurimis libris Parisiis, & Coloniæ Agrippinæ docuit; D. Thomas Aquinas Doctor Angelicus, a quo schola Thomistica descendit; S. Bonaventura Doctor Seraphicus, postmodum S. R. E. Cardinalibus adnumeratus; Ægidius Romanus *Doctor Fundatiſſimus*; Joannes Duns Scotus *Magiſter ſubtilis*, qui cum vehementer D. Thomæ doctrinam impugnaret; novam scholam, quæ Scotistica appellata est, erexit. Duabus tamen hisce scholis tomisticæ nimirum, & scotisticæ, alii paullo post se opposuerunt, qui Neutrales dicti sunt, quod nulli alioquin parti adhærentes Aristotelis solum placita in plurimis saltem, ac præcipuis defendebant. Infelicius longe Aristotelem propugnavit Petrus Pomponatius Italus vir argutus ceteroquin, at impius, aperta enim in opere a se composito atheismi semina sparsit: ex ejus schola prodiit Jul. Cæs. Vaninus extremo ob atheismum supplicio Tolosæ affectus. Atque ab his Hobbesius deinceps, ac Spinoza monstrosæ illa abominandæ doctrinæ principia desumsisse videntur.

Quomodo Philoſophia reſtaurata?

XXXV. Cum ita maximo animorum æstu res Aristotelis in scholis agebatur, parum abfuit, quin omnis pæne philosophia in interitum rueret, relicta solum egregie de rebus abstractissimis disputandi arte, in quam illa denique desiit. Non potuit ea res non justissimam iis, quibus acrior inerat intelligentiæ vis, indignationem movere; quare complures, dispari tamen successu, in diversis Europæ partibus, qua libris editis, qua novis circa res naturales inventis, iisque publicam

in

in lucem datis in id operam contulerunt, ut philosophiæ laboranti succurreretur: qua demum ratione, accedente etiam summorum Principum cura effectum est, ut illa ad eum splendoris gradum, quem hodie feliciter tenet, tardissimis licet passibus, perveniret. Jam igitur Novatorum in philosophia præcipui sunt promendi.

Qui Novatores in philoſophia.

XXXVI. Etsi jam olim Raymundus Lullus ex nobili inter Majoricanos genere anno 1235. progenitus conscribendo primum novam Logicam sub nomine Artis Magnæ, ejusque dein epitomen Artem Parvam, unde Ars Lullistica, a multis probata, a pluribus rejecta ortum traxit: tum etiam Laurentius Valla in Italia Aristotelem acerrime impugnando primam Novatorum gloriam quæsiverunt, eam tamen Morhofius attribuit Bernardino Telesio Consentino ex oppido Calabriæ, qui novem libris de rerum natura secundum propria principia anno 1587. compositis prægrandi Peripateticorum turbæ bellum indixit, ac Neapoli Academiam Consentinam auspicatus est. Eodem quoque tempore floruit Petrus Ramus natus anno 1515. Regius Parisiis eloquentiæ, ac mathematum Professor, acerrimus omnium veterum insectator, ut nec Cicero mordaces illius dentes effugere potuerit: magno strepitu id egit, ut ejecta e scholis Aristoteli sua ipsius philosophia substitueretur, atque hunc in finem conscripsit tres dialecticarum disputationum libros munus novæ logicæ obituros; tum animadversiones adversus Aristotelis organum, ac denique dialecticam magno ab iis studio apprehensam, qui subinde Ramei, vel Ramistæ dici voluerunt. Verum non diu post philosophia hæc publico Francisci I. decreto ex Galliarum regno exsulare jussa est. His accenseri possunt Thomas Hobbesius recentiorum tempo-

Polyhiſt. t. 2. l. 1. c. 15.

rum

rum Epicurus, & Theophrastus Paracelsus Pater Enthusiastarum a Morhofio dictus; ille Malmesburi in Anglia anno 1588. prognatus præter logicam, quam computationum titulo edidit, conscripsit elementa philosophiæ in tres partes divisa, de corpore; de homine, de cive; his addidit librum Leviathanis nomine insignitum, in quibus doctrina prorsus virulenta, manifestaque atheismi, ac tyrannidis principia continentur; hic Eremum B. V. in Helvetia anno 1493. locum natalem habuit, Salisburgi vero, ubi diutius commoratus est, anno 1541. obiit; studio novandi abreptus mixtum quoddam ex theologia, ac philosopia chaos confecit. Qui ex ejus schola prodiderunt, Chymici appellati sunt, eorumque gregem duxit Joannes Espagnet Burdegalensis Curiæ Præses.

XXXVII. Meliori longe successu in reparandis litteris elaboravit Franciscus Baco de Verulamio Anglus, regnique Cancellarius vulgato circa annum 1620. novo organo ab adhuc notis & fine, & methodo, & inquirendi principiis prorsus diverso quod Peripateticorum logicæ, sicut & instaurationem magnam eorum physicæ opposuit: qua re, tum & muneris dignitate, & doctrinæ ingentis fama sæculi sui eruditos excitavit, ut adumbratam ab ipso novam philosophandi rationem & excolerent magis, & deinceps sequerentur. Id quod egregie præstiterunt Blasius Paschalis in Gallia, Galilæus, ejusque discipulus Evangelista Torricellius in Italia, Otto Guerickius in Germania, Robertus Boyleus in Anglia, aliique complures, qui omnes in excolenda philosophia, ac præcipue quidem physica non sine ingenti fructu desudarunt. Atque hac demum ratione effectum est, ut Aristotelis auctoritate in scholis sensim decrescente philosophia novam faciem in-

due-

duerit: at quod jam olim ejus incrementis plurimum obfuit, ne tum quidem satis præcaveri potuit, sectarum varietatem intelligo; ea enim invalescente contingit, ut philosophi quam frequentissime, non quod in quaque re verissimum, sed quod magistri sui placitis magis conformatum videtur, adoptent; neque tam veritatis inquirendæ, quam receptæ antea opinionis tuendæ studiosi efficiantur. Has jam sectas, quas communi nomine Recentiores, sive Neotericas vocant, breviter attingendas esse res ipsa loquitur.

Quæ novæ ſectæ exortæ?

XXXVIII. Familiam in iis ducit Gassendistica a Petro Gassendo Presbytero Ecclesiæ Diniensis in Gallia præposito, ac Regio in academia Parisina matheseos Professore, nato anno 1592. Epicuri is partes suscepit, ejusque de atomis systema, repudiatis illis, quæ cum religione male cohærebant, emendatum physicæ recentiori accommodavit, quo labore multorum tulit approbationem, nec parvus est numerus eorum, qui eam doctrinam sibi sequendam esse putarunt, quos inter eminuerunt Franciscus Bernerius, Neuræus, Gualterus Charleton.

Quæ Gaſſendiſtica, & quis Gaſſendus?

XXXIX. Renatus des Cartes (vulgo Cartesius) Hagæ Turonum anno 1596. ex illustri inter Armoricos genere ortus, aliam sub idem fere tempus sectam exorsus est, quæ ab ipso Cartesianæ cognomentum tulit. Postquam amœniores litteras egregie condidicerat, atque philosophiæ etiam curriculum Flexiæ emensus fuerat, complures annos partim militando, partim per Germaniam, Italiamque peregrinando consumsit; tandem in Hollandiam se recipiens, amplissimis muniis, quibus seu in Anglia, seu in Gallia ornari poterat, rejectis, totum sese meditationibus philosophicis, instituendisque experimentis, ac naturæ effectibus ad leges geometricas revocandis in

Quæ Carteſiana, & quis Carteſius?

villa

villa Egmondana tradidit: hic assiduo 25. annorum labore novum philosophiæ systema ab aliis, & methodo, & dogmatibus plurimum discrepans confecit, atque in lucem dedit. Dici vix potest, quanta, quamque diversa animorum motione illud fuerit exceptum; obstrepentibus enim alis, & acerrime novam doctrinam impugnantibus, alii, & longe quidem plures ambabus, ut ajunt, ulnis eam amplexi sunt, quo etiam factum est, ut ea brevissimum intra tempus per totum Belgium, Galliam, Angliam, ac plures Germaniæ partes sese diffuderit, nactaque sit sectatores, & quam plurimos, & quam clarissimos: eorum ex numero alii Cartesiana dogmata commentationibus suis illustrarunt, ut Joannes Claubergius, Joannes de Ræy, Thomas Cornelius, Christianus Hugenius, Daniel Lipstorpius, quibus addi debet Cl. Cordemoy: alii ea in compendio exhibuerunt, ut Silvanus Regius, Franciscus Bayle, Antonius le Grane, Jacobus Rohault: alii denique nonnullis immutatis suas addiderunt opiniones, ut Robertus Boyle, Henricus Mohre Anglus uterque, Molierus, Hartsœkerus, Hamelius, Purchotius, Malebranchius; sed horum postremus modum excessit, & in peculiari suo de ideis systemate, quod Cartesii principiis superstruxit, ab entusiasmo, & fanatismo prope abest. Huc quoque referri debet Benedictus spinoza, qui ubi Judaicam superstitionem, quam materno cum lacte combiberat, natus Amstelodami anno 1632. cum Christianis sacris commutasset, omnem tandem in superos pietatem exuens, Atheus evasit, ediditque principia philosophiæ Cartesianæ geometrice demonstrata, tum Ethicam methodo geometrica demonstratam, tractatum theologico-politicum, aliaque nonnulla opuscula, in quibus omnibus male intortis Car-

tesii

tesii principiis ad stabiliendum atheismum abusus est, & ut se genuinum Hobbesii discipulum testaretur, virus illud, quod is aliqua tamen ratione occultare studuerat, aperte evomuit.

XL. At vero non longo post tempore potentem nacta est philosophia Cartesiana in Anglia adversarium Isaacum Nevvtonum anno 1642. in lucem datum, a quo Nevvtonianorum secta ortum ducit. Oppositam ille prorsus inivit philosophandi rationem; cum enim Cartesius ad naturalium effectuum examen non descendendum esse, nisi cognitis antea caussis, putaret; ipse contra ex effectibus caussas inquirendas, docuit, id insuper adjiciens: nullam unquam a philosopho caussam assignari debere, nisi cujus veritas aut ratione, aut experimentis liquide demonstrari queat; quo principio fabulosæ Cartesii hypotheses penitus evertuntur. Doctrina hæc; novaque philosophandi methodus partim in opere quod inscripsit Principia Philosophiæ Mathematica, partim in optica proposita ita eruditis omnibus sese probavit, ut hac, qua vivimus ætate, eorum fere nullus sit, qui eamdem non profiteatur. Longum foret enumerare eos omnes viros & a scientia experimentali, & a geometriæ, algebræque sublimioris peritia clarissimos qui inde jam ab origine hoc systema, & propugnandum, & doctis suis laboribus excolendum sibi sumserunt, quos inter præcipuum sibi locum vindicant S' Gravesandius, Mussenbroeckius, Clarkius, Keilius, Mac-Laurinus, Jurinus, Desagulliers, Kraffrius, & celeberrimi in principia philosophiæ mathematica commentatores Le Seur, & Jacquier. His accensendus est sæculi nostri decus Rog. Josephus Boscovich olim in collegio Romano, dehinc in Regia Ticinensi academia mathema-

Quæ Nevvtoniana, & quis Nevvtonus?

Quis Boſcovichius?

tum Professor, qui tum in compluribus opuscolis, tum & præcipue quidem in Theoria philosophiæ naturalis primum Viennæ anno 1758. edita, dein Venetiis anno 1763. recusa Nevvtonianam Theoriam ita vel deduxit, vel emendavit, ut eam sibi gloriam omni jure vindicet, quæ systematum auctoribus & sectarum principibus debetur. Elaboratum a Boschovichio systema adoptarunt, & eruditis lucubrationibus illustrarunt Carolus Benvenuti Romæ, Carolus Scherffer, & Paulus Mako Viennæ, Leopoldus Bivvald Græcii.

Quæ Leibnitiana, & quis Leibnitius? XLI. Quo tempore Anglia suo gloriabatur Nevvtono, Germaniam nostram Gotofredus Guillielmus Leibnitius, magnum inter eruditos nomen, illustravit Lipsiæ anno 1646. mundo datus. Scholasticorum ille quidem philosophiam non ex integro repudiandam, in multis tamen emendandam esse censuit; eam in rem obscuras confusasque eorum notiones ad claras, & distinctas reduxit; terminos inanes, quibus illorum scripta scatebant, exstirpavit; methodum denique mathematicam in auxilium vocavit. Atque hanc suam mentem tum in Thæodicæa, tum in Hypothesi physica nova, tum in aliis compluribus opuscolis, quæ actis Lipsiensibus eorum temporum inserta sunt, palam fecit. Hoc porro labore, tum iis etiam, quæ in mathesi sublimiore præstitit, excellentis doctrinæ famam sibi comparavit, nactusque est sectatores in Germania præcipue non paucos, ex quibus Leibnitianorum secta hodie in metaphysicis precipue florent conflata est. Quis Volfius Omnium antesignanus est Christianus Volfius magno editorum voluminum numero clarissimus, quibus omnes philosophiæ partes, ac mathesin universam est complexus: hunc ingens turma comitatur eorum, qui logicam, ac metaphysicam ad mentem Leibnitii concin-

cinnarunt; sed non attinet eos nominatim recensere, cum in omnium fere manibus versentur, nec nisi Volfiana premant vestigia. Prætereundus tamen non est Joach. Georgius Daries, qui in Elementis Metaphysices Jenæ anno 1753. recusis Leibnitium, Volfiumque ita sequitur, ut vere solam ipsorum methodum retinuisse, cetera de suo attulisse videatur. Ad extremum hic loci dissimulandum non est, Leibnitium, uti eruditis suis laboribus ad logicæ præsertim, & metaphysicæ splendorem plurimum contulit, ita abstractis, quibus plus æquo indulsit, ratiociniis, ad opiniones quasdam non parum absurdas delapsum fuisse; id quod in metaphysica solidis rationibus demonstratum ibo.

XLII. Adnectendi hic forent ii, qui ab eo, Qui
quo instauratæ sunt litteræ, ad nostra usque præterea
tempora eclecticam philosophandi libertatem Philoso-
secuti, seu privato studio, seu conjuncto cum phia ce-
aliis labore vel philosophiam universam; vel lebres?
quampiam illius partem nominatim excoluerunt; sed infinitus prope horum est numerus, & longior ne sim, prohibet præstituta operi brevitas. Quare commemorare nolo Peurbachium, Regiomontanum, Copernicum, & Tychonem Brahe utrumque systematis mundani conformatione celebrem, Keplerum, Hevelium, de la Hirium, Cassinium, Hombergium, l'Emerium, Moriottum institutis de motu, plantis, aquis, coloribus &c. tentaminibus, ac Ottonem Guerickium inventione machinæ pneumaticæ clarum; tum neque Maraldum, Malapertium, Levvenhockium, Jalabertum, Noletum, Bernoullium utrumque, Eulerum. Prætereo quoque complures alios illustres viros: Clarium, Scheinerum, qui primus in sole maculas detexit, Guldinum, Kircherum, Schotum ex Germania: Cabeum, Zucchium, Grimaldum, Ricciolum, „ qui in

„ re astronomica præ ceteris omnibus laudan-
„ dus unus bibliothecæ instar esse potest. “
ut ait Morhofius, Casatum, Philippum Bo-
Polyhist. phil. t. 1. l. 4. §. 8 nani, Franciscum de Lanis, cujus fontibus
(libro Magisterium naturæ & artis inscripto)
plures recentiorum Physicorum suos hortulos
irrigarunt, ex Italia: Fournierium, Claudium
Miliet, de Chales, Pardies, Daniel, Tourne-
mine, Regnault, Castel ex *Gallia* oriundos.
Prætereo denique quam plurimos alios, quo-
rum doctis laboribus hodierni eruditi plurimum
debent: atque huic prolegomeno finem impo-
no, id solum adjungens: tum demum maxima
philosophiæ incrementa accessisse, ubi suam
in tutelam summi terrarum Principes eamdem
susceperunt, ejusque commoda qua erectis Aca-
demiis, qua constitutis doctissimorum virorum
societatibus promoverunt, summo & litteras,
& litteratos homines favore prosequentes; qua
in re quid olim Carolus M. in Germania,
Gallia, & Italia; quid deinceps in Italia Pau-
lus II. P. P. & Leopoldus Magnus Hetruriæ
Dux; in Anglia Carolus II.; in Gallia Ludo-
vicus XIII. & XIV.; in Germania Leopoldus
M. Imp. Rom. in Borussia Fridericus Rex; in
Moscovia Petrus Imp. præstiterint, notum
est: quanta vero ab Augusta Magnæ There-
siæ Nostræ munificentia in hanc Academiam
profluxerint ornamenta, argumentum est non
tam exiguo in opere pertractandum, quam
grato omnium nostrum animo recolendum.

PRO-

PROLEGOMENON IN LOGICAM.

§. XLIII.

MEntem, sive animam nostram facultate cognoscendi pollere, nemo est, qui in se non experiatur. Facultas hæc, etsi per sese ad veritatem tendat, frequenter tamen longo ab ea intervallo aberrat: normam igitur sequatur quampiam, necesse est, qua in operationibus suis dirigatur.

XLIV. Quamdiu naturali tantum prudentia regimur, normam hanc distincte non cognoscimus, neque rogati, cur hoc, vel illud ratiocinium vitiosum sit? rationem clare edicere possumus: fieri tamen interea potest, ut quis per longiorem usum, & exercitationem habitum quemdam, sive facilitatem obviam in compluribus rebus veritatem detegendi sibi comparet. Habitus hic ipsa est *logica naturalis*. Quid logica naturalis?

XLV. Quodsi norma hæc distincte evolvatur, legesque, ex quibus coalescit, deducantur, oritur inde *logica artificioſa*, quæ pro- Quid artificioſa.

inde aliud non est, quam scientia, quæ propositis explicate legibus facultatem cognoscitivam in cognoscenda veritate dirigit.

Coroll. 1. Logica artificiosa a naturali quoad substantiam non differt; eædem enim in uraque leges obtinent.

Coroll. 2. Leges, quas logica artificiosa perspicue proponit, ex ipsa naturali mentis constitutione desumendæ sunt, quas nimirum ipsum rationis lumen, experientiæ, & observationes, ac denique diuturna meditatio suppeditant.

Quæ partitio totius operis?

XLVI. Ex data logicæ artificiosæ definitione palam fit, quid in ea pertractare oporteat: agendum nempe est primum de facultate cognoscitiva, quæ dirigitur; tum de veritate, quæ cognoscitur; demum de ipsa veritatis cognitione, quæ expetitur. Atque hæc est generalis hujus operis partitio.

Quæ utilitas logicæ artificiosæ?

XLVII. Utilitas logicæ artificiosæ latissime paret; absque ea enim non modo nemo in scientia quacumque profundam, solidamque eruditionem obtinere; sed neque in difficilioribus communis vitæ actionibus sat providus, cautusque esse potest; cum, qui sola utitur logica naturali, & minus a frequenti errandi periculo removeatur, & majori commissum errorem emendandi difficultate prematur.

Coroll. Logica igitur primo loco ante omnia severiora studia condiscenda est, quod & inde confirmatur: quia, antequam veritates speciales, quæ in aliis disciplinis occurrunt., investigentur, natura veritatis generatim spectatæ perspecta esse debet. Actum proinde agunt, qui cum Henrico Vinklero logicam metaphysicæ postponendam esse in ordinata studendi methodo contendunt.

Schol.

Schol. Logicam maximis passim laudibus efferri audias. Cicero eam vocat „ artem „ omnium maximam, sine qua nihil recte „ excogitari, nihil acute dici possit, veri, „ ac falsi disceptatricem, & judicem, " S. Augustinus: disciplinam disciplinarum, scien„ tiarum judicem, atque formatricem. " Et vero non esse majora meritis hæc præconia vel exinde patet, quod ubi primum logica magis exculta est, omnes illico scientiæ reliquæ lætius efflorescere cœperunt. Instauratæ porro logicæ gloriam post Laurentium Vallam, Rudolphum Agricolam, Petrum Ramum, & Verulamium jure sibi vindicant Petrus Gassendus, Renatus Cartesius, auctorque artis cogitandi, quem alii Antonium Arnaldum; alii Nicolium, alii Troignyum, vel complures ex portu regio scriptores fuisse affirmant; hi tamen omnes efficere non potuerunt, ut logica eum splendoris gradum attingeret, ad quem ea subinde doctissimis Nicolai Malebranchii, Joannis Lockii, Buffierii, Honorati Fabri, Natalis Regnault, Fortunati a Brixia, Christiani Wolfii, Georgii Dariesii, Antonii Genuensis, aliorumque hac nostra ætate eruditorum elucubrationibus evecta est.

Qui Instauratores logicæ?

PARS PRIMA
LOGICÆ.
DE
FACULTATE COGNOSCITIVA MENTIS HUMANÆ.

§. XLVIII.

Quæ operationes facultatis cognoscitivæ?

Triplici modo mens nostra facultatem cognoscendi, quam habet, circa res cogitabiles exercet; vel enim 1.) rem quampiam sibi duntaxat repræsentat, atque in rei sic repræsentatæ contemplatione quodammodo conquiescit, tumque ea *apprehendere*, vel *percipere*; actus vero ipse *ſimplex rei apprenſio*, *perceptio*; *idea*, vel *notio* dicitur: ut cum apertis oculis solem intueor: vel 2.) rei ita apprehensæ aliquid per affirmationem addit, aut per negationem demit; tum ipsa *judicat*, actus autem *judicium* nuncupatur: ut cum de sole prius simpliciter apprehenso cogito: *eſt rotundus*: vel *non eſt quadratus*: vel 3.) ex facto jam tali judicio novum aliud deducit, & tum ipsa *ratiocinatur*, actus vero *ratiocinatio*, sive *ratiocinium* compellatur; ut cum ex præcedenti judicio infero: *ergo ſol eſt corpus ſphæricum*, *ſive globus*.

Quæ cogitationum signa?

XLIX. Cogitata nostra cum aliis quoque communicare oportet: istud absque signis sensibilibus, quorum vices potissimum vocabula subeunt, fieri non potest. Idea exprimitur

per

per *terminum*; judicium per *enunciationem*: ratiocinatio per *argumentationem*.

Schol. Cum hac in parte de facultate cognoscitiva agendum sit (§. 46.), res ipsa postulat, ut harum trium operationum ab ea facultate elicitarum natura, proprietates, legesque, quibus reguntur, dilucide exponantur, ac suis etiam in locis addantur ea, quæ ad rectum signorum sensibilium usum pertinent. Id quod jam ordine exsequemur.

Quod argumentum partis primæ?

CAPUT I.

DE

IDEIS, EARUMQUE OBJECTIS.

L. *Idea* est simplex rei cujusdam repræsentatio in mente facta; ut cum mihi simpliciter solem repræsento, & quasi mente intueor, habeo *ideam solis*.

Quid idea?

Coroll. Idea exsistit in mente: est proinde quid spirituale, seu spiritualis quædam mentis affectio.

LI. *Objectum* ideæ est res quæcumque per ideam menti repræsentata. Sic ideæ, quæ mihi solem repræsentat, *objectum* est *sol*.

Quid ejus objectum, & quotuplex?

Coroll. 1. Omnis res, de qua cogitari potest, potest nobis per aliquam ideam repræsentari, atque adeo objectum nostrarum idearum est omnis res cogitabilis.

Coroll. 2. Res cogitabilis vel actu exsistit; ut *hic mundus*; vel non exsistit quidem, attamen potest exsistere, ut *mundus alter*; hinc

objectum nostrarum idearum aliud est *poſſibile*, aliud *exſiſtens*.

Coroll. 3. Nihilum, seu impossibile non est res cogitabilis, igitur per ideam repræsentari non potest, hoc est: *Nihili* nulla datur idea.

Schol. Nimirum illud tantum percipio, quod mihi idea repræsentat, & toties aliquid percipio, quoties habeo aliquam ideam. Jam fingamus, ideam quampiam repræsentare nihil: igitur ope hujus ideæ percipio nihil; si vero hoc: tum nihil percipio, hoc est; nullam habeo ideam; nam *percipere nihil*, & *nihil percipere*, & *nullam habere ideam* prorsus idem sonant.

Quomodo igitur, inquies, cogito de nihilo? Quatenus cogitas de privatione, aut ablatione cujuspiam rei. Sic mons sine valle est nihilum, neque illius potes habere ideam, & quando cogitas: mons sine valle est impossibilis, idem est, ac si cogitares: mons necessario adjunctam habet vallem.

Quid objectorum notæ.

LII. *Nota* dicitur id, per quod res una differt ab alia, estque vel *conſtans*, quæ numquam a re abesse potest; vel *mutabilis*, quæ adesse, vel abesse potest. Constantes porro dividuntur in *eſſentiales*, & *attributa*; illæ primo concipiuntur; hæ ex illis profluunt. Similiter notæ mutabiles duplicis generis sunt; aliæ in ipsa re insunt; propterea que *internæ*, sive *modi* dicuntur: aliæ extrinsecus tantum rei cum alia comparatæ conveniunt, & *externæ*, sive *relationes* nuncupantur. Sic in homine nota essentialis est *vis ſentiendi*, item *vis ratiocinandi*, attributum *capacitas eruditionis*, modus *actualis eruditio*, relatio denique *magnitudo* ipsius, vel *nobilitas*.

Coroll. Quælibet res cogitabilis ab omni alia differt: igitur certæ quædam notæ ei conveniunt;

niunt : cumque omnis res cogitabilis objectum nostrarum idearum esse possit (§. 51. cor. 1.), idem de quovis ideæ objecto sentiendum .

LIII. Ideæ inter se comparatæ vel quoad modum repræsentationis, vel quoad objectum repræsentatum differunt. Illa differentia *formalis*, hæc *materialis* audit. Utraque attentionem meretur.

Quæ & quotuplex idearum Differentia?

CAPUT II.

DE

FORMALI IDEARUM DIFFERENTIA.

LIV. Idea *clara* est, quæ objectum ita dilucide repræsentat, ut illius ope id illico, & omni tempore ab omni alio discerni queat: quæ vero id non præstat, *obſcura* dicitur. Sic de *ſole* omnes habemus ideam claram; at vero obscuram *plantæ alicujus peregrinæ*, cum dubitamus, num eadem sit & alias visa.

Quid idea clara & obſcura?

Coroll. Objecta idearum per certas notas discernuntur (§. 52. cor.): igitur necesse est, ut idea clara notas objecti aliquo modo repræsentet.

LV. Notæ objectorum repræsentari possunt vel simul omnes, & quasi in confuso; vel seorsum, & distincte: in casu priori idea clara erit *confuſa*: in posteriori vero *diſtincta*. Sic de *coloribus* & *odoribus* habemus ideas tantum confusas; sed qui in *ſole magnitudinem*, *figuram*, *ſplendorem*, *diſtantiam*, *motum* discernit, habet solis ideam distinctam.

Quid confuſa & diſtincta?

Coroll. Idea distincta objecti complectitur in se ideas claras notarum objecti, atque ex iisdem quasi conflatur: sic idea solis distincta constat ex ideis claris magnitudinis, splendoris, figuræ, distantiæ, motus solis. Contra idea confusa ex obscuris notarum ideis coalescit.

Schol. Qui ideam distinctam alicujus objecti habet, scit per accuratam notarum enumerationem illud explicare; secus, qui ideam habet solum confusam: sic nemo verbis alteri exponere potest, quid sit color albus, aut sonus, neque ulla declaratione ingenerari poterit aut cæco coloris albi, aut surdo soni idea. Patet hinc, qua sollicitudine philosophus ad comparandas sibi distinctas rerum ideas, ubi id fieri potest, eniti debeat, quodque signum sit manifestum, eum id genus ideas consecutum esse.

Quid completa, & incompleta?

LVI. Idea distincta dicitur *completa*, si tot duntaxat notas distincte repræsentet, quot sufficiunt ad objectum ab omni alio discernendum: in casu opposito est *incompleta*. Sic idea auri est *completa*, quæ distincte *colorem* ejus, & *gravitatem specificam* repræsentat, his enim duabus solum notis jam aurum ab omni alio metallo discernitur.

Quid adæquata & inadæquata?

LVII. Cum notæ objecti seorsum, ac distincte repræsentantur; tum rursus harum notarum notæ ab se invicem discernuntur, vel non: si in quopiam objecto notæ notarum ab se invicem discernantur, idea distincta, quæ ita objectum repræsentat, est *adæquata*; si non, *inadæquata*. Sic qui in *solis magnitudine*, *figura*, *splendore*, *distantia*, *motu* novas notas discernit, ideam solis habet adæquatam.

Coroll. Idea adæquata objecti complectitur in se ideas notarum objecti distinctas, ac

ex

ex iis quodam modo componitur. Sic idea adæquata solis constat ex ideis distinctis magnitudinis, splendoris, figuræ, distantiæ, motus solis. Contra idea inadæquata ex confusis notarum ideis coalescit.

Schol. Facile patet, in ideis adæquatis diversos perfectionis gradus dari; possumus enim ulterius progrediendo novas de notis notarum notas investigare, & sic porro: quæ idearum adæquatarum formatio a philosophis *idearum analysis* nuncupatur. Nec minus perspicuum est, scientiarum incrementa ab hac idearum analysi pendere, ut adeo in id præcipue incumbendum videatur, ut ideæ nostræ magis semper, atque magis adæquatæ evadant. At vero non tam pronum est illuc pervenire: quare necesse est, ut antea in claris distinctisque ideis efformandis egregie exerceamur: eam in rem non inutiliter observabuntur sequentes

Leges de conformandis claris, & distinctis Ideis.

1.) Neque plura objecta, neque plures ejusdem objecti notæ simul contemplandæ sunt; est enim secundum vetus illud: pluribus intentus minor ad singula sensus.

2.) Objectum, quod contemplationi objicitur, illico in suas notas resolvatur, atque in earum quavis novæ ulterius notæ investigentur, quæ actio, quamdiu fieri potest, continuari debet.

3.) Attentioni, quæ requirit, ut mens longiore tempore in uno eodemque objecto contemplando defigatur, quæque vividis juvenum animis adeo difficilis videtur, omnino assuescendum cavendaque opposita eidem præcipitantia, quæ vel ex naturali quadam levitate, vel nimia ingenii fiducia potissimum oritur.

4.) Adjuvetur, si necesse sit, a
bolis algebraicis, aut geometricis
charta adnotatione, aut etiam imag
poreis per phantasiam effictis, qua
rebus insensibilibus & rarissime, &
adhibendæ sunt.

5.) Objectum expendendum in o
tes versetur, comparetur que cum a
de notis, ut quid iis commune, q
sum, quid cuivis proprium sit,
videatur.

CAPUT I

DE

MATERIALI IDEARU DIFFERENTIA.

LVIII. *Determinatum* hoc loco dic
lud, quod, cum pluribus, iisque divers
dis esse possit, nunc hoc potius, qua
modo est: sic marmor quoddam potes
vel exsistens, vel tantum possibile: q
tum, vel rotundum, album, vel rubrum
hoc, vel illo ædificio: in hoc vel illo
cii latere; sit ergo exsistens, quadratum
bum, in fronte palatii locatum: en ma
quoad exsistentiam, figuram, colorem, &
cum determinatum.

LIX. Objectum quoad omnem sui pa
determinatum *ſingulare*, vel *individuum*,
& idea illud repræsentans *ſingularis* au
Sic idea *amici* mecum colloquentis sing
ris est.

Schol. Cogitanti perspicuum est, omnimod
alicujus rei determinationem aliud non es
quam

quam collectionem certarum notarum, quæ ita eidem conveniunt, ut simul sumtæ nulli prorsus alteri convenire queant. Notæ hæ pervulgato illo versiculo continentur: *forma*, *figura*, *locus*, *tempus*, *ſtirps*, *patria*, *nomen*. Si jam porro attentionem nostram per res omnes exsistentes ducamus, nullo negotio deprehendemus, similem notarum collectionem cuilibet, quæ demum cumque ea sit, convenire: omnis proinde res exsistens singularis est, sive aliquod individuum: ut *Cicero*, *Cæſar*, *hoc palatium*, *hæc menſa*; *hic liber*, *hic equus*, *hic canis*. Atque inde patet, qua via perveniatur ad ideas singulares: sensibus nimirum percipimus, ea quæ exsistunt, igitur usu sensuum comparantur ideæ singulares.

LX. Objectum non undequaque determinatum, sive *indeterminatum* est illud, in quo omnes determinationes, quæ sunt, aut esse possunt, non percipiuntur; cumque illud semper pluribus conveniat, *univerſale*, sive *commune*: ac idea id repræsentans *univerſalis* audit. v. g. objectum *homo* est quidem determinatum quoad notas (*vita*, *ſenſus*, *ratio*), quæ in eodem percipiuntur, non tamen quoad reliquas, ut *forma*, *ætas*, *doctrina*, *dignitas*, quæ per ideam *homo* non exprimuntur; est igitur *homo* objectum indeterminatum, & quia pluribus, nimirum Cæsari, Ciceroni, Cajo, & ceteris hominibus, convenit, universale, ac proinde etiam idea *hominis* est idea universalis. Quid objectum, & idea universalis?

LXI. *Abſtrahere* dicitur, cum mentem nostram a consideratione aliorum objectorum, vel a contemplatione aliarum partium, sive notarum in eodem objecto avocamus, ut eam in unum aliquod objectum, vel in unam ejusdem partem, sive notam attentius defigamus. Est proinde *abſtractio* quasi quædam mentis Quid abſtractio?

al-

ab aliis avocatio ut alia attentius
Sic dum in serie librorum *unum* p
considero, abstraho *a ceteris*, quos
sidero: hominis mecum loquentis sc
tionem admirans, abstraho ab illius
pietate, *forma*, *patria*.

Coroll. 1. Per abstractionem ex ob
gulari, sive undequaque determitat
objectum indeterminatum, ac univer
straho v. g. in objecto singulari *Cicero*
patum eloquentiæ, *conſulatum Roma*
vem Romanum, *ætatem*, qua vixit
denique *exſiſtentiam*, & acquiro obje
determinatum, ac universale *homo*.

Coroll. 2. Igitur etiam per abstractio
ideis singularibus ascendimus ad univ
est proinde hoc medium, & quidem
comparandi nobis ideas universales.

Schol. Universalia non exsistunt extra
nostræ conceptum, quidquid enim ex
singulare est, & undequaque determi
(§. 59. Schol.), estque hoc ita evide
omnis in contrarium disputatio inanis si
futilis: ubi enim quæso, deprehendes
aliquem, in quo id solum, quod per v
homo exprimimus (*vita* nimirum, sensus
tio,) insit, prætereaque nihil. Profecto
notæ, etsi insint in unoquoque homine,
tamen cum aliis quemlibet determinant
conjunguntur, ut ab iis realiter separari
queant: patet inde, quid de secta Real
(§. 34.) sentiendum sit. Neque tamen p
pterea universalia in intellectus nostri figm
tis censenda sunt, etsi enim ut ita abstra
non exsistant, exsistunt tamen reipsa in in
viduis ut conjuncta cum aliis notis deter
nantibus: usus præterea eorum est ingens,
tilitas maxima in comparandis quibusvis scie
tiis, quæ omnes in veritatibus quibusdam un

ver-

versalibus consistunt. Denique & illud hic monuisse juverit, quæ extra mentis conceptum, sive nemine cogitante exsistunt, dicuntur a philosophis *actus*, *actualiter*, *phyſice*, *realiter*, vel etiam *a parte rei* exsistere; quæ vero soli mentis nostræ conceptui exsistentiam debent, *logice*, *mentaliter*, aut *ratione noſtra*, sive *noſtro cogitandi modo* secundum eosdem exsistunt.

Quid compoſitio?

LXII. *Compoſitio* mentis est ea actio, qua per omnes objecti notas cogitando progredimur, dum tandem per continuam novarum notarum adjectionem ex objecto indeterminato efficiamus objectum undequaque determinatum, sive individuum. Sic ex objecto indeterminato *homo*, quod menti obversatur, per continuam notarum determinantium additionem mente factam, (v. g. *exſiſtentiam*, *ætatem*, qua vixit, *locum*, *jus civitatis Romanæ*, *conſulatum Romanum*, *principatum eloquentiæ*.) efficio objectum singulare *Cicero*:

Coroll. 1. Compositio, cum via contraria incedat, directe opponitur abstractioni (§. 61): sicut igitur per abstractionem ab ideis singularibus ascendimus ad universales (§. cit. cor. 2.), ita vicissim per compositionem ab ideis universalibus descendimus, ac veluti regredimur ad ideas singulares. Hinc compositio est via altera obtinendi ideas singulares (conf. §. 58. schol. fin.)

Coroll. 2. Si per compositionem objectum ideæ universalis variis modis determinetur, pervenitur successive ad singula individua, quibus illud objectum commune est, quæ propterea *ſubjecta* vel *inferiora* ideæ universalis, *atque* in ea *includi* dicuntur. Sic ideæ universalis *homo* subjecta sunt *Cæſar*, *Cajus*, *Cicero*, & quævis individua humanæ; si enim objectum indeterminatum *homo* va-

Digitized by Google

variis modis. v. g. per certum *ſta*-
pus, *patriam*, *nobilitatem*, *erudi*-
&c. determinem, veniam ſucceſſi
ſarem, *Cajum*, *Ciceronem*, & re
vidua humana, quæ in hac idea
includuntur.

Quid idearum comprehenſio & extenſio? LXIII. In qualibet idea universali
quæ attentionem merentur. *Comprehen*-
constituunt notæ omnes collectim sun
per ideam repræsentantur: sic ideæ u
homo comprehensionem absolvunt *ha*
vita, *ſenſus*, *ratio*, in ea repræsentat
tenſio, quam efficiunt subjecta ipsius
mul sumta, id est, omnia illa individu
bus notæ illæ repræsentatæ conveniunt
extensionem ideæ *homo* pertinent omni
vidua humana, quibus supradictæ notæ
niunt.

Coroll. Idea igitur universalis ad ea or
extendit, quæ in se includit (§. *61. co*

Schol. Id nimirum obtinet, si idea uni
lis secundum se accipiatur, sive ut
secundum totam suam extensionem;
tingit autem frequente., ut eam soln
cundum partem aliquam extensionis
Quid idea particularis? pemus, ad quod indicandum utimur illis
ticulis *aliquis*, *quidam*, *nonnullus*. A
idea hoc modo accepta *particularis* au
particulæ vero illæ dicuntur *ſigna*, sive
particularitatis; ut cum cogito: *aliquis*
mo, ideam habeo particularem.

Quæ comprehenſionem inter, ac extenſionem proportio? LXIV. Comprehensio & Extensio inter
comparatæ ejus sunt naturæ, ut una aucta
nuatur altera, & vicissim imminuta una aug
tur altera: sic si in idea *animal*, que *vit*
& *ſenſum* repræsentat, augeatur comprehen
adjiciendo nimirum notam *ratio*, minuitur e
tensio; nam hæ notæ *vita*, *ſenſus*, *ratio*, s
lis *hominibus*, & non etiam, *belluis*, quæ

ex-

extensionem ideæ *animal* spectabant , conveniunt ; item si in idea *homo* minuatur comprehensio, rejiciendo notam *ratio*, augetur extensio ; nam *vita* & *ſenſus* non solis *hominibus*, sed *belluis* etiam conveniunt : & ab opposito, si in priori restringi debeat extensio ad solos *homines*, augenda erit ejus comprehensio addendo notam *ratio*, & si in posteriore augeatur extensio, ut nempe ad eam non soli *homines*, sed *bruta* quoque pertineat, minuenda erit comprehensio resecando nimirum notam *ratio*.

Coroll. 1. Si igitur comprehensio augeatur, quantum est possibile, minuitur contra extensio, quantum fieri potest : id fit, cum ex idea universali per compositionem ad singularem descendimus (§. 62. cor. 1.). Quare idea singularis habet comprehensionem maximam, omnes nimirum notas objectum undequaque determinantes ; extensionem vero minimam ; aut quasi nullam, ad unicum nimirum objectum, quod est ipsum illud individuum.

Coroll. 2. Quo magis minuitur comprehensio, eo idea, crescente extensione, fit magis universalis, atque adeo idea, quo magis universalis est, eo pauciores in se notas complectitur : jam vero quo pauciores uno, eodemque tempore notas contemplor, eo accuratius eas intueri, ac pervidere possum (§. 57. schol. l. 1.) . Patet igitur hinc iterum egregius usus, ac utilitas Idearum universalium in procuranda sibi quacumque eruditione (conf. §. 61. scol.).

LXV. Objectum universale in tres præcipue classes distribui potest ; est enim vel *ſpecies* , vel *genus*, vel *differentia* . Atque hinc etiam idea universalis triplex est : *ſpecifica*, *generica* , & *differentialis*. Objectum univerſale quotuplex? Quid ſpecies ejuſque idea?

LXVI. *Species* est illla nota essentialis, (seu plu-

plures per modum unius consideratæ,) in qua plura individua inter se comparata perpetuo conveniunt, & idea eamdem notam repræsentans dicitur *ſpecifica*: Sic *Cajus*, *Cicero*, *Cæſar*, & *reliqua individua humana*, si inter se conferantur, perpetuo in eó conveniunt, quod habeant *vitam*, *ſenſum*, & *rationem*; quæ vocabulo *homo* exprimuntur: igitur *homo* est species. Item *individua brutorum* perpetuo in eo conveniunt, quod habeant *vitam*, & *ſenſum* absque *ratione*, quod per vocem *brutum* indicamus: igitur *brutum* est species.

Quid genus ejuſque idea? LXVII. *Genus* est illa nota essentialis, (seu plures per modum unius acceptæ,) in qua duæ vel plures species inter se collatæ perpetuo conveniunt, & idea eamdem notam repræsentans est *generica*. Sic *homo* comparatus cum *bruto* in eo perpetuo convenit, quod habeat *vitam* & *ſenſum*, quæ per vocem animal denotantur: igitur *animal eſt* genus,

Quotuplex genus? LXVIII. Genera ipsa inter se collata rursus in nota quadam essentiali perpetuo convenire possunt: ea nota constituit *genus* quoddam *altius*, seu *ſuperius*; est igitur *genus altius* seu *ſuperius* ea nota, (vel plures in unam collectæ,) in qua duo genera inter se comparata perpetuo conveniunt: idem de idea eamdem repræsentante sentiendum. Sic inventum genus *animal*, seu *vivens ſenſitivum* collatum cum alio genere *vivente non ſenſitivo* convenit in eo, quod *vivat*, igitur *vivens* est genus altius, quam *animal*.

Schol. 1. Cum eodem modo ex genere jam superiore ad aliud rursus, per collationem nempe generum superiorum inter se, deveniri queat, diversæ dantur generum classes, quas ita distribuimus, ut id, quo altius nullum est *ſupremum*: id, quod nullum genus infra se habet, *infimum* vel *proximum*: re-

li-

Digitized by Google

liqua, quæ his intercipiuntur, quorumque ſemper unum altero eſt ſuperius, generatum *ſubalterna*, ſive *intermedia* compellemus. Sic genus hominis ſupremum eſt *ens*, infimum ſeu proximum *animal*: ſubalterna directe aſcendendo: *vivens*, *ſubſtantia*, *exiſtens*.

SCHOL. 2. Genera inferiora reſpectu ſuperiorum, ſub quibus continentur, nonnumquam ſpecies: reſpectu vero inferiorum, quæ ſub ſe continent, genera dicuntur; tum vero ad confuſionem evitandam ea ſpecies, quæ individua ſolum ſub ſe complectitur, ſpecies *infima* audit. Sic *vivens* reſpectu *ſubſtantiæ* eſt ſpecies, & genus reſpectu *animalis*: *animal* eſt ſpecies reſpectu *viventis*, & genus reſpectu *hominis*: *homo* vero eſt ſpecies infima.

SCHOL. 3. Prout diverſorum adjunctorum, ac proprietatum ratio habetur, ita quoque diverſa rerum genera, ac ſpecies ſtatui poſſunt. Sic attendentes ad brutorum diverſitatem deprehendimus claſſem unam aliquam, quam nomine equi; aliam quam nomine canis; aliam, quam leonis, cervi &c. deſignamus: erunt igitur ſpecies, *equus*, *canis*, *cervus*, *leo* &c., quæ inter ſe collatæ ſub genere *bruti* continentur, ac proinde *brutum* erit genus, quod (§. 66.) pro ſpecie aſſumſimus. Item ſi in ipſis canibus, equis, &c. diverſitates varias examinemus, novas *canum*, *equorum* &c. ſpecies inveniemus, quarum reſpectu *canis*, *equus* &c. erit genus. Similiter bruta poſſunt dividi in *terreſtria*, *aërea*, *aquatica*, quæ ſingula ſunt genera ſub genere ſuperiore *bruti* contenta, & alia adhuc genere infra ſe habentia, ut eorum, quæ quatuor pedibus inſtructa ſunt, quæ repunt &c. Patet igitur in ſtatuendis ſpeciebus, ac generibus plurimum ab arbitrio noſtro pendere. Id unum tamen hic monitum velim, ut in ſubordinandis generibus accura-

ta comprehenſionis ideæ ratio
beatur, atque ſecundum eam it
genera, ut quo ſunt altiora,
habeant comprehenſionem, &
tenſionem.

uid, uotu. dif- ntia que ?

LXIX. *Differentia* eſt illa nota
per quam individuum ab indivic
a ſpecie: genus a genere differt.
tur *individualis*, ſeu *numerica*;
ca, ultima *generica*. Idea eam
ſentans pariter *differentialis* audi
rentiam individualem inter *homi*
notæ illo verſiculo contentæ (§.
differentia ſpecifica inter *hominem*
eſt *ratio*, & differentia generica
& *plantam* eſt *ſenſus*.

Schol. Res dicuntur *toto genere*
ſub eodem genere proximo no
ſic *homo* toto genere differt a
ille pro genere proximo habe
vero *vivens*.

uod re- & a- a?

LXX. Quatenus nota cum obj
conjuncta eſt, ut conjuncta accip
objectum dicitur *concretum*; ut
dum, *homo doctus*: *abſtractum*
ta, abſque objecto, vel objectu
ta, quocum realiter conjuncta e
tur: ut *rotunditas*, *doctrina*.

notu- con- um?

LXXI. In concreto quolibet
da ſunt: *ſubjectum*, & *nota*,
forma, quæ cum illo conjungi
tribus diverſis modis forma cum
jungi poteſt, triplex inde oritu
Metaphyſicum, quando forma a
reapſe, ſed noſtro ſolum cogita
ſtinguitur, & ſic per cogitati
eidem quaſi inhærere a nobis

jusmodi sunt omnia genera, & species, ut *animal*, *homo*; nam notæ in iis repræsentatæ reipsa inter se non differunt. *Phyſicum*, cum forma a subjecto, cui inhæret, potest separeri: ut *homo doctus*, *corpus rotundum*. *Logicum*, si forma subjecto non inhæreat, sed mente duntaxat nostra ad illud referatur: ut *cognitum*, *volitum*, *deſideratum*, *visum*, *auditum*; cognitio enim, & volitio menti inhærent quidem, referuntur tamen a nobis ad rem, quæ cognitione, aut volitione attingit.

LXXII. Idea, quæ objectum concretum repræsentat, pariter *concreta*; quæ abstractum, *abſtracta* dicitur: sic idea *hominis docti* concreta; *doctrinæ* vero abstracta est. Quid idea concreta & abſtracta?

Coroll. 1. Universim illa idea est concreta, quæ conjunctim exhibet ea, quæ reipsa conjuncta sunt; & abstracta, quæ conjuncta separatim repræsentat.

Coroll. 2. Eadem idea potest sub diverso respectu simul concreta, & simul abstracta esse: sic idea referens *marmor rotundum* concreta est, quatenus *rotunditatem* conjunctim cum *marmore* repræsentat; & abstracta, quatenus *marmor rotundum* ab aliis notis reipsa conjunctis v. g. *magnitudine*, *colore* &c. separat.

Coroll. 3. Omnes ideæ universales (§. 60.) abstractæ sunt; in iis enim nota pluribus communis, ut separata ab aliis, quibuscum reapse conjuncta est, repræsentatur.

LXXIII. Sicut res extra nos exsistentes percipimus, ita periter ea, quæ intra nos, seu in anima nostra insunt, aut fiunt, idearum nostrarum objecta esse possunt: horum objectorum ideæ, cum reflexione supra nosmetipsos facta obtineantur, *reflexa* dicuntur. Idea proinde *reflexa*, quæ & *ſenſus intimus*, & *conſcientia* frequentius compellatur, ea Quid idea reflexa?

est,

est, cujus ope exsistentiam, ideas
mentis nostræ mutationes, seu aff
cipimus.

Schol. In usu idearum, de quibu
pite tractatum est, graviores
errores subrepunt; quos ut fac
sequentes te docebunt.

*Leges de usu idearum singulariu
ctarum, & universaliu*

1.) Ideis singularibus, quas pe
nem mentis efformamus (§. 62
non semper respondet objectum
stens; unde ex eo solum, quod
ideam claram, ac distinctam co
ferre nequeo, realiter exsistere;
montem aureum, quin is prop
exsistat.

2.) Idea abstracta ea separat,
conjuncta sunt (§. 72. cor. 1.)
quoque objectum ita in se con
est, prout repræsentatur: sic n
tunditas sine *corpore rotundo*,
rebus numeratis, aut *motus* sine
universe nulla forma sine suo s
in re veteres philosophi admodu
sunt.

3.) Ideæ abstractæ de se mu
nequaquam possunt, cum quæl
stracta necessario sit hæc, & n
sic, licet cum veritate cogitare
doctus est vir, aut *hic homo e*
queo tamen affirmare: *hæc do*
tas, aut *hæc humanitas est docti*
quandoque contrarium videatur
id inde est, quod idea aliqua
metaphysice concreta usurpetur
nus de specie, vel alio gener

verb. grat. *homo est animal*, vel *temperantia est virtus*.

4.) Ut rectus nostrarum cogitationum ordo habeatur, a quo omnis in literarum studio progressus, & doctrinæ soliditas pendet, ordinentur ideæ universales in mente secundum majorem earum universalitatem, hoc est, prior semper locus ei tribuatur, quæ majorem habet extensionem; tum succedat idea minoris extensionis, sic *vivens* ante *animal*, & *hoc* ante *hominem* concipiatur (conf. §. 68. schol. 3. fin.).

CAPUT IV.

DE IDEARUM SIGNIS.

LXXIV. *Vocabula* sunt soni articulata voce prolati, quibus ideas mente conceptas significamus. Quid vocabulum?

Coroll. 1. Unaquæque idea, dum in mente exsistit, individua, seu undequaque determinata est (§. 59. schol.): igitur quodlibet vocabulum ideam quamdam determinatam; seu ut loquimur, in individuo denotat, ac veluti determinat. Atque inde est, quod vocabula apud philosophos more recepto *termini* audiant. Quid terminus?

Coroll. 2. Ideæ res ipsas repræsentant: igitur termini mediantibus ideis res quoque ipsas secundario denotant.

Schol. Patet id ex quotidiana sermonis consuetudine; etenim dum sermocinantem audimus jure quodam exigimus, ut is & rebus ipsis, & suæ menti congruenter loquatur, cumque, qui

in

in priore deficit ignorantiæ: qui in poſterio- re, mendacii rerum agimus. Quod vero ad primam vocabulorum originem attinet; uti dubio caret, primos homines ab ipſo auctore Deo ea fuiſſe edoctos, ita pariter perſpicuum eſt, eorum vocabulorum, quæ progreſſus temporis obtinuerunt, ſignificationem ab arbitraria, ac libera prorſus populorum institutione, & retentione provenire. Non moror hic inſulſam Epicureorum opinionem, qui homines ex tellure progenitos, prorſusque elingues primum ſtatuerunt; tum vero ſonos, quos aliunde perceperint, fuiſſe imitatos, tandem inordinatos prorupiſſe, eoſque commodi, delectationiſque cauſa perpoliviſſe ſubinde, ac multiplicaſſe. Nec minus a vero aberrant ii, qui cum Pſammetico Ægypti Rege primos homines lingua quadam naturali, ac vocabulis, ipſam rerum naturam exprimentibus uſos fuiſſe autumant, quam linguam etiamnum infantes locuturos contendunt, ſi ab omni ceterorum hominum commercio remoti educarentur. Nam ſi id ita habeat, cur non una adhuc etiam inter homines lingua toto in orbe obtinet? cur ſurdi, quorum ceteroquin lingua præpedita non eſt, loquela destituuntur? quod demum etiam neceſſariæ vocabula inter, ac rerum naturas connexionis veſtigium deprehendere licet? & nonne naturalem plurimorum rerum conſtitutionem ignoramus, quas tamen certis vocabulis perpetuo deſignamus?

Lucret. de nat. rer. l. 5.

Herodot. l. 2.

Quotuplex terminus?

LXXV. Termini pro diverſitate idearum, quas denotant, in divera genera tribuuntur: eſt nimirum *ſingularis*: ut *Cicero*, *hic homo*: *univerſalis*, iſque vel *genericus* ut *animal*: vel *ſpecificus*, ut *homo*: vel *particularis*, ut *aliquis homo*: *concretus*, ut *doctus*: *abſtractus*, ut *doctrina*. Addi etiam poteſt *ſimplex*, & *complexus*; ille uno vocabulo, ut *homo*: hic

plu-

pluribus simul sumtis constat: ut *homo doctus, marmor rotundum*.

SCHOL. Contingit videlicet frequentius, ut nos deficiat vocabulum ad ideam mente efformatam accurate exprimendam aptum: quo in casu aliud insuper, vel etiam plura in consortionem assumere cogimur, ut ea tandem duorum vel plurium vocabulorum conjunctio exsurgat, qua cogitationem nostram ad amussim cum allis communicemus. Ea res videtur occasionem dedisse Lockio, aliisque, ipsas quoque ideas in *simplices*, & *complexas* distribuendi, quarum illa termino simplici, altera termino complexo exprimeretur, tametsi id pro omni absolute casu necesse non sit; nam cum ex mente Lockii illa idea dicatur *ſimplex*, in qua ne mente quidem plura discernere licet, ut sunt ideæ, *colorum*, *odorum*, *ſonorum*, *gaudii*, *triſtitiæ*, verbo omnium *ſenſationum* nostrarum; *complexæ* vero, in qua contrarium obtinet, ut idea *ſolis*, *ædificii*, *hominis*, fieri utique, & quidem frequentius potest; ut etiam idea complexa unico solum vocabulo accurate designetur. Hanc porro idearum divisionem adeo non improbo, ut eam potius retinendam esse censeam; neque enim in re quidpiam novi continet: si quidem idea simplex cum confusa; complexa vero cum distincta, vel adæquata eadem est, ut expendenti (§§ 55. & 57. cum coroll.) patebit: quare ipsis hisce vocabulis quandoque in sequentibus utar, ut eo facilius aliorum quoque auctorum, ac præcipue Lockii mentem in opere *de intellectu humano* expressam tiro assequatur. Vide Leibnitium. *Nouveaux Eſſais ſur l'intend. hum. liv. 2. ch. 2.*

LXXVI. Terminus quilibet duas in mente idea excitat; alteram sui ipsius, quatenus est Quid terminus materialis, & formalis?

sonus articulatus, alteram rei, quam significat. Si primo modo spectetur, sumitur *materialiter*; ut cum dico: *Cicero eſt vox trium ſyllabarum*; si altero: *formaliter*, ut cum dico: *Cicero eſt princeps eloquentiæ*.

Quotuplex terminus formalis? LXXVII. Terminus formaliter acceptus vel denotat aliquam reipsa ideam, & *poſitivus*, ut *res*, *domus*, *Cicero*: vel absentia alicujus ideæ, & *negativus*, ut *nihil*, *ignorantia*, *ſterilitas*, *tenebræ*: vel nullam nullo modo ideam, & *inanis* dicitur, ut *circulus quadratus*, *mons ſine valle*, *atramentum album*, *ferrum ligneum*, & quæcumque sunt impossibilia, cum impossibilis, sive nihili nulla sit idea (§. 51. cor. 3. & schol.)

Schol. Dici nequit, terminos negativos ad nullam ideam proprie pertinere, aut nullam prorsus significare, nam si hoc verum foret, nihil absolute significarent; licet igitur positivam ideam non exprimant, referuntur tamen ad ideas positivas, earumque absentiam designant, Contra terminus, quem *inanem* dicimus, est revera inanis sine mente sonus; illo enim ii tantum utuntur, qui, dum ideam quampiam sibi habere videntur, reapse nullam habent, apparentem tamen eam ideam, quam Wolfius propterea *fallacem*, sive *deceptricem* appellat, aliquo vocabulo exprimere nituntur.

Quotuplex terminus positivus? LXXVIII. Terminus positivus, qui constanter eamdem ideam invariatam denotat, *fixus* compellatur, estque vel *proprius*, si uni, eidemque rei significandæ semper inserviat, ut *Cicero*, *Plato*: vel *univocus*, si pluribus rebus sub eadem significatione tribuatur, ut *homo*, *animal*, & omnia vocabula generum, & specierum. Qui vero non constanter eamdem ideam, sed modo hanc, modo illam significat:

va-

vagus, vel *æquivocus* dicitur: ut *mundus*, quæ vox jam solum globum terraqueum, jam collectionem omnium corporum mundanorum, jam totam rerum creatarum universitatem notat.

LXXIX. Terminus æquivocus vel casui, vel consilio originem suam debet. *Casu* æquivocus est, cum multiplicis significationis ratio præter arbitrium primorum linguæ institutorum dari nulla potest, ut *calx*, *liber*. *Consilio* æquivocus est, cum res diversæ, quibus idem terminus tribuitur, aliquam inter se convenientiam, similitudinem, sive, ut ajunt, analogiam habent, unde nominatim hic terminus etiam vocatur *analogus*, ut *ardens*, qui de corpore ignito, & homine irato propter similitudinem agitationis dicitur; *sanus*, qui homini, colori vultus, medicinæ, & pulsui arteriæ tribuitur propter aliquam licet diversam ad sanitatem relationem, item *caput*, *pes*. Quotuplex æquivocus?

LXXX. Dici quoque non absque ratione potest, terminum nonnunquam *errore* fieri æquivocum, cum nempe ad unam quidem rem significandam a pluribus assumitur, reapse tamen diversas in se res denotat, idque ob erroneam de natura rei significandæ opinionem, qua eo vocabulo utentes imbuti sunt; id genus est vox *Deus*, quam idololatræ ex erroneo circa naturam divinam judicio etiam statuis manufactis; impius vero Spinoza toti mundo aspectabili attribuit; item terminus *vera religio*, cum cujuslibet sectæ homines suam religionem veram prædicent, quod tamen de sola Romano-Catholica ex vero dici potest.

LXXXI. Vocabulis ideas mente conceptas significamus (§. 74.): igitur non sunt signa idearum, quæ in audientium animis exsistunt; sed earum duntaxat, quas loquens in mente habet, quasque per eadem exprimere cupit. Quas ideas vocabula significant?

Coroll. 1. Cum pro diversa cognitione diversæ in diversis hominibus de eadem re ideæ sint, necesse est, idem vocabulum a diversis pronunciatum diversum etiam sensum contineat: sic infans in metallo, quod audit *aurum* compellari, nihil observat præter *fulgentem quemdam colorem flavum;* alius præterea *gravitatem ſpecificam majorem*, tertius *malleabilitatem*, quartus *ductilitatem*, quintus *ſolubilitatem in aqua regia*, & forte plura ejusmodi cognoscit: omnes hi data occasione pronunciant hanc vocem *aurum*; quare evidens est in cujuslibet ore per idem vocabulum aliam ideam multum discrepantem exprimi; hinc videmus ab infantibus quamlibet rem, quæ simili colore imbuta ipsis occurrit, aurum vocitari.

Coroll. 2. Si igitur verum vocabuli significatum determinare velis, ut aliorum sensa assequaris, noli ea interpretari ex propriis ideis, sed ex scribentis, aut loquentis mente; sic si audis enunciari vocabulum *Deus*, vide, num is, qui eo utitur, Idololatra? an Spinozista? an Christianus sit?

Schol. Verum res hæc multis nonnumquam difficultatibus obsepta est, propterea præcipue, quod ideæ nostræ, dum aliorum vel scripta legimus, vel sermones audimus, latenter subrepunt, efficiuntque, ut aliorum sensa in nostram sententiam iniquissime detorqueamus. Inde certo evenit, ut passim expetiamur, multos etiam ex doctioribus in antiquis philosophorum scriptis ea ad præconceptam suam opinionem stabiliendam invenire, de quibus ii ne somniarunt quidem. Exemplo sit Cudvvorthus, qui dum seu pro philosophia, ut ait, corpusculari, seu pro natura genitrice acerrime depugnat, eas opiniones apud omnes Græcorum philosophos se deprehendisse sibi videtur, quod tamen

quam

quam falsum sit, Cl. Moshemius in eruditissimis suis adnotationibus commonstravit. Curandum itaque, ut animo ab omnibus ideis vacuo ad sermones audiendos, aut legendos libros accedamus, neque alias vocabulis ideas substituamus, atque eas, quas auctorem ipsum in mente habuisse expensis omnibus simillimum vero est. Sed hac de re in ultima parte plura dicemus.

CAPUT V.

DE

VOCABULORUM USU, ABUSU, EJUSQUE REMEDIIS.

Quis vocabulorum usus comparate ad nos?

LXXXII. Vocabula sunt signa idearum, quas mente concipimus (§. 74.): hæc porro signa vel ad nos tantum, vel ad alios referuntur. Quatenus ad nos: memoriæ inserviunt; cum enim a pueritia assueverimus suam cuilibet vocabulo ideam affigere, nexus hic ideam inter, ac vocabulum, licet arbitrarius sit, labente tamen tempore ita invalescit, ut in naturalem prope abeat. Hinc fit, ut numquam fere sine vocabulorum usu etiam taciti cogitemus, & frequenter vocabula prius animo occurrant, quam ideæ ipsæ.

Schol. In hoc vocabulorum usu non est magnopere laborandum circa eorum delectum, neque metuendum, ne iis male utendo in errorem prolabamur; cum enim nobis, non aliis loquamur, omnesque soni æque indifferentes sint, quodlibet vocabulum aptum erit ad ideam, quam cupimus, in memoriam revocandam, si modo id observemus,

ut constanter eamdem eidem vocabu
ciamus.

Compa-
rate ad
alios?

LXXXIII. Quatenus hæc signa ad al
feruntur, communicationi inserviunt: se
enim instituendo per vocabula aliis co
nes nostras manifestamus. Est porro ser

Quotu-
plex ser-
mo?

ster vel *civilis*, quem in usu quotidia
ordinario cum hominibus commercio
mus, ut negotia nostra pertractemus,
qua vitæ civilis commoda procuremus: v
losophicus, quos in scientiis utimur, du
veritatem ipsi quærimus, vel inventæ jar
quoque participes efficere studemus, vel
ticus, quem amœniores litteræ deposcun

Schol. Civilis sermo magnam accurati
haud postulat; facile enim intelligimus
& intelligimur, cum de rebus ad comu
vitæ usus necessariis agitur. Leges, q
æstheticus adstringitur, separata ejusder
minis disciplina subministrat. Restat ig
ut vitia, quæ in philosophico potissimun
mone cavenda sunt, non nihil expenda
ac opportuna simul remedia suppeditem

Quæ in
eo vitia,
& quo-
modo vi-
tanda?

1.) Nonnulla ex naturali vocabulorum
perfectione ortum ducunt; ipsa quippe eo
natura efficit, ut plurimorum significatio
de dubia, ac incerta evadat. Et primum
dem, cum vocabulorum numerus relate ad
deas, quas mens humana sibi comparare pot
admodum exiguus sit, necessitate quadam co
pellimur, ut diversas, ac multum etiam disc
pantes inter se ideas una, eademque voce
primamus. Deinde vero ut loquentis sermo
re intelligatur, requiritur, ut ideam, qu
vox quælibet significat, accuratissime con
piamus, ac mente retineamus: id vero est
cujus exsecutio quandoque difficillima evadit

ac

ac præcipue quidem in tribus casibus. 1.) Quando ideæ per voces significandæ admodum complexæ, & ex quam plurimis partibus quasi compositæ sunt; inde sæpius contingit, ut vix duo homines eamdem prorsus, invariatamque de eadem re ideam habeant, etsi eodem utantur vocabulo: tot, tamque diversæ populorum opiniones in rebus quamplurimis, præsertim moralibus, id luculente evincunt, ut cum quæritur, *quid justum, injustumve sit?* 2.) Quando ideæ partiales, ex quibus una complexa consurgit, seu quando notæ illæ, quæ distinctam objecti ideam efficiunt, absque naturali inter se connexione prorsus ex arbitrio, atque sine respectu ad objectum reipsa exsistent colliguntur, sicque collectæ certo designantur vocabulo; sicut enim hæc idearum colligatio sine certa lege fit, ita pronum est, ut termini eamdem denotantis significatio diversa sit in diversis mentibus: ejusmodi sunt termini *honor, gloria, gratitudo*. Atque inde est, quod veterum scripta tantum quandoque obscuritatem præseferant, quam doctorum commentationes adeo non tollunt, ut etiam augeant. 3.) Quando significatio vocis refertur quidem ad objectum reapse in natura exsistens, cujus tamen interna, ac realis constitutio nos latet; id contingit vocabulis fere omnibus, quibus corpora naturalia exprimimus: sic quis determinet, quam accurate ideam terminus *aurum* designet? an in ea solus *color* cum *soliditate* reluceat? an etiam *ductilitas? gravitas? malleabilitas? solubilitas in aqua regia?* num aliæ præterea proprietates solis fortasse chemicis notæ?

Huic porro obscuritatis ex naturali vocum imperfectione oriundæ ex parte medemur, si vocabula, quibus utimur, accurata definitione declaremus, atque hac ratione eorum significatum determinemus; si enim notæ omnes,

Digitized by Google

quas una idea complecti volumus, enumerentur, evanescet difficultas prope omnis, quam nos audiens experitur in eo, ut tot solum ideas partiales, nec plures, nec pauciores, hac & non alias in unam complexam componat: sic non est timendum, ne enuncians vocabula, *gloria*, *honestas*, *aurum* non rite intelligat, si enumerando notas omnes quamlibet ideam his terminis subjectam distincte declarem. Quodsi talis notarum enumeratio fieri nequeat, ut contingit in omnibus ideis confusis, sive simplicibus, obscuritas tolletur quandoque adhibendo vocabulum synonimum, quod vulgo notius esse solet; semper vero, & certius vel designando aliquod subjectum auditori alioquin non incognitum, in quo objectum illius ideæ simplicis deprehendatur: vel ponendo etiam ante sensus ipsum subjectum, quod sua impressione eam in alterius mente ideam excitet: sic si quis ignoret, quis sit *color cæruleus*, jubendus est de die, tempestate admodum serena cælum intueri, vel vero corpus aliquod eo colore imbutum ante ipsius oculos ponendum.

2.) Alii vocabulorum abusus partim ex voluntaria socordia, partim ex neglectu debitæ attentionis, partim aliis etiam ex causis proficiscuntur. Abutimur nimirum vocabulis, cum iis claram, aut distinctam ideam non affigimus, aut, quod deterius est, prorsus nullam, ut termini enunciati sint inanes sine mente soni. Vitium hoc ex eo potissimum oritur, quod a teneris annis voces prius memoriæ imprimamus, quam ideam per eas significatam accurate in mente conformemus; immo per longam ab ipsa pueritia consuetudinem habitum quemdam contrahimus, vocabula quædam ideo solum pronunciandi, quod ad linguam veniant, quin unquam de eorum significatione determinanda solliciti simus,

quo

quo fit, ut perſæpe non tam hominum, quam pſittacorum more loquamur. Sed & pertinacia, qua nonnulli opinioni etiam falſæ adhærent, frequenter in cauſſa eſt, ut ejuſmodi vocabula excogitentur, tamquam firma deſperatæ cauſæ propugnacula, intra quæ ab adverſariorum telis ſeſe tutos exiſtimant. Scatent certe terminis inanibus multorum, præſertim veterum philoſophorum ſcripta, qui non alio ex fine confiƈti videntur, quam ut non intelligantur, liteſque, ac diſputationes, in quibus fere ſolis doƈtrinæ profunditatem repoſuerunt, diutius protrahantur.

Sed promptum eſt huic vitio remedium: prius ideam in mente concipiamus, tum de ſigno, quo ea exprimatur, ſolliciti ſimus; ab ideis enim vocabula dirigi, ac ordinari debent, non viciſſim a vocabulis ideæ, quippe ideas ex verbis, non verba ex ideis diſcimus. Oportet igitur ideas abſque vocabulorum adjumento efformare, ita ut menti noſtræ repræſentemus id, quod de qualibet re cognoſcimus, quin ſonus, compoſitio, aut vocabulorum ſuavitas quidpiam immutet, addat, aut minuat ex eo, quod antea nitide, ac diſtinƈte concepimus. Id porro eo majori cura præſtandum erit, quo idea enuncianda magis fuerit complexa: quam multi quotidie vocem *juſtitia* uſurpant, qui tamen rogati, quam idearum colleƈtionem per eam ſignificent, reſponſi loco tacere coguntur, quod nempe ideas illas partiales, quæ hanc complexam ingrediuntur, numquam clare conceperunt, neque earumdem numerum accurate definiverunt.

3.) Cum in continuo ſermonis decurſu eamdem vocem in diverſa ſignificatione adhibemus; quod vitium valde pervulgatum eſt; ac ſæpe quidem ex vocabulorum penuria, frequentius tamen ex incuria quadam, aut etiam malitia proficiſcitur. Ejuſmodi homines Lo-

ckius, qui toto libro tertio *de intellectu humano* præstantissima de vocabulorum usu præcepta tradidit, unde complura huc transtulimus, cum eo comparat, qui, dum rationes quasdam componit, eodem charactere 8. jam septem, jam novem designaret, prout sibi commodius videretur. Talis profecto aut insaniæ, aut insignis doli notam effugere haud potest.

Sensus igitur vocabulorum in eodem sermonis filo constanter idem retineatur. Quodsi necessitas quandoque contrarium exigat, præmoneatur auditor, vel lector, nisi id adjuncta manifeste ostendant, quod tamen facile præsumi non debet, cum auditorum mens sensui primum stabilito intenta sæpius ad eadem non reflectat. Præcipue id de terminis æquivocis intelligendum, quibus, ut optandum foret, prorsus abstinere non licet. Non equidem grande erroris periculum est, cum res diversæ per æquivocum terminum indicatæ nullam inter se relationem aut nexum habent, sic nemo propterea confusas ideas concipiet, quod voce *vertex* jam ad extremitatem capitis humani, jam ad montis, aut arboris summitatem denotandam utat; præterquam enim quod hæc, & similia jam fere in vulgus nota sunt, etiam inter caput humanum, & montis summitatem nullus datur nexus. At ubi res illæ inter se nexu quodam copulantur, vel relationem causæ, & effectus habent, tum omnino obscuritatis, & confusionis periculum ingens est. Notum est inter philosophos, quanta fiducia Malebranchius post Cartesium pronunciaverit; *calorem* in nobis esse, contra Peripateticos, qui eumdem in igne latere contendebant; notum est pariter, quanta, quamque diuturna inde lis exarserit; & tamen tota dissidii caussa alia non fuit quam terminus æquivocus *calor* diversis rebus inter se tamen

con-

connexis attributus. Si Carteſiani ex una parte declaraſſent, ſe per terminum *calor* intelligere ſenſationem illam, quam admoto noſtro corpori igne ſentimus; & ſi Ariſtotelici ex altera præmonuiſſent, ſe per *calorem* denotare illam facultatem, quam ignis habet eam in nobis ſenſationem cauſſandi, lis tota uno pœne momento deciſa fuiſſet: tam parum enim quiſpiam negaſſet calorem ſecundum Carteſianorum mentem in nobis, ac eumdem in ſenſu Ariſtotelicorum in igne eſſe, quam parum aliquis de vulgo ignorat, dolorem in nobis, pungendi vero facultatem in acu admota ineſſe.

4.) Cum obſcuritatem de induſtria affectamus, captantes inde reconditæ cujuſdam, ac ſublimioris doctrinæ famam. Fit id potiſſimum vel adhibendo vocabula barbara, ac peregrina feriendæ imaginationi apta, quod alchemiſtis perfamiliare eſt; vel utendo terminis receptis in ſignificatione nova, inuſitata, ac ad arbitrium privatum inſtituta, vel introducendo terminos novos, quin ulla declaratio præmittatur; vel denique uſitatos etiam terminos præpoſtere conjungendo, ut ſenſus ordinarius confundatur, & quædam quaſi ænigmata prodeant. Omnes diverſæ antiquorum philoſophorum, & hæreticorum ſectæ obſcuritatis hujus affectatæ exempla prope infinita nobis ſuppeditant. Sed & nunc quoque ea a nonnullis, ut ſubtilitas quædam, ac neſcio quæ mentis penetrantis vis appareat, adoptatur, cum tamen aliud in ſe non ſit, quam docta ignorantia.

Utamur igitur vocabulis uſitatis, receptaque eorum ſignificatione; etſi enim hæc quo ad originem ſuam arbitraria ſit, non tamen propterea cuivis privato eam jam in uſum inductam immutare licet. Quis namque te intelligat, ſi illam belluam, quam *equum* vulgo vocant,

cant, *canis* nomine compelles, & viciſſim, licet, utrumque vocabulum ex æquo indifferens ſit ad hanc, vel illam denotandam? Quæ porro ſit uſitata vocabulorum ſignificatio, a conſuetudine vulgi deſumendum non eſt; is enim notiſſimum non niſi vagas, ac indeterminatas ideas terminis ſubjicit, nec in retinendo eorum ſenſu conſtans eſſe ſolet. Illi multo maxime attendendi ſunt, qui ſtudio, & labore perfectiores de rebus ideas ſibi compararunt, & in quorum ſcriptis, ac ſermonibus accuratior vocabulorum uſus communi doctiorum ſuffragio elucet. Eam in rem doctiſſimus P. Buffier ſuadet, ut conſuetudinem cum iis arctiorem colamus, qui diſtinctas ac præciſas rerum ideas, quibus imbuti ſunt, claris, nitidiſque verbis exponere ſatagunt; confuſio enim idearum, ut ait, eſt quædam quaſi peſtis, quæ tacite ab iis, quibus familiarius utimur, in nos ſerpit. Sed quamvis ſermonis nitor vocabula longo uſu comprobata requirat, id tamen rerum, idearumque novitas non ſemper admittit; cum enim ſcientiæ novas perpetuo acceſſiones obtineant, neceſſe eſt, ut multa decurſu temporis inveniantur, quæ primis linguarum inſtitutoribus prorſus ignota fuerunt, ad quæ proinde ſignificanda antiquitas nullas nobis voces tranſmiſit. In hujuſmodi igitur caſibus licebit recentibus, ac minus etiam ſonantibus vocabulis uti; quin immo ſi neceſſitas ita poſtulet, de novo quoque confingere, ſi modo ideam, quam communicatam cupimus, accurate antea determinemus. Veniam hanc facit ipſe oratorum princeps Tullius: „ Quibus etiam verba partienda ſunt, „ imponendaque nova novis rebus nomina, „ quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, cogitans in omni arte, cujus uſus „ vulgaris communiſque non ſit, multam novitatem nominum eſſe, cum conſtituantur

Log. 2. art. 20.

De fin. l. 3. c. 1.

„ ea-

„ earum rerum vocabula, quæ in quaque arte „ verſentur." Atque hinc etiam minus recte agunt ii, qui vocabula *artium*, ea intelligo, quæ in quavis arte, ac diſciplina jam civitate donata ſunt; univerſim, omnia, quod cum debita ſermonis elegantia non cohæreant, expuncta volunt; id genus enim voces eo potiſſimum fine inventæ ſunt, ut magno compendio id convenientiſſime ſignificent, quod ſecus non niſi per multas ambages, longasque periphraſes explicari poſſet. Neque vero ex eo, quod termini hi vulgo, aut artis illius imperitis ignoti ſunt, ulla ratione conficitur, ſermonem noſtrum ex merito obſcurum dici poſſe; cum enim ipſa objecta a talibus ignorentur, quid mirum, ſi terminos quoque, quibus eruditi eadem exprimunt, non intelligant? nolim tamen, ut quis putet, me eorum hic comprobare morem, qui ejuſmodi vocabulis utuntur, quin diſtinctam eis ideam ſubjiciant, aut eo ſolum fine, ut ignorantiam ſuam tegant.

5.) Cum ſermo noſter tropis, figuriſque oratoriis nimium abundat. Hæc equidem ornamenta tum merito adhibentur, cum placere tantum cupimus; at quando inſtruendus eſt auditor, quando veritas communicanda, quando judicium corrigendum, eorum uſus tolerari non debet; ornatus nimius imaginationem auditorum ferit, attentionem a rebus ipſis avertit, affectioneſque vehementiores in eorum animis concitat; unde conſequens eſt ut veritas minus clare pervideatur: judiciaque perturbatis animi motibus magis, quam ratione congrua efformentur. Sit ergo ſtilus philoſophi planus, nitidus tamen: abſtineatur a tropis, & figuris, ceteriſque elegantiis, quæ veritati cognoſcendæ plurimum obſunt. Caveatur præpterea nimia brevitas, & importuna loquacitas; utraque enim eſt mater obſcuritatis; illa omittit multa, ſine quibus auditor men-

tem

tem nostram assequi non potest: hæc nimia verborum copia animos obruit, ac attentionem distrahit.

6.) Cum vocabula accipimus pro rebus ipsis, aut per eadem reales rerum essentias vere exprimi putamus. Termini abstracti huic potissimum periculo subjiciuntur, neque est ulla philosophorum antiquorum secta, quæ vocabula quædam abstracta, sibique perquam familiaria pro rebus ipsis reapse exsistentibus non venditasset; sic Aristotelici *formas ſubſtantiales*, *animas vegetativas*, *horrorem vacui*; sic Platonici *ideas æternas*, *animam mundi*; sic alii denique *genera* & *ſpecies* res esse realiter exsistentes sibi persuaserunt. Essentiæ deinde reales rerum quam frequenter nos latent. Quis pro certo definiat, quæ proprietates requisitæ sint, ut quidpiam ex vero dicatur *aurum*? An sola *gravitas cum colore*? An etiam *ductilitas*? *malleabilitas*? An omnes simul? An sublata una cesset esse aurum, & qua? Et quoties tamen, dum declarationem cujuspiam vocis audimus, ea internam res ipsius constitutionem exprimi firmissime putamus? Inde vero duo hæc necessario consequuntur, ut primo auctori, qui eodem, quo nos, vocabulo utitur, nostras ideas affingamus, contra monitum (§. 81. cor. 2.): deinde ut rem eam arcto adeo nexu cum determinato vocabulo colligemus, ut quamprimum aliud licet synonimum enunciari audimus, perturbemur, aliudque objectum designari arbitremur.

Caveamus proinde, ne umquam vocabula ad res ipsas transferamus, autumantes, omnia, quæ in rebus insunt, per eadem accurate denotari: sed illud alte menti infixum hæreat: tantum per vocabula de rebus ipsis significari, quantum loquens de iis cognoscit.

C A-

CAPUT VI.

DE DEFINITIONE.

LXXXIV. *Definitio* est oratio, qua ideam distinctam (§. 55.), & completam (§. 56.) termino cuidam respondentem explicamus; *definitum*, seu *res definita* est idea termino illi subjecta, vel res ipsa per eam ideam repræsentata: sic *ſignum ideæ in mente latentis articulata voce prolatum* est definitio; res definita est *vocabulum*: item *ſimplex rei repræſentatio in mente facta* est definitio *ideæ*. Quid definitio, & definitum?

Coroll. In definitione igitur debent distincte enumerari notæ objecti, quas idea illa repræsentat, & quidem nec plures, nec pauciores, quam quæ sufficiunt objecto ab omnibus aliis semper discernendo.

Coroll. 2. Cum idea distincta eadem sit cum idea complexa (§. 75. schol.), in definitione per notarum enumerationem nihil aliud fit, quam ordinata idearum partialium, e quibus idea complexa definienda coalescit, evolutio: sic idea complexa, quæ termino *logica* exprimitur, constat ideis partialibus, 1. *ſcientia*, 2. *quæ facultatem cognoſcitivam dirigit*, 3. *propoſitis explicatæ legibus* 4. *in cognoſcenda veritate*.

Coroll. 3. Hinc ideæ confusæ, seu simplices definiri nullo modo possunt (conf. §. 55. sch. & §. 83. schol. n. 1. fin.). Sic ideæ *luminis*, *coloris*, *ſoni*, & omnium *ſenſationum* nostrarum definiri nequeunt.

LXXXV.

LXXXV. Plures ideæ partiale
complexam , quæ definiri debeat
vel inter ſe pugnant , & una co
queunt, ut ideæ *rotunditatis*, &
quo in casu idea complexa decepti
reipſa nulla , & proinde etiam ej
inanis ſine mente ſonus (§. 51. co
cum ſchol.); vel vero eæ inter ſ
nuntur, ac ſimul conſiſtere poſ
propterea etiam res ipſa per ideam
repræſentata eſt poſſibilis (§. 51
2.): ut ideæ, *figuræ*, & *rotundi*
ideæ *animalis*, & *rationalis*. Han
ſibilitatem rei, quæ per ideam co
finiendam repræſentatur, vel ma
definitio, vel non.

LXXXVI. Definitio *nominalis*
lum ſpectata nondum conſtat re
poſſibilem: ut eclipſis lunæ eſt
nis lunæ plenæ. Circulus eſt
curva in ſe redeunte, & undique
centro diſtante clauſum. Definitio
oſtendit rem per ideam complexa
eſſe poſſibilem, dicitur *realis* vel
vero obtinetur, ſi cauſa, & mo
illa oriri poteſt, diſtincte expona
pſis lunæ eſt *defectio luminis lun*
oritur ex umbra telluris ſolem int
interpoſitæ. *Si linea quædam rect*
cto fixa circumducatur, alterum
deſcribit circulum.

Schol. 1. Definitio nominalis q
neticam tranſit, ſive potius
paratur, quam primum rei pe
plexam repræſentatæ poſſibilit
gumentis evincitur; cum enim
qua objectum vel poſſibile tan
ſe exſiſtens repræſentat, vera
(§. 51, cor. 2.), hoc ipſo qu

eam esse possibilem, constat quoque ideam definitam non esse deceptricem (conf. §. 85.). Sic in exemplo definitio nominalis Dei, quod sit *ens neceſſarium*, vel *infinite perfectum*, evadit genetica, si solide comprobetur ens, quod necessitate absoluta ad exsistendum, aut infinitis perfectionibus pollet, in se non repugnare. Contra ubi rei per ideam definiendam exhibitæ repugnantia demonstratur, notum fit eam ideam fallacem esse, ac deceptricem, adeoque reipsa nullam; proinde etiam definitionem ipsam ipsam inanium duntaxat sonorum collectionem atque adeo sine mora repudiandam. Ita definitionis nominalis, quam impius Spinoza Deum ponit *ſubſtantiam cogitantem, individuam, ac infinite extenſam*, absurditas patefit, cum id genus substantiæ pugnantia involvere demonstratur. Atque inde manifestum fit primo, definitionem eo usque solum permanere *mere* nominalem, quoad nec possibilitas, nec impossibilitas rei evidenter elucet: deinde qua ratione definitiones nominales probandæ sint; id quod in primis philosopho curæ esse debet, nisi in paralogismos, erroresque quam plurimos delabi velit.

SCHOL. 2. Quod ad definitiones reales attinet; eæ nomenclationem hanc propterea solum sortitæ sunt, quod ideam *realem*, id est, *realiter* in mentem exsistentem exprimunt. Qui earum *realitatem* latius extendit, & cum veteribus existimat, per easdem *realem*, seu physicam rei per ideam repræsentatæ naturam, aut essentiam significari, vehementer fallitur. Physica siquidem rerum essentia non in una, vel altera proprietate, quæ ceterorum fons sit, & origo; sed in reali, ac integra omnium proprietatum collectione consistit, quæ nobis ut plurimum incognita est. Definitiones nimirum nostræ non expri-

munt nisi naturas rerum *ideales*, hoc est, prout eas mente concipimus, & quantum de iis in idea nostra repræsentatur. Quodsi natura, vel essentia rei idealis eadem sit cum natura, vel essentia rei physica, & reali, tum omnino ex vero dici potest per definitionem exprimi realem rei naturam; sed istud eo solum casu contigit, cum nobis ipsis sine attentione ad rerum exsistentias ex arbitrio ideas complexas in abstracto efformamus; tum enim objectum ideæ ejusdem est in se præcise tale, etsi ut tale non exsistat. Ita agunt geometræ, cum ideam *circuli*, vel *trianguli*, abstrahendo ab illius reali exsistentia, concipiunt; ac subinde ex ejusdem natura per definitionem cognita, vel potius arbitrarie statuta diversas deducunt proprietates. Ita quoque se res habet in moralibus, cum quis ideas quasdam partiales in unam complexam componit, eique terminum attribuit, v. g. *parricidii*, *ſacrilegii*, *juſtitiæ*, parum sollicitus, an umquam actus talis extiterit, aut exstiturus sit: id quod primis legum conditoribus frequentius evenit.

Quid definitio eſſentialis, accidentalis, & deſcriptio?

LXXXVII. Res per essentialia & attributa semper: per modus vero,. & relationes pro aliquo tantum tempore ab aliis discernitur (§. 52.); cum igitur in definitione notæ, per quas res ab omnibus aliis semper differt, enumerandæ sint (§. 84. coroll. 1.); evidens est quamlibet definitionem fieri debere vel per essentialia, vel per attributa. Definitio, in qua notæ rei essentiales enumerantur, dicitur *eſſentialis*, ut homo est *animal ratione prædi tum*; triangulum est *ſpatium tribus lineis clauſum*. Definitio, in qua attributa rei recensentur, *accidentalis* audit: ut homo est *animal veræ eruditionis capax*; triangulum est *figura*, *quæ habet tres angulos*.

los. Ea vero definitio, in qua modi, & relationes adducuntur, impropria est, & potius *deſcriptio* compellari meretur: ut est hominis apud Tullium; *animal providum, ſagax, multiplex, acutum, memor, plenum rationis, & conſilii*, vel si dicam: Venus est *ſtella, quæ hodie veſpere paulo poſt occaſum ſolis oritur, viceturque ex hac feneſtra in linea recta cum vertice turris S. Stephani*. De leg. I. l. c. 7.

Schol. 1. Ideas generum & specierum definimus, cum in illis essentialia, & attributa facile discernamus; contra vero, cum istud in ideis rerum singularium præstare nequeamus, eas describimus. Sic physici plantas, lapides, aliaque corpora naturalia; historici provincias, urbes, & facta particularia; poetæ hortos, palatia &c. longa singularum partium, proprietatum, & affectionum enumeratione depingunt. Judices quoque in litteris accusatoriis, quibus reum fugitivum persequuntur, ejusmodi descriptiones adhibent, cum externum ejus habitum, magnitudinem, faciei conformationem, ceteraque omnia, per quæ discerni possit, enumerant.

Schol. 2. Cum dicunt definitiones nominales esse arbitrarias, id non ita intelligendum est, quasi cæco arbitrio sine ullis legibus termini significatio determinari, aut ideæ cujuslibet definitio concipi possit; sed arbitrariæ sunt, quia cum eadem res vel per essentialia, vel per attributa, eaque diversa definiri queat, quibus horum quis uti velit, optio datur; ut adeo de eadem re plures diversæque definitiones æque bonæ condi possint. Sic definimus Deum vel per *ens, quod ſibi omnia cognoscibilia diſtinctiſſime repræſentat*; vel per *ens infinitum*, aut *neceſſarium*, vel per *ens a ſe, a quo tota rerum univerſitas in exiſtendo pendet*. Ex his tamen, & similibus definitio- Definitiones nominales quo ſenſu arbitrariæ?

ni-

nibus ea semper deligenda est, quæ methodo, quæ in præsenti res tractatur, commodius inservit; atque in genere ea definitio ceteris præstantior habetur, quæ clarior, fecundior, atque ad finem propositum accommodatior est. Deinde cum vocabula necessariam cum ideis connexionem non habeant (§. 74. schol. fin.), si solum de eo agitur, ut mens mea aliis patefiat, arbitrarium utique mihi erit meam ideam per quodcumque vocabulum exprimere, ac definitionem nominalem quamcumque condere. At si vulgatus termini significatus attendi debeat, uti debet semper, nisi ratio gravissima obstet (§. 83. schol. n. 4.), non utique in meo positum est arbitrio, ut terminum sic potius, quam alter definiam. Nunc quæ ad bonam definitionem requirantur, videamus.

Leges Legitimæ Definitionis.

1.) *Definitio ſit clara, & perſpicua*; cum enim ea sit quædam declaratio, si obscura sit, finem suum non obtinebit. Fit porro definitio obscura quinque potissimum de caussis: 1. si omnibus vocabulis definitionem ingredientibus eadem confusa idea, quæ ipsi termino definito respondeat; ut si dicas: *logica eſt ſcientia, quæ tradit regulas logicas*, vel *idea clara eſt illa, qua mihi aliquid clare repræſento*. 2. Si adhibeantur termini per se obscuri, æquivoci, improprii, aut prorsus inanes; ejusmodi sunt complures definitiones Aristotelis, ejusque asseclarum, ut motus, *quod ſit actus entis in potentia quatenus in potentia*, vel luminis, quod sit *actus tranſparentis, quatenus tranſparentis*: vel animæ, quod sit *primus actus corporis phyſici potentia vitam habentis*. Sic definitur obscurum per obscurum. 3. Si ipsum definitum in definitionis membris recurrat, ut

ut sunt illæ veterum: quantitas est *accidens, a quo res dicitur quanta*, vel exsistentia est *id, quo res actu exiſtens redditur*. Sic definitur idem per idem. 4 Si in definitione ponatur terminus, qui iterum per rem prius definitam definiri debeat, ut adeo definitum anterius ingrediatur definitionem posterioris; anterioris; ut si dicas: naturale est *effectus qui contingit absque miraculo*, & miraculum est *effectus non naturalis*; vel lex est *voluntas ſuperioris obligans inferiores*; & superior est, *qui habet poteſtatem ferendi legem*. Sic committitur circulus vitiosus, qui non in duabus tantum definitionibus, sed in pluribus etiam sibi succedentibus contingere potest. 5. Si recenseantur notæ auditori incognitæ. ut si geometriæ imperito dicas: hypothenusa est *illa trianguli rectanguli linea, cujus quadratum æquatur quadratis cathetorum ſimul sumtis*. Est quidem hæc obscuritas solum relativa, quantum tamen fieri potest, evitanda; loquimur enim, ut intelligamur ab iis, qui nos audiunt: definitione utimur, ut in iis, quibuscum agimus, ideam distinctam, & completam, quam ipsi antea concepimus, excitemus. Peccant proinde, qui non accommodate ad auditorum suorum captum loquuntur, & inaniter sibi ipsis sapientes videntur, quod ab iis, ad quos verba faciunt, non intelligantur (conf. §. 85. schol. n. 4.).

2.) *Definitum & definitio ſint ſalva veritate convertibilia*, hoc est: debent sibi posse mutuo substitui, quin sensus mutetur, aut veritas lædatur; cum enim in definitione evolvantur ideæ partiales, quibus idea complexa, quæ definitur, constat (§. 84. cor. 2.); totum vero sit æquale omnibus partibus simul sumtis, necesse est, ut idem prorsus obtineatur sensus, sua ipsa idea complexa, id est,

defi-

definitum, seu illius ideæ partiales simul omnes, hoc est, definitio ponatur: sic idem est, seu dicam, *logicæ operam do*; seu, *ſcientiæ, quæ facultatem cognoſcitivam propoſitis explicate legibus in veritate cognoſcenda dirigit, operam do*. Contra hanc legem duobus fere mobis peccari potest. 1. Si definitio sit *latior* suo definito, id est, si integra definitio etiam rebus a definito diversis conveniat; qualis foret hæc: vocabula sunt *ſigna idearum*, quippe etiam suspiria, gemitus, gesticulationes idearum signa esse queunt. Vel hæc: genus est *eſſentialis plurium ſimilitudo*, nam hoc quoque de specie cum veritate affirmatur. 2. Si definitio sit *anguſtior* suo definito, id est: si definitio non conveniat omnibus, & singulis, quæ sub definito continentur; ut si dicas, homo est *animal ratione & doctrina præditum*, excluduntur enim alii homines non docti. Vel idea est *repræſentatio diſtincta notarum objecti*, quod non convenit ideæ confusæ. Utrumque porro hoc vitium facile vitatur, si, quod alioquin idea completa exigit (§. 56.), tot duntaxat notæ recenseantur, quot præcise requiruntur ad hoc, ut res definita ab omni alia discerni possit; quando enim pauciores sunt notæ allatæ, definitio erit deficiens, latiusque patebit; si plures: ea redundabit, ac justo angustior, saltem potissimum, efficietur. Verbo, ut definitio perfecte sit reciproca suo definito, necesse est, ut sit *adæquata*, hoc est, ut *ſoli*, & *omni* definito conveniat.

De part. c. 11. 3.) *Definitio conſtet genere proximo, & differentia ultima*, ut docet Cicero. Debet enim primum per definitionem declarari definitum, id quod eo facilius præstatur, quo ideæ adhibentur clariores; sunt vero universales, qualis quoque est idea generis, clariores singularibus (§. 64. cor. 2.). Accipitur

por-

porro genus proximum, quia altiora genera notas sufficientes non continent, quarum proinde defectu definitio evaderet latior, ut patet, si dicas: homo est *vivens rationale*, quod omni spiritui competit. Debet deinde per definitionem definitum discerni ab omni alia re; unde necesitas est, ut differentia, sive eæ notæ adferantur, quæ illud discrimen efficiant; sufficit vero, ut illæ notæ recenseantur, per quas definitum differt ab omni alia re sub hoc genere proximo contenta, id quod philosophi per *differentiam ultimam* denotare volunt; sic etsi homo per *rationem* non differat a puro spiritu, quia tamen per eam discernitur ab omni eo, quod sub genere proximo *animal* continetur, bonam condes definitionem dicendo: homo est *animal ratione præditum*. Talis enim differentia conjuncta cum genere proximo jam plenum efficit rei definitæ ab omnibus aliis discrimen; defectu differentiæ ultimæ vitiosæ sunt hæ definitiones: homo est *animal quoddam*; vocabula sunt *ſigna idearum*.

4.) *Definitio non ſit negativa*: hac enim ratione non declararetur idea termino respondens; sed indicaretur solum, quæ idea termino illi subjecta non sit; unde palam quidem fieret quid res definita non sit, non vero, quid sit, quod tamen per definitionem consequi cupimus; ut si dicas: logica *non eſt ſcientia, quæ tradit regulas boneſti*; templum *non eſt locus aptus pro convivio*. Lex hæc, licet universe obtineat, in duobus tamen casibus exceptionem patitur. 1. Quando affirmativa definitio in potestate non est: ut cum agitur de rebus per se obscuris, aut supra humanæ mentis captum positis. 2. Quando duo adsunt contradictorie sibi opposita; tum enim altero eorum jam affirmative definito, alterum recte negative definitur; & ratio est: quia satis con-

Digitized by Google

constat, quid res sit, cum oppositi
nitionem præmissam jam cogniti de
eadem negatur: sic ubi *impoſſibile* a
definitum fuerit dicendo: *eſſe id, qu*
tis eſſentialibus contradictionem invol
le patebit, quid sit *poſſibile* priori op
si de eodem prior definitio negetu
do: *eſſe id, quod in notis eſſentia*
involvit contradictionem: sic pariter
definivi compositum esse id, *quod*
partibus reipsa inter ſe diverſis, defi
plex esse id, *quod ex ejuſmodi pa*
conſtat.

Quis uſus definitionum? LXXXVIII. Per definitionem
terminorum significatio figitur; defi
generatim ideam distinctam, & com
mino cuidam respondentem significa
Igitur & definitio: sive ut mere
sive ut jam reali æquipollens (§. 86
spectetur, præsentem termini sign
explicat, ut nullus de eo prudent
di locus auditoribus, sive lectoribu
tur; sed hoc est terminorum sig
figere: ergo patet propositum.

Schol. Atque inde est, cur nonnu
teribus definitionem nominalem
tenr, quæ significationem termi
Ceterum quanti momenti sit, fi
stantes vocabulorum significatus h
iis patet, quæ supra (c. 5.) copi
Sed & alia quoque est definitionu
omni omnino disciplina latissime
finitiones imprimis nominales p
ratiocinandi principia, ut inde
quæ de rebus cognosci possunt
tura idealis per definitionem vo
est, variæ inde consecutiones d
veritates deteguntur, quarum om
perfectam, completamque scie

definitione, tamquam fundamento, innixam constituit: ut v. g. est geometria, quæ omne initium ducit a definitione puncti, & lineæ; unde ea tamen ad sublimissimas veritates, quas evidentissime demonstrat, progreditur: idem quoque magna ex parte in metaphysica obtinet, ubi ea, ut oportet, methodo scientifica pertractatur. Id unum tamen cavendum hac in re, ne veritate, quæ ex sola essentia ideali per definitionem expressa profluunt, ad rerum exsistentias, realesque earum naturas ante transferantur, quam rei non modo possibilitas, sed ipsa quoque exsistentia demonstretur. Definitiones deinde reales, cum modum, quo res quælibet oriri possit, caussasque distincte explicent (§. 86.), ad id conducunt, ut eorum, quæ rei insunt, aut inesse possunt, rationes inveniantur. At vero licet definitiones in quavis scientia usum præstent maximum, non ideo tamen nimium accumulari debent, ut est ingens ea in re nonnullorum libido; nam præterquam, quod ideæ simplices alioqui definiri nequeant (§. 84. cor. 3.), multa de se eam præferunt claritatem, quæ definitionis ope magis obscurari, quam illustrari possit: & profecto, si non darentur quædam, quæ amplius definiri nec debeant, nec possint, necesse foret, ut absque ulla verum sensum umquam assequendi spe in infinitum progrediamur.

CAPUT III.

DE

DIVISIONE.

Quid diviſio?

LXXXIX. *Diviſio* eſt vel ideæ complexæ in ſuas partiales (§. 75. ſchol.), vel ideæ univerſalis in ſua ſubjecta (§. 62. cor. 2.) diſtributio. Idea, quæ diſtribuitur, *diviſum*: illæ vero, in quas ea fit diſtributio, *membra dividentia*, dicuntur. Sic divido *philoſophiam* in *theoreticam*, & *practicam*, *logicam* in *naturalem*, & *artificioſam*.

Quid condiviſio?

XC. Idem diviſum ſub diverſo reſpectu conſideratum varie quandoque diſtribui poteſt; id ſi fiat, habentur *condiviſiones*, atque membra *condividentia*: ſic idea reſpectu habito ad modum repræſentandi dividitur in *claram*, & *obſcuram*: in relatione vero ad objectum in *univerſalem*, & *ſingularem*; item in *abſtractam*, & *concretam*.

Quid ſubdiviſio?

XCI. Quod ſi membrum dividens ſurſus in alia diſtribuatur: oritur *ſubdiviſio*, quæ quandoque diutius continuari poteſt: ſic idea *clara* rurſum dividitur in *diſtinctam*, & *confuſam*; *diſtinctam* porro in *adæquatam*, & *inadæquatam*: item *univerſalis* in *genericam*, *ſpecificam*, & *differentialem*.

Quæ utilitas diviſionis?

SCHOL. Utilitas diviſionis major eſt, quam a multis exiſtimetur: numquam enim res ipſa melius pernoſcitur, quam ſi ſingulæ ejuſdem partes ſucceſſiva meditatione perluſtrentur. Profecto inde fit, ut mens noſtra clare, ac diſtincte pervideat id in ſingulis partibus, quod in objecto integro propter nimiam ejus

com-

compoſitionem obſcure ſolum, aut confuse intueri poſſet. Quid quod, dum objectum ex omni ſui parte contemplandum offertur, via præcludatur vitio, in quod homines quotidie fere ruere videmus, cum id, quod non niſi uni, aut alteri parti convenit, ipſi toti attribuunt. Univerſim denique, ut recte cogitemus, aut loquamur, frequentiſſima diviſione utendum eſt; ſermones enim noſtri ut plurimum ſunt de objectis admodum complexis, quæ multis ex partibus conſiderari debent, quodque de illis relate ad unam partem cum veritate affirmatur, frequenter falſum eſt, relate ad aliam partem. Ut porro hæc nobis commoda adferat diviſio, certis ea legibus adſtringi debet, quas ipſe oratorum Princeps præſcribit: has ubi retulero, ad alteram facultatis cognoſcitivæ operationem (§. 48.) exponendam gradum faciam. *De invent. l. 1.*

Leges legitimæ Diviſionis.

1.) *Diviſio habeat brevitatem*, quæ vetat, ne ad partes minimas deſcendatur, ſicut enim maxima, ita minima difficulter comprehendimus, nimiaque partium quam plurimarum enumeratio ita repente obruit mentem, ut claritatis loco, quæ unice per diviſionem quæritur, permagna obſcuritas, & confuſio oriatur.

2.) *Diviſio habeat abſolutionem*, enumerando nimirum omnia membra, quæ ſub diviſo continentur, ita ut ea ſimul ſumta exæquent diviſum, atque cum eo reciproca ſint; finis enim diviſionis, qui in eo conſiſtit, ut ope ſucceſſivæ partialium idearum contemplationis tota idea complexa melius pervideatur, omiſſa una, aut altera parte minime attingeretur: ſic male dividis *homines* in *muſicos*, & *poetas*, dantur enim, qui ad neutram claſſem referri poſſunt; vel *notas* objectorum in *eſ-*

ſentialia , & *attributa* , omittis enim *modos* & *relationes* .

3.) *Diviſio habeat paucitatem* , quæ in eo conſiſtit, ut nullum membrorum otioſe , ac ſuperflue adducatur; id vero contingit, quando membra dividentia ſe invicem complectuntur, ut unum de altero affirmari poſſit. Neceſſe eſt igitur ut ponantur membra, quorum unum non contineatur in altero , ſecus enim unum bis, adeoque ſuperflue poneretur, nempe una vice explicite, & altera implicite: ſic mala eſt diviſio *entis* in *ſimplex* , *compoſitum* , & *cogitans* ; *cogitans* enim in *ſimplici* jam continetur. Item ſi *globum terreſtrem* dividas in *Europam*, *Germaniam* , *Aſiam*, *Africam* , *Americam* ; *Europa* quippe continet *Germaniam*. Vitio porro huic facile medemur per ſubdiviſiones (§. 91.): eſt ſcilicet diſtributio primum facienda in membra maxime generalia ; tum vero , cum ad quodvis eorum ventum fuerit , evolvenda erunt ea , quæ in illo includuntur: ſic dividatur primum *ens* in *ſimplex* , & *compoſitum* ; tum *ſimplex* ſubdividatur in *cogitans*, & *non cogitans* ; aut *globus terreſtris* in *Europam* , *Aſiam* , *Africam* , *Americam* ; *Europam* dein in *Germaniam* , *Galliam* , *Italiam* &c. rurſum *Germania* &c. in ſuas *Provincias* .

CA-

CAPUT VIII.

DE JUDICIO.

XCII. Quodſi duas ideas mentis obſervantes inter ſe comparamus, & quamdam inter illas convenientiam, aut repugnantiam detegimus, fit perſæpe, ut huic convenientiæ, aut repugnantiæ mente annuamus, atque convenientes quidem ideas per affirmationem, quæ in ipſo hoc annutu conſiſtit, conjungamus, & repugnantes per negationem ſeparemus. Tum vero *judicare* dicimur. *Judicium* proinde eſt ille actus, quo mens duas ideas annutu convenientiæ viſæ præſtito per affirmationem conjungit, vel annutu repugnantiæ viſæ præſtito per negationem ſeparat. Sic judico cogitando, *anima humana eſt ſpiritus*, *vel anima humana non eſt corpus*. Quid judicium?

COROLL. 1. Judicium a ſimplici repræſentatione, ſive idea diſcernitur; hæc enim nihil affirmat, aut negat (§§. 48. 50.).

COROLL. 2. Judicium non eſt ſola perceptio convenientiæ, aut diſconvenientiæ duarum idearum, ut vult Lockius, & ejus compilator Clericus; etenim cum mens judicat, quaſi decidit perceptam idearum convenientiam, aut repugnantiam reipſa dari, atque ideo per ipſam hanc deciſionem aliquid quodam modo addit huic perceptioni: & nonne frequenter, mente ad alia converſa, judicio abſtinemus, etſi ea idearum inter ſe relatio nobis clare reluceat?

COROLL. 3. Quodlibet judicium vel affirmativum, vel negativum eſt.

Bayerische Staatsbibliothek München

Schol. Quod in primo, & secundo corollario dictum eſt, nihil quidem difficultatis patitur, ubi negotium eſt cum ideis ſimplicibus, aut non admodum complexis; verum in caſu oppoſito incauti facile in errorem inducuntur. Sciendum igitur: quantumcumque idea ſit compoſita, lateque patens; ut ſi mihi repræſentem *hominem, qui primum rei domeſticæ anguſtiis preſſus animum ad litterarum ſtudia applicat, tum facto inſigni in iis progreſſu egregiæ doctrinæ formam, ac ſplendidum in republica munus conſequitur*: non propterea ipſa in judicium degenerat, ſed manet, quæ fuerat, idea, cum nondum aliquid affirmet, aut neget; ſed ſolummodo objectum pluribus adjunctis veſtitum repræſentet. Ipſum alterius hominis judicium, quamdiu duntaxat menti meæ repræſentatur, comparate ad me nihil niſi idea eſt: audio exempli cauſſa ab aliis dici, *dari impios, qui religionem revelatam exſtinctam cupiunt*, quandiu mihi hoc aliorum judicium ſolum repræſento, quin annuam, vel abnuam, nihil in mea mente, niſi idea exſiſtit; at ut primum cogito: *ita eſt: ſunt impii, qui religionem revelatam exſtinctam cupiunt*; judicium fero. Animadverſio hæc cum in vita civili, tum in morali magni eſt momenti, ſervitque ad excludendas animo anxietates, quibus ii obnoxii ſunt, qui, dum ejuſmodi ideas ſibi quandoque nec liberas judiciorum loco habent, de admiſſa culpa fruſtra anguntur.

Quid idea ſubjecti & prædicati?

XCIII. In judicio duæ ideæ vel per affirmationem conjunguntur, vel per negationem ſeparantur, idque viſa earum vel convenientia, vel repugnantia (§. præc.): igitur ut judicium rite formetur, requiritur, ut præter duas ideas conjungendas, aut ſeparandas, quarum illa, de qua aliquid affirmatur, vel negatur *ſubjectum*, altera *prædicatum* audit, non apparenter tantum,

tum, sed reipsa adsit, mentique reluceat earum inter se vel convenientia, vel repugnantia. Sic ut rite judicem, debeo non tantum ideas *animæ humanæ*, & *ſpiritus*, sed earum quoque convenientiam menti præsentem habere.

Schol. Atque hinc finit lex universim in ferendis judiciis accuratissime observanda; ut videlicet numquam judicium formemus, antequam idearum convenientiam, aut repugnantiam intime pervideamus: quare eleganter Tullius præcipit: „ ne incognita pro cognitis habeamus, hisque temere assentiamus, „ quod vitium effugere qui volet, omnes „ autem velle debent, adhibebit ad considerandas res & tempus, & diligentiam. “ Quoties hoc monitum negligimus, gravissimo errandi periculo non absque insignis temeritatis nota exponimus. Est equidem hoc adeo apertum, ut non facile a quopiam in dubium trahatur; pauci tamen interea sunt, qui illud ipso etiam usu comprobent. Ex una nimirum parte magna ad judicandum aviditate rapimur, cum hæc sit species quædam judiciariæ potestatis, ac jurisdictionis, quam amor propriusquam qui maxime exercere ambit; verum quam potestas hæc est scenica, similisque magistratui comico, qui incognita potissimum caussa pronunciat sententiam? Ex altera vero parte naturalis quidam animi torpor, desidia, ac vanitas laboris impatiens nos avocat a sedula earum rerum contemplatione, de quibus judicare aggredimur. Quid aliud faciunt ii, a quibus novellas, ut ajunt, accipimus? Nonne judicant de negotiis regnorum, provinciarumque gravissimis? De consiliis in aulis Principum occulte agitatis? Quid vero de his satis exploratum habent? Quis est etiam infima de plebe homo, qui belli tempore, licet artis bellicæ imperitus, adjun-

Quæ ferendi judicii lex?

De off. l. 1.

adjunctorum præsentium, machinationumque ab hoste susceptarum ignarus, non tamen auſu prorsus temerario de ignava belliducis tarditate, aut inconſulta præcipitantia, aliisque sententiam ferat? Judicia, quæ in rebus litterariis fiunt, non magis a temeritate quandoque abſunt; judicantur enim frequenter ab illis, qui eam ſcientiam vix ſupremis deguſtarunt labiis. Quid jam de illis cogitandum, qui de ipsa religione, de cultu Dei externo, aliisque rebus sacris temeraria, & abſurda in vulgus judicia ſpargunt? Noverit igitur philoſophus naturalem hanc ad judicandum propenſionem ſibi omni vi eſſe coercendam, ſi ſolidum in litteris progreſſum facere, plurimaque incommoda in civili, ac morali vita a ſe avertere velit: numquam judicet, nisi convenientia, aut repugnantia idearum clare ac diſtincte cognita.

CAPUT IX.

DE

ENUNCIATIONE ET EJUSDEM VARIIS SPECIEBUS.

Quid enunciatio? XCIV. *Enunciatio*, vel *propoſitio* eſt oratio, qua judicium mente conceptum aliis ſignificamus; ut ſi dico: *anima humana eſt ſpiritus*.

Quæ ejus partes? Coroll. 1. Quælibet enunciatio duos requirit terminos, quorum unus ideam *ſubjecti*, alter *prædicati* exprimit, quippe propterea eadem ſortiuntur nomina: accedit *copula*, quæ annutum convenientiæ viſæ præſtitum denotat.

Coroll. 2. Enunciatio omnis quatenus ad logicam pertinet, tribus ſolum partibus abſolvitur:

tur: nimirum *ſubjecto*, *prædicato*, & *copula*; quidquid præterea in eadem occurrit, vel ad *ſubjectum*, vel ad *prædicatum*, ut ejusdem *affectio* refertur, & non niſi ideam eam complexam eſſe oſtendit (§. 75. & ſchol.): ut ſi dicas: *mens humana natura ſua immortalis eſt appetens bonorum æternorum, quæ ſola ejus deſiderium ſatiare poſſunt*, in hoc exemplo *mens* eſt ſubjectum: *humana natura ſua immortalis* eſt affectio ſubjecti; *appetens* vero eſt ejus prædicatum, cujus affectionem conſtituunt omnia ea, quæ ſequuntur.

Schol. Copulam ſolum verbum ſubſtantivum, & quidem in præſenti tantum tempore agere poteſt, debet enim ea aſſenſum, quem actu mens convenientiæ duarum idearum nunc ſibi præſenti præſtat, indicare, unde hæc propoſitio: *hoc marmor fuit rotundum*, hunc ſenſum facit, *hoc marmor eſt illud, quod fuit rotundum*, in qua verbum *eſt* copulam agit, *illud* prædicatum, *quod fuit rotundum*, affectionem prædicati. Neceſſe tamen non eſt, ut copula ſemper explicite ponatur; ſed quandoque omiſſa ſubintelligitur, quandoque in appoſito verbo abjectivo latet; ut ſi dicam: mens *cogitat*, reſolvi debent, *mens eſt cogitans*. Idem quoque de ſubjecto, & prædicato notandum venit, ut cum dico: *cogito*, id eſt: *ego ſum cogitans*. Nunc diverſas propoſitionum ſpecies examinabimus.

XCV. Propoſitio *ſimplex* eſt, quæ unicum ſubjectum, & prædicatum habet; ut *anima humana eſt ſubſtantia ſpiritualis*. *Compoſita* vero quæ aut plura ſubjecta, aut plura prædicata continet; ut *anima humana eſt ſpiritualis & immortalis*. Quid enunciatio ſimplex & compoſita?

XCVI. Propoſitio ſimplex vel enunciat ſimul modum, quo prædicatum convenit, aut re- Quid pura, & modali?

repugnat subjecto, vel non; in primo casu *modalis;* in altero *pura* audit.

Schol. Modi, quibus prædicatum subjecto convenire, aut non convenire, potest, sunt hi quatuor: *neceſſe*, *contingens*, *poſſibile*, *impoſſibile*. Erunt igitur propositiones modales hæ, aut similes: *circulus neceſſario eſt rotundus: mundus contingenter exſiſtit: poſſibile eſt, ut alter mundus exſiſtat: impoſſibile eſt, ut circulus ſit quadratus*. Puræ vero propositiones erunt, *circulus eſt rotundus: mundus exſiſtit* &c.

Quotuplex enunciatio composita? XCVII. Propositio composita, quatenus ad usum nostrum pertinet, est quadruplex, videlicet *conditionalis*, *cauſſalis*, *copulativa*, *disjunctiva*.

Quid conditionalis? XCVIII. *Conditionalis*, vel etiam *hypothetica* propositio ea dicitur, quæ prædicatum de subjecto sub quadam conditione per particulam *ſi* expressa affirmat, vel negat; ut cum dico: *ſi Cajus in litteras sedulo incubuerit, eruditus evadet*; vel *ſi anima humana eſt ens ſimplex, ea eſt incorruptibilis*.

Quæ ejus partes? Coroll. 1. In conditionali propositione duæ sunt partes per particulam *ſi* conjunctæ, quarum prima *conditio*, vel *hypotheſis*, vel *antecedens*, altera *conditionatum*, vel *conſequens* appellatur.

Coroll. 2. Ipsa conditio continet in se rationem, cur in conditionato prædicatum subjecto conveniat, vel repugnet; sic, cur *incorruptibilitas* animæ humanæ competat, ratio est, quia ea est *ens ſimplex*.

Schol. Propositio simplex, quatenus spectatur, ut opposita conditionali, id est, quatenus absolute, & nulla adjecta conditione aliquid affirmat, vel negat, dicitur *abſoluta*, sive *catego-*

catego-

tegorica, qualis foret hæc : *anima humana eſt incorruptibilis*. Igitur eadem propoſitio ſimplex ſub alio reſpectu *abſoluta*, ſub alio *pura* eſſe poteſt (conf. §. 96.)

XCIX. *Cauſſalis* propoſitio ea eſt, in qua ratio, cur prædicatum ſubjecto conveniat, vel repugnet, effertur per particulam cauſſalem, *quia*: ut *anima humana eſt incorruptibilis; quia non conſtat ex diſtinctis partibus*; *Cajus eſt eruditus, quia egregiam operam litteris impendit*. Quid cauſſalis?

C. *Copulativa*, vel *conjuncta* eſt propoſitio, in qua plura ſubjecta, vel prædicata per particulas copulantes: *&*. *que*, *nec*, *neque* conjunguntur; ut: *intellectus, & voluntas ſunt attributa animæ humanæ*; vel, *nec intellectus, nec voluntas eſt attributum animæ belluinæ*. Quid copulativa?

CI. *Disjunctiva* denique, aut *disjuncta* illa dicitur propoſitio, in qua per particulas disjunctivas, *vel*, *aut*, *ſive*, plura ſubjecta, aut prædicata colligantur; ut *notæ objectorum vel ſunt conſtantes, vel mutabiles*, *anima humana vel eſt ſubſtantia ſpiritualis, vel materialis*. Quid disjunctiva?

Schol. Disjunctio eſt completa, cum omnia membra dividentia enumerantur, ita ut præter allata aliud non ſit poſſibile; ut *anima vel perit, cum corpore, vel poſt mortem corporis eſt ſuperſtes*. In caſu oppoſito eſt *incompleta*; ut illa Ciceronis: *vel animus perit cum corpore, vel poſt mortem corporis eſt beatus*; poteſt namque etiam perpetuo infelix eſſe. Quid disjunctio completa?

CAPUT X.

DE

DIVERSIS ENUMERATIONUM PROPRIETATIBUS.

Quid enunciationis qualitas?

CII. Proprietates enunciationum hic examinandæ sunt *qualitas*, *quantitas*, & *oppoſitio*, de quibus ordine agemus. *Qualitas* propositionis est ejusdem affirmatio, vel negatio; est autem omnis propositio, uti judicium (§. *92.* cor. 3.), vel affirmativa, vel negativa, prout videlicet ea judicium affirmans, vel negaus significat; ut *anima eſt ſpiritus*, *anima non eſt corpus*.

Quid enunciatio negativa?

CIII. In judicio negativo affirmatur repugnantia inter prædicatum & subjectum, sive, quod idem est, negatur convenientia inter prædicatum, & subjectum, ut ex natura judicii (§. *92.*) patet: cum igitur copula denotet assensum convenientiæ præstitum (§. *94.* cor. 1. & schol.), non potest assensus repugnantiæ idearum præstitus aliter indicari, nisi negando copulam: hoc est, ad hoc ut propositio judicium negativum exprimat, seu sit ipsa revera negativa, requiritur, ut particula negans, vel aperte, vel implicite referatur ad copulam; ut *anima non eſt corpus*; *nullus homo eſt ſine defectu*.

Quid infinita?

COROLL. Propositio igitur, in qua particula negans non ad copulam, sed vel ad prædicatum, vel ad subjectum pertinet, in negativis haberi non debet; sed speciem habens negativæ reipsa affirmativa est, & a philosophis dici solet *infinita*. Ut si dicam: *judicium poteſt*

eſſe

eſſe non negativum; item *homo eſt non bellua*, vel *non bellua eſt homo*; faciunt enim hunc ſenſum, *homo eſt aliquid aliud, quam bellua; aliquid, quod non eſt bellua, eſt homo*.

CVI. In omni propoſitione affirmativa prædicatum non ſecundum totam ſuam extenſionem, ſed ſolum ſecundum aliquam ejus partem accipitur; adeoque in omni propoſitione affirmativa prædicatum denotat ideam particularem (§. 63. ſchol.). Et ratio eſt, quia ad hoc ut affirmatio ſit vera, non requiritur, ut omnia, & ſingula, quæ ad extenſionem prædicati pertinent, conveniant ſubjecto; ſed ſufficit omnino, ſi aliqua ſub extenſione prædicati contenta connectantur cum ſubjecto; ſic ſi dicam: *anima humana eſt ſpiritus*; vel *temperantia eſt virtus*, ſenſus eſt: *animam eſſe aliquem ſpiritum*; *temperantiam eſſe aliquam virtutem*. Quantum in enunciatione affirmativa prædicatum?

CV. Contra vero in omni propoſitione negativa prædicatum ſumitur ſecundum totam ſuam extenſionem, quam habet, ac proinde ideam univerſalem denotat (§. 63. coroll.). Nam ad hoc, ut prædicatum cum veritate negetur de ſubjecto, neceſſe eſt, ut nullus prorſus inter utrumque nexus ſit: id vero tum tantum contingit, quando nihil eorum, quæ ſub extenſione prædicati continentur, ſubjecto convenit; ſic cum dico: *otium non eſt virtus*, ſenſus eſt, *otium eſſe nihil eorum, quæ ſub prædicato virtutis continentur*, adeoque nec eſſe *pietatem*, neque *fortitudinem*, neque *temperantiam*, neque *ullam aliam virtutem*. Quantum in negativa?

Coroll. Quantitas igitur cujuslibet prædicati a qualitate propoſitionis pendet, hancque ſine exceptione legem ſequitur: *in omni affirmatione prædicatum particulariter, in omni negatione univerſaliter accipitur*. Quæ lex de quantitate prædicati?

CVI.

Quid enunciationis quantitas?

CVI. *Quantitas* propoſitionis eſt ejuſdem extenſio, pendetque conſtanter ab extenſione ſubjecti. Cum itaque hæc vel *univerſalis*, vel *particularis*, vel *ſingularis* eſſe poſit (§§. 75. 63. cor. ſchol. 64. cor. 1.), omnis quoque propoſitio ratione ſuæ quantitatis in hanc triplicem claſſem diſtribuitur. *Univerſalis* ea eſt,

Quid enunciatio univerſalis?

in qua ſubjectum, quod de ſe ideam univerſalem denotat ſecundum totam ſuam extenſionem ſumitur, ita ut prædicatum ſingulis individuis ſub illo ſubjecto contentis, etiam ſeorſum acceptis, conveniat: id quod denotant particulæ, *omnis*, *nullus*, *nemo* ſubjecto præfixæ, quæ propterea *notæ univerſalitatis*, audiunt; ut *omnis virtus eſt appetenda, vel nullum vitium eſt honeſtum.*

Et quotuplex?

SCHOL. 1. Ejuſmodi propoſitiones dicuntur *complete univerſales*, ut diſtinguantur ab iis, in quibus prædicatum non ſingulis individuis; ſed tantum ſingulis ſpeciebus ſub ſubjecto contentis convenit, quæque propterea *incomplete univerſales* ſunt; ut ſi dicas: *omne animal fuit in arca Noe; vel omnia munia ab infimo ad ſummum in republica a Cajo adminiſtrata ſunt.*

SCHOL. 2 Sed eſt & alia propoſitionum univerſalitas; nimirum *moralis*, ſive *in ſenſu accommodo*, quando enuncians propoſitionem ceteroquin vere univerſalem non ita ſtricte intelligi vult, ut prædicatum ſingulis prorſus individuis ſubjecti attribuatur, quin unum vel alterum inde excipi poſſit, & harum reſpectu ſuperiores (§. 16.) dici poſſunt *metaphyſice* univerſales, cum earum univerſalitas ſecundum omnem rigorem metaphyſicum accipiatur. Sic, cum dicimus: *omnes homines ſua ſolum commoda quærunt*, non volumus ſignificare nullum prorſus hominum ab hoc vitio immunem eſſe, ſed tantum de plurimis id cum veritate dici

dici posse. Utimur similibus propositionibus perfrequenter in vulgari cum omnibus consuetudine, & mos jam ita obtinuit, ut fere, quod plurimis convenit, universim omnibus tribuamus; nemo tamen est, qui propterea mentem nostram minus assequatur, si modo, quid usui tribuendum sit, non ignoret. Quin propositiones ejusmodi sæpius in libris historicis, aut etiam dogmaticis occurrunt: unde necesse est, ut vel ex adjunctis, vel ex collatione aliorum locorum, vel denique adhibitis aliis adjumentis suo loco suppeditandis determinetur, utrum auctoris propositio, quæ universaliter enunciatur, *metaphyſice*, an *moraliter* accipienda sit.

Quid particularis?

CVII. *Particularis* propositio ea est, in qua subjectum, quod de se ideam universalem exprimit, secundum partem tantum suæ extensionis sumitur, ita ut prædicatum non omnibus, sed aliquibus solum individuis seorsum acceptis conveniat: id quod denotant particulæ adjectæ: *aliquis*, *quidam*, *nonnullus*, quæ ea de caussa *notæ particularitatis* appellantur, ut *quidam homines ſunt eruditi*; vel *quidam philoſophi doctrina ſua ad ſtabiliendos errores abutuntur*.

Quid particularis determinata, & indeterminata?

CVIII. In propositione particulari vel illa individua subjecti, quibus prædicatum convenire asseritur, in se jam determinata sunt; vel non, sed aliqua tantum ex omnibus possibilibus disjunctive accepta intelligi debent. In priori casu propositio est *determinata*, sive ut ajunt, *ſupponit determinate*; ut est hæc: *aliqui philoſophi negant immortalitatem animæ humanæ*; *aliquis huic ædificio ignem ſuppoſuit*. In posteriori vero est propositio *indeterminata*, seu, *vaga*, vel *ſupponit indeterminate*. Ut *aliquis calamus requiritur ad*

ſcri-

ſcribendum; *aliqua navis eſt neceſſaria ad* *vigandum*.

Quod e ſus indicium?

Schol. Quotieſcumque prædicatum *action* aut *paſſionem* quampiam denotat, propo eſt determinata; cum enim actio & paſſio ficiſci nequeat, niſi a re actu exiſtente; o autem res exſiſtens ſingularis ſit, ac indi (§. 59. ſchol.), neceſſe eſt, ut objectu lud, de quo propoſitio enunciatur, in ſ tum ſit, ac omnimode determinatum. Q vero prædicatum *neceſſitatem* aliquam, *e* *tiam*, *debitum*, aut *cupiditatem* expr non requiritur, ut objectum illud ſit exi ac in ſe jam determinatum, ſed unum quod vage, ac indeterminate ſumtum e nibus omnino poſſibilibus duntaxat den tur, ut patet ex exemplis ſupra allati inſuper advertendum, aliud eſſe: obje *ſe* non eſſe determinatum, & aliud ob *quoad nos* non eſſe determinatum; ho poſterius toties contingit, quoties no objectum defectu notitiæ determinare potius deſignare nequimus; ſic etſi in determinatus ſit ille, qui ædificio igne poſuit fieri tamen poteſt, ut mihi constet, atque adeo ut a me nondum gnari queat, non tamen propterea p tio illa erit minus determinata.

Quid enunciatio ſingularis?

CIX. *Singularis* propoſitio ea eſt, ſubjecti loco habet terminum ſingular 75.) ut *Plato fuit diſcipulus Socrat* *hoc ædificium eſt ſecundum omnes arch* *cæ leges exſtructum*.

Schol. Dantur quædam propoſitione ſpeciem quampiam univerſalium pra reipſa tamen in ſingularibus haben

Nimirum vocula *omnis* vel sumitur *diſtributive*, si nempe omnia singulatim accipienda esse denotet, tumque est nota universalitatis (§. 106.): vel vero *collective*, ut totam omnium summam, sive collectionem per modum unius individui accipi debere significet: tum vero ea efficit propositionem singularem, ut cum dico: *omnes partes totum efficiunt*: vel *omnes litteræ faciunt alphabetum*: *omnes apoſtoli ſunt duodecim*: in his vox *omnis* tantum adhibetur ad hoc, ut intelligatur, totam *partium*, *litterarum*, & *apoſtolorum* collectionem simul esse accipiendam, ut illis prædicatum cum veritate attribui possit.

Quid definita, & indefinita?

CX. Notæ illæ, *omnis*, *nullus*, &c. *aliquis* &c. *hic* definiunt propositionis quantitatem (§§. 106. 107. 109.); unde propositio, cujus subjecto harum notarum aliqua præfixa est, dicitur *definita*; ut *omnis virtus eſt appetenda*, *aliquis homo eſt eruditus*. Cujus vero subjectum tali nota affectum non est, *indefinita* audit; ut *virtus eſt appetenda*, *homines ſunt eruditi*.

Quæ lex de dijudicanda quantitate indefinita?

Schol. Reducuntur hæ tamen ad definitas, & quidem ad universales, si prædicatum sit nota constans (§. 52.) subjecti; ejusmodi enim nota singulis individuis sub subjecto contentis convenit, Ita hæc *virtus eſt appetenda*: æquiparatur universali: *omnis virtus eſt appetenda*. Ad particulares vero referuntur, si prædicatum sit nota mutabilis subjecti; nota enim mutabilis numquam in singulis individuis deprehenditur; sic hæc: *homines ſunt eruditi*, æquiparatur particulari: *aliqui homines ſunt eruditi*.

Quid & quotoplex oppoſitio?

CXI. *Oppoſitio* propositionum est pugna, sive diversitas duarum propositionum, quarum idem est subjectum, & prædicatum, inter se comparatarum quoad quantitatem, vel quali-

ta-

tatem, vel utramque ſimul; hinc tres oriuntur oppoſitionis ſpecies.

Quid enunciationes ſubalternæ? CXII. Propoſitiones, quarum ſola quantitas diverſa eſt, dicuntur *ſubalternæ*, & in ſpecie earum univerſalis *ſubalternans*; particularis vero *ſubalternata* audit; ut: *omnis definitio conſtat genere, & differentia: quædam definitio conſtat genere, & differentia*; vel *nullum vitium eſt honeſtum; aliquod vitium non eſt honeſtum*.

Quid contrariæ, & ſubcontrariæ? CXIII. Propoſitiones, quarum ſola qualitas diverſa eſt, ſunt vel ambæ univerſales, & *contrariæ*; ut: *omne vitium eſt fugiendum, nullum vitium eſt fugiendum*: vel ambæ particulares, & *ſubcontrariæ* appellantur; ut: *aliquod vitium eſt fugiendum, aliquod vitium non eſt fugiendum*.

Quid contradictio? CXIV. Propoſitiones denique, quarum & quantitas, & qualitas diverſa eſt, *contradictoriæ* nuncupantur; ut: *nullum vitium eſt honeſtum, aliquod vitium eſt honeſtum*; vel *omnis virtus eſt appetenda, aliqua virtus non eſt appetenda*.

Quid contradictio? Coroll. 1. Cum id, quod univerſaliter de quodam ſubjecto affirmatur, vel negatur, affirmetur hoc ipſo, vel negetur de quovis individuo in extenſione ſubjecti contento, ut ex natura propoſitionis univerſalis patet (§. 106.), ſequitur, per duas propoſitiones contradictorias ideam ſimul affirmari, & negari, & quidem ita, ut ſi utraque vera foret, idem ſimul eſſet, & non eſſet. Hinc contradictio dicitur eſſe *ſimultanea affirmatio, & negatio ejuſdem de eodem ſub eodem reſpectu*.

Coroll. 2. Duæ propoſitiones ſingulares qualitate pugnantes affirmant idem ſimul eſſe, & non eſſe; igitur merito ad contradictorias referuntur; ut *Cicero eſt princeps eloquentiæ Romanæ, Cicero non eſt princeps eloquentiæ Romanæ*.

CA-

CAPUT XI.

DE

ENUNCIATIONIBUS IN METHODO SCIENTIFICA USITATIS.

CXV. Propositio, quæ duntaxat nexum subjectum inter ac prædicatum indicat; *theoretica*; ut *anima humana eſt immortalis*. Quæ vero aliquid posse, vel debere fieri affirmat, aut postulat, *practica* cognominatur; ut, *ad beatam immortalitatem conſequendam opus eſt magno virtutum apparatu*. Utraque vel ita per se, & intellectis solum terminis manifesta est, ut nulla prorsus demonstratione egeat, vel non: in primo casu *indemonſtrabilis*: in altero *demonſtrabilis* dicitur. Quid enunciatio theoretica, & practica? Quid demonſtrabilis, & indemonſtrabilis?

CXVI. Propositio theoretica indemonstrabilis axioma: ut, *quod cogitat, exſiſtit*: vel *impoſſibile eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe*. Practica vero indemonstrabilis *poſtulatum* appellatur; ut, *excole mentem; cum neceſſitate noli pugnare. Vel ex puncto dato ad aliud datum ducere lineam rectam*. Quid axioma, & poſtulatum?

Schol. Philosophi omnes propositiones, quæ unica nituntur definitione, in axiomatum loco habent; ut si dicam: *qui pollet logica, pollet ſcientia dirigente facultatem cognoſcitivam*. Item illas, quæ oriuntur, si definitum cum sua definitione per copulam conjungatur; ut: *logica eſt ſcientia dirigens facultatem cognoſcitivam*. Porro axiomatum usus in omni scientia est amplissimus; id solum magna cura cavendum, ne propositiones dubiæ, aut incertæ pro axiomatis jactentur,

tur, quod merito multis veterum vitio damus. Sed de hoc alias.

Quid theorema, ejuſque partes? CXVII. Propoſitio theoretica demonſtrabilis *theorema* audit, conſtatque propoſitione & demonſtratione; ut ſi ſit propoſitio: *anima humana eſt immortalis*; ſi jam adjungatur ejus demonſtratio, theorema erit completum. Vel: propoſitio: *quælibet enunciatio conſtat duobus terminis, & copula*. Demonſtratio: *quælibet enunciatio indicat judicium mente conceptum, in quo duæ ideæ de ſe affirmantur, vel negantur; ſed hoc fit, ſi duo termini per copulam conjungantur: ergo quælibet enunciatio conſtat duobus terminis & copula*. q. e. d. En theorema integrum.

Quid problema, ejuſque partes? CXVIII. Propoſitio practica demonſtrabilis *problema* dicitur, componiturque ex tribus partibus: prima aliquid faciendum poſtulat; altera modum ſuppeditat, quod id fieri debeat; tertia hoc modo rem petitam obtineri demonſtrat; in exemplo, ſit problema: *condere bonam definitionem cujuſpiam rei*. Hæc est pars prima, quæ dicitur propoſitio. *Enumera tot, non plures, rei notas, quot requiruntur, & ſufficiunt ad eam rem ab omnibus aliis diſcernendam*. Hæc est pars ſecunda, & vocatur reſolutio. *Tum conditur bona definitio, cum idea diſtincta, & complata enunciatur; ſed hoc fit, cum tot, non plures rei notæ enumerantur, quot requiruntur, & ſufficiunt ad eam rem ab omnibus aliis diſcernendam: ergo bona conditur definitio, ſi tot, non plures, rei notæ enumerantur, quot ſufficiunt, & requiruntur ad eam rem ab omnibus aliis diſcernendam. q. e. f.* Hæc est tertia pars, ipſa videlicet demonſtratio. En problema abſolutum.

Quid Lemma? CXIX. *Lemma*, vel *poriſma* vocatur propoſitio quæpiam, quæ ex alia ſcientia, vel ſcientiæ parte quaſi mutuo accipitur, ut illius ope

pro-

propoſitio nunc occurrens demonſtretur; ſic, ut in jure naturæ demonſtretur *hominem eſſe eo fine conditum, ut perfectiones Dei manifeſtet*, aſſumitur propoſitio ex metaphyſica: *finem toti mundo præfixum eſſe gloriam Dei externam*.

Schol. Hæ vero propoſitiones lemmaticæ quandoque ſupponuntur ſuo loco demonſtratæ, vel demonſtrandæ; quandoque tamen etiam; ſi id breviter, & commode fieri poſſit, ubi aſſumuntur, demonſtrantur; ſic phyſici, & aſtronomi plurimis propoſitionibus, quas geometria demonſtrat, utuntur ad ſuas demonſtrationes conficiendas. Quomodo eo utendum?

CXX. *Corollarium*, vel *conſectarium* eſt propoſitio, quæ vel ex definitione quapiam, vel alia propoſitione jam demonſtrata ita profluit, ut alia demonſtratione amplius non indigeat; ſic ex hac demonſtrata: *pietas eſt ad omnia utilis*, ſequitur *pietatem etiam adprofectum in litteris faciendum multum conferre*. Quid corollarium.

Schol. *Scholia* denique cuilibet propoſitioni, prout res poſtulat ſubjungi poſſunt, in quibus obſcura, aut dubia elucidantur; uſus doctrinæ præſentis indicatur; aliorum ſeu veterum, ſeu recentiorum ea de re opiniones enarrantur; argumenta in oppoſitum reſolvuntur; aut denique quiquid ad præſentem rem commodum, utile, aut non injucundum viſum fuerit, adnotatur. Hæc de ſecundo exercendi facultatem noſtram cognoſcitivam modo dicta ſufficiant; ad tertium (§. 48.) proinde transgrediamur. Quid ſcholion.

CAPUT XII.

DE

RATIOCINATIONE.

Quomodo habitudo idearum inter ſe inveſtiganda?

CXXI. Cum idearum inter se comparatarum habitudo menti non relucet, judicium rite formari nequit (§. 93. & schol.); ea proinde convenienter investigari debet: id quod hoc modo præstatur. Assumimus ideam quampiam tertiam, quacum successive duas priores conferimus, ac visa earum convenientia, vel discordia colligimus eas quoque inter se vel convenire vel non convenire: hoc dum facimus, *ratiocinari* dicimur.

Quid ratiocinatio?

CXXII. *Ratiocinatio* igitur, sive *ratiocinium* est assensus, quam mens convenientiæ, vel repugnantiæ quarum idearum præstat propter cognitam earumdem cum tertia idea assumta convenientiam, vel repugnantiam. Sic, ut sciam, num idea *incorruptibilitatis* conveniat ideæ *animæ humanæ*, assumo ideam tertiam *entis ſimplicis*, & cum hac successive duas prioris comparo; deprehendo igitur primum, maximam esse convenientiam inter ideam *entis ſimplicis*, & ideam *incorruptibilitatis*; dein etiam eamdem convenientiam esse inter ideas *ſimplicis*, & *animæ humanæ*: visa igitur utriusque hujus ideæ cum tertia assumta convenientia, affirmo eamdem quoque inter ipsas dari, & judico: *igitur etiam anima humana eſt incorruptibilis*. Hoc judicium erit ratiocinium.

Quid Judicium intuitivum & diſcurſivum?

Coroll. Igitur ratiocinium a simplici judicio (§. 92.) non differt, nisi in eo, quod judicium

cium sit assensus præstitus convenientiæ duarum idearum ex sola earum collatione & quasi ipsa intuitione cognitæ; quare etiam judicium *intuitivum* dici solet: contra vero ratiocinium sit ille assensus, qui præstatur convenientiæ duarum idearum ex earum cum tertia quapiam comparatione cognitæ, unde judicium *diſcurſivum* appellatur; *ratiocinari* enim, & *diſcurrere* philosophis idem sonat.

Schol. Tertiam illam ideam, quam assumimus, *mediam* posthac ex usu recepto vocabimus, sive quia medio inter utramque loco collocari debet, si naturalem cogitandi modum sequi velimus; sive quia illa mediante in notitiam convenientiæ, vel repugnantiæ aliarum duarum pervenimus. Quid idea media?

CXXIII. Cum duas ideas inter se vel convenire, vel disconvenire colligimus ex comparatione earum cum tertia, ratiocinamur (§. 121.): igitur quodlibet ratiocinium duntaxat tres ideas admittit. Et quia porro hæc comparatio unius ideæ cum altera sine judicio non fit, tria semper concurrunt judicia: duo, quibus ideæ illæ seorsum cum media conferuntur, simul sumta efficiunt *antecedens* ratiocinii, tertium, quo ideæ illæ inter se conferuntur, *conſequens* dicitur; ac in eo, proprie loquendo, actus ratiocinii consistit (conf. cor. §. præc.). Quæ ratiocinationis partes?

CXXIV. Cum in ratiocinio convenientiam, vel discordiam duarum idearum colligamus ex eo, quod eæ cum quapiam tertia conveniant, vel non (§. 121.), necesse est, ut detur connexio inter consequens, & antecedens, illudque ex hoc profluat. Connexio hæc vulgo *conſequentia* audit, estque requisitum adeo necessarium, ut absque eo ratiocinatio omnis illegitima ac nulla sit. Quid conſequentia.

Schol. Ratiocinatio, quatenus hæc tria judicia

(§. 123.):

(§. 123.), & consequentiam (§. 124.) in se complectitur, spectari solet a philosophis, ut quoddam compositum, cujus unam partem, quam *materiam* vocare placuit, tria judicia absolvit; alteram vero partem, quæ *forma* cognominatur, consequentia constituit.

Quid conſequens formale & materiale?

CXXV. Si consequens verum sit propter antecedens, id est, si ratio, cur consequens verum sit, contineatur in antecedente, nullus potest esse dubio locus, quin detur nexus inter consequens, & antecedens. Patet igitur, in quo *conſequentia* consistat, atque inde universim legis instar obtinet: toties habetur in ratiocinio consequentia, adeoque forma, quoties consequens verum est propter antecedens, & tale consequens ajunt esse *verum formaliter*, sive ratione, aut vi *formæ*, quod unicum est legitimum; cum sic *v. gr.* ratiocinor: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile*, & *anima humana eſt ens ſimplex: ergo anima humana eſt incorruptibilis*; datur consequentia, ac consequens est legitimum, id est, formaliter verum; nam anima humana est *ideo* incorruptibilis, *quia* omne ens simplex, quale quoque anima est, est incorruptibile. Hinc quoque ab opposito, si consequens quidem verum sit, sed non propter antecedens, ratiocinatio carebit sua forma, ac proinde vitiosa erit. Dicitur hoc in casu consequens esse *verum materialiter*, sive ratione *materiæ*, quatenus nempe id præcise in se spectatur; ut est aliquod indicium, & aliis de causis contingit, ut, id ita se habeat, quod in eo enunciatur: sic hoc ratiocinium nullum est: *anima humana eſt materia, & omnis materia eſt ſubſtantia; ergo anima humana eſt ſubſtantia:* nam licet verum sit animam humanam esse substantiam, id tamen non *propter* antecedens, *quia* nempe omnis

ma-

materia est substantia, & anima humana est materia, sed aliis de caussis ita esse contingit; est proinde in hoc casu consequens tantum materialiter verum, non vero formaliter.

Quid conſequens formaliter verum & materialiter falſum? Quid & formaliter, & materialiter falſum?

Coroll. I. Consequens igitur *formaliter* verum, & *materialiter* falsum, est illud, quod licet in se spectatum falsum sit, tamen cum antecedente connectitur, ut: *omne vitium eſt fugiendum, & temperantia eſt vitium: ergo temperantia eſt fugienda.* Et contra consequens tam *formaliter*, quam *materialiter* falsum est, cum illud neque connectitur cum antecedente, neque ut in se præcise spectatum verum est; ut: *aliquis homo eſt eruditus; ſed Cajus eſt homo: ergo Cajus eſt eruditus*, si eruditione careat.

Unde agnoſcitur?

Coroll. 2. Universim facillime agnoscitur, num consequens sit *formaliter* simul, ac *materialiter* verum, adeoque legitimnm, si illud resolvatur in propositionem caussalem (§ *99.*) quod fit, si ipsum antecedens per particulam *quia* conjungatur cum consequente: quod si tum tota propositio caussalis vera fuerit, etiam verum erit consequens tam *formaliter*, quam *materialiter*; sic in superiori ratiocinio tota hæc caussalis vera est: *anima humana eſt incorruptibilis, quia omne ens ſimplex eſt incorruptibile, & anima humana eſt ens ſimplex:* & ideo hoc in casu etiam consequens ratiocinii: *anima humana eſt incorruptibilis*: *formaliter*, & *materialiter* verum est; contrarium contingit in altero ratiocinio, in quo, quia falsa ratio assignatur, conclusio est *formaliter* falsa, etsi *materialiter* spectata vere sit. Quod ratio in antecedente inclusa in se falsa quidem sit, attamen, si ex hypothesi interea pro vera assumeretur, legitima foret ratio consequentis, tum ipsum consequens erit

formaliter verum, sed *veritate materiali* destituetur; ut: *omne corpus eſt ens compoſitum, ſed ſpiritus eſt corpus; ergo ſpiritus eſt ens compoſitum*; ubi reſolutio fieri debet; *ſpiritus eſt ens compoſitum, quia ſpiritus eſt corpus, & omne corpus eſt ens compoſitum* (§. cit.)

Coroll. 3. Veritas materialis conſequentis legitimi nexu perpetuo, ac indiſſolubili conſociatur cum veritate materiali antecedentis, ita ut una abſque altera nullo ſimpliciter in caſu dari poſſit. Iſtud & inde patet: cum ratio, cur conſequens legitimum verum ſit, contineatur in antecedente (§. 125.), ipſum quodam modo conſequens in antecedente includitur, atque adeo illud ipſum, quod in conſequente explicite, ac aperte dicitur, jam prius in antecedente implicite & occulte dictum eſt, ſi ratiocinium vitio careat; ſic dum dico: *omne ens ſimplex eſſe incorruptibile, & animam eſſe ens ſimplex*, jam implicite dico, *animam eſſe incorruptibilem*, quod deinde in conſequente aperte enuncio. Jam vero, ſi aliquid verum, vel falſum ſit, dum implicite dicitur, etiam verum, vel falſum eſſe debet, cum explicite enunciatur. Inde autem profluunt ſequentes canones, quorum tam in inquirenda, quam communicanda veritate uſus eſt frequentiſſimus.

Quæ ratiocinationis leges?

1.) Ex vero antecedente non poteſt legitime ſequi falſum conſequens.

2.) Si conſequens legitimum falſum ſit, antecedens quoque falſum ſit, oportet.

3.) Ex falſo antecedente non poteſt legitime ſequi verum conſequens.

4.) Si conſequens legitimum verum ſit, antecedens quoque verum ſit, oportet.

5.) Quidquid ſtare poteſt, aut non poteſt cum veritate antecedentis, ſtare etiam poteſt, aut non poteſt cum veritate legitimi conſequentis, & viciſſim.

CXXVI.

CXXVI. Quando duas ideas cum tertia conferimus, tres nobis casus, nec plures, nec pauciores, contingere possunt: vel enim 1.) utraque idea cum media convenit; vel 2.) alterutra tantum; vel 3.) neutra. In primo casu concludendum est eas quoque inter se convenire; in altero, eas inter se non convenire; in tertio vero nihil concludi poterit. Hæc porro nituntur propositionibus quibusdam adeo per se claris; ut in axiomatum loco (§. 116.) tuto haberi possint, suntque sequentes. Quot in ratiocinando casus?

1.) Si duo conveniant cum uno tertio, ea quoque inter se conveniunt. Quæ axiomata?

2.) Si ex duobus unum conveniat cum tertio, alterum non, ea inter se non conveniunt.

3.) Si ex duobus neutrum conveniat cum tertio, ea possunt inter se vel convenire, vel non convenire.

Coroll. 1. Quando concludimus, proprie ratiocinamur (§. 1.3.): igitur in duobus tantum primis casibus ratiocinatio est possibilis, in tertio numquam, sed tum oportet aliam ideam mediam exquirere.

Coroll. 2. In primo casu ideæ comparatæ cum media inter se conveniunt, eaque convenientia in conclusione est affirmanda; in secundo eæ inter se non conveniunt; adeoque in conclusione convenientia est neganda: igitur in casu primo conclusio est *affirmativa*, in altero *negativa*.

Coroll. 3. Qualitas ratiocinii desumi debet a qualitate (§. 102.) conclusionis, cum in ea præcipue actus ratiocinii consistat (§. 123.): igitur ipsum etiam ratiocinium in primo casu est *affirmativum*, in altero *negativum*; ac consequenter omne ratiocinium vel *affirmativum*, vel *negativum* est.

Coroll. 4. In duobus tantum casibus ratiocinatio fieri potest: igitur omnis ratiocinatio alterutro ex duobus primis axiomatis niti necessario debet: quare duo hæc & requiruntur, & sufficiunt etiam; ea proinde, quæ ab aliis congeruntur, tuto hic negligimus.

Schol. Utor vocabulo *conveniunt* in sensu latissimo, ut intelligatur qualiscumque convenientiæ species; sensus proinde est: quocumque modo duo conveniant cum tertio, seu sint *eadem* seu *ſimilia*, seu quacumque ratione vel ad *partem*, vel ad *totum* quampiam relationem habeant, eodem prorsus modo ea inter se quoque convenire. Hæc porro axiomata similia a ponderibus petito tironi fere ad oculum illustrari possunt. Sint duæ massæ, argenti una, auri altera: cupis scire, num argentea in pondere conveniat cum aurea? accipe tertiam quamdam massam cupri noti jam ponderis v. g. duarum librarum. Si jam successive aurum cum cupro, argentum cum cupro ponderes, deprehendasque argentum, & aurum cum cupro convenire, nonne indubitanter concludes argentum quoque cum auro convenire, hoc est: aurum, & argentum inter se convenire quoad pondus, propterea quod quoad idem pondus conveniunt cum tertia massa cupri assumta? En casum primum, qui in proximo axiomate innititur. Pone porro argentum convenire cum cupro, non item aurum, nonne illico inferes, aurum cum argento non convenire, propterea quod unum tantum, non item alterum quoad pondus cum cupro convenit? En casum alterum, qui in secundo axiomate innititur. Finge denique, facto examine neque aurum, neque argentum convenire cum cupro, quid jam inferes? aurum quoad pondus convenire cum argento? At hoc non constat. & contrarium est possibile; si enim aurum sit unius, argentum trium libra-

librarum, profecto non convenient cum cupro, quod ponitur esse duarum librarum; sed nec tamen inter se convenient. Inferes ne, igitur aurum quoad pondus non convenire cum argento? at neque hoc constat, & contrarium rursus est possibile; sit enim aurum trium, & argentum pariter trium librarum, neutrum cum cupro duarum librarum conveniet, convenient tamen inter se. Cum igitur utrumque sit possibile, ac quod eorum sit, ex sola comparatione instituta non elucescat, illatione abstinendum erit. En casum tertium, qui in tertio axiomate innititur.

CAPUT XIII.

DE

ARGUMENTATIONE, ET NOMINAT. DE SYLLOGISMO SIMPLICI.

CXXVII. *Argumentatio* est omnis ea oratio, qua ratiocinium mente conceptum aliis significamus.

Coroll. Argumentationi igitur omnia ea applicari debent, quæ de ratiocinio dicta sunt, ut quod sit vel *affirmativa*, vel *negativa*; quod constet *antecedente*, *conſequente*, & *conſequentia* velut forma; quod consequens contineatur in antecedente &c. &c. Quid argumentatio?

Schol. Argumentatio est genus quoddam, diversasque sub se species continet, *ſyllogiſmum* videlicet, *enthymema*, *epicherema*, *dilemma*, *ſoriten*, & *inductionem*. Princeps in his locus dari solet syllogismo: igitur de hoc primum, tum de reliquis agemus. Quæ ejus ſpecies? Quid & quotuplex

CXXVIII. *Syllogiſmus* est argumentatio, Sillogiſmus?

Digitized by Google

quæ tria judicia totidem propositionibus enunciat; ut; *omne ens ſimplex eſt incorruptibile; ſed anima humana eſt ens ſimplex: ergo anima humana eſt incorruptibilis*. Dicitur *ſimplex*, cum ejus propositiones sunt simplices; *compoſitus* vero: quando una ejus propositio est composita: nunc de simplici tantum.

Quæ partes ſyllogiſmi ſimplicis? CXXIX. *Partes* syllogismi simplicis sunt termini, & propositiones præter consequentiam, seu formam, de qua (§§. 124. 125.) jam satis actum est. Termini ideas in ratiocinio occurrentes (§. 121.) exprimunt, propterea que non nisi tres esse possunt, duo, qui ideas duas comparandas cum media denotant, & hi *extremi*: unus, qui mediam illam ideam, quacum reliquæ comparantur, significat, & hic *medius* vocatur. Extremorum unus est *major*, ille videlicet, qui in ultima propositione prædicatum agit: alter *minor*, qui ejusdem propositionis subjectum est.

Quid propoſitio major; minor, & concluſio? CXXX. Propositiones, quæ alteram syllogismi partem constituunt, pariter nonnisi tres esse possunt (§. 128.), variamque sortiuntur denominationem. Ea, in qua terminus major consociatur cum termino medio, *major*, vel *propoſitio* sine addito: ea, in qua terminus minor cum termino medio conjungitur, *minor*, vel *aſſumtio*: utraque simul *præmiſſæ*: ea demum, in qua duo termini extremi inter se copulantur, *conſequens*, *concluſio*, vel *complexio* dici solet.

Schol. Nimirum cum ex tribus tantum terminis (§. 129.) tres propositiones exsurgere debeant, facile patet, quemlibet terminum bis esse ponendum, ut sic tria subjecta, & tria prædicata ad totidem propositiones construendas necessaria obtineantur, id autem consequimur, cum quemlibet terminum extremum

seor-

ſeorſum cum medio, & deinde duos illos extremos inter ſe conjungimus; ut ſi ſint tres termini: *anima humana*, *incorruptibilis*, *ens ſimplex*, quorum duo illi ſint extremi, hic medius; conjungantur igitur primum unus extremus cum medio, dicendo: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile*; tum alter cum eodem medio: *anima humana eſt ens ſimplex*: denique illi duo extremi inter ſe: *anima humana eſt incorruptibilis*. Hinc petitur regula univerſalis, cujus ope tiro promtiſſime in ſyllogiſmo quocumque dato terminos dignoſcat: attendenda nimirum eſt primo loco propoſitio tertia, ſive concluſio; duo termini in ea occurrentes ſunt extremi, ita quidem, ut qui prædicatum agit, *major*; qui vero ſubjectum, *minor* dicatur; tertius deinde, qui in utraque præmiſſa deprehenditur, erit terminus *medius*. Denique hoc quoque tironem ignorare non oportet: etſi propoſitio major in ſenſu ſtricto ea ſit, quæ in ſe continet terminum majorem, ſive concluſionis prædicatum, jam fere tamen uſus obtinuit, ut ſemper ſine attentione ad terminum majorem primum in ſyllogiſmo propoſitione *majorem* vocitemus, etſi ea quandoque reipſa *minor* ſit; idque ideo, quia potiſſimum alias ob majorem cum naturali noſtro cogitandi modo convenientiam *major* primo loco profertur.

CXXXI. Syllogiſmus, cujus concluſio eſt affirmativa pariter *affirmativus eſt*; ut: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile*; *ſed anima humana eſt ens ſimplex*; *ergo anima humana eſt incorruptibilis*. Cujus vero concluſio eſt negativa, *negativus* eſt; ut *nullum corpus cogitat*; *ſed anima humana cogitat*: *ergo anima humana non eſt corpus*. Proinde omnis ſyllogiſmus vel *affirmativus* vel *negativus* (conf. §. 126. cor. 3.) eſt. Quid ſyllogiſmus affirmativus & negativus?

Schol. Etsi cujuslibet syllogismi bonitas, sive formalis veritas conclusionis ex universali illa lege (§. 125. cor. 2.) allata semper, & pro omni casu facillime detegatur, adeoque ea sola omnino & construendo, & dijudicando syllogismo cuilibet simplici sufficiat, ne quid tamen tironum commodo desit, præcipuas dialecticorum leges jam adducam. Harum aliæ ad terminos; aliæ ad propositiones pertinent. Illæ sunt numero quatuor. Prima terminorum numerum definit; secunda cum tertia terminum medium: quarta extremos dirigit. Harum binæ qualitatem; binæ quantitatem propositionum constituunt.

Leges Syllogiſmi Simplicis.

1.) *Tres tantum ſint termini.* Patet id ex (§. 129.), & ipsa natura ratiocinii (§. 121.) cujus explicatio est syllogismus; sicut enim in ratiocinio tres tantum ideæ, ita hoc ipso in syllogismo tres tantum possunt esse termini, cum quælibet idea uno termino denotetur. Contra hanc legem peccatur 1. si clare quatuor termini diversi adhibeantur, non tamen si sint synonimi: ut si diceres: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile; ſed anima humana eſt cogitans: ergo anima humana eſt incorruptibilis.* 2. Si terminus quispiam significationem mutet; est enim in eo casu æquivalenter duplex, cum idem sit, seu duæ ideæ diversæ per unum terminum, seu per duos significentur; ut: *omne extenſum eſt corpus; ſed omne ſpatium eſt extenſum: ergo omne ſpatium eſt corpus.* Vox *extenſum* hic mutat sensum; in majori enim significat extensum in concreto, & in minori extensum in abstracto.

2.) *Terminus medius neque ex toto, neque ex parte ingrediatur concluſionem.* Cum enim

in

In conclusione termini extremi inter se conjungendi sint (§. 130.), locus non erit termino medio; siquidem unaquæque propositio præter copulam non nisi duos terminos, subjectum videlicet, & prædicatum admittit (§. 94. cor. 1. & 2.) Contra peccarent hi syllogismi: *omnis virtus eſt honeſta ; ſed pietas eſt virtus : ergo aliqua virtus eſt honeſta : omnis habitus honeſtus eſt laudandus ; ſed pietas eſt habitus honeſtus ; ergo pietas honeſta eſt laudanda.*

3.) *Terminus medius ſaltem in una præmiſſarum accipiatur univerſaliter, & quidem complete.* Nisi enim id fieret, mutaret sensum, adeoque æquivaleret duobus terminis, quod est contra L. 1. Nam si medius terminus in utraque præmissa accipiatur particulariter, in utraque adstringitur ad eum sensum particularem, quem præcise admittit alter extremus, quocum in ea propositione conjungitur; cum igitur duo extremi inter se sint diversi, diversa quoque in termino medio significatio oriatur, necesse est; ut si dicas: *omnis liber eſt aliquod compoſitum; ſed aliquod compoſitum eſt quodvis libri folium ; ergo quodvis libri folium eſt liber.* Debet porro hæc universalitas termini medii esse completa (§. 106. schol.); unde pariter vitiose sic concludo : *omne in republica munus Cajum ornavit; ſed conſulatus a Titio geſtus eſt aliquod in republica munus : ergo conſulatus a Titio geſtus Cajum ornavit.* Excipitur tamen ab hac lege terminus medius, si sit singularis; eum enim determinatum semper individuum significet, omne æquivocationis periculum procul abest. Inde bene sic argumentor; *Plato fuit diſcipulus Socratis: ſed Plato fundavit ſectam academicam; ergo aliquis diſcipulus Socratis fundavit ſectam accademicam.*

4.) *Terminus extremus non ſumatur uni-*

verſaliter in concluſione, *quando in præmiſſis acceptus eſt particulariter*. Ratio est: quia terminus extremus, quia in præmissis tantum particularis fuit, novum efficeret sensum in conclusione, si ibi acciperetur universaliter, unde quatuor evaderent termini contra L. 1. Quin & plus diceretur in conclusione, quam in præmissis, quod fieri numquam potest, cum conclusio in præmissis contineri debeat (§. 125. cor. 3.), sic vitiosus foret hic syllogismus: *omne cogitans eſt exſiſtens; ſed nullum corpus eſt cogitans: ergo nullum corpus eſt exſiſtens*. Vel *Epicurus erravit in natura animi definienda; ſed Epicurus fuit philoſophus: ergo omnis philoſophus erravit in natura animi definienda*.

5.) *Ambæ premiſſæ non ſint negativæ*. Neutra enim idea conveniret cum media, adeoque haberetur casus tertius ratiocinii (§. 126.), in quo secundum axioma tertium (§. citat. schol.) nihil concludi potest; sic nulla est conclusio: si dicam: *nullum corpus cogitat: ſed anima humana non eſt corpus: ergo* ...

6.) *Si una præmiſſarum ſit negativa*, *negativa quoque ſit concluſio*. Si enim una præmissarum sit negativa, ex duabus ideis una convenit cum tertia, altera non: habetur proinde casus secundus ratiocinii (§. 126.), in quo per axioma secundum ideæ illæ inter se non conveniunt, atque adeo in consequente convenientia earum neganda est, quod non nisi conclusio negativa præstat; sic cum dicis: *nullum corpus cogitat; ſed anima cogitat*; inferre debes: *ergo anima non eſt corpus*.

Coroll. Ex hac, & præcedente lege tiro colliget, numquam in syllogismo legitimo unam tantum propositionem, vel omnes tres simul posse esse negativas; sed necesse esse, ut vel om-

omnes tres ſint affirmativæ, vel duæ earum negativæ, & una affirmativa.

7.) *Ambæ præmiſſæ non ſint particulares.* Sit enim 1 Syllogismus affirmativus, erunt igitur duæ præmiſſæ affirmativæ per L. 6. Si jam duæ præmiſſæ eſſent particulares, medius terminus bis acciperetur particulariter contra L. 3. Nam omnes termini harum propoſitionum ſunt particulares: ii duo, qui ſubjecta agunt, propterea, quia ſubjectum propoſitionis particularis ſemper eſt particulare (§§. 106. 107.); ii duo, qui prædicata agunt, propterea, quia prædicatum propoſitionis affirmativæ ſemper ſumitur particulariter (§. 104.); ſed inter hos medius terminus bis ponitur (§. 130. & ſchol.). Igitur & ipſe bis particularis erit; ut: *aliqua ira eſt virtus; ſed aliqua virtus eſt manſuetudo: ergo aliqua manſuetudo eſt ira.*

Sit 2 Syllogiſmus negativus, erit igitur una præmiſſa pariter negativa per L 6. Jam in hac præmiſſa negativa medius terminus erit vel ſubjectum, vel prædicatum. Sit primo ſubjectum; iterum bis accipietur particulariter contra L. 3. cum enim medius terminus in negativa præmiſſa, quæ particularis eſt ex hypotheſi, ponatur eſſe ſubjectum, erit is quoque ibi particularis (§. 106. 107.). In altera autem præmiſſa, quæ eſt particularis affirmativa, idem ille medius terminus ſemper erit particularis, ſeu agat ſubjectum, ſeu prædicatum (§§. 106. & 104.): igitur bis accipietur particulariter; ut ſi dicas: *aliqua ira eſt laudabilis; ſed aliqua ira non eſt approbanda; ergo aliquid laudabile non eſt approbandum.* Sit jam ſecundo medius terminus in præmiſſa negativa prædicatum: hoc in caſu non orietur quidem hoc vitium, quod jam bis aſſignavimus; cum enim omne præ-

dicatum propoſitionis negativæ univerſale ſit (§. 106.), medius terminus ſaltem ſemel accipietur univerſaliter, adeoque ſatisfiet L. 3 ſed peccabitur contra L. 4. Videlicet terminus extremus, & quidem major in concluſione erit univerſalis, qui tamen in præmiſſis fuit particularis. Nam in hoc caſu concluſio eſt negativa per L. 6. igitur terminus major, qui ibi prædicatum agit (§. 129.), in ea ſumitur univerſaliter (§. 105.); in præmiſſis vero idem terminus major vel eſt ſubjectum præmiſſæ negativæ (cum ejus prædicatum ex hypotheſi ſit terminus medius); vel aut ſubjectum, aut prædicatum alterius præmiſſæ affirmativæ; quidquid horum ſit, ſemper eſt particularis; ſubjectum enim utriusque præmiſſæ eſt particulare propter ſuppoſitam particularitatem utriusque propoſitionis (§§. 106. 107.); prædicatum pariter præmiſſæ affirmativæ eſt particulare per dicta; & (§. §. 104.): ergo ubicumque in præmiſſis in hoc caſu ponatur terminus major, ſemper eſt particularis; ſic. *v. g. quidam impius non fuit philoſophus; ſed quidam Atheus fuit philoſophus; ergo quidam Atheus non fuit impius*. Excipiuntur ab hac lege duæ propoſitiones ſingulares; verum tunc ſolum, quando ipſe terminus ſingularis agit terminum medium, (conf. L. 3.); ſic bene concludis: *Cicero fuit princeps eloquentiæ; ſed Cicero fuit conſul Romanus: ergo quidam conſul Romanus fuit princeps eloquentiæ*; non vero ſic: *Plato fuit diſcipulus Socratis; ſed etiam Xenophon fuit diſcipulus Socratis: ergo Plato fuit Xenophon*.

8.) *Si una præmiſſarum particularis ſit, ſit quoque concluſio particularis*. Sit enim 1. utraque præmiſſa affirmativa: cum una ex iis ponatur eſſe particularis, uterque terminus extremus in his præmiſſis erit particularis; nam

nam tres termini harum propoſitionum ſumentur particulariter, nempe duo prædicata (§. 104.), & ſubjectum præmiſſæ particularis; & unicus ſolum univerſaliter, qui videlicet ſubjectum agit in præmiſſa univerſali. Hic vero, qui univerſaliter ſumitur, neceſſario eſt terminus medius, qui propter L. 3. ſemel ſaltem debet accipi univerſaliter, ut ſi dicas: *omnis virtus eſt honeſta; ſed aliqua ira eſt virtus*: igitur in hoc caſu uterque extremus in præmiſſis ſumitur particulariter. Jam vero, ſi concluſio fieret univerſalis, utique ejus ſubjectum, nempe terminus minor fieret univerſalis, quod cum per L. 4. non liceat, neceſſe eſt, ut concluſio fiat particularis: igitur inferendum: *ergo aliqua ira eſt honeſta*, non autem; *ergo omnis ira eſt honeſta*. Sit 2. una præmiſſarum negativa: cum rurſus una ponatur eſſe particularis, duo tantum termini in his præmiſſis erunt univerſales; nempe, ſi univerſalis ſit negativa, hujus negativæ ſubjectum, & prædicatum, ſi vero univerſalis ſit affirmativa, ſubjectum affirmativæ, & prædicatum negativæ; inter quos ſaltem ſemel debet eſſe terminus medius per L. 3. alter vero univerſalis poterit eſſe unus ex extremis: proinde unus extremorum certo in præmiſſis erit particularis; ut ſi dicas: *omnis virtus eſt honeſta; ſed aliqua ira non eſt virtus*: ſive *nulla virtus eſt fugienda; ſed aliqua ira eſt virtus*: Jam vero, cum in hoc caſu concluſio fieri debeat negativa per L. 6., ſi ea foret univerſalis, uterque terminus extremus in hac concluſione ſumeretur univerſaliter (§§. 106. 105.); quod cum per L. 4. non licet, concluſio particularis ſit, neceſſe eſt; igitur inferendum in primo; *ergo aliqua ira non eſt honeſta*; non autem: *ergo nulla ira eſt honeſta*; & in altero: *ergo aliqua ira non eſt fugienda*.

da, non autem: *ergo nulla ira eſt fugienda*.

Coroll. Ex hac, & præcedente lege tiro rurſum colliget, nunquam omnino in ſyllogiſmo legitimo aut unam tantum, aut omnes tres propoſitiones poſſe eſſe particulares; ſed neceſſe generatim eſſe, ut vel omnes tres ſint univerſales, vel duæ particulares, & una univerſalis.

CAPUT XIV.

DE

SYLLOGISMO COMPOSITO.

Quotuplex ſyllogiſmus compoſitus? CXXXII. Syllogiſmus *compoſitus* (§. 128.), quatenus attentionem meretur, eſt triplex: vel *conditionalis*, vel *conjunctivus*, vel *disjunctivus*. De his ordine. Syllogiſmus *conditionalis*, ſive *hypotheticus* eſt, cum una ejus præmiſſa eſt propoſitio conditionalis (§. 98.); Quid conditionalis? ut: *ſi mundus providentia regitur, Deus eſt; ſed mundus providentia regitur; ergo Deus eſt.*

Quæ ejus lex? CXXXIII. Syllogiſmus hic unica hac lege ordinatur: *affirmata conditione affirmatur quoque conditionatum; & negato conditionato negatur conditio*. Cum enim in conditione contineatur ratio, cur verum ſit conditionatum (§. 98. cor. 2.), quamdiu ratio ſubſiſtit, veritas quoque conditionati ſubſiſtere debet, & ſi ab oppoſito veritas conditionati non detur, neque ejus ratio in conditione dari poterit; ſic: *ſi anima humana eſt ens ſimplex, ea eſt incorruptibilis; ſed anima humana eſt ens ſimplex; ergo anima humana eſt incorruptibilis*, vel *ſi anima eſt corpus, ea eſt ex partibus compoſita*;

ta; ſed anima non eſt ex partibus compoſita: ergo anima non eſt corpus.

SCHOL. Si unica ratio, cur conditionatum poſſit eſſe verum, illa ſit, quæ in conditione exprimitur, vera quoque prodit concluſio, cum negata conditione negatur conditionatum, vel affirmato conditionato affirmatur conditio; ut ſi dicas: *ſi otium virtus eſt, illud eſt honeſtum; ſed otium non eſt virtus: ergo otium non eſt honeſtum*; vel *ſi anima ens ſimplex eſt, ea eſt partium expers; ſed eſt partium expers: ergo eſt ens ſimplex*. Contra ſi præter illam, quam conditio continet, aliæ dentur rationes, cur conditionatum verum eſſe queat, concluſio hoc modo elicita falſa eſſe; ut ſi inferas: *ſi Cajus homicida eſt, eſt improbus; ſed Cajus non eſt homicida: ergo non eſt improbus*: vel: *ſed eſt improbus: ergo eſt homicida*. Verum ex ipſa hac diverſitate ſatis patet, ejusmodi concluſiones, quando veræ ſunt, eſſe ſolum ratione materiæ, non vero vi formæ veras, atque adeo hunc Syllogiſmos hypotheticos conſtruendi modum pro lege generali ſtatui non poſſe. lex enim, a qua formalis ratiocinii veritas pendet, pro omni abſolute materia valere debet.

CXXXIV. Syllogismus *conjunctivus*, ſive *copulativus* eſt, cujus una præmiſſarum eſt propoſitio copulativa (§. 100.), & quidem negativa, cujus membra ita ſibi opponuntur, ut ſimul vera eſſe nequeant; ut cum dico: *nemo poteſt ſimul ſervire Deo & mundo; ſed multi ſerviunt mundo: ergo multi non ſerviunt Deo*. Quid conjunctivus?

CXXXV. Syllogismus Copulativus hanc ſequitur legem: *affirmato membro quocumque reliqua negantur*; cum enim membra copulativa nequeant ſimul vera eſſe (§. præc.), hoc ipſo, quod unum affirmando ponatur eſ- Quæ ejus lex?

ſe

re verum, reliqua negando tolli debent; ut *non poteſt anima ſimul æternum vivere, & cum corpore perire; ſed anima æternum vivit: ergo non perit cum corpore.*

Schol. Si membra copulata ita inter se pugnent, ut nec falsa simul esse queant, etiam negato uno reliqua cum veritate affirmantur, ut: *non poteſt aliquod corpus ſimul moveri, & quieſcere; ſed hoc corpus non movetur: ergo quieſcit*. Sed nimirum hæc conclusio rursus tantum materialiter vera erit; cum id universim non obtineat; nam si omnia membra simul abesse, adeoque falsa esse possint, ex unius negatione haudquaquam vera conclusio ducetur; ut si dicas: *nemo poteſt ſimul eſſe Viennæ & Pariſiis; ſed Cajus non eſt Viennæ: ergo Cajus eſt Pariſiis*, quod falsum est si, sit Pragæ vel alibi (conf. §. 133. schol.).

Quid disjunctivus? CXXXVI. Syllogismus *disjunctivus* est, cujus una præmissarum est propositio complete disjunctiva (§. 101. & schol.), cujus proinde omnia disjunctionis membra enumerantur; ut: *aut ver eſt, aut æſtas, aut autumnus, aut hyems; ſed ver eſt; ergo neque eſt æſtas, neque autumnus, neque hyems.*

Quæ ejus lex? CXXXVII. Syllogismum disjunctivum hæc lex dirigit: *affirmato membro quocumque, aut pluribus, reliqua negantur; & negato uno, aut pluribus reliqua affirmantur*. Membra nempe disjunctionis completæ nec simul vera, nec simul falsa esse possunt. Sic: vel *anima humana perit cum corpore, vel poſt mortem corporis manet ſuperſtes; ſed anima humana non perit cum corpore: ergo poſt mortem corporis manet ſuperſtes*. Item *Vienna vel eſt ſita in Europa, vel in Aſia, vel in Africa, vel in America; ſed Vienna ſita eſt in Europa: ergo neque in Aſia, neque in Africa, neque in America.*

CA-

CAPUT XV.

DE

RELIQUIS ARGUMENTATIONIS SPECIEBUS.

CXXXVIII. *Enthymema* eſt Syllogiſmus, cujus una præmiſſa in mente retinetur, propterea quod per ſe facile a quovis intelligi, ac ſuppleri poteſt; ut cum dico: *anima humana eſt ens ſimplex: ergo eſt incorruptibilis*. Prior *antecedens*: altera *conſequens* audit. Quid enthymema?

CXXXIX. *Epicherema* nuncupatur Syllogiſmus, cujus vel alterutri, vel utrique præmiſſarum ſua ſtatim ratio adjungitur, quo adverſarius uno velut impetu undique conſtringatur; ut: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile; non enim habet partes, in quas reſolvi poſſit; ſed anima humana eſt ens ſimplex; nam impoſſibile eſt, ut ens compoſitum cogitet: ergo anima humana eſt incorruptibilis*. Quid epicherema?

CXL. *Dilemma* eſt argumentatio, in qua ex ſingulis propoſitionis cujuſdam complete disjunctivæ (§. 101. & schol.) membris aliquid contra adverſarium infertur; ut eſt illud Tertulliani in apologia pro Chriſtianis adverſus Trajani Imp. decretum: *vel nocentes ſunt Chriſtiani, vel innocentes, ſi nocentes: cur inquiri prohibes? Si innocentes: cur delatis pœnam irrogas?* Vel illud contra Scepticos: *de omnibus dubitandum eſſe vel verum eſt, vel falſum; ſi verum; ergo habetur indicium, per quod verum a falſo diſcernatur; ſi falſum: ergo habetur indicium, per quod falſum a vero diſcernatur*. Quid Dilemma?

Leges legitimi Dilemmatis.

1.) *Disjunctio ſit completa*; si enim mem-
bra omnia simul falsa esse possunt, advers-
rius negando antecedens vim argumenti el-
deret; sic male arguit Tullius *mortem non*
L. at s.. *ſe timendam ex eo, quod animus vel pere-*
nest. *cum corpore, vel poſt mortem æternum bea-*
ſit futurus; disjunctio enim deficiente aliq
membro, non est completa. Potest nempe
iam animus post mortem esse perpetuo in
lix, ac miser.

2.) *Quod infertur, ex ſuo membro legit*
profluat secus adversarius negando consequ
tiam elabetur, si sic arguas: *vel anima p*
cum corpore, vel poſt mortem erit ſuperſtes
perit: mors non eſt timenda, cum nihil
sint amplius; ſi manet ſuperſtes, mors ite
timenda non eſt, cum ſit beata futura; u
que illatio negari potest; neque enim in
sa hypothesi, quod anima pereat cum co
re, neque ex eo, quod maneat superstes
quitur mortem non esse timendam, cum
primo casu possent gravissimi dolores i
interitum comitari: in altero, æterna
ria mortem subequi.

3.) *Non ſit* ἀντιστρέφον, sive *reciprocum*,
tum contingit, quando adversarius eade
nunciatione disjunctiva uti, atque ex
membris aliquid contra argumentum
re potest; sic quispiam probare voluit
in republica suscipiendum non esse, usu
dilemmate: *vel bene, vel male admini*
munus ſuſceptum; *ſi bene*: *offendes homi*
male: *Deum*. Quod inverti potest hac
ne: *vel bene, vel male adminiſtrabis*
ſuſceptum; *ſi bene placebis Deo*; *ſi ma*
minibus. Ejusmodi quoque est pervu
illud Protagoræ contra Evathlum in

eatum: *vel pro me pronunciabunt judices, vel pro te: ſi pro me: mercedem ſolves ex ſententia judicum; ſi pro te: eamdem ſolves ex pacto*, quod ingeniose Evathlus retorsit, *vel pro me pronunciabunt judices, vel pro te; ſi pro me: nihil ſolvam ex ſententia judicum; ſi pro te: nihil ſolvam ex pacto*. Protagoras nempe, referente Aulo Gellio, Evathlum in jure instruxit eo pacto, ut ubi primam caussam in foro vicerit, alteram mercedis partem dependat; callidus vero discipulus, ut ne ad solvendam mercedem adigeretur, nullius caussæ patrocinium suscepit. *Noct. Att. l. 5. c. 10.*

CXLI. *Sorites* est argumentatio, in qua plures propositiones ita copulantur, ut semper prædicatum præcedentis fiat subjectum sequentis, donec formetur conclusio, in qua subjectum primæ conjungitur cum prædicato ultimæ; ut: *anima humana eſt ens ſimplex, ens ſimplex non componitur ex diverſis partibus, quod non componitur ex diverſis partibus, non eſt reſolubile in partes, quod non eſt reſolubile in partes, eſt incorruptibile: ergo anima humana eſt incorruptibilis*. Vel: *quodlibet corpus eſt in aliquo loco, quod eſt in aliquo loco, poteſt etiam eſſe in alio loco, quod poteſt eſſe in alio loco, poteſt mutare locum, quod poteſt mutare locum, eſt mobile: ergo quodlibet corpus eſt mobile*. Quid ſorites?

Coroll. Natura hujus argumentationis inspectanti facile patet, plures syllogismos constrictos, ac velut truncatos in ea latere; unde etiam sorites semper in eosdem resolvi potest, & quidem universim in tot, quot sunt præmissæ, una tamen demta; sic superior sorites resolvitur in hos syllogismos: *ens ſimplex non componitur ex diverſis partibus; ſed anima eſt ens ſimplex: ergo anima non componitur ex diverſis partibus. Quod non com-*

po-

ponitur ex diverſis partibus, non eſt reſolubile in partes; ſed anima non componitur ex diverſis partibus: ergo anima non eſt reſolubilis in partes. Quod non eſt reſolubile in partes, eſt incorruptibile; ſed anima non eſt reſolubilis in partes: ergo anima eſt incorruptibilis.

Leges legitimi Soritis.

1.) *Nulla præmiſſarum dubia ſit, aut falſa;* cum enim ex falſo antecedente non ſequatur legitime verum conſequens (§. 125. cor. 3.), concluſio in ſorite falſa ſit, aut dubia, neceſſe eſt, ſi vel una præmiſſarum talis ſit; ita peccat ſorites Velleii Epicurei apud Ciceronem. *Dii ſunt beatiſſimi, beatus quis non eſt ſine virtute, virtus non eſt ſine ratione, ratio non eſt, niſi in hominis figura: igitur Dii habent hominis figuram;* oſtendit vitium Cotta; nempe falſum eſſe, quod ratio non ſit, niſi in hominis figura.

De nat. D. l. 1. c. 18. L. c. c. 30.

3.) *Omnes præmiſſæ non ſint negativæ;* talis enim ſorites reſolvetur in ſyllogiſmo, quorum omnes propoſitiones forent negativæ, quales vitioſi ſunt (§. 131. L. 5.). Sic nihil inferres dicendo: *anima non eſt corpus, corpus non cogitat, quod non cogitat, non eſt neceſſario ens ſimplex* &c. &c.

Cic. de div. l. 2. c. 4.

Schol. *Sorites* græce, latine *Acervalis* veteribus erat ut plurimum captioſa, atque ad fallendum inſtituta argumentandi ratio, ut nempe minutiſſimis additionibus, aut ſubtractionibus ab eo, quod evidenter verum eſt, ad aliquid aperte falſum adduceretur adverſarius: ut ſi quis aſſerat, eum auctorem inter antiquos jure habendum eſſe, qui ante 101. annos ſcripſerit; ſi jam quæras, quid vero, ſi ante 99. annos, pariterne antiquus dicendus, an non? Hocque conceſſo urgeas: quid ſi ante

te 89. & ſic porro inſtando ad triennium; vel biennium devenias, quæraſque iterum, an is inter antiquos reputandus, an non? Cicero Epicuro hoc vitium vehementer exprobrat. Chryſippum quoque hoc argumentandi genere delectatum fuiſſe ex Laertio conſtat.

Qq. Acad. l. 4. c. 16.

Quid inductio?

CXLII. *Inductio* eſt argumentatio, in qua, quod de ſingulis ſive generibus, ſive ſpeciebus, ſive individuis affirmatum, vel negatum eſt, univerſim de toto genere, aut ſpecie concluditur; ut ſi dicas: *aurum, argentum, cuprum, plumbum, ferrum, ſtannum, platina igni injecta liqueſiunt: ergo omne metallum igni injectum liqueſit*: vel: *infans, puer, adoleſcens, vir, ſenex ſuis ſubjecti ſunt vitiis; ergo nulla hominum ætas a vitiis exemta eſt.*

Quotuplex inductio?

CXLIII. Inductio eſt *completa*, ſi omnia individua, aut ſpecies, aut genera ſubjecta enumerentur: *incompleta* vero, ſi quædam omittuntur.

Quod robur completæ, & incompletæ?

Schol. Inductio completa robur habet invictum, cum fieri ſimpliciter nequeat, ut id, quod ſingulis individuis, aut ſpeciebus competit, integræ ſpeciei, aut generi, quod ea ſub ſua extenſione complectitur, non conveniat. Minus firmiter concludit incompleta; magnam tamen, ſi rite adhibeatur, vim obtinet, itaque rem perſæpe conficit, ut non niſi imprudens de veritate per ejuſmodi inductionem ſtabilita dubitare poſſit; immo quandoque etiam eo pertingit, ut fere abſolutæ demonſtrationi æquipolleat. Sic per inductionem inducimur; ut putemus, eum, qui nobiſcum loquitur, habere animam rationalem, ut nos; vitulum, quem coram vivum intuemur, habere jecur, lienem, reliquaſque internas partes ita diſpoſitas, prout in diſſecto conſpiciuntur: & quidem ita hæc tenemus, ut, non obſtante abſoluta in contrarium poſſibilitate, abſ-

absque insaniæ nota hæc, & similia in dubium vocare nequeamus. Est hæc inductio, quæ etiam frequentius argumentum ab *analogia* petitum denominatur, physicis præcipue in usu, servitque ad investigandas generales corporum proprietates, ac universales naturæ leges constabiliendas, quibus in casibus inductio completa frustra potissimum desideratur. Eam in rem elegantissima monita suppeditat Cl. P. Boscovich, quæ in compendium redacta hic exhibeo.

Diſſert. de lege contin.

Leges de legitimo Inductionis usu.

1.) Si exsistentia generalis cujusdam in natura legis per inductionem probanda sit, necesse est, ut ea in omnibus omnino casibus, qui in examen vocari possunt, iisque numero non paucis obtinere deprehendatur; sic physici, cum in omnibus corporibus, quæ sub experientiam cadunt, deprehendant unum ab altero loco excludi, hanc proprietatem, quam *impenetrabilitatem* vocant, omnibus omnino corporibus quantumcumque vel ob distantiam, vel ob exiguitatem a sensibus nostris remotis absque hæsitatione attribuunt. Hoc porro in casu non oberit, si quandoque contrarium fieri videatur, si modo illud examine accuratius instituto, neque melius perspecta cum lege stabilita certo quodam modo conciliari possit; sic non obest, quod sæpius unum corpus in alterum, ut aqua in spongiam, olea in marmor, penetrare videatur; cum hæc & similia cum impenetrabilitate generali facile concilientur, dicendo: id ob vacuos corporum poros fieri debere.

2.) Si quæpiam proprietas *absoluta*, quæ videlicet nullum ad sensus nostros respectum habet, universim in majoribus, ac sensibilibus corporum massis deprehendatur, ea quoque

que insensibilibus, & quantumcumque exiguis corpusculis attribui debet, nisi manifesta ratio obstet; magnitudo siquidem, & parvitas respectu rerum, ut sunt in se, nihil mutant, totumque a nostrorum sensuum acumine pendet. Sic ex eo, quod omnia corpora sensibilia, *gravia*, & *impenetrabilia* sint, concludendum est *gravitatem*, & *impenetrabilitatem* minimis quoque earum partibus, ac corpusculis insensibilibus competere.

3.) Proprietas *reſpectiva*, quæ nempe solum comparate ad sensus nostros talis est, a majoribus corporum massis ad minima corpuscula transferri non debet; id enim magnitudinis discrimen, etsi respectu corporum sit accidentale, non tamen in relatione ad eas proprietates tale est; sic non est inferendum minima corpuscula esse *ſenſibilia*, *colorata* &c. ex eo, quod id in majoribus corporum massis deprehendatur.

4.) Proprietas pariter, quæ rei cuipiam solum rationem totius, aut compositionis convenit, a toto ad partes, a composito ad simplicia, ex quibus illud consurgit, transferri nequit; sic omni toti competit habere partes, sed non propterea quælibet pars suis iterum partibus constat; item de ratione cujuslibet extensi est, ut habeat partes extra partes positas, sed non propterea debent in quavis extensi parte rursum plura diversa esse, quorum unum extra aliud positum sit.

CXLIV *Polyſyllogiſmus*, sive argumentatio polysyllogistica oritur, cum plures syllogismi inter se connectuntur, ac velut concatenantur. Fit id duplici modo: 1.) ut conclusio præcecentis fiat præmissa sequentis, sic *v. g. omne quod cogitat, eſt ſpiritus; ſed anima humana cogitat: ergo anima humana eſt ſpiritus. Omnis ſpiritus eſt ens ſimplex; ſed anima humana eſt ſpiritus: ergo anima humana eſt ens ſim-*

Quid polyſyllogiſmus?

ſimplex. Omne ens ſimplex eſt incorruptibile; ſed anima humana eſt ens ſimplex; ergo anima humana eſt incorruptibilis 2.) Ut una præmiſſarum præcedentis fiat concluſio ſequentis ſyllogiſmi; ut ſi invertas dicendo: *omne ens ſimplex eſt incorruptibile, ſed anima humana eſt ens ſimplex, ergo anima humana eſt incorruptibilis. Omnis ſpiritus eſt en ſimplex; ſed anima humana eſt ſpiritus: ergo anima humana eſt ens ſimplex. Omne, quod cogitat, eſt ſpiritus; ſed anima humana cogitat: ergo anima humana eſt ſpiritus.*

Quid Sophiſma? CXLV. Argumentatio, quæ vitio laborat, atque adeo forma ſua (§. 124.) deſtituitur, *paralogiſmus*, vel *ſophiſma* audit; ſic ſophiſta evadis, cum argumentaris: *quod non perdidiſti, habes; ſed non perdidiſti centum aureos: ergo habes centum aureos.*

Schol. De variis ſophiſmatum generibus, eorumque reſolutionibus copioſe antiquiores, ac præſertim Peripatetici ad exemplum ducis ſui Ariſtotelis diſſeruerunt; verum fructu permodico: nec videtur e re diſcentium eſſe, eorum memoriam tanta copia præceptorum, quorum uſus in praxi rariſſimus eſt, obruere: Log. 1. ap. 2. præcipue cum, ut erudite obſervat P. Buffier, generalis omnium fere fallaciarum fons ſit æquivocatio, quæ attenta mentis applicatione non difficulter detegitur. Suppeditavimus quoque (§. 125. cor. 2.) normam univerſalem, ad quam tiro cujuslibet ratiocinii concluſionem exigere, ejuſque cum antecedente nexum detegere poſſit; quodſi tamen plura deſideret, hæc obſervet; cum cujuslibet ſyllogiſmi dati vitium, quod quæritur, vel in terminis, vel in propoſitionibus latere debeat, inſpiciat primum terminos, videatque, num plures ſint, quam tres? Num medius concluſionem ingrediatur, aut bis particulariter ſumatur? Num ali-

aliquis extremorum ſit univerſalis in concluſione, qui particularis fuit in præmiſſis? Tum inſpiciat propoſitiones, videatque, num utraque præmiſſa ſit particularis, aut negativa? Num una præmiſſarum exſiſtente, particulari, aut negativa concluſio quoque talis ſit? Hæc uti uno veluti intuitu mente percurrere poteſt; ita quoque uno quaſi momento vitium ſyllogiſmi cujuslibet dati aſſignare poterit.

PARS SECUND

LOGICÆ,

DE

VERITATE COGNOSCENDA.

§. CXLVI.

Quod argument. partis secundæ.

FAcultas cognoscitiva ment
stræ per operationes suas
tem attingere nititur, eaq
a logica directionem spect
45.): quare, expositis ja
ra, proprietatibus, legibus
versalibus operationum ab ea facultate
rum, ordo postulat, ut, quid veritas
busque ea indiciis ab inimica sibi fals
gnoscatur, dispiciamus (§. 46.) :
summa alterius hujus partis.

CAPUT

DE

VERITATE, AC FALSITATE
NERE, EARUMQUE DIVE
SPECIEBUS.

Quid veritas, & falſitas logica?

CXLVII. *Veritas*, quatenus ad lo
ſtat, est convenientia nostræ cogita
suo objecto; *falſitas* contra est dis
tia nostræ cogitationis cum suo obj

Coroll. 1. Veritas igitur est affectio quæpiam, sive modus (§. 52.) nostræ cogitationis ab eaque pendet, nec per se sine ea realiter subsistere potest.

Coroll. 2. Cum porro ipsa cogitatio aliud non sit, quam affectio quæpiam mentis cogitantis, palam est, veritatem realiter extra mentem cogitantem non exsistere.

Coroll. 3. Falsitas contradictorie opponitur veritati, & consistit in ipsius negatione; cogitatio enim, quæ non convenit objecto, hoc ipso disconvenit.

Schol. Neminem latere potest, veritatem hoc modo intellectam solum in abstracto (§§. 70. 71.) considerari, quæ si in concreto accipiatur, erit ipsa *cogitatio ſuo objecto conſentanea*. Hæc porro veritas *logica* compellatur, ut discriminetur ab ea, quam metaphysica, ac illa, quam philosophia moralis in contemplationem vocat. *Veritas metaphyſica* in eo consistit, ut res actu exsistens habeat omnia, quæ ad ejus realem, ac naturalem constitutionem requiruntur; sic enim dicimus *verum* esse *aurum*, cum res omnia habet, quæ ad realem *auri* naturam per se requiruntur: huic veritati nihil opponitur; nequit enim res non esse id, quod est. *Veritas* deinde *moralis* est convenientia sermonum cum mente, & sensu loquentis; nam *veracem* eum dicimus, qui, ut sentit, loquitur, etsi forte res se aliter habeat: huic adversatur *mendacium*. Quid veritas in concreto? Quid metaphysica, & moralis?

CXLVIII. Cogitationes nostræ referuntur vel ad objectum, quod realiter extra nos tale non exsistit, quale a mente nostra concipitur: vel ad objectum, cui exsistentia etiam realis extra nos, ac independenter a nostro conceptu competit (conf. §§. 51. cor. 2. 73.). Oritur hinc duplex veritatis species maximi in recta cogitandi methodo momenti. Quotuplex veritas logica?

Quid veritas interna, & externa. CXLIX. Veritas *interna*, sive *formalis* convenientia cogitationis nostræ cum objec quod realiter extra nos saltem tale non e stit, ut cum cogito: *circulus eſt rotundus*: ra est mea cogitatio, etiamsi nullus exsist circulus; tales sunt veritates omnes pure metricæ. Veritas *externa*, sive *objectiva* convenientia nostræ cogitationis cum obje quod realiter extra nos exsistit; ut, con gito: *tellus eſt minor ſole*: datur etiam ve externa, vel objectiva; ut cum cogito: *aureus præruptus difficulter ſcanditur*; hæc gitatio erit quidem interne, vel formal non vero externe, aut objective vera.

Coroll. Quamdiu veritatem solum inte possidemus, non possumus judicare de stentia reali objecti extra mentem; at p ritatem externam certi reddimur, obje quod est in nostra cogitatione, etiam eamdem realiter ita exsistere.

Schol. Veritas interna est clara, distinc mulque indefectibilis; clare enim, & cte discernere possumus, num una ic conveniens alteri, cum hæ ideæ sir mentis nostræ actio, per quam illa in se ipsa, ac de suis operationibus ju Contingit id in geometria pura, liud non est, quam systema quoddai collectio veritatum internarum, in q mota omni cura, ac sollicitudine objectorum extra nos exsistentia, e thesi quadam in mente posita deducun secutiones diversissimæ, quæ totiden tes internas, ac irrefragabiles cons sic demonstramus: *globum etiam terraqueum, ſi perfecto in æquilibri tueretur, in minimæ acus cuſpide poſſe*; parum solliciti, num hoc æq reipsa detur, aut dari possit. At

ritas externa frequenter admodum obſcura, dubia, ac fallibilis eſt; perſæpe enim ſcire non conceditur, an cogitationes noſtræ ipſis objectis, quæ extra nos reapſe exſiſtunt, conveniant. Atque inde eſt, quod præſtantiſſimi etiam logici, ac geometræ ingentia volumina egregiis quidem veritatibus internis, at ſimul graviſſimis erroribus impleverint; cum enim veritas interna ſine externa ſubſiſtere poſit, facile contingit, ut ea cum falſitate externa, ac objectiva quandoque conjungatur. Exemplo ſit Carteſius: poſito, ut vult, omnem extenſionem eſſe materiam, neceſſe omnino erit, dari ubique materiam, ubi extenſio concipi poteſt: jam vero, cum impoſſibile ſit, ut extra hunc mundum non concipiatur extenſio, extra mundum quoque materia dabitur, atque adeo mundus erit abſque limitibus in infinitum extenſus: porro cum quoque ante creationem mundi aliquam extenſionem concipere queam, oportet, ut materia jam ante creationem mundi exſtiterit; quæ, cum extenſionem eam abſque initio concipiam, nec initium habuit, nec creata fuit, unde ſequeretur materiam non a Deo factam, ſed a ſe ipſa exſtitiſſe. En veritates internas cum graviſſimis erroribus, ac falſitatibus objectivis copulatas: omnes hæ concluſiones ſunt veriſſimæ, ac irrefragabiles, quamdiu in mente duntaxat conſiderantur; at falſæ, ac abſurdæ, ſi ad realem materiæ exſiſtentiam referantur. Non foret difficile, complura ejuſmodi exempla, ſi res poſceret, hic adducere, præſertim ſi decantata illa Leibnitii, Wolfiique principia *rationis ſufficientis*, ac *indiſcernibilium* in examen paullo accuratius vocare liberet; ſed de his alias erit dicendi locus.

CL. Cum cogitamus, vel ideas tantum, vel judicia etiam, ac ratiocinia efformamus (§. 48.):

igitur, quæ de veritate cogitationum in genere adhuc dicta ſunt, jam nominatim ad triplicem hunc cogitandi modum applicari debent.

CAPUT II.

DE

VERITATE IDEARUM, JUDICIORUM, AC RATIOCINIORUM.

Quid veritas ideæ interna, & externa?

CLI. Cum omne idearum objectum vel poſſibile tantum, vel actu exſiſtens ſit (§. 51. cor. 2), iſtudque vel intra nos, vel extra nos tale eſſe poſſit (conf. §. 73.), perſpicuum eſt, ideam ad triplicis generis objecta referri poſſe. Idea eſt *interne*, ſeu *formaliter vera*, quando objecto vel tantum poſſibili, vel actu intra nos exſiſtenti, ad quod refertur, convenit. Idea eſt *externe*, ſeu *objective vera*, quando objecto extra nos reapſe exſiſtenti, ad quod refertur, convenit. Hæc porro convenientia habetur, ſi notæ, quas idea ut cum objecto conjunctas repræſentat, revera in, & cum objecto conjunctæ ſunt; ut idea *ſolis*, cum *eam magnitudinem*, *cum colorem*, *ſplendorem*, *motum*, reliquaſque notas, quæ in ſole inſunt, repræſentat. In caſu oppoſito idea *objective falſa* eſt; nimirum ſi notæ, quas repræſentat, non ſint in objecto reali: ut idea, quæ *turrim quadratam* longe diſtantem, *ut rotundam*, vel *remum* aquæ immerſum *ut curvum* exhibet.

An idea unquam interne falſa?

CLII. *Omnis idea eſt interne, ſeu formaliter vera*. Fieri enim abſolute nequit, ut idea objecto ſolum poſſibili, aut actu intra nos exſiſtenti, ad quod refertur, non conveniat; non certe iſtud? quia non poteſt id non eſſe in mente, quod ipſa in ſe percipit; ſed neque illud:

lud : nam hoc in casu mens ipsa sibi notas quasdam componit, quæ, quia inter se non opponuntur, in uno, eodemque objecto simul consistere possunt, atque adeo ipsa sibi suum objectum simus, & ideam conformat, quæ propterea inter se discrepare minime possunt. Omnis igitur idea, quamdiu non refertur ad objectum externum actu exsistens, vera est. Tales sunt ideæ *figurarum* a geometris formatæ, ita etiam in moralibus formatur idea *v. gr. parricidii* conjungendo notas, quæ sibi non opponuntur sine attentione, utrum notæ sic conjunctæ unquam exstiterint; sic item primi legislatores ideam pœnæ, qua parricidæ mulctandi essent, conformarunt.

Schol. 1. Si quis notas, quæ, quia sibi opponuntur, simul in uno objecto consistere nequeunt, in unam ideam componere tentet, is obtinet ideam deceptricem (§. 77. schol.), quæ, cum reipsa nulla sit (§. cit. & §. 51. cor. 3. cum schol.), nec vera, nec falsa dici potest; quales sunt: *Dei creati*; *creaturæ infinitæ*; *circuli quadrati*; *ligni ferrei* &c.

Quid idea imaginaria, ejusque veritas, ac falsitas?

Schol. 2. Est & aliud idearum genus, quas *imaginarias* vocant; cum videlicet ob quampiam similitudinem nobis fingimus, quod non est, ut quasi per imaginem objectum oculis præsens sistamus, ut cum nobis *memoriam* ut *idearum receptaculum* repræsentamus; uti enim in receptaculo quoddam reposita alio, quando lubitum fuerit, tempore resumimus, ita quasi ideas in memoria reponimus, & alio iterum tempore resumimus. Patet autem ejusmodi ideas imaginarias, quatenus fingunt, quod non est, falsas: quatenus vero id, quod est, sub aliquo quasi involucro designant, veras esse; unde a Wolfio *vicariæ realium* compellantur: earum usus in metaphysica patebit.

Quid veritas, & falsitas interna judicii?

CLIII. Judicium affirmativum *interne*, seu *formaliter verum* est, cum idea prædicati convenit ideæ subjecti; ut: *circulus est rotundus*. Negativum: cum idea prædicati non convenit ideæ subjecti, ut *circulus non est quadratus*. Si oppositum obtineat, utrumque *falsum* erit; ut: *circulus est quadratus*, *circulus non est rotundus*.

Quid convenientia, aut pugna idearum in judicio?

Schol. Est videlicet veritas interna judicii quædam connexio, aut repugnantia unius ideæ cum altera, quarum utraque simul præsens est menti, quæ earum convenientiam, vel repugnantiam percipit, quin necesse sit, ut aliquid extra mentem judicantem reipsa exsistat, quod fit realiter tale, quale illud est, quod actu in cognitione eidem obversatur. Consistit porro hæc convenientia idearum relate ad judicium affirmativum in eo, ut idea subjecti in se includat ideam prædicati, ita, ut nequeat destrui idea prædicati, quin hoc ipso destruatur idea subjecti; ut cum judico: *circulus est rotundus*, idea circuli continet ideam rotunditatis, & si nulla daretur rotunditas, nullus quoque daretur circulus. At falsum est hoc judicium: *circulus est quadratus*, possum enim destruere ideam quadraturæ, quin destruatur idea circuli, cum possit dari circulus sine quadratura. Ab opposito, in judicio negativo requiritur, ut idea subjecti non contineat, sed a se excludat ideam prædicati; sic verum est: *circulus non est quadratus*; falsum contra: *circulus non est rotundus*. Atque hoc universim obtinet, neque circa judicia, quæ in materia contingente versantur, ulla est exceptio facienda; sit enim hoc judicium *marmor est rotundum*; videtur quidem idea rotunditatis tolli posse, quin tollatur idea marmoris; at eo momento, quo hoc judicium formatum verum est, ipsa idea marmoris inclu-

dit

dit omnia adjuncta, ac notas marmori tum convenientes, atque adeo ipsam quoque rotunditatis ideam, quæ hoc ipso destrui non potest, quin simul destruatur ea marmoris idea, quæ tum subjectum agit. Generatim igitur judicium affirmativum veritate interna gaudet, quoties idea prædicati repræsentat notam vel constantem, vel mutabilem (§. 52.) in idea subjecti *tum* inclusam; & judicio negativo eadem veritas competit, quoties idea prædicati repræsentat notam vel constantem, vel mutabilem in idea subjecti *tum* non contentam.

Quid veritas, & falſitas externa judicii?

CLIV. Judicium *externe*, seu *objective verum* est; cum idea prædicati ita affirmatur, vel negatur de idea subjecti, ut res ipsæ realiter exsistentes per has ideas repræsentatæ congruunt, vel non congruunt: sic verum est hoc judicium: *tellus eſt minor ſole*. In casu opposito erit illud *objective falſum*: ut *tellus eſt major ſole*.

An omne judicium verum aut falſum?

CLV. *Omne judicium vel verum eſt, vel falſum*; cum enim falsitas contradictorie opponatur veritati (§. 147. cor. 3.), fieri nequit, ut aliquod judicium simul verum sit & falsum, aut nec verum, nec falsum: veritas hujus per se patet; nititurque duobus axiomatis notissimis: *impoſſibile eſt, ut aliquid ſimul ſit, & non ſit: quodlibet eſt, vel non eſt*.

Quid judicium neceſſario, vel contingenter verum, aut falſum?

CLVI. Judicium est *neceſſario verum*, sive, ut ajunt, *in materia neceſſaria*, cum ita verum est, ut sine contradictione falsum esse nequeat; ut *circulus eſt rotundus; Deus exſiſtit*. Contra *neceſſario falſum*, sive in *materia impoſſibili*, cui veritas pro omni casu repugnat; ut *circulus eſt quadratus*, *Deus pendet ab alio*. Cum antem judicio veritas ita competit, ut tamen pro aliquo casu sine contradictione falsum esse possit, aut vicissim, erit il-

illud in *materia contingente*, atque
ter verum, ut *mundus exſiſtit*, ve
ut: *tellus eſt major ſole*.

Coroll. Cum propoſitio judicium
enunciet (§. 94.), quæ de hu
aut falſitate adhuc dicta ſunt, a
que applicari debent.

Schol. Non eſt tamen ſemper pr
de cujuslibet propoſitionis verit
ſitate judicium ferre, qua in r
leges quaſpiam ſuppeditabimus

Leges de dijudicanda Propoſition
aut Falſitate.

Quando propoſitio falſa aut vera? 1.) *Propoſitio, quæ non eſt*
omnes partes, & reſpectus, quos
affirmare, vel negare intelligitu
Modalis? *inter falſas reponi debet.* Inde
propoſitio modalis (§. 96.),
non conveniat ſubjecto eo mod
tur, etſi ceteroquin convenient
circulus eſt contingenter rotund
Cauſſalis? *ceſſario exſiſtit.* 2.) Propoſit
eſt (§. 99.), ſi vel alterutr
ratio allata falſa ſit; ut: *an*
ſubſtantia, quia eſt corpus, ve
lis; quia eſt corpus; ut igitu
ſitio vera ſit, requiritur prin
pars ſit vera, deinde etiam n
lam *quia* prolata debet eſſe
ratio, cur in altera parte p
niat ſubjecto; ut: *anima hu*
Copulativa? *ptibilis, quia eſt ens ſimplex*
copulativa (§. 100.) falſa
illius membrum falſum ſit;
na eſt ſpiritualis, & mortal
ſtimonia, otium laudes ac p
jusmodi nempe **compoſita** p

aggregatum tot simplicium, quot sunt ejus subjecta, vel prædicata, unde qui compositam dicit veram, affirmat implicite singulas quoque simplices esse veras, quod utique falsum est, si vel una ex iis falsa sit. 4.) Contra vero ad veritatem disjunctivæ (§. 101.) propositionis tantum requiritur, ut una disjunctionis pars vera sit, una enim solum disjunctarum partium in ea affirmatur; sic vera est hæc, *vel animus perit cum corpore, vel poſt mortem corporis eſt ſuperſtes*. Falsa autem erit, si nullum disjunctionis membrum verum sit, quod contingit, cum disjunctio est incompleta (§. cit. schol.); ut: vel *animus perit cum corpore, vel poſt mortem corporis erit beatus*. 5.) Pariter, ut propositio conditionalis (§. 98.) vera sit, non requiritur, ut id, quod in conditione, & conditionato ponitur, verum sit; sed solum, ut in conditione ratio conditionati contineatur, id est, ut ea detur connexio inter conditionem & conditionatum, ut unius veritas ab alterius veritate pendeat (conf. §. cit. cor. 2.). Ratio est: quia conditionalis propositio eam solum connexionem affirmat, abstrahendo, utrum conditioni, aut conditionato per se veritas competat; sic vera est hæc: *ſi anima humana eſt corpus, ea eſt corruptibilis*; & falsa hæc, *ſi anima humana eſt corruptibilis, ea eſt ſpiritus*, nam adhuc posset esse ens simplex materiale.

Disjunctivæ?

Conditionalis?

2.) *Si vera eſt propoſitio ſubalternans* (§. 112.), *vera quoque eſt ejus ſubalternata*; quod enim universaliter omnibus convenit, necesse est, ut etiam quibusdam sub iis contentis conveniat; ut: *omnis virtus eſt laude digna*, *aliqua virtus eſt laude digna*. *Si ſubalternata falſa ſit, ſubalternans quoque erit falſa*; prædicatum enim, quod aliquibus non competit, multo minus omnibus competere potest; ut

Subalternantes?

aliquod vitium eſt honeſtum, *omne* [illegible] *honeſtum*. In materia contingente (§. [illegible] *teſt ſubalternans eſſe falſa*, *quin ejus* [illegible] *nata falſa ſit*; poteſt enim nota muta[illegible] venire aliquibus, quin conveniat omn[illegible] *omnis homo eſt eruditus*, *aliquis hom*[illegible] *ditus*. Non vero in materia neceſſa[illegible] impoſſibili; ut: *omne vitium eſt* [illegible] *aliquod vitium eſt honeſtum*. Ob ea[illegible] tionem poteſt in materia conting[illegible] *eſſe ſubalternata*, *quin vera ſit ejus* [illegible] *nans*: ut: *aliquis homo virtutem coli*[illegible] *homo virtutem colit*. Non vero in m[illegible] ceſſaria; ut: *aliqua virtus eſt honeſt*[illegible] *virtus eſt honeſta*.

Coroll. In omni igitur materia v[illegible] cluſio a veritate ſubalternantis ad [illegible] ſubalternatæ, & a falſitate ſubalt[illegible] falſitatem ſubalternantis: ſed a ve[illegible] balternatæ ad veritatem ſubalterna[illegible] falſitate ſubalternantis ad falſitate[illegible] ternatæ tantum in materia neceſſ[illegible] cludere licet.

Contradictoriæ. 3.) *Propoſitiones contradictoriæ* (§. [illegible] *que ſimul veræ*, *neque ſimul falſæ e*[illegible] ſi enim primo ſimul veræ eſſent, [illegible] eodem cum veritate ſimul affirmar[illegible] negaretur, adeoque idem ſimul eſſet [illegible] eſſet, quod fieri nequit ob axiom[illegible] mum: *impoſſibile eſt*, *ut aliquid ſim*[illegible] *non ſit*; ſic ſi utraque vera foret: [illegible] *tus eſt honeſta*, *aliqua virtus non eſt* [illegible] tum aliqua virtus eſſet ſimul, & [illegible] honeſta, cum propoſitio univerſalis [illegible] tum affirmet implicite de ſingulis [illegible] cto contentis (§. 105). Si deinde [illegible] ſæ eſſent, tum aliquid ſimul nec e[illegible] non eſſet, quod repugnat axiomati [illegible]

eſt, vel non eſt; sic si falsa est hæc: *omnis virtus eſt honeſta*, tunc, aliqua virtus non est honesta, & si iterum falsa est hæc: *aliqua virtus non eſt honeſta*, tunc, aliqua virtus non est non honesta, id est, *aliqua virtus nec eſſet, nec non eſſet honeſta*: idem clarius patet in duabus singularibus, quæ contradictoriis æquipollent (§. cit. cor. 2.); sit enim utraque vera, *Cicero eſt eloquens*, *Cicero non eſt eloquens*: erit igitur Cicero simul eloquens, & simul non eloquens; sit jam utraque falsa; erit igitur Cicero nec eloquens, nec non eloquens.

Coroll. 1. In omni igitur casu a veritate unius contradictoriæ ad falsitatem alterius, aut a falsitate unius ad veritatem alterius valet illatio.

Coroll. 2. Ex duabus propositionibus contradictoriis, una semper est determinate, & in se vera, altera determinate, & in se falsa: & quia idem est, seu propositio sit de præsenti, seu de præterito, seu de futuro, datur determinata in se veritas de futuris contingentibus; ut: *Cajus evadet eruditus*, *Cajus non evadet eruditus*, harum alterutra nunc jam, cum enunciatur, quoad se determinate vera est.

4.) *Propoſitiones contrariæ* (§. 113.) *numquam poſſunt ſimul eſſe veræ*; si enim veræ fo- Contrariæ
rent, tunc, cum sint subalternantes, veræ quoque forent earum subalternatæ per L. 2. Id vero est, quod fieri nequit: nam in hoc casu, cum una subalternata sit alterius subalternantis contradictoria, duæ contradictoriæ fierent simul veræ, quod est contra L. 3. Sic si vera esset utraque contraria, *omnis virtus eſt honeſta*, *nulla virtus eſt honeſta*; veræ etiam forent earum subalternatæ: *aliqua virtus eſt honeſta*, *aliqua virtus non eſt honeſta*;

& sic

& sic veræ simul forent duæ contradictoriæ, nam prima subalternata opponitur contradictorie secundæ subalternanti, & secunda subalternata primæ subalternanti. At vero *poſſunt propoſitiones contrariæ ſimul eſſe falſæ in materia contingente, non tamen in materia neceſſaria*. Ratio primi est: quia, quod contingenter tantum speciei convenit, potest inesse aliquibus individuis, aliis non; unde tam universalis affirmativa, quam universalis negativa simul falsa esse potest; sic reipsa falsæ sunt hæ: *omnis homo eſt eruditus, nullus homo eſt eruditus*. Ratio secundi est: quia, quod integræ speciei necessarium est, singulis quoque individuis sub ea contentis competere debet; sic falsæ esse nequeunt hæ duæ: *omnis virtus eſt honeſta, nulla virtus eſt honeſta*.

Coroll. Igitur in materia necessaria rite concluditur ex veritate unius contrariæ ad falsitatem alterius, & a falsitate unius ad veritatem alterius; sed in materia contingente valet quidem illatio a veritate unius ad falsitatem alterius, non tamen vicissim a falsitate unius ad veritatem alterius.

Subcontrariæ?

5.) *Propoſitiones ſubcontrariæ* (§. 113.) *nunquam poſſunt eſſe ſimul falſæ*; nam cum subcontrariæ sint subalternatæ, si eæ simul essent falsæ, falsæ quoquæ forent earum duæ subalternantes per L. 2., atque adeo duæ contradictoriæ forent simul falsæ, quod est contra L. 3. Sic si hæ duæ forent simul falsæ; *aliquis homo eſt eruditus, aliquis homo non eſt eruditus*; etiam simul falsæ essent earum subalternantes: *omnis homo eſt eruditus, nullus homo eſt eruditus*; sed inter has quatuor duæ semper sibi contradictorie opponuntur (conf. L. 4.), adeoque duæ contradictoriæ forent simul falsæ. Sed tamen *veræ poſſunt ſimul eſſe in materia contingente; non vero in materia ne-*

neceſſaria. Ratio primi est: quia prædicatum, quod speciei contingenter convenit, potest convenire aliquibus individuis, aliis non; sic potest utraque esse vera; *aliquis homo eſt eruditus, aliquis homo non eſt eruditus*. Ratio secundi est: quia, quod necessario convenit, vel repugnat toti speciei, necessario etiam convenit, vel repugnant omnibus, & singulis individuis sub illa specie comprehensis; sic nequeunt simul esse vera hæ duæ: *aliqua virtus eſt honeſta, aliqua virtus non eſt honeſta*.

Coroll. Igitur in propositionibus subcontrariis semper valet illatio a falsitate unius ad veritatem alterius; sed a veritate unius ad falsitatem alterius tantum in materia necessaria, non in contingente legitime concludo.

CLVII. Ratiocinium *interne*, seu *formaliter verum* est, cum conclusio sequitur legitime [illegible]antecedente, id est, cum datur consequen[illegible], seu connexio inter consequens, & ante[illegible]dens (§. 125.), sive dein antecedens illud verum sit, sive falsum; ut: *omne corpus eſt ens compoſitum; ſed anima humana eſt corpus: ergo anima humana eſt ens compoſitum*. Hac porro consequentia deficiente illud erit formaliter falsum, sive deinde singula judicia vera sint, sive falsa; ut: *aliqua virtus eſt æſtimanda; ſed pietas eſt virtus: ergo pietas eſt æſtimanda*: vel: *aliquis homo eſt eruditus; ſed Cajus eſt aliquis homo: ergo Cajus eſt eruditus*. — Quid veritas ratiocinii interna?

CLVIII. Ratiocinium *externe* seu *objective verum* est, cum singula ejus judicia objective vera sunt; ut: *nullum ens ſimplex eſt corpus; ſed anima humana eſt ens ſimplex: ergo anima humana non eſt corpus*.

Coroll. 1. Ratiocinium igitur formaliter simul, & objective verum est, quando & singulo- — Quid externa?

gulorum judiciorum veritas habetur, & conſequens legitimo nexu ex antecedente profluit, quale eſt illud (§. præc.) allatum.

Coroll. 2. Conferenti (§. 125. & cor.) patebit toties ratiocinium, aut ejus conſequens eſſe objective verum, quoties illud eſt materialiter verum, atque adeo hæc duo pro eodem haberi poſſe.

CLIX. Cum ex vero antecedente falſum conſequens legitime non deducatur (§. 125. cor. 3. can. 1. & 2.), neceſſe eſt, ut quando conſequens ratiocinii eſt objective, ſive materialiter falſum, etiam alterutrum, vel utrumque judicium antecedentis objective falſum ſit; ſic quia in ſuperiori exemplo (§. 157.) conſequens: *anima humana eſt ens compoſitum*: objective falſum eſt, falſum quoque eſt aliquod antecedentis judicium, nempe hoc: *anima humana eſt corpus*.

Coroll. 1. In omni ergo ratiocinio formaliter vero valet illatio a veritate objectiva conſequentis ad veritatem objectivam totius antecedentis, id eſt, utriuſque judicii, quo antecedens conſtituitur, & viciſſim; item a falſitate objectiva conſequentis ad falſitatem ſaltem unius judicii in antecedente, ac viciſſim.

Coroll. 2. Inde numquam in ratiocinio legitimo conceſſo jam antecedente negari poteſt conſequens.

Coroll. 3 cum argumentatio ſit ratiocinatio verbis explicata (§. 117.) adhuc dicta ad eam quoque, & præcipue ad ſyllogiſmum, in quo pariter conceſſis præmiſſis concluſio negari nequit, extendi debent.

CAPUT III.

DE

INDICIIS VERITATIS, CERTITUDINE, ET EVIDENTIA.

CLX. Veritas cogitationum noſtrarum per certa indicia, quæ rationem in ſe continent, cur ea adeſſe intelligatur, ſe manifeſtare ſolet; hæc ſunt *ſufficientia*, ſi nullo in caſu fallant: *inſufficientia* vero, ſi quandoque fallant. **Quid & quotuplex indicium?**

Schol. Cum in inquiſitione veritatis, ad quam tironem philoſophum præſenti hoc labore aptum efficere cupimus, totum denique negotium eo delabatur, ut judiciorum noſtrorum, ſive, quod idem eſt, propoſitionum veritatem detegamus, jam fere de hac ſola in futurum nobis ſermo erit; quæ interea ad veritatem quoque idearum, ac ratiociniorum pertinebunt, facile a quovis dijudicari poterunt.

CLXI. Qui indicia ſufficientia, quæ ſcit nullo in caſu fallere, adeſſe cognoſcit, ita judicat de cogitationis ſuæ veritate, ut ne ſuſpicionem quidem, etſi vellet, de oppoſita eidem falſitate prudenter in animum admittere poſſit, tunque dicitur *certus* eſſe de veritate; ut cum judico: *totum majus eſt ſua parte*. Quia indicia ſolum inſufficientia perſpicit, habet ſe modo oppoſito, eſtque *incertus* de veritate, ut cum judico: *dantur in planetis incolæ*. *Certitudo* igitur eſt affectio quædam, ſive ſtatus mentis ſine omni ſollicitudine, aut formidine de oppoſito veritati per indicia ſufficientia cognitæ adhærentis. **Quid certitudo.**

Ce-

Coroll. 1. Cum fieri possit, ut unus indiciorum, quæ adsunt, sufficientiam perspiciat, alter non; fieri quoque potest, ut de eadem veritate unus certus est, alter incertus; sic olim incerti erant de veritate hujus propositionis: *dantur antipodes*; nos contra jam certissimi sumus.

Coroll. 2. Affectionem meæ mentis præter me nemo cognoscit: igitur præter me nemo certitudinis meæ, neque ego alienæ judex esse possum; cujuslibet proinde conscientia de sua certitudine judicat.

Et quotuplex?

CLXII. Certitudo ex indiciis sufficientibus orta est triplex; vel enim ea indicia sunt ejusmodi, ut nullo absolute in casu fallere possint; vel fallere non possunt, quamdiu universales naturæ leges obtinent; vel denique secundum leges humanæ prudentiæ fallere nequeunt. In primo casu certitudo habetur *metaphyſica*, sive *mathematica*; ut in hac propositione: *circulus eſt rotundus*: in altero *phyſica*; ut in hac: *corpus non ſuffultum cadit*; in tertio *moralis*; ut in hac, *Cæſar Gallos devicit*.

Schol. Cum communes naturæ leges ab earum auctore Deo immutari possint, ut in metaphysica demonstratur, non est absolute impossibile, ut indicia certitudinem ceteroquin physicam habentia quandoque fallant. Verum non est propterea certitudo hæc minus vera; adhuc enim omne prudens dubium de opposita falsitate excludit, cum aliunde constet Deum, qui mundum secundum leges universales a se statutas gubernat, non nisi raro, & ex caussis gravissimis majestatem suam decentibus miracula patrare, atque illum eo etiam in casu alia suppeditaturum indicia, ex quibus facta legis communis mutatio satis manifeste colligi pos-

possit. Profecto tanta est hujus certitudinis firmitas, ut ad eam quotidianas vitæ nostræ actiones indubitanter conformemus, neque contrarium sine maximæ insaniæ nota agere possimus; quis enim, exempli caussa dictum sit, ab insania procul abesse eum judicaverit, qui, dum domum quampiam transiens tegulam ex tecto decidentem, capitique directe imminentem conspicit, loco tamen cedere renuat, hoc ductus principio, non esse metaphysice certum, fore, ut tegula lapsum ulterius continuet? Idem cum proportione de altera, quam moralem diximus, certitudine intelligendum est; neque enim etiam humanæ prudentiæ assensum suadenti prudenter obluctari, aut de veritate dubitare possumus, ut contingit, cum factum quoddam historicum unanimi scriptorum testimonio confirmatur, vel quando rei oppositum rarissime prorsus, & non sine summa difficultate contingere potest; quæ enim raro, & non nisi difficillime eveniunt, ex legibus humanæ prudentiæ ad impossibilia referuntur: sic moraliter certi sumus, nec prudenter dubitamus de actu ponendo ab homine, qui, ubi multis jam annis validissimum ejusdem habitum contraxit, rursus in eam se occasionem immittit, in qua vehementer ad eum actum ponendum allicitur. Utramque vero hanc certitudinem firmitate longe superat metaphysica; quidquid enim fingas, etsi ad ipsam confugias Dei efficacissimam potestatem, fieri tamen nequit, ut ejus indicia ullo modo fallant; sic numquam efficies, *ut circulus non ſit rotundus*, foret enim simul, & non foret circulus.

CLXIII. Certitudo (§§. 161. 162.) exposita refertur ad mentem, & vulgo *formalis* nuncupari solet: quod si ea, ut nonnullis placet, ad ipsa judicia, seu propositiones refera- *Quid certitudo formalis, & objectiva?*

ratur, oritur inde certitudo *objectiva*, quæ tum habetur, cum pro judicii, aut propositionis veritate tales pugnant rationes, quæ, si perspicerentur, indicia præberent sufficientia.

Schol. Omnis nimirum propositio indiciis sufficientibus instructa dicitur *in ſe* vel *quoad ſe*, vel *objective* certa. Sed facile patet, hanc certitudinem, nisi cognoscatur, nihil prodesse, cum igitur ejus accedit cognitio, oritur in nobis certitudo *formalis*, quæ solum in vero sensu certitudo est, ac propositio compellatur *quoad nos* vel *ſubjective*, vel *formaliter* certa; sic propositio illa: *dantur antipodes*: etiam fuit olim objective certa, sed ubi instituta navigatione in certam eorum exsistentiæ cognitionem pervenimus, effecta est *ſubjective*, seu *formaliter* certa. Me porro non monente manifestum est, certitudinem quoque objectivam in triplicem illam classem distribui posse; est videlicet propositio *metaphyſice certa*, cum absque contradictione falsa esse nequit: ut *totum eſt majus ſua parte*; *phyſice certa*, cum secundum naturæ cursum falsa esse haud potest: ut *globus ex tormento ejectus confringet murum ſibi oppoſitum*; *moraliter certa*: cum secundum humanæ prudentiæ leges falsum subesse non potest: ut *Roma exſiſtit*.

Quid evidentia. CLXIV. Cum indicia veritatis sufficientia clare, & distincte percipiuntur, mens nostra quodam quasi lumine collustratur, quod illi veritatem ita clare proponit, ut eam quasi oculis intueatur, nequeatque ullo modo eidem assensum denegare: lumen illud *evidentiam* voco.

Co-

Coroll. 1. Evidentia igitur supponit certitudinem, eique suo quasi modo superadditur, atque inde omne judicium, aut propositio evidens est quoque certa; at non vicissim omnis certa est evidens.

Coroll. 2. Cum evidentia certitudinem comitetur, ea quoque in *metaphyſicam*, *phyſicam*, *& moralem*, ratione ipsius certitudinis habita (§. 161.) distribui debet.

Schol. Eadem est Tullii opinio, cum perspicuitatem illud lumen mentis appellat, „ quod „ per se se ea, quæ sint, nobis ita, ut „ sint, indicat. " Est nimirum evidentia menti fere id, quod lumen solis est oculis; uti destituti lumine in tenebris versamur, ita sublata evidentia caligo menti offunditur, & sicut apertis oculis objectum a sole illuminatum, atque ante eos positum necessario, modo animus majori ad alia attentione non distrahatur, videmus, nec nisi clausis, aut aversis, ab eo oculis id impedire possumus, ita mente ad evidentiam applicata necessario rapimur, neque assensum, nisi intellectu ad alia converso, negare possumus.

CLXV. Cum mens hoc lumine collustrata veritatem perspicit, consequens est, ut eidem convenientia, aut repugnantia prædicati cum subjecto quam clarissime reluceat: duplici id modo contingit; vel enim ex sola comparatione, unicoque quasi intuitu patefit ideam prædicati contineri in idea subjecti, aut ab ea excludi; ut in his judiciis: *circulus eſt rotundus*; *ens ſimplex non eſt corruptiblie*: tumque habetur evidentia *immediata:* vel in idea subjecti distincte perspicitur ratio, ob quam eidem idea prædicati certissime vel conveniat vel repugnet; ut in hoc judicio: *anima humana eſt incorruptibilis*; in idea enim animæ humanæ continetur *ſimplicitas*, quæ est ratio

in-

invicta, cui rei competat *inco*
tumque adest evidentia *mediata*.

Schol. Inde quoque propositio a
diate evidens, cum videlicet in
terminis, clare, & distincte cog
vera, ut sunt omnia axiomata
eſt majus ſua parte: alia *medi*
quæ mediante quadam ratione, si
medio termino, evidentiam obtin
anima eſt: corruptibilis, ubi *eſ*
tas fuerit evicta (conf. §. 115.

An ea in propoſitionibus falſis?

CLXVI. *Evidentia non reperitu*
tionibus falſis: Evidentia non dat
propositionibus certis (§. 164. co
tæ autem propositiones nec sun
quam possunt esse falsæ (§. 163. s
tur evidentia non reperitur in pro
falsis.

Schol. Veritas hujus theorematis e
que patet, quod falsitas, cum mera
tis negatio, sive carentia, si ita
(§. 147. cor. 3.), nihilum sit; om
quod evidenter perspicitur, necess
quid. Quid quod, si propositione
ullo in casu falsæ esse possent, sa
doque inter eas repugnantia deprel
qualis frequentissime inter obscuras
at vero evidentia evidentibus sempe
sentanea, hominumque actiones, ex
& artium regulæ, quæ evidentia
constanter rite procedunt, ut quotid
experientia. Brevitatem quidem, ac
tatem mentis nostræ caussantur non
que putant effici posse, ut ab ipsa q
evidentia in errorem inducamur: ve
quidem fit, ut non omnia, aut pl
evidenter percipiamus, non tamen

Solvitur dubium.

prorsus nihil evidenter perspiciamus, vel ut ea etiam falsa sint, quæ evidenter percipimus, quemadmodum fere imbecilla oculorum nostrorum acies in causa est, ut valde distantia, aut minuta nimis objecta non videamus; non vero, ut nihil cernamus, aut ut de iis dubitemus, quæ, cum debitam habeant comparate ad oculum positionem, clare videmus. Cum igitur prælucente evidentia numquam erremus, necesse est, ut spurio quodam lumine, falsoque splendore deludantur ii, qui, quando quidpiam quam maxime perspicuum esse autumant, in errores tamen prolabuntur. Evidentia eo casu solum *apparentem* adesse dicimus, quæ, cum reapsæ nulla sit, idoneum veritatis testem agere nequaquam potest. Contigit id Malebranchio, qui adeo evidenter se cognovisse putavit, nos omnia in Deo videre, ut asseruerit, malle se vocari fanaticum, quam de sententia decedere; contigit id Cartesio, qui manifestam in vacuo repugnantiam evidenter deprehendisse sibi visus est; contigit Leibnitio, ac Wolfio, dum maximam mundi hujus perfectionem demonstrarunt; contigit id denique compluribus aliis, ceteroquin doctissimis viris, iis præsertim qui vel de quadratura circuli vel mobili perpetuo ab se perspicue invento gloriati sunt. Verum hæc nos eo abripere non debent, ut in scepticismum delabamur, atque cum Academicis pronunciemus: falsa ita esse finitima veris, ut ne per evidentiam quidem rite discerni queant. Quin potius eo curæ nostræ dirigantur, oportet, ut certos, constantesque characteres, qui omni in casu evidentiam *veram* ab *apparente* discernant, detegamus. Hanc in rem sequentes tironi philosopho suppeditamus.

Quid evidentia apparens?

Cic. qq. acad. l. 2.

Cha-

Characteres veræ Evidentiæ.

1.) *Vera evidentia longe vivacius nos afficit, fortiusque in aſſenſum rapit, ac apparens, quacum major perpetuo obſcuritas conjuncta eſt.* Equidem non diffiteor, etiam per evidentiam veram nos non semper cognoscere objectum omni ea claritate, qua illud in se cognoscibile foret; unde hoc sensu omnem evidentiam quæpiam obscuritas comitatur. At hoc non efficit, quo minus ipsam prædicati cum subjecto convenientiam clarissime perspiciamus, mensque attenta eo in lumine prorsus conquiescat; haud aliter fere, ac ut nobis objecta diversimode a sole illuminata conspicientibus obtingit; non enim minus vere cernimus objectum sole oriente, quam eo in meridie constituto, licet tum illud minori longe cum claritate nobis repræsentetur. Evidentia contra apparens in ipsa idearum convenientia exhibenda obscuritatem præ se fert, neque umquam menti accurate rem expendenti penitus satisfacit.

2.) *Veræ evidentiæ claritas menti tranquillæ atque ab affectionibus perpurgatæ ſemper apparet eadem*; fucatus contra evidentiæ apparentis splendor examen sæpius repetitum haud sustinet: mutatur enim, minuitur, ac evanescit etiam, ubi rem frequentius, atque diversa ex parte contemplamus, non secus ac colores illi, qui pro mutato oculi versus objectum situ aut variantur, aut prorsus disparent.

3.) *Evidentia vera eadem quoque eſt omnibus doctioribus, eaque in arte verſatis, ſi modo attentum pæbeant animum.* Haud quidem negavero, posse nonnumquam eamdem propositionem uni non item alteri, esse evidentem; sed id tum solum contingit, cum aut termi-

ni

ni ipsi, aut rationes invictæ defectu attentionis debitæ, quam præpotentes animi affectiones, præjudicia, aliæque caussæ sæpius impediunt, non satis perspiciuntur; ubi vero requisita adfuerit attentio, evidentia vera sanum cujusvis intellectum perstringere, atque occulta quadam vi in assensum inclinare debet. Contrarium accidit apparenti solum evidentiæ: neque enim vanus splendor compluribus aut potest, aut solet idem videri, id quod tanta discordia, quam in eruditorum circa res nondum evidentes judiciis quotidie experimur, satis comprobat.

4.) *Evidentia vera numquam præbet fundamentum falſæ concluſionis inde legitime deducendæ*; cum enim evidentia vera non detur, nisi in propositionibus veris (§. *166.*); ex vero autem falsum legitime non sequatur (§. 125. cor. 3.), patet propositum. Quare si ex propositione, quæ tibi evidens videtur, nihil absurdi aut a te, aut ab aliis umquam deduci posse clare, & distincte appareat, eam evidentiam verissimam putato.

CLXVII. Veritas est, vel interna tantum, vel etiam externa (§. 149.); de utraque certitudinem, ac evidentiam consequi possumus: igitur necesse est, ut dentur utriusque indicia sufficientia. Ea proinde duplicis sunt generis, alia nimirum de mera objecti possibilitate, aut ejusdem etiam intra nos exsistentia: alia de reali objecti extra nos exsistentia nos certos efficiunt. Quæ indicia veritatis internæ, & externæ?

SCHOL. Indicia sufficientia universim omnia, sive, ut ajebant, omne veritatis *criterium* olim sustulerunt Academici, & qui dein errorem hunc ad insaniam usque provexerunt, Pyrrhonici, hoc unum hominibus certum esse contendentes: *nihil eſſe certum*. At vero doctrina hæc adeo per se absurda est, ut non

 tam

tam refutatione, quam medico egere videatur; quid enim? si ſceptici hoc axioma: *nihil certum eſt*: indubitanter ut verum aſsumunt; si aliarum ſectarum dogmata ut falsa coarguunt, vel habent criterium quodpiam, per quod hic falsitatem a veritate, ibi veritatem a falsitate diſcernant, vel non? Si primum: tollendo criterium illud stabiliunt, ac propterea manifestæ contradictionis rei tenentur; si alterum: impudentissimæ audaciæ notam haud effugiunt, cum ea præfracte jactitent, quæ adstruendi omni prorsus ratione destituuntur. Historiam scepticismi copiose, ac erudite pertractavit Gassendus. Sed missis his (neque enim logicam inaniter contentiosam ad Stoicorum, aut Peripateticorum normam conscribendi animus est) indicia sufficientia quæcumque ad hæc quatuor verissime reduci autumo; ad *ſenſum* videlicet *intimum*, *ſenſum naturæ communem*, *teſtimonium ſenſuum externorum*, *auctoritatem* denique *Dei*, *hominumque*, quorum primum veritati internæ; reliqua vero externæ infallibiliter detegendæ inserviunt: de his jam ordine agam, sequarque hac in re mentem Cl. P. Buffier, ex cujus præstantissima de primis veritatibus doctrina in commodum tironum, quorum egregiis hisce principiis solide imbui quam maxime interest, complura desumam. Si quis dissentire velit, atque ad inanes de verbis contentiones deflectere, non morabor, id solum peto, ut pacato animo, ac veritatis unice studioso, positisque omnibus anticipatis opinionibus serio conscientiam suam consulat, dispiciatque attente, quid illud sit, propter quod de aliquorum judiciorum veritate prorsus non dubitet? Næ is semper unum ex his indiciis, neque ullum umquam aliud, quod ad ea reduci nequeat, adesse deprehendet.

CA-

CAPUT IV.

DE

SENSU INTIMO, ET SENSU NATURÆ COMMUNI.

CLXVIII. *Senſus intimus eſt indicium ſufficiens veritatis internæ* : nequit enim ullo in casu fallere. Per sensum quippe intimum percipimus convenientiam, sive repugnantiam idearum inter se, exsistentiam, actualesque mentis nostræ affectiones (§. 73.), atque adeo id, quod nobis intime præsens est, & quidem ea evidentiæ claritate, ut majoris per naturam nostram ne capaces quidem simus; nihil enim datur, quod nos propius, certius, ac efficacius convincat de convenientia cogitationis nostræ cum suo objecto: ipsum siquidem objectum, nostraque cogitatio, atque sensus hic intimus, quem de ea habemus, aliud reipsa non sunt, quam nosmet ipsi, qui cogitamus, exsistimus, atque intimum ejus sensum habemus. Jam vero qui fieri queat, ut in iis fallamur, quæ tanto nobis splendore sese manifestant? Est profecto id ita cujusvis menti impressum, ita per se clarum, ut quidquid in confirmationem adduci posset, non tam ad declarandum, quam ad obscurandum serviret; quærat quispiam rem ipso solis lumine clariorem, næ is densissimis sese tenebris involvet.

Senſus intimus quale veritatis indicium

Coroll. Per sensum igitur intimum à nobis evidenter cognoscitur veritas propositionum universalium per se evidentium, seu axiomatum abstractorum, quale est illud: *impoſſibile*

eſt idem ſimul eſſe, & non eſſe
nihil consideretur præter conveni
rum, id est, actionum nostrarur
tem, quæ in anima nostra con
eam exsistere, cogitare, dolere, l
tate pollere &c. Et denique eoru
his legitima demonstratione dedu
sunt conclusiones pure geometrica
physicæ, quin in his omnibus ul
ctum ad realem objecti extra ment
exsistentiam habemus.

Schol. Qui nullam aliam evidentiar
quam eam, quæ in sensu intimo fun
mittunt, eumque hac de caussa uni
veritatis criterium esse autumant,
si sibi concordes esse velint, omnem
nem evidentem eorum negare, qu
experiuntur, nec ex interna experi
timo ratiocinio concludunt. Jam
quam plurima præterea quorum e
nemo ullus, qui quidem sana ratio
in dubium vocare queat. Investiga
nobis sunt indicia sufficientia verit
næ, quorum nimirum ope de real
extra nos exsistentia judicia certa,
dentia conformare liceat, & præcip
dem loco de iis, quæ maxime ad n
nent, atque ad usum, vitæque nost
nes cumprimis necessaria sunt.

Quid ſenſus naturæ communis? CLXIX. *Senſus naturæ communis* es
dam animi comparatio ipsius naturæ
cunctis hominibus indita, per quam ill
nis usum consecuti circa res quasdam
non sunt objecta sensus intimi, quæq
omnium captum, atque intelligentiam
commune, & in universum consentiens
a nullo alio principio pendens judicium
ejusmodi judicia sunt: *exſiſtunt præter*
homines in mundo: omnes homines non

vant ad me fallendum, & decipiendum, in iis, quæ concordi judicio aſſerunt: ex fortuito partium concurſu non poteſt exſurgere totum aliquod ordinatum, quod conſtantes ac determinatos motus edat.

CLXX. *Exſiſtunt ſenſus naturæ communis;* cum enim, experientia perpetua omnium sæculorum id contestante, deprehendantur inter homines, ceteroquin ætate, genio, temperamento, educatione, affectionibus, moribusque inter se infinitis prope modis discrepantes, judicia quædam constanter consentientia de rebus compluribus, quæ sensu intimo non percipiunt, etsi reliqua eorum judicia sint diversissima, necesse prorsus est, ut si commune quoddam omnibus principium, in quo ea innitantur; universim enim quivis effectus generalis generalem quoque caussam requirit, sicut ab opposito ex diversitate effectuum diversitatem causarum, & ex diversitate judiciorum diversitatem quoque principiorum rite colligimus. Jam vero quod potest aliud esse, vel cogitari commune omnibus hominibus principium, nisi natura rationalis, ob quam sunt, & dicuntur homines? Licet enim naturæ diversorum hominum in quam plurimis differant, ut fere eorum facies, semper tamen in essentialibus, quæ naturam nimirum humanam, & rationalem constituunt, perfecte conveniunt, ut iterum diversæ hominum facies in præcipuis partibus haud discrepant: exstat igitur principium quoddam in ipsa natura humana, & rationali fundamentum, id est quædam animi comparatio, seu propensio naturalis, ex qua ejusmodi judicia omnibus communia proficiscuntur. Et profecto sine hac potior hominum pars deficientibus principiis, sive necessariis adjumentis nullum judicium verum, ac certum ferre posset de rebus extra se exsistentibus, quæ tamen ad vitæ consuetudinem An exiſtat.

 ap-

apprime sunt necessariæ; quod qui asserit, asserat quoque, necesse est, maximam hominum rationalium partem ratione, actionumque usu destitui.

Schol. Etsi vero hæc naturalis animi propensio ad rite de objectis quibusdam judicandum omnibus hominibus indicta est, non tamen in omnibus incorrupta permanet; cum enim homines libertate polleant, fieri potest, ut quis distortis animi affectionibus nimium indulgendo contrarios habitus contrahat, suamque naturam magnopere depravet; atque inde fit, ut numquam fere omnes prorsus homines in idem judicium conspirent, neque sit opinio quantumcumque absurda, quæ non aliquos saltem fautores nacta fuisset. At vero nemo propterea inserat consentiens ceterorum plurium, atque magis proborum judicium non esse naturale; sensus enim hic naturæ, qui nos ad recte judicandum impellit, conferri debet cum alio naturæ sensu, qui nos ad amandum, ac desiderandum incitat: profecto quis negaverit naturalem esse parentum in proles suas amorem? Interea tamen novimus parentes fuisse, in quibus sensus hic naturalis prorsus suppressus, ac exstinctus fuit. Ita igitur non minus commune quoque plurimorum in unum consentiens judicium inter naturalia reponi debet, tametsi nonnulli ab eo dissentiant. Quamvis videlicet natura regulariter, & ordinate in suis operibus procedere soleat, possunt tamen ea quandoque deformia, & ex parte imperfecta esse; & sicut in corporibus nonnumquam monstra, & abortus deprehendimus, ita pariter monstra subinde, & animorum abortus inveniuntur, quæ tamen non tam naturæ tribuenda sunt, quam ipsis hominibus, qui ob perversum libertatis usum lumen illud a naturæ

ra insitum exstinguunt, ac frena pravis affe-
ctionibus laxando propria culpa in monstra
degenerant. Porro depravationis hujus præ-
cipuos fontes detegere non erit inutile.

Fontes corrupti Communis naturæ Sensus.

1.) *Cupiditas quæpiam sciendi inordinata*,
ac justos ultra limites provecta, quæ nos im-
pellit, ut curiosius ea perscrutemur, quæ
mentis humanæ captum longe excedunt: un-
de consequitur, ut tenebris, ac obscuritati-
bus involuti, omnisque ductu luminis privati
in gravissimos errores cæcorum instar prola-
bamur.

2.) *Vanitas quædam ridicula, inanisque
gloriæ studium*, quo fit, ut ab aliis, ac præ-
cipue quidem ab indocto vulgo discerni cupia-
mus: inde a judiciis communius receptis di-
scessionem facimus, aliterque de rebus om-
nium captui expositis, quam vulgus soleat,
pronunciamus; simul vero, dum elatione ani-
mi aliorum sensa rejicimus, communem na-
turæ sensum repudiamus.

3.) *Insita quædam jam ante menti opinio*,
& fortuita quasi adhæsio ad sectam quam-
piam, quæ se novitate, falsoque doctrinæ,
ac veritatis splendore aliquo tempore com-
mendat; cujus rei exemplo Academici olim,
& Sceptici fuerunt. Cum enim se solos sæ-
culi sui eruditos, ceterorumque magistros ja-
ctarent, omnes ab ea doctrina alienos super-
be præ se despiciebant: & quasi commisera-
tione dignos intuebantur, ab iisdem ipsis in-
terea jure merito derisi.

4.) *Studium proprii commodi*, quod frequen-
ter, repudiato communi naturæ sensu, nos
reperturos speramus; sunt nimirum veritates
quædam in sensu naturæ fundatæ hominibus
voluptatum studiosis per quam molestæ, pro-

pterea quod, si iisdem assentirentur
rum preſcripto vitæ ſuæ rationes in
moresque etiam ſuos ad eas confor
gerentur; quare, ut graviſſimum hoc
meris ſuis jugum avertant, veritate
clariſſimam contra communem omni
hominum conſenſionem agnoſcere nol
De nat. Deor. l. 1. olim Epicureus ille apud Tullium
Dei providentiam depugnavit: „ In
„ in cervicibus noſtris ſempiternum
„ num, quem dies, & noctes timere
Habet quippe voluntas ingens in int
imperium, eoque frequenter efficit,
ctis veritatibus evidentiſſimis opinione
maxime abſurdas, præſertim ſi ſuaver
voluptatem polliceantur, ambabus qua
amplectatur.

An um-quam fallit; CLXXI. *Senſus naturæ communis n
fallit*; cum enim hæc animi comparat
propenſio ad judicandum de rebus qui
quando eæ menti debite proponuntur
detur in natura rationali, ſi ea umqu
leret, ipſa natura rationalis nos per
errorem induceret; atqui hoc fieri neq
poteſt: foret quippe eo in caſu natura
nalis, eodemque tempore non rationalis
contradictionem implicat; rationalis q
eſt namque natura humana, quam qui
expoliat, hominem belluis æquiparat
rationalis vero; cum enim error ration
rioque errori adverſetur, neceſſe eſt
quæ nos per ſeſe in falſum judicium
lit, natura ratione careat. Eſt hæc
omnium fere antiquorum philoſophoru
Tq. in. l. 1. c. 13. fragio confirmata; audi Tullium, om
tem in re conſenſus omnium gentium l
turæ putanda eſt. „ Multa dare ſolemu
Ep. 17. „ quit Seneca, præſumtioni omnium
„ num; apud nos veritatis argumentum
„ aliquid omnibus videri. “

Coroll. Nullum igitur judicium, ad quod formandum a sensu communi inducimur, ullo in casu potest esse falsum, atque adeo fieri nequit, ut quis vere judicet de re, quæ sub omnium intelligentiam æqualiter cadit, quando a communi plurimorum sana ratione utentium judicio dissentit; aut comprobet, necesse est, in se solum, ac in parvo ipsi similium manipulo residere naturam rationalem, reliquis vero omnibus, ac proinde toti fere generi humano eamdem deesse.

Schol. 1. Profecto ut tanta in diversis hominibus circa res quam plurimas judiciorum diversitas non potest non esse evidens falsitatis character; ita ab opposito in ipsa hac ingeniorum, affectionumque diversitate perpetuus omnium, aut fere omnium in idem judicium consensus summa cum ratione pro certissima veritatis nota accipiendus est, quique eam respuit, ab insania procul abesse non potest. Veritati huic, posita jam Dei exsistentis demonstratione, maximum inde robur accedit, quod hæc naturalis animi comparatio non provenire queat, nisi ab ipso naturæ auctore, cujus veriloquio, providentiæ, & bonitati nullo pacto congruit, ut eas nobis facultates naturales indat, quibus etiam bene utentes directe in errorem impellamur; talis enim error in ipsum redundaret, ipseque nos fallere dicendus foret, quod vel cogitare absurdissimum est. Ex his manifeste conficitur, judicia ex sensu communi profecta non minus certa esse, atque ea, quæ ex sensu intimo feruntur: est tamen inter illa nonnullum evidentiæ discrimen; hæc quippe evidentia claritatis maximæ pollent (§. 168.), ut ne umbram quidem dubii admittant, quod de illis ex vero dici nequit; cum enim judicia in sensu communi fundata respiciant, objecta extra nos exsistentia, non possunt vivacem adeo in nobis impressio-

nem efficere, ut illa, quorum objectum ipsum intra nos exsistit. Inde tamen nemo inferat, judicia sensus communis non esse vero sensu evidentia: nam æque naturaliter, infallibiliter, & necessario intellectum ad consensum determinant, minorque ejusdem luminis vivacitas efficit solum, ut objectum minus clare; non autem, ut minus vere, ac realiter cernatur. Æque proinde insipientium in numero collocari meretur, qui judicia sensus communis serio negare, aut in dubium trahere tentat, atque is, qui judiciis e sensu intimo profectis assensum abnuere præsumit; hoc solum discrimine; quod hic a se ipso quodam modo discedere; ille vero rationi, ipsique naturæ rationali renunciare censendus foret.

Quo modo objectionibus occurrendum?

SCHOL. 2. Verum adhuc disputata non omnibus omnino probantur; contendunt enim nonnulli, complura judicia omnibus fere hominibus communia falsa fuisse, ac erronea: cujusmodi fuerunt de polytheismo, in quem omnes olim nationes, excepta solum Judaica, conspirarunt; de motu solis annuo circa tellurem; de non exsistentia antipodum: & denique, nonne ajunt, commune fere omnium hominum judicium est, solis diametrum vix duos pedes æquare, ac nisi a philosophis contrarium evidenter demonstraretur, omnes ad unum homines sibi relicti id firmissime judicarent? At vero hæc, & similia judicia ex sensu naturæ communi profecta esse vehementer nego; nam ut ab eo, quod postremum est, exordiar, hunc esse sensum communem eorum, qui de magnitudine solis judicium ferant, idonei sunt, aperte falsum est. Etenim quis est etiam de rudissima plebe, qui hac in re non philosophorum potius, ac astronomorum, quam suorum oculorum testimonio fidem habeat? Quis umquam seria mente affirmavit, solis diametrum sine ratione 2. pedibus

bus majorem haberi? Aut fingamus fuiſſe talem: an non uno quaſi momento errorem edoceri potuiſſet provocando ad experientiam, qua certiſſime conſtat, objectum quodcumque pro ratione majoris diſtantiæ minus apparere? Profecto vel imperitiſſimus novit plerumque ſuis ſe oculis de vera rerum magnitudine decipi; quare quo tempore abſque conſideratione cenſet ſolis diametrum duos duntaxat pedes complecti, ita ſimul comparatus eſt animo, ut tantilla attentione accedente in contrariam partem judicando abeat, priusque judicium erroris condemnet: illud igitur primum judicium non proficiſcitur ex ſenſu naturæ communi, cum evidenter erroris convincatur, per ipſum communem, & puriorem quaſi *naturæ* rationalis ſenſum, qui per attentionem paullo accuratiorem obtinetur. Atque idem ſentiendum eſt de reliquis erroribus popularibus, qui ratiocinii non adeo ſublimis, aut notæ alioquin experientiæ ope nullo prorſus negotio refutantur, ut polytheiſmo contingit, qui longe clariori, ac evidentiori ratione ad rudium etiam captum refelli poteſt; quamquam & is non ubique receptus fuerit, & ubi viguit, conſociatus erat cum aliqua notitia unius, ſupremi, & præpotentis Dei, Deorum, hominumque parentis, ut ſuo loco in metaphyſica demonſtratur.

Addunt deinde axioma pervulgatum, *veritatem non eſſe in multitudine quærendam*, vel cum Cotta quærunt, *num res tanta opinione ſtultorum placeat judicari*; Sed his alio quoque axiomate occurri poteſt, videlicet: *vox populi vox Dei*. Ut igitur ſuperiori dicta ſuo conſtet veritas, id ita accipiendum eſt, ut intelligatur ea veritas, ad cujus inveſtigationem ſingularis attentio, major ingenii vis, difficilius ratiocinium, aut exquiſita experimenta requiruntur, quæ omnia utique fruſtra in mul- *Cic. de nat. D. l. 3. c. 4.*

titudine desiderantur. At veritas, quæ sola mentis applicatione absque longiori ratiocinatione cognosci potest, æque in vulgo, si is naturæ ductum sequatur, quam in sapientissimo quovis philosopho residere potest: judicia proinde vulgi in sensu naturæ fundata nequaquam inter stultorum opiniones, ut disputationis gratia contendit Cotta, referri possunt. Denique, ut similibus objectis penitus satisfiat, rite advertendum est, non agi hic de quacumque hominum singularium, sed de ipsa naturæ humanæ, ac rationalis auctoritate, neque hanc per qualemcumque majoris hominum partis in aliquod judicium consensionem, sed per eam solum, quæ ex ipsa naturali propensione omnibus indita proficiscitur, constitui: quare philosophi quam maxime interest, nosse ea, quorum ope duplicem hanc hominum consensionem accurate discernere queat; eam in rem sequentes ei suppeditamus.

Characteres Conſenſionis in ſenſu naturæ fundatæ.

1.) Consensio ex sensu naturæ communi proficiscitur, *ſi nullam habeat aliam originem, quam quæ ipſius naturæ*, ac sponte prorsus, & naturaliter, sine ulla institutione, ac doctrina in hominum animis exoriatur; sic *Dei exſiſtentiæ, religioniſque naturalis* nullam caussam, nisi naturam, nullum initium, nisi naturæ originem deprehendimus: „ nec enim „ id collocutio hominum, aut consensus effi- „ cit, non institutis opinio est confirmata, „ non legibus " contra *polytheiſmi*, *divinationis* caussas, initia, progressus obscure saltem novimus; novimus item, ex quo principio orta sint illa judicia: *ſolem motu annuo circa tellurem moveri; non dari antipodes*: illud nempe ex sensuum apparentia, quæ, nisi

(Cic. qq. tuſc. l. 1. c. 1. 3.)

spe-

speciali animi attentione vulgi captum potissimum superante corrigatur, frequenter in errorem inducit; hoc, quod præjudicio quodam abrepti intelligere non potuerunt, quomodo homines, qui ob gravitatem suam constanter deorsum tendunt, in inferiore telluris parte hærere, & ambulare possint.

2.) *Si ea conſenſio ſit univerſalis, a' per omnes omnino nationes diffuſa*, non obstante temporum, ac locorum diversitate, ingeniorum, ac morum repugnantia, propriorum etiam commodorum oppositione; unde Cicero: *L. c.*
„ firmissimum hoc argumentum afferri vide„ tur, cur Deos esse credamus, quod nulla „ gens tam fera, nemo omnium tam sit im„ manis, cujus mentem non imbuerit Deo„ rum opinio." Item, nulla gens est, neque *De leg. l. 1. c. 8.* „ tam immansueta, neque tam fera, quæ „ non, etiamsi ignoret qualem Deum habere „ deceat, tamen habendum sciat." Id si obtineat, haud oberit, si in quavis etiam natione nonnulli dissentiant, si modo ii, qui reliquos aut doctrinæ præstantia, aut morum probitate antecellunt, præ reliquis quoque eidem judicio firmius adhæreant; quid enim natura doceat, ex ea desumi debet, quæ minimum a naturali sua perfectione recessit.

3.) *Si judicium communi conſenſione fuerit receptum, & retentum ſine ſpeciali ſectæ cujuſdam commodo*, neque impugnatum, nisi ab eo, qui palam præjudicatis opinionibus, ac sinistris affectionibus agitur, aut principia alias jam a se stabilita, quibuscumque sumtibus, pertinaciter defendere constituit, opponentibus sese illico omnis ex parte melioris notæ sapientibus.

4.) *Si ſenſus ille ſit connexus cum aliis veritatibus certis, ac ab ipſa natura dictatis*, tamque alter animo infixus, ut nulla vel industria, vel violentia prorsus exstirpari queat, quin

quin identidem etiam invito redeat, actionesque hominis quotidianas, ceſſante ſaltem affectionum tumultu, clam dirigat, ac gubernet.

5.) *Si ſenſus ille procedente tempore, creſcente literarum, morumque cultura creſcat, roboratur ampliusque inter homines diffunditur;* verissimum enim est id, quod ait Tullius „, „ id nisi cognitum, comprehensumque animis „ haberemus, non tam stabilis opinio permaneret, nec confirmaretur diuturnitate temporis, nec una cum sæculis, ætatibusque „ hominum inveterare potuisset. Etenim vi„ demus ceteras opiniones fictas, atque vanas „ diuturnitate extabuisse; quis enim hyppo„ centaurum fuisse, aut chimæram putat? opi„ nionum enim commenta delet dies, naturæ „ judicio confirmat. “

De nat. D. l. 2. c. 2.

An ſenſus communis indicium veritatis ſufficiens?

CLXXII. *Senſus naturæ communis eſt indicium ſufficiens veritatis externæ.* Etenim sensus hic numquam fallit (§. 171.); ejusmodi vero indicium veritatis est sufficiens (§. 160.): igitur sensus naturæ communis est indicium sufficiens veritatis, non internæ (§. 168. 169.): ergo externæ (§. 148.).

Quod objectum ſenſus communis?

Schol. 1. Sensum naturæ communem dico indicium sufficiens veritatis externæ; non enim exsistentia alicujus objecti extra nos satis demonstratur per solam idearum, quæ intra nos sunt, convenientiam, sive per nudam exsistendi possibilitatem sensu intimo cognitam; sed solum legitime concluditur ex sensu, quem natura omnibus hominibus indidit ad formandum tale circa eam judicium. At quæret aliquis; omnesne ergo veritates externæ sensu communi decidendæ erunt? Cui respondemus, videri quidem omnes ultimo ad eum tandem reducendas esse, cum ipsum sensuum externorum testimonium, hominumque auctoritas, de qui-

quibus paullo post agetur, omne suum robur, ac pondus ab eo mutuentur; interea tamen illa solum proprie dicuntur *objecta* esse sensus communis, ad quæ nos natura instituit, lumineque suo dijudicanda proxime dirigit. Sunt nimirum veritates quæpiam externæ ita alte animo impressæ, ut citra maximam mentis aberrationem negari a nobis, aut in controversiam vocari nequeant; quæ, licet per sensum intimum non reluceant, adeo tamen obviæ sunt, ut nullo prorsus sublimi ratiocinio egeant, sed prona plane conclusione a quovis etiam rudiori, modo sana utatur ratione, facillime formanda deprehendantur, quæ denique ad humanæ vitæ usum, & consuetudinem, ad morum quoque honestatem vel apprime necessariæ sunt, vel saltem proximam cum iis connexionem habent. Ejusmodi judicia sunt: *dantur præter me in mundo alia entia, & precipue homines, qualis ego sum: exſiſtit aliquod ens ſupremum, cujus providentia tota hæc rerum univerſitas ſapientiſſime gubernatur: Numen ſupremum aliqua religione coli debet: datur poſt hunc vitam alia, in qua juſta erit repræſentatio præmiorum & pœnarum* &c. &c. Quæ talia non sunt, quæque, quod sublimiorem exigunt ratiocinationem, inter ea referri nequeunt, ad quæ proxime a natura ordinamur, sensu communi dijudicari non possunt, qualia sunt ea, quæ supra attulimus *de motu, ac magnitudine ſolis; de incolis* in America, & his similia.

Schol. 2. Restat ad extremum eximendus scrupulus iis, qui sensum naturæ communem de subsellio iudiciorum veritatis sufficientium ideo solum deturbant, quod putent, fieri non posse, ut iis umquam certo, ac infallibiliter detegatur; qui enim, ajunt, fieri potest, ut sciamus, quid circa objectum quoddam determinatum omnes homines senserint, cum & sen- *Quomodo ſenſus communis detegendus?*

sensus iste ipsis internus, & maxima hominum pars extra nostrum commercium posita sit? At vero, etsi omnes homines, eorumque interna sensa non pernoscamus, sine erroris tamen formidine concludimus, eos habere quoque animam rationalem; propriæ felicitatis desiderio teneri; alimentis ad vitam sustentandam secundum naturæ cursum indigere, & quæ sunt similia. Ita prorsus de sensu communi discurrendum; non eget illa anxia inquisitione, ut detegatur, se ipsum cuilibet animum advertenti manifestat; est enim adeo evidens, atque in quovis reperitur homine, ut ii, qui dissentiunt, rationem exuisse videantur. Sunt nempe quædam quasi a natura nobis insculpta, quibus repugnare nequaquam possumus, & quidem eo minus, quo magis constanti experientia confirmantur, quin ea a quopiam sanæ mentis in dubium vocari, aut impugnari intelligamus. Adjumentum igitur præcipuum, latentem circa nonnulla objecta aliorum sensum pernoscendi est ipsa propensio naturalis, cujus nobismet ipsis conscii sumus: examinemus nostramet animi sensa, & positis omnino præjudiciis videamus, num quasi occulta quadam naturæ vi ad idem de hoc, vel illo objecto judicium semper ferendum impellamur; hanc animi comparationem si in nobis deprehendimus, jure eam in aliis quoque inesse persuasum animo habebimus, cum & ii eamdem nobiscum naturam humanam, & rationalem sortiti sint: ita desiderium veræ felicitatis, quod in nobis sentimus, omnibus aliis hominibus, etiam quos numquam vidimus, de quibus nihil legimus, absque ulla hæsitatione attribuimus. Aliud non minus efficax suppeditat ipsa aliorum vivendi ratio exterius manifestata; sensus enim naturalis vel invitis nobis actiones nostras externas moderari solet: inde fit; ut ii etiam, qui quo demum cumque motivo

tivo impulsi, a communi nonnunquam judicio dissentientes videri volunt, factis tamen suis, ac vitæ rationibus sese eidem ad ceterorum normam accommodent, quo latentem in animo sensum, quantumcumque verbis repugnent, luculenter manifestant; sic olim Scepticis, etsi de exsistentia corporum sese incertos esse palam simularent, non tamen propterea rebus externis minus usi sunt, ac ii, qui se certissimos de ea esse profitebantur; sic illi quoque, qui libertatem humanam funditus sublatam volunt, non propterea minus acriter injurias ab aliis sibi illatas persequuntur, quod facere neutiquam possent, si vere, serioque intra se judicarent, actionem illam, quam sibi ut injuriosam apprehendunt, cum absoluta necessitate fuisse positam, quam ob rationem damnum ab amente, aut bruto illatum inter injurias non reponunt? Denique nec rejiciendi sunt libri, ac commentarii, in quibus majores nostri animi sui sensa posteris consignata reliquerunt.

Atque ex his, quæ adhuc copiose allata sunt, cuilibet satis patere arbitror, eum, qui communem naturæ rationalis sensum in sufficientibus veritatis indiciis non numerat; ab impudenti scepticismo, aut fanatismo non procul abesse, quin propemodum monstrum aliquod abortivum naturæ rationalis esse, eoque miseriæ devenisse, ut ipsi nullum cum reliquis hominibus judiciorum commercium esse possit; siquidem sophistarum arguitas, vana mentium aberrantium deliria, vulgi commenta, ac dubitationes in sola rerum possibilitate fundatas communi, atque in universum consentienti totius generis humani judicio anteponit.

CA-

CAPUT V.

DE

TESTIMONIO SENSUUM EXTERNORUM.

Quid ſenſus externi?

CLXXIII. *Senſus externi*, sive *organa ſenſoria* sunt exteriores illæ corporis nostri partes, quarum ope, si nimirum in iis mutatio quæpiam accidat, mens nostra objecta extra se posita percipit; videlicet: *oculi*, *aures*, *nares*, *palatum*, & *fibrillæ* per totum corpus diffusæ, que sensum *tactus* constituunt.

Schol. In acceptione hujus vocabuli *ſenſus* prorsus hic non recedo a significatione usitata, nec aliud intelligo, quam quod omnes vulgo intelligunt, cum de *ſenſibus* loquuntur: quo vero modo fiat, ut sensuum ope mens quidpiam percipiat, explicare non est hujus loci; ea enim res ad phsychologiam pertinet.

Quid teſtimonium ſenſuum externorum?

CLXXIV. *Teſtimonium ſenſuum externorum eſt illa idea*, quæ occasione mutationis in sensibus externis contingentis in mente nostra excitatur.

Schol. Dicuntur nimirum ex usu recepto sensus, quando ab objectis externis varie afficiuntur, nobis aliquid de iisdem renunciare, sive *teſtari*: testimonium proinde ipsorum ipsa hæc est annunciatio, quæ si accuratius expendatur, non in alio consistit, quam, quod vi unionis inter corpus, & animam alio in loco exponendæ cum determinata in sensibus affe-

fectione determinata quoque in mente idea coexsistat.

CLXXV. *Teſtimonium ſenſuum de multis rebus externis nullum datur*; etenim 1.) sensus nobis non annunciant naturam objectorum internam, neque in quo apparentes illæ proprietates, sive qualitates corporum consistant; percipimus quidem evidenter in corporibus extrare quidpiam seu *diſpoſitionem* quampiam, seu *vim* vocare placeat, unde in nobis oriatur *ſenſatio coloris*, *caloris*, &c. &c. sed quid illud reapse in se sit, ope sensuum non percipimus. 2.) Sensus nobis non annunciant partes minimas, earumque dispositiones etiam in extima corporum superficie latentes; quin integra quoque objecta vel ob molis suæ exilitatem, vel ob nimiam a nobis distantiam acutissimam etiam sensuum aciem effugiunt. Patet id ex telescopiis, & microscopiis; illorum enim ope objecta remotissima, ut stellas libero oculo haud videndas, solis, lunæque maculas; horum minutissima, ut minimos in liquoribus vermiculos, in speculis etiam politissimis cavitates, ac colliculos detegimus, quarum omnium rerum ne ideam quidem ante habebamus; & quid non efficerent tubi, ac microscopia adhuc perfectiora? 3.) Sensus nos non docent impressionem, & affectionem, quam eadem objecta in aliorum hominum sensibus efficiunt: id siquidem pendet ab ipsa organorum conformatione, quæ in diversis hominibus, ut eorum facies, diversissima est. Inde cibus, qui uni sapit, alteri dissipit; idem liquor huic dulcis, alteri amarus; idem odor huic gratus, alteri ingratus accidit: nunquam igitur certo mihi constare potest, num alii eamdem, quam ego, præsente quopiam objecto sensationem in se experiantur. 4.) Sepsus non referunt veram mu-

An de omnibus rebus externis datur?

mutate quandoque impressionis caussam; cum enim, experientia teste, tam objecta ob perpetuum in partibus minimis motum, quam ipsa sensuum organa varias subeant mutationes, sola sensuum ope definiri nequit, utri horum ea caussa, organone videlicet, an objecto externo attribuenda sit.

Recher. de la vérit. liv. 2. ch. 5.

Coroll. Ex his canon Cl. Malebranchii manifestus fit: de rebus, quales in se sunt, ope sensuum, cave, ne umquam judices; iis solum utaris, ut cognoscas, quomodo res mutua relatione sibi invicem respondeant.

L. c. ch. 11.

Schol. Negari tamen nequit errorem hunc esse inter homines pervulgatum: nosque vulgo tribuere, ut advertit laudatus auctor, sensationes nostras objectis, quando ea motu partium oculos effugientium in nos agunt, non vero, quando ipsa, eorumque actio sub visum cadunt. Sic *lucem*, *colorem*, *ſonum*, *odorem* in objectis esse putamus, non tamen *dolorem* in acu.

An quandoque dubium?

CLXXVI. *Teſtimonium ſenſuum quandoque dubium eſt*; res enim frequenter non ita se habent, ut sensibus apparent: quo in casu solum eorum testimonium non omne de reali objectorum veritate dubium nobis eximere potest, sed necesse erit, ut certitudo aliunde petatur; sic cum oculi *remum integrum aquæ immerſum ut curvum*, vel *turrim admodum remotam ut rotundam, cum tamen quadrata ſit*, repræsentant, spectato solum hoc oculorum testimonio dubium utique remanet de vera, ac reali objecti constitutione.

An quandoque certum ac evidens?

CLXXVII. *Teſtimonium ſenſuum in rebus compluribus eſt certum, ac evidens.* Nam ipsa experientia teste, ac unanimi etiam, quod in communi naturæ sensu fundatur, judicio testimonium sensuum ita frequenter nobis satis-

fa-

facit, ut non modo omnem animo dubitationem pellat, sed ea quoque claritate menti veritatem proponat, ut ea prorſus conquieſcat, nec quidquam aliud, quo amplius confirmetur, indaget; ſic alium quempiam de rei cujusdam veritate penitus convicturi dicimus, *nos propriis eam rem oculis uſurpaſſe*, putamusque efficaciſſimum, quod iis in adjunctis poſſibile eſt, veritatis argumentum a nobis allatum fuiſſe; neque falli nos vel exinde liquido patet, quod alterum reſponſione hac, ſi modo nos reipſa vidiſſe credat, prorſus tranquillum, nec aliud quid requirentem dimittamus. Sed & inductione quoque veritas præſentis theorematis demonſtratur. 1.) Senſus nos certos reddunt de ſenſatione actuali, de qua dubitare abſolute impoſſibile eſt; qui enim ambigam me percipere talem colorem, aut talem ſonum occaſione hujus corporis; quod nunc meos oculos, aut aures determinato quodam modo afficit, dum id re ipſa percipio? 2.) Senſus fideliſſime ſemper referunt id, quod ipſis apparet, cum enim ſint inſtrumenta tantum, cauſſæque neceſſariæ, neque vi propria, neque ex arbitrio agere poſſunt, ſed ſolum eam, quam ab objectis externis recipiunt, affectionem, ſive impreſſionem menti renunciant; hæc proinde renunciatio eidem affectioni nequit non eſſe conveniens; ſic cum nobis, *dum provehimur portu, monteſque, urbeſque recedunt*, demonſtrant optici, eam reapſe in oculis impreſſionem fieri. 3.) Id, quod ſenſibus apparet, fere ſemper congruit veritati objectorum externæ, ac reali, cum agitur de rebus ad vitæ uſus, ac conſuetudinem neceſſariis: ſic ſenſus ſatis oſtendunt ea objecta, quæ ad corporis nutrimentum præ reliquis ſerviunt; quin, quo res ſunt nobis magis ſalubres, aut noxiæ, eo potiſſimum pluribus objiciuntur ſenſibus, diverſaſque in nobis ſenſationes,

quæ

quæ ad eas discernendas conducunt, excitant; an non enim testimonio sensuum certissime convincimur, hoc corpus esse liquidum, illud solidum; panem præbere firmum corpori nostro nutrimentum, aqua contra illud dilui; certis quibusdam horis diem, aliis vero noctem, quandoque æstatem, alias autumnum, ver, hyemem esse, & quæ sunt ejusmodi? ea porro, quæ sensuum ope non discernimus, ad vitæ usus nequaquam sunt necessaria; sic adeo necessarium non est, ut minimos in aqua, aceto, vino vermiculos videamus, ut hoc potius in maximum nobis cederet detrimentum. Sensuum igitur munus non est, hæc, & similia referre: quodsi proinde hisce in casibus quandoque decipiamur, nobis ipsis, non sensibus error adscribendus est. Quilibet testis verum duntaxat dicit de eo, quod scientia comprehendit; quod si cogatur de rebus sibi ignotis testimonium ferre, error non ipsis, sed vim inferenti tribuatur, oportet.
4.) Sensus nos certissimos efficiunt de reali diversorum corporum exsistentia: etiam primum ipso naturæ rationalis ductu impellimur, ut judicemus impulsiones in corpore nostro factas naturalem cum corporibus extra nos exsistentibus connexionem habere; deinde sensatio illa, quam sensuum ope acquirimus, non est simplex quædam, & nuda perceptio intima, sed amplius quid, quædam videlicet mentis modificatio, quæ præter specialem quampiam sensus intimi vivacitatem menti ideam rei cujuspiam exsistentis, quam corpus compellamus, ingenerat; nam ad nosmet ipsos reflectentes, ingens deprehendimus discrimen inter ideam rei absentis per solam imaginationem reproductam, & inter eam, quæ dependenter ab actuali sensuum affectione in nobis excitatur; sic quantumcumque mihi viviciter imaginer, ignem corpori applicari, ea

ta-

tamen ideam semper in immensum differet ab ea sensatione, quam igne reipsa applicato percipio. 5.) Sensus denique evidenter testantur esse quidpiam in corporibus, quod vim vocamus, ac per quod ea in nos agendo sensus nostros hac, vel illa ratione afficiunt, & immutant, etsi neque ejus naturam, neque internam corporum constitutionem nobis annuncient.

Coroll. Numquam igitur, si quod res est, fateamur, sensus nos fallunt; ipsi nos decipimus occasione eorum, quæ illi nobis fideliter annunciant, neque enim a sensibus exigi debet, ut mentem admoneant de eo, quod est, munerique ipsi suo satisfaciunt, si id referant, quod ipsis apparet; mentis porro erit rem ulterius investigare, atque dijudicare; hinc verissime ait Malebranchius: non a sensibus, sed a mente ad judicandum nimis propensa nos decipi.

Schol. Veritas hujus theorematis nullo modo infringitur ex eo, quod saltem per absolutam Dei potentiam testimonio sensuum possit subesse falsum; fateor enim lubens, certitudinem hanc, ac evidentiam esse solum in ordine naturali, physicam proinde, non metaphysicam (§. 162. & schol.), neque vero major in objecto certitudo cum ratione desiderari potest, quam ea sit, cujus ipsum per essentiam suam capax est. Sed neque majorem vel natura nostra admittit, vel conditio requirit: cum enim sensus nobis solum dati sint ad præsentis vitæ usus; satis utique serviunt, si nobis res eas, quæ naturæ nostræ vel conveniunt, vel adversantur, certo, & evidenter cognoscendas præbeant: & quis id ab iis fidelissime præstari negabit? an de ignis exsistentia ambigere poterit, qui jam illius vim quondam expertus est? Est igitur certitudo hæc tanta, ut sit securissi-

Quomodo obiectionibus occurrendum?

ma actionum nostrarum regula; tanta ut nos in acquisitione boni, aut fuga mali, quod a rebus externis in nos derivari potest, optime deducat; tanta denique, quanta voluptas, aut dolor, quem ex earum rerum usu percipimus, atque inde tam parum quis de exsistentia aliorum entium extra se, quam de ipso illo sensu, quo se ab iis interne affici sentit, serio dubitare potest; ex quo patet veram utrinque, licet non æque vivacem, dari evidentiam. Ceterum etsi Deus in uno vel altero casu per miraculum efficere possit, ut id, quod sensibus apparet, non exsistat; ut tamen hoc constanter evenire admittat, quin hoc ipsum alia nobis ratione patefaciat, id enim vero illius & bonitati, & sapientiæ, & veriloquio omnino adversum esse dubitari vix potest.

Opponunt hic alii imaginationes phreneticorum, ac furiosorum, qui res, quæ nusquam sunt, tamquam præsentes intuentur, indeque consequi putant, ut prudenter ambigi queat, num sensationibus nostris objecta reapse exsistentia respondeant. At vero ejus rei ratio in aperto est, eaque dilucide in psychologia explanatur: Interea, quod pro præsenti sufficit, tam clara, tam manifesta est differentia inter ideam ope imaginationis reproductam; & eam, quæ actu ope sensuum in mente excitatur, quam clare sentimus differentiam, quæ inter duas ideas realiter distinctas intercedit. Profecto diversissimas habemus ideas, cum de die solem intuemur, & cum noctu de eo cogitamus; cum rosam odoramur, aut rem quampiam dulcem gustamus: & cum præteriti odoris, aut gustus solum recordamur; neque enim imaginatio tam vivaciter nos afficit, neque voluptas, & dolor, quæ potissimum sensationes nostras comitantur, cum ideis per phantasiam reproductis redeunt. Eleganter hanc in rem ait Lockius „ scribens nunc video me

Essai

„ pos-

„ posse hanc chartam varie modificare, atque (*phil. concer. l. entend. hum. l. 4 ch. 11. §. 9.*)
„ etiam prædicare, quæ nova idea occasione
„ earum figurarum, quas ope calami in ea depinxero,
„ momento subsequente sit in mente
„ excitanda: profecto si id mihi tantum
„ imaginarer, hæ figuræ in charta nusquam
„ apparerent. Igitur non est merus imaginationis
„ lusus, cum deprehendam characteres
„ secundum meam phantasiam prius formatos,
„ jam non amplius ab eadem pendere, neque
„ cessare, quomodocumque mihi imaginer illos
„ non esse, immo permanere & constanter
„ & regulariter, atque meum, & aliorum, qui
„ legerint, sensum pari ratione affecturos. “

Ad somnia confugiunt alii, voluntque evincere, ex vigilantium ideis exsistentiam rerum actualem nequaquam certo colligi posse; quemadmodum neque ex somniantium imaginationibus ejus generis conclusio fieri potest. At istis quidem respondere parum refert; si enim res ita se habeant, objiciendo somniant, & si mera sint somnia, nulla exsistit veritas, nullaque est cognitio; vana proinde sunt omnia ratiocinia; inutilia omnia argumenta, quæ seu ad stabiliendam, seu ad refutandam eam rem adferri posse viderentur. Sed tamen ne nihil dicamus: valet huc primum responsio supra data; differentia enim immensa est inter imaginationem, quam somnians habere possum, me esse in igne, & inter actualem sensationem, quam eo in casu experire; neque voluptas, aut dolor ea, qua vigilantes solet, vivacitate somniantes umquam afficit. Deinde cum vigilamus, clarissime agnoscimus absurdam quæ in somniorum phantasmatis perpetuo occurrit, confusionem; somniante vero eam non discernimus; denique cum vigilantes de somnio cogitamus, optime perspicimus statum eum magnis esse tenebris involutum; cum vero somniantibus de vigilia forte cogitatio ve-

venit, eamdem ut statum clariorem, vel saltem æque clarum percipimus.

An teſtimonium ſenſuum indicium ſufficiens veritatis externæ?

CLXXVIII. *Teſtimonium ſenſuum externorum certis arctatum limitibus eſt indicium ſufficiens veritatis externæ*: cum enim hoc testimonium de compluribus rebus certum fit, ac evidens (§. 177.) in quibusdam adjunctis numquam fallit (§. 161.), ac proinde iis recurrentibus infallibiliter indicat adesse veritatem: atqui hoc est esse indicium veritatis sufficiens (§. 160.): ergo patet propositum.

Schol. Veritatis ajo *externæ*; sensu enim externi nobis nihil annunciant de objectis intra nos exsistentibus: addo, *certis arctatum limitibus*; cum enim testimonium sensuum quandoque nullum sit, etsi fortassis adesse falso videatur (§. 175.), quandoque vero dubium (§. 176.), patet illud certus intra fines concludi debere. Verbo, ut rem brevissime absolvam; sensum ope eæ nobis veritates patefiunt, quas obtinere possumus de rebus ad vitæ usus, nostrique conservationem necessariis, utilibus, aut noxiis, quo actiones nostras, communisque vita societatem regamus, ac tueamur. Deus quippe optimus, uti nobis magnam hac in tellure rerum ubertatem concessit, ita etiam iisdem in bonum nostrum nos uti voluit; jam vero si sensus vel prorsus nobis deessent, vel constanter falsum repræsentando nos perpetuo deluderent, omnium harum rerum cognitione, commodisque inde profluentibus destitueremur. Atque inde manifeste consequitur nobis hominibus eo fine a supremo Auctore sensus, datos esse, ut iis in examine rerum nobis utilium, aut noxiarum uteremur, neque iis nos constanter decipi posse, nisi summa sapientia sibi ipsi quodam adversaretur, utpote quæ vellet, ut iisdem modiis quæ nobis ad cognoscendas,

das, quibus utimur, res dediſſet, in errores inducamur (conf. §. 177. ſchol.). Verum ut in his ipſis rebus teſtimonio ſenſuum absque errandi periculo fidamus, neceſſe eſt, ut diſcamus certum a dubio quovis in caſu infallibiliter diſcernere; id porro ad ſequentia attendendo haud difficulter conſequemur.

Adjumenta diſcernendi teſtimonium ſenſuum certum a dubio.

1.) Spectandus eſt *finis*, ad quem ſenſus nobis ab Auctore conceſſi ſunt; dati nimirum nobis ſunt ſenſus, ut ſupra dictum eſt, primario ad noſtri conſervationem, uſusque vitæ neceſſarios, non ad comparandas ſcientiæ pure theoreticas, quantumvis eæ ad meliorem animi culturam plurimum faciant: huic porro fini aptiſſime ſemper ſenſus congruunt; nam & ſumma pernicitate, totque modis diverſis, dolore videlicet, aut voluptate, jucundis, vel injucundis affectionibus mentem de rebus, quæ ad conſervationem vitæ vel neceſſariæ, vel utiles, vel noxiæ ſunt, admonent, & aliorum cum noſtro corpore convenientiam, ſive diſcordiam evidenter edocent. Inde quo corpus nobis eſt propius, eo fortius; quo vero remotius, eo debilius nos afficit; remotiora quippe univerſim minus prodeſſe, vel obeſſe noſtri corporis conſervationi poſſunt.

2.) Spectandum eſt *objectum peculiare* cujuslibet ſenſus. Quilibet namque ſenſus ex naturali ſua inſtitutione ad res duntaxat aliquas, easque determinatas nobis exhibendas ordinatur; unde decipi nos mirum non eſt; cum illius ope res alias, ad quas ille directe ſe non extendit, cognoſcere volumus. Multi cum Malebranchio acerrime contendunt, ab oculis nobis perpetuo imponi, atque argumentum ducunt ab eo, quod eorum renunciatio de obje-

ctorum magnitudine, ac distantia potissimum ſalsa sit. At vero, si rem accurate expendamus, deprehendemus utique proprium oculorum objectum solos esse colores, licet, ut consuetudo fert, ex angulo per radios luminis in oculi retina formato de ipsa etiam objecti colorati magnitudine, aut distantia judicare fere soleamus; verum hoc judicium non magis ad visum, quam ad auditum pertinet, si quidem ex diversa quoque soni intensione, aut remissione de magnitudine, & discordia corporis sonori perfrequenter judicium ferimus. Quodsi jam ejusmodi judicia falsa esse contingat, nullo jure oculis, aut auribus culpa attribui poterit, cum ea organa simili in casu non suo, sed alieno, tactus nimirum munere ſungi propemodum invita cogantur; digiti nempe, pedes, palmi, cubiti, quæ pro rerum mensuris universim adhibentur, sunt partes corporis humani, in quibus sensus tactus præcipue viget, atque ad eas spectat explorare magnitudines, & distantias objectorum, mensurando videlicet per suam propriam extensionem eam, quæ est in objecto, ad quod applicantur. Nisi igitur testimonium oculorum de rei cujuspiam magnitudine confirmetur per testimonium manus, aut alterius partis mensurabilis, certam fidem non meretur: neque tamen propterea oculi sunt fallaces, aut eorum functio imperfecta, cum ex se ipsis, & ex directa naturæ institutione ii nobis solum concessi sint ad indicandos colores, & solum per accidens ad discernendas magnitudines, & distantia adhiberi possint.

3.) Ipsa *ratio* consulenda est, quæ velut judex sensuum externorum renunciationes in examen vocare debet: quodsi ea ex aliis aliunde certis principiis contrarium judicet, testimonium sensuum absque hæsitatione rejiciendum est. Sic *cum nobis oculi ſolem exhi-*

bent,

bent, at diſcum, cujus diameter duos circiter pedes complectatur; hoc visus testimonium nullum obtinet apud nos momentum, quia nempe ratio nostra ex evidentissimis aliunde argumentis invicte colligit solem esse corpus sphæricum, & in immensum tellure majus.

4.) Spectandum est *teſtimonium ſenſuum præcedens;* quodsi sensatio quæpiam præsens pugnet cum iis, quæ alias ope sensuum percepimus, gravis adest suspicandi caussa, vel objectum non esse debito modo collatum, vel mutationem quampiam seu in objecto, seu in organo nostro evenisse: est proinde testimonium præsens dubium, atque adeo judicium eo usque retinendum, donec veritas clarius evolvatur.

5.) Spectandum est *teſtimonium præſens ſenſus alterius*; nam si duo testimonia actualia diversorum sensuum inter se opponantur, manifeste patet, alterutrum eorum dubium esse: quod vero illud sit; potissimum ratione objecti habita (n. 2.) decidi poterit. Sic *cum oculi remum aquæ immerſum exhibet curvum, eodem ſimul tempore tactus eum repræſentat rectum*; credimus vero huic præ illo, quia partium in corpore distantias, cohæsionem, quotiusque magnitudinem explorare proprie ad tactum pertinet; sic quoque infans primum se ipsum in speculo, aut aqua videns alium intus latere judicat infantem; sed ubi speculum, aut aquam sæpius contigerit, emendat judicium, & contra oculorum testimonium tactui fidem habet.

6.) Spectandum denique est *teſtimonium ſenſuum aliorum hominum*; si etenim aliis plurimis, ac fere omnibus, quos organis æque perfectis instructos esse tuto credere licet, aliud appareat, atque mihi, sana ratio exigit, ut me potius unum præ tot aliis falli judicem; secus enim natura ipsa potissimam hominum

partem per se se in errores induceret, quod sine absurdo ne cogitari quidem potest.

Schol. Non attuli hic criterium, quod complures in debita organorum constitutione reponunt, ajentes: attendendum esse vel maxime, num sensus nostri valentes, ac vegeti sint; id siquidem ipsum est, quod fere semper nos latet, neque præter dicta adjumenta ulla detur certa norma, ad quam nostrum ea de re judicium exigi possit. Refert P. Buffier fuisse hominem, cui ad annum ætatis fere trigesimum omnia objecta alio, ac ceteris hominibus, colore imbuta apparuerunt, quin tamen id a quoquam animadverteretur: invaletudine eo circiter tempore correpto albuginis quædam species ex oculis decidit, simulque glaucoma, quo adhuc ignorans laborabat, disparuit; ex eo vero tempore longe diversos in iisdem rebus, quas toties ante viderat, colores deprehendit. Jam quæso, potuitne hic ante suam ægrotationem de recta oculorum suorum constitutione certus esse? censuerit id sane, at non sine gravissimo errore: deinde annon idem ipsum, quod homini huic per aliquod temporis intervallum contigit, quodque toto facile vitæ spatio perdurare potuisset, aliis etiam nonnumquam accidet? Patet igitur, quemadmodum, ut testimonium sensuum sit certum, requiritur, ut ii sint rite constituti; ita quoque ad id ipsum in casu quovis singulari discernendum opus esse aliis rursus adminiculis, quæ tandem ad supra allata reducentur.

Trait. des prem. verit. p. 1. ch. 14. n. 107.

C A-

CAPUT VI.

DE

AUCTORITATE.

CLXXIX. *Auctoritas* est testimonium alterius, quatenus nos movet ad aliquod judicium ferendum; & quia testimonium vel a Deo, vel ab homine proficisci potest, ea duplex est *divina*, & *humana*. Quid auctoritas, & quotuplex?

CLXXX. *Auctoritas conſtituitur per ſcientiam, & veriloquium teſtantis*; sic enim a natura comparati sumus, ut ad assensum relationi cuipiam præstandum non ante moveamur, quam firmiter persuasi simus narrantem neque decipi, neque nos decipere velle, illud autem scientia rei, quæ narratur: hoc veriloquium, seu veracitas præstat: igitur auctoritatem quamcumque per scientiam, & veriloquium testantis constitui in aperto est. Quod ejus constitutivum?

Coroll. Quo igitur quis certior est de scientia, & veracitate testantis, eo major comparate ad illum erit alterius auctoritas.

CLXXXI. *Auctoritas divina parit certitudinem metaphyſicam*; cum enim in Deum nulla cadat imperfectio, ut in theologia naturali demonstratur, nullo pacto fieri potest, ut is vel rei alicujus scientia, vel veri dicendi voluntate umquam destituatur: quare Dei auctoritas, quæ per hæc constituitur (§. præc.), nullo in casu fallere potest; sed ejusmodi indicium parit certitudinem metaphysicam (§. 126.): igitur auctoritas divina parit certitudinem metaphysicam. Quam certa auctoritas divina?

Quando & quale indicium veritatis?

Coroll. Evidens igitur est auctoritatem Dei loquentis esse indicium veritatis omnibus numeris absolutum, in iis videlicet rebus ſpectandum, quæ per revelationem divinam nobis innoteſcunt, atque aſſenſum ob eamdem præſtitum metaphyſica quoque certitudinem pollere.

An auctoritas humana nonnumquam fallibilis?

CLXXXII. *Auctoritas humana in ſe ſpectata quandoque fallere poteſt*; cum enim quilibet homo in ſe conſideratus ob intellectus humani brevitatem errandi periculo expoſitus ſit, fieri poteſt, ut quis de iis rebus, quas teſtatur, non ſit ſatis inſtructus; cum item voluntas humana in malum propendeat, variiſque affectionibus, ut ſpe, metu, commodorum, aut partium ſtudio &c. perſæpe agatur, fieri rurſum poteſt, ut quis conſulto etiam falſum pro vero propinando nobis imponat: quare cum ex alterutro horum fonte conſequi neceſſe ſit, ut aſſentientes ejuſmodi auctoritati fallamur, manifeſtum eſt, auctoritatem humanam in ſe ſpectatam quandoque fallere poſſe.

An nonnumquam infallibilis.

CLXXXIII. *Auctoritas humana certis in adjunctis eſt infallibilis, paritque certitudinem, ac evidentiam moralem*; etſi enim quilibet homo ſeorſum acceptus errori obnoxius ſit, concurrunt tamen ea quandoque adjuncta, ut nemo eorum teſtimonio refragari debeat, quin ut id homini ſana ratione utenti impoſſibile evadat: ſuaderetur nempe ea efficacitate veritas, ut de ea nullo modo dubitare poſſimus, etſi tota, quæ in objecto ineſt, obſcuritas non tollatur; ſed hoc ad certitudinem, & evidentiam moralem ſufficit (§. 162. & ſchol.). Quod ſi quis plura requirat, næ is veritatum, ac judiciorum naturas confundit, aut in vanam logomachiam declinat.

Schol. Et profecto ſi oculorum aliorumque ſen-

sensuum testimonio sua constet firmitas, ac certitudo, cur ea testimonium hominum certis in adjunctis denegemus? æqualem enim utrinque ipsa nobis natura quodam modo necessitatem imponit, ut uni æque, ac alteri testimonio, veritatem subesse nobis persuadeamus. Indidit nempe natura omnibus hominibus eam animi comparationem, ut veritatem discernere possint, quando eam ipsorum captum, ac intelligentiam non excedit, eamque aliis enuncient, nisi parva quadam affectione in transversum agantur; unde fieri nequit, ut omnes simul falsum pro vero accipiant, aut illud malitiose nobis obtrudant. Si quis ad ea, quæ in se experitur, animum advertat, sincerusque esse velit, fateri cogitur, se tam procul ab omni de exsistentia urbis Romanæ dubitatione abesse, quam parum de exsistentia solis supra horizontem, dum eum suis intuetur oculis, ambigere potest; profecto sicut fieri omnino non potest, ut serio judicem, omnes cujusdam typographiæ characteres fortuito casu projecto ita feliciter convenire posse, ut inde oratio quæpiam Ciceroni, aut Virgilii æneis prodeat, ita quoque impossibile est, ut serio judicem, omnes homines, cum asserunt Romam exsistere, simul falli, aut in id, ut me fallant, conspirasse: igitur in hoc casu nullo modo liber sum, ut seria mente unanimi tot hominum testimonio contradicam, aut non assentiar: id quod ad certitudinem, & evidentiam moralem omnino sufficit. Interea tamen fatendum est, evidentiæ huic non eam inesse vivacitatem, qua metaphysica, aut physica gaudere solet; non tamen propterea minus vere, ac realiter nostrum ea consensum elicit: nempe non sum magis certus solem exsistere, quando eum video, quam certus sim dari Romam, quando id omnes af-

firmant, sed tamen priori illa certitudo vivacitatem in me impressionem efficit, atque hæc. Et hinc dessumi debet, quem sensum contineat id, quod vulgo dici solet: *magis a nobis credi id, quod videtur quam quod ſolum auditur*: sensus videlicet hujus axiomatis est: nos longe vivacius affici eo, quod oculis usurpamus, quam eo, quod solum auditu percipimus, non autem illud præ hoc magis verum nobis videri. At quænam, quæret aliquis, sunt ea adjuncta, in quibus auctoritas humana certa evadit? accipe igitur

Caracteres certæ Auctoritatis humanæ.

1.) *Objectum, circa quod teſtimonium verſatur, ſit res facti*; neque enim in rebus scientificis ullum habet auctoritas humana pondus. Sit præterea ejusmodi, ut eorum, qui testantur, captum non superet, quod tum obtinetur, quando iis neque vires intelligentiæ, neque copia indagandi veritatem defuerit.

2.) *Numerus teſtantium ſit tantus, ut iis in adjunctis prudenter major deſiderari nequeat*: numerum tamen non faciunt etiam quam plurimi, cum omnes rem ab uno desumunt.

3.) *Non ſit locus prudenti ſuſpicioni, an non teſtimonium ex parva quadam animi affectione proficiſcatur*; mens enim ejusmodi motibus agitata vel verum non videt, vel, si videat, occultat.

4.) *Teſtimonium ſit unanime, & non niſi a pauciſſimis, quales numquam deſunt, in dubium vocetur*: quod si neque illi, quorum causa agitur, quorumque proinde id dubium reddi vel maxime interesset, contradicant, maximum veritati pondus accedit.

CLXXXIV. *Auctoritas humana hiſce characteribus inſignita eſt indicium ſufficiens veritatis externæ*; est enim infallibilis, paritque cer-

tıtu-

titudinem, ac evidentiam moralem (§. 183.); habet igitur ea, quæ ad indicium veritatis ſufficiens requiruntur.

Schol. Veritatis nimirum *externæ*; internæ non eſſe, patet alioquin; at neque omnis externæ, ejus videlicet ſolum, quam nec ſenſibus externis, nec ſenſu naturæ communi, nec ratiocinio ex illis deducto conſequi valemus. Verbo, ea nobis auctoritas humana vera eſſe indubitanter perſuadet, quæ ad facta, ac hiſtorias attinent, iisque in ſuscipiendis conſiliis, expediendis negotiis, ac cognoſcendis illis quæ ad vitæ uſus requiruntur, dirigimur. Qui in ejuſmodi rebus omnem teſtimonio humano fidem abrogaret, is profecto non modo a ceterorum commercio veluti perverſi, ac aberrantis animi homo excludi meretur, verum etiam ſibi ipſi quam maxime noxius foret; ex pleriſque enim rebus a Deo hominibus ad uſum conceſſis nullam utilitatem capere, & non niſi infelicem, brevemque in tellure vitam degere poſſet, cum nemo ſit, qui ipſi propriis ſenſibus omnes res ad vitam ſibi neceſſarias explorare, queat propterea que in compluribus occaſionibus aliorum inſtructione non egeat. Atque exinde patet, Deum optimum voluiſſe, ut nobis hominum teſtimonium quandoque ſerviat ad veritatem certo detegendam, eumque etiam dediſſe hominibus facultatem determinandi, quid huic teſtimonio ineſſe debeat, ut fidem mereatur. Hæc de auctoritate humana dicta pro hoc loco ſufficiunt, plura de eodem argumento dicemus, in parte tertia, ubi de fide agendum erit.

PARS TERTIA
LOGICÆ.
DE
COGNITONE VERITATIS.

§. CLXXXV.

Quod argumentum partis tertiæ?

CUM veritas indiciorum ope detecta menti obversatur, eamdem *cognoſcere* dicimur; eo vero in casu *vel ſcimus*, vel *opinamur*, vel *credimus*; triplex inde oritur cognitionis species: *ſcientia*, *opinio*, ac *fides*, præcipuum ultimæ hujus partis argumentum.

CLXXXVI. Potissimam fere cognitionum nostrarum partem lectioni librorum debemus: quare, cum de cognitione veritatis generatim hoc loco agamus, ea quoque adferantur, oportet, quæ ad evolvendos utili lectione libros, verumque eorum sensum assequendum scitu necessaria sunt.

CLXXXVII. Denique, quando, ut in aperto est, veritatis cognitio cum ignorantia, & errore consistere nequaquam potest, non erit inutile præcipuas utriusque caussas, fontesque detegere; his enim intellectis eam facilius dispellemus; hunc vero vitabimus; atque hac ratione cognitionem nostram pro humani intellectus viribus amplius semper, & amplius extendemus. His in tironum commodum, ne quidpiam desit, breve de concertatione litteraria caput subnectemus.

CA-

CAPUT I.

DE

SCIENTIA, EJUSQUE DIVERSIS SPECIEBUS.

Quid ſcientia, & judicium ſcientificum?

CLXXXVIII. Omnis cognitio certa, ac evidens *ſcientia*; atque judicium, quod dependenter ab ea formatur, *ſcientificum* compellatur; ut cum judico: *totum eſt majus ſua parte*.

Coroll. *Eam* igitur propositionem *ſcio*, cujus veritas mihi evidenter relucet.

Schol. Sumo vocabulum *ſcientiæ formaliter*, seu *ſubjective*, quatenus videlicet refertur ad mentem; nam *objective*, sive relate ad objectum, illud notat vel quamvis veritatem evidentem, vel collectionem quampiam, seu systema veritatum demonstratarum, quale est geometria, metaphysica &c. &c. Significat quoque per aliquos scientia habitum demonstrandi longiori usu, & exercitio comparatum, atque hoc in sensu ille dicitur pollere scientia metaphysica, vel geometrica, qui facilitatem possidet complura saltem asserta ad geometriam, vel metaphysicam spectantia demonstrandi.

Quotuplex ſcientia?

CLXXXIX. Cognitio certa, ac evidens vel ex sola idearum inter se collatione, vel ope ideæ cujusdam mediæ obtinetur: duplex igitur est scientia; *intuitiva*, cum ex sola idearum comparatione earum convenientia, vel repugnantia relucet; sic intuitive scio *me eſſe*, *cogitare*, *circulum eſſe rotundum*, *totum eſſe majus ſua parte* &c. *Demonſtrativa*, cum ea idearum

rum connexio ope unius, vel pluri aliarum intervenientium detegitur; si *eſſe incorruptibilem deprehendimus op dia entis ſimplicis*.

Coroll. 1. Omnes igitur veritates, mediate vel ex sensu intimo, vel naturæ communi, vel ex testimoni externorum, profluunt, *intuitive* s

Coroll. 2. Quando scientiam demon habemus, præstamus assensum conv vel repugnantiæ duarum idearum pr sam earumdem cum tertio convenie repugnantiam; aut cum hoc facimus, mur (§. 121.): igitur scientia demo involvit ratiocinium; atque inde om tates, quas ex prædictis indiciis leg tiocinando deducimus, *demonſtrative*

Schol. Dicitur scientia *intuitiva*, qu ex solo idearum intuitu, absque ulte ra, aut labore veritatem assequitur, infallibiliter dijudicat: ut oculus aper lumen solis, ita in hoc casu veritas s ti attendenti manifestat, quin ipsi pos de ea aut serio dubitare, aut amplio quisitionem instituere. At vero scient *monſtrativam*, etsi eadem certitudo, men eadem claritas, ac evidentia æqu comitatur; in hæc enim mens non sine labore, & attentione per longas qua idearum mediarum progressione ducta convenientiam, aut repugnantiam idear tegit (conf. §§. 164. & 165. cum sc De hoc plura in capite sequente,

Quid experientia, CXC. Scientia, quam sensuum exter adjumento obtinemus, *experimentalis*, s *perientia* audit: comparatur igitur atte ad eas mutationes, quæ in organis senso objectis externis efficiuntur. Dicitur, *ex*

tat discernatur a sensu intimo, qui xperientiæ *internæ* nomine frequentius venit.

CXCI. Experientia compellatur *obſervatio*; ejus vero objectum *phænomenon*, si illud ipsum objectum, absque nostro labore tale exsistat; *ſic ſolem mane oriri, veſpere occidere, phænomenon eſt*, quod observamus. Observatio porro vel absque instrumentorum subsidio, vel eorum ope peragitur; in priori casu *vulgaris* est, in altero *artificioſa*; sic *eclipſis lunæ vel libero oculo cum vulgo, vel cum aſtronomis adbibito teleſcopio*, ut initium, finis, ceteraque accuratissime adnotentur, observari potest. Si denique experientiæ objectum nostra nobis industria, ac labore præparemus, *experimentum* instituimus; ut cum quis primo *globum aere plenum, tum eo extracto vacuum bilanci appendit, ut aeris inde gravitatem exploret*. & qu... plex:

CXCII. Quidquid non sentimus, illud per experientiam notum non est; experientia enim est scientiam per attentionem ad id, quod in sensibus contingit, hoc est, ad ipsas sensationes comparata (§. 190.): errat igitur gravissime, qui affirmet se quidpiam experiri, quod non sentit; ut si quis dicat, *ſe expertum fuiſſe effluvium magneticum, quo ferrum attrahatur*. Quid vitium ſubreptionis?

SCHOL. Vitium hoc *ſubreptionis* nuncupari amat, committiturque ab iis, qui vel nimium imaginationi indulgent, vel nescio qua præjudicata opinione acti, falso sibi persuadent se aliquid experiri, quod non est, vel id quod per legitimum ratiocinium ex præcedente experientia deducunt, pro ipsa experientia jactitant. Atque id ipsum quoque ad experientiam internam, sive sensum intimum pertinet; nam & eo in casu facile incauti in id vitium incurrunt. Quam multi ajunt se intime experiri, corpus, ejusque membra ad anima efficiente mo-

moveri, cum tamen aliud non ſentiant, quam quod eo quaſi momento, quo anima vult, talis in corpore motus contingat; alii autumant diffuſionem animæ per totum corpus ab experientia ſibi certiſſimo conſtare; at miſerrime hallucinantur, jam enim oppoſitum obtinere ſatis notum eſt inter philoſophos.

De quibus datur experientia?

CXCIII. *Experientia eſt de rebus duntaxat ſingularibus*; ea enim tantum experimur, quæ in organa ſenſoria agunt (§. 190.); hæc vero omnia exſiſtunt, quod enim non exſiſtit, neque agere poteſt: porro quidquid exſiſtit, individuum, ac ſingulare eſt (§. 59. ſchol.): igitur res duntaxat ſingulares ſub experientiam cadunt.

Coroll. 1. Qui univerſalia ſe experiri aſſerit, a vitio ſubreptionis immunis eſſe nequit.

Coroll. 2. Qui per experientiam quidpiam demonſtrare nititur, adferat, neceſſe eſt, caſum ſingularem, in quo id expertus ſit, niſi is plane obvius, omnibusque per ſe notus ſit.

Quomodo ope experientiæ cognitiones univerſales obtinentur?

Schol. Etſi vero judicia noſtra in experientia fundata de ſe ſingularia ſunt, facile tamen in univerſalia commutantur. Si videlicet plures, ac diverſi obſervationum caſus inter ſe conferantur, notenturque ea, quæ omnibus communia ſunt, levi negotio inde per abſtractionem (§. 61.) propoſitiones univerſales efformari, ſicque ope experientiæ cognitiones etiam univerſales obtineri poſſunt. Plura hic non addo, quæ enim in inſtituendis experimentis, machinarumque uſu obſervanda ſint, in phyſicæ prolegomenis doceri debent.

Quid ſcientia actualis, & habitualis?

CXCIV Scientia denique vel *actualis* eſt, quando eam præſens perceptio convenientiæ, aut repugnantiæ idearum comitatur: vel *habitualis*, cum mens nunc quidem actu hanc idea-

idearum relationem non percipit, ob memoriam tamen ejus perceptionis præteritæ ita est comparata, ut quotiescumque eædem ideæ recurrunt, veritatem indubitanter agnoscat, assensumque, vel dissensum absque omni formidine, aut errandi periculo præstet.

Coroll. Quivis igitur scit omnes veritates, quas in memoria quasi reconditas habet, vi evidens perceptionis præteritæ, in qua mens, quoties super eas reflectit, cum maxima fiducia innititur.

Schol. Neque hoc ullo jure in dubium vocari potest; cum enim intellectus nostri tanta sit brevitas, ut paucissima solum uno eodemque tempore clare, & distincte concipere liceat, profecto magna admodum nostra ignorantia foret, si non sciremus, nisi, id, quod actu cogitationum nostrarum objectum agit; quique doctissimus inter homines habetur, ac plurimum scire putatur, vix unam, & alteram veritatem, quot videlicet simul in mente complecti posset, reapse sciret.

CXCV. Scientia habitualis rursum duplex est; vel enim ut primum veritates olim perceptæ recurrunt, mens simul mutuam idearum relationem clare & distincte pervidet; vel vero iis recurrentibus mens quidem de iisdem se antea fuisse convictam meminit, nullo tamen modo rationes, argumentaque revocare in memoriam potest. Quotuplex habitualis?

Schol. Primum contingit in omnibus veritatibus, quas intuitive scimus (§. 189.); tum enim uno intuitu idearum recurrentium convenientia, aut repugnantia clarissime perspicitur: alterum vero in iis fere obtinet veritatibus, quas olim demonstrative scivimus; pronissimum enim est, ut iis recurrentibus earum simul demonstratio menti non recurrat; sic qui

qui certo recordatur, ſe olim demonſtrative ſcivisse; animam eſſe ens ſimplex, ſcit eam veritatem, quoties ea in mentem venit, ac nullo modo de ea dubitare poteſt, etſi demonſtrationis amplius non meminerit. *Eſt* porro hæc veri nominis ſcientia, quantumvis enim convenientiam inter ideas animæ, entiſque ſimplicis illarum idearum adjumento, quarum ope eam olim detexi, nunc non perſpiciam, ſubingrediuntur tamen in earum locum aliæ ideæ mediæ, quæ mihi non minus infallibiliter, licet fortaſſis minus perſpicue dictam convenientiam actu oſtendunt, quemadmodum impreſſionem magis vivacem ſentio, dum rem actu video, quam cum ſolum me vidiſſe recordor: immutabilitas nimirum atque æternitas veritatum univerſalium efficit, ut mihi evidenter conſtet, nunc a vero abeſſe non poſſe id, quod olim verum fuit. Profecto niſi res ſe ita haberet, nulla geometrarum demonſtratio pro omnibus univerſim caſibus valeret; quælibet enim per ſe ad ſingularem circulum, vel triangulum &c. in charta depictum reſtringitur, neque ſuam univerſalitatem aliunde, quam ab immutabili, ac æterna circulorum, vel triangulorum &c. relatione accipit: & quis aſſerat inſignem mathematicum neſcire propoſitiones olim a ſe in librum congeſtas, demonſtrataſque, propterea quod ipſarum demonſtrationum jam non meminerit? Id tamen conſequens foret, niſi eum defectum immutabilis idearum inter ſe relatio, quam ſe aliquando clare, & diſtincte percepiſſe certo recordatur, abunde suppleret. Atque hoc memoriæ teſtimonium ita neceſſarium eſt, ut abſque eo potior hominum pars aut ad ſcepticimum declinare, aut ſingulis fere momentis ſententiam ſuam mutare cogeretur, quoties nimirum quædam opponi audit, quibus plene ſatisfacere vitio memoriæ rationes olim perſpectas non ſuggeren-

gerentis, extemplo nequit. Diſſimulandum tamen non eſt multorum in erroribus pertinaciam inde potiſſimum oriri, quod de ſententia ſemel apud ſe ſtabilita decedere nolint; verum id non inde provenit, quod memoriæ confidant in iis rebus, de quibus rectum olim judicium formarunt, ſed potius, quod antequam eas examinaſſent, judicium tulerint, qui enim pertinaciſſime ſuæ ſententiæ adhærent, fere ii tantum ſunt, qui nulllum umquam ſerium examen inſtituerunt, quique ad tuendam quibuſcumque ſumtibus receptam a ſe ſententiam hac una ratione impelluntur, quod numquam aliter judicaverint. Quare, ubi res fuerint majoris momenti, non ſoli ſemper memoriæ fidendum; ſed rationis etiam ipſæ de novo in examen vocandæ ſunt. Id quod præcipue uſu venit; cum in probabilibus ſolum verſamur, vix enim ullus umquam certus eſſe poterit, ſe omnia rationum momenta tam pro ſtabilienda, quam infringenda opinionis probabilitate ſufficiente expendiſſe.

CAPUT II.

DE PROBATIONE, ET DEMONSTRATIONE.

CXCVI. Ideæ mediæ, quarum ope convenientia, aut repugnantia duarum idearum detegitur, veritatem *probare* dicuntur; igitur *probatio* generatim accepta eſt talis talium idearum mediarum diſpoſitio, ut ejus ope relatio, quam aliæ duæ ideæ ad ſeſe habent, reluceat. Enunciationes ex illis ideis mediis conformatæ, quibus velut totidem fulcris omnis

Quid probatio, ejuſque principia?

nis initium probatio, ejus *principia* nuncupantur.

Coroll. Cum idea media utimur, ratiocinamur (§. 121.); ratiocinium porro per argumentationem cum alii communicamus (§. 127.): igitur omnis probatio argumentando conficitur.

Schol. Utimur fere in probationibus noſtris ſyllogiſmis, quorum præmiſſæ ipſa ſunt principia, etſi id neceſſe non foret; quævis enim argumentationis ſpecies æque ſervire poſſet. Proinde vero eſt, ſeu unus, ſeu plures adhibeantur. Quandoque nimirum rei veritas unico ſyllogiſmo conficitur, alia non item; quo in caſu polyſyllogiſtica (§. 144.) argumentandi forma in auxilium vocanda eſt.

Quotuplex probatio? CXCVII. Principia probationis vel ſunt *certa, ac evidentia*, vel *incerta*, attamen *probabilia*, vel denique ſolum *precaria*, id eſt, talia, quæ aut omni ratione deſtituuntur, aut ſine probatione aſſumuntur: in primo caſu habetur *demonſtratio*; in alero *probatio probabilis*; in ultimo nulla. *Quid demonſtratio?* *Demonſtratio* igitur eſt probatio ex principiis certis, ac evidentibus ducta.

Coroll. 1. Demonſtrationis principia non ſunt, niſi propoſitiones evidentes, quales ſunt definitiones, axiomata, poſtulata, experientiæ certæ, ac propoſitiones jam demonſtratæ.

Coroll. 2. Demonſtratio impertit veritati evidentiam; cum enim concluſio contineatur in præmiſſis (§. 125. cor. 3.), nequit illa non eſſe evidens, ſi hæ ſint; ſed in demonſtratione præmiſſæ ſunt evidentes: igitur & concluſio; atque concluſio ipſa eſt veritas demonſtranda: ergo veritas demonſtrata ſive per demonſtrationem fit evidens. Evidentiam porro hanc mediatam eſſe patet: (conf. §. 165.).

Co-

Coroll. 3. Propositio evidens falsa esse nequit (§. 166.); cum igitur propositio demonstrata fiat evidens, ut ea falsa sit, absolute repugnat; ac proinde, si quidpiam, quod a *nonnullis* demonstratum dicitur, falsum esse *subinde* detegatur, ea demonstratio illegitima, atque ad paralogismos ableganda erit.

Schol. Duplici potissimum ex capite demonstratio illegitima evadit; vel enim vitium formæ quod quidem rarius contingit, in argumentando admittitur; vel quod longe frequentius est, propositioni dubiæ, precariæ, aut plane falsæ inter principia locus datur. Exempla ejus rei conplura tam in veterum, quam recentiorum philosophia prostant, ut cum *Wolfius Leibnitii* insiitens vestigiis, cumque eo alii plurimi ejusdem sectæ fautores demonstrant mundum hunc esse omnium possibilium absolute optimum; Dei, hominumque voluntatem in actionibus, quas sensus intimus liberas esse testatur, egere ratione sufficiente externa; non dari posse neque per Dei omnipotentiam duo perfecte similia &c. quæ tamen omnia ab aliis solidissimis argumentis refutantur. Opera igitur danda est, ut nullis nisi certis, ac evidentibus principiis utamur; cavendum, ne ex majorum solum instituto, aut aliorum auctoritate, aut longissimi temporis usu axiomatibus adnumeremus ea, quæ vere in se talia non sunt; in constituendis definitionibus nominalibus ab usu vocabulorum recepto *non recedendum*, ipsaque rei possibilitas clare evincenda (§§. 86. cum schol. §. 87. schol.): in realibus vero solide comprobandis vires omnes impendendæ. Accidit tamen nonnumquam, ut principiis dubiis, aut etiam falsis uti tuto liceat, quando videlicet congrediendum nobis est cum determinato quodam adversario, qui ea in certis, ac evidentibus habet; tum vero Κατ' ἄνθρωπον argumentari di-

cimus; sic veteres Christiani ex l
gisti, Sybillarumque oraculis po
tem suppositis idololatriam in
quod ad ea veluti genuina, ac
ipsi gentiles provocarunt.

Quotuplex demonſtratio?

CXCVIII. Demonstratio est a
principia, ex quibus ea petitur,
strandam vel actu, vel saltem cog
stra antecedunt; ut si *ex ſimplic*
humanæ ejus incorruptibilitatem de
poſteriori vero, cum principia r
strandam consequuntur, qualis est
tio *Dei exſiſtentis ex rebus creatis*.

Coroll. 1. Causa ante effectum,
rei ante attributa, hæc ante reliq
conveniunt, concipiuntur: igitur
monstratio ex his principiis ducta e
quales sunt pure geometricæ, &
metaphysicæ.

Coroll. 2. Demonstrationem a pos
bebis, si ab affectu ad caussam, vel
tis ad essentialia argumentaris, & u
quoties per experientiam aliquid de
nam experientia non nisi de effecti
(§. 193.).

Quid directa?

CXCIX. Demonstratio dicitur *dire*
oſtenſiva cum ex ipsa idea subjecti
eidem convenire, vel repugnare præ
ut cum sic arguis: *ens neceſſarium*
num; ſed Deus eſt ens neceſſarium: er
eſt æternus.

Quomodo condenda?

Schol. Demonstratione directam co
primo ideam distinctam, ac comple
subjecti, quam prædicati, propositio
monstrandæ animo informet, eamqu
gitimam definitionem exprimat; tum
inde axiomata, aut recepta alioquin
ad præsentem materiam accommodata

propositiones, si quibusdam egeat, alias jam demonstratas conquirat: hæc denique omnia in polysyllogismum coordinet. Ita si demonstrandam habeas hanc propositionem: *anima humana eſt incorruptibilis*: secundum instructionem datam sic progredieris: *quod cogitat, eſt ens ſimplex* (propos. demonstr. suo loco); *Sed anima humana cogitat* (defin. animæ): *ergo anima humana eſt ens ſimplex*; *ens ſimplex non habet partes* (defin.); *ſed anima humana eſt ens ſimplex* (conclus. præc.): *ergo anima humana non habet partes*; *quod non habet partes, non poteſt reſolvi in partes* (axiom.); *ſed anima humana non habet partes* (conclus. præc.): *ergo anima humana non poteſt reſolvi in partes*: *quod non poteſt reſolvi in partes, eſt incorruptibile* (defin. incorruptibilis); *ſed anima humana non poteſt reſolvi in partes* (conclus. præc.): *ergo anima humana eſt incorruptibilis*, quod erat demonstrandum.

CC. Demonstratio *indirecta*, sive *apogogica*, vel *deductio ad abſurdum* fit, cum contradictoria propositionis demonstrandæ interea ut vera assumitur, atque ex ea legitime argumentando conclusio denique manifeste absurda deducitur; sic sit demonstranda indirecte hæc propositio: *Deus eſt æternus*; primum ejus contradictoriam pone esse veram; *Deus non eſt æternus*; tum vide, quæ conclusiones ex hac legitime profluant; igitur *Deus non ſit æternus*: *ergo non ſemper fuit*: *ergo habuit initium exſiſtendi*: *ergo eſt productus*: *ergo vel a ſe, vel ab alio*: utrumque vero est evidenter absurdum; nam si a se est productus, *aliquando ſimul exiſtit, & ſimul non exſiſtit*, si ab alio: *Deus eſt creatura*. Quid indirecta, & quomodo condenda?

CCI. *Demonſtratio indirecta invicte conficit veritatem propoſitionis demonſtrandæ*; cum enim An invicta?

con-

conclusio falsa, & absurda legitime deducatur ex contradictoria propositionis demonstrandæ (§. præc.), necesse est, ut ea contradictoria sit falsa (§. 125. cor. 3. can. 2.); porro ex falsitate unius contradictoriæ certo infertur alterius veritas (§. 156. schol. l. 3. col. 1.): igitur vi demonstrationis indirectæ modo prorsus non fallibili elucet veritas propositionis demonstrandæ.

Quod utriusque diſcrimen? SCHOL. In eo tamen hæc demonstratio a præstantia directæ deficit, quod intellectum veritatis percipiendæ avidum non satis illuminet; neque enim ostendit, quare, aut quomodo res sit vera; sed solum falsam non esse irrefragabiliter evincit, atque adversarium eas in angustias conjicit, ut aut evidenter absurda admittere, aut veritatem pertinaciter adhuc negatam fateri cogatur. Atque inde est, quod ejusmodi demonstratione non facile utamur, ubi directa in promptu est, aut illam cum hac consociemus, ut majus veritati pondus accedat; quando præsertim de rebus majoris momenti quæstio instituitur.

Quid circulus in demonſtrando? CCII. *Circulus vitioſus*, vel *circulus in demonſtrando* committitur, cum una propositio per alteram demonstratur, ita videlicet, ut una alterius principium agat, & vicissim; ut si quis *ex ſpiritualitate animæ humanæ ejus immortalitatem*, & deinde *ex immortalitate ejuſdem ſpiritualitatem* demonstrare niteretur.

SCHOL. Cum demonstratio brevis est, hoc vitium facile in omnium oculos incurrit, atque inde grande periculum non est, ut illud præsertim ab eruditioribus committatur; at vero ubi longiori ratiocinio opus est; ubi quæstiones suis in locis separatæ pertractantur, persæpe contingit, ut viri etiam doctiores post multas demonstrationum ambages rursus eo redeant,

deant, unde primum exorſi ſunt. Quot enim infallibilitatem ſensus communis a ſumma Dei bonitate, veriloquio, ceteriſque ejus perfectionibus deducunt, & tamen ubi deinde de ipſa Dei exsiſtentia demonſtranda agitur, ſensu communi tamquam infallibili veritatis argumento utuntur? qui Carteſium ab hoc vitio immunem pronunciet, cum primum ex idea clara, & diſtincta Deum exſiſtere; tum vero ex Dei exſiſtentis bonitate ideam claram, & diſtinctam fallere non poſſe demonſtravit? ſed hæc alias: nunc res tironum exigit, ut ea adferantur, quæ ad demonſtrationes legitimas condendas ſcitu ſunt neceſſaria, quæ quidem ejuſmodi ſunt (uti & ea, quæ adhuc a §. 198. de demonſtratione nominatim diximus), ut nullo negotio, paucis ſolum mutatis, ad quamvis in genere probationem applicari poſſint.

Leges Demonſtrationis.

1.) *Status quæſtionis quam accuratiſſime determinetur;* ſecum enim in incerto omnis vagabitur oratio. Sapientiſſime Tullius. „ Omnis enim, quæ a ratione ſuſcipitur de re aliqua inſtitutio debet a definitione proficiſci, ut intelligatur, quid ſit, id, de quo diſputetur. “ Id vero obtinetur 1. accurata vocabulorum definitione; 2. diviſione quæſtionis propoſitæ in ſuas partes, ſi quas habeat; 3. reſecando ea, quæ aut certo falſa, aut certo vera, aut huc non pertinere, aut prorſus inutilia eſſe perſpiciuntur; 4. his præſtitis corrigendo quæſtionem propoſitam, & ſimpliciſſimis, quantum fieri poteſt, terminis exprimendo; 5. ſubordinando, ſi plures remaneant, quæſtionis partes, ita ut eæ præcedant, quarum demonſtratio aliis evincendis inſervit, ſingulæque ſeorſum, ac ſuo in ordine pertractentur. Proferamus exemplum *De off. l. 1. c. 2.*

queritur in metaphyſica, *utrum anima humana ſit immortalis*: definienda igitur primum *immortalitas*, quod ſit perpetua non tantum exſiſtentiæ, ſed etiam vitæ duratio, tum dividenda in *eſſentialem*, *naturalem*, & *gratuitam*. Jam ulterius examinando facile deprehendes, eſſentialem immortalitatem animæ humanæ certo non competere; num vero mere gratuita eidem conveniat, ex ſola Dei revelatione certo sciri poſſe: reſecabis igitur has duas partes, illam, ut per ſe certam; hanc ut ad metaphyſicam non pertinentem, ac quæſtionem ſimpliciſſime ſic enunciabis: *utrum anima humana ſpectatis ſuis proprietatibus naturalibus ſit æternum exſtitura & victura?* En ſtatum quæſtionis, in qua cum duæ adhuc partes remaneat, ſingulæ ſeorſum demonſtrandæ erunt, & priori quidem loco *exſiſtentia perpetua*; tum denique *vita*, quæ abſque illa eſſe non poteſt. Summi hæc lex momenti eſt, proptereaque altiſſime omnium mentibus infigenda, frequentiſſime enim ſolum ob ejus neglectionem ad veritatem non pervenitur, liteſque inanes longiſſimo tempore inter philoſophos aluntur. Exemplo eſt quæſtio illa Carteſianos inter, ac Peripateticos tanta animorum, laterumque contentione agitata: *num calor in igne ſit, an in nobis* (vid. §. 83. ſchol. n. 3.).

2.) *Conſtituto quæſtionis ſtatu attente expendendum, quid fortaſis ipſa in re jam notum ſit, atque ab eo inchoandum*; ut enim teſte Tullio „ Admirabilis quædam eſt continua- „ tio, ſeriesque rerum, ut alia ex aliis ne- „ xa, & omnes inter ſe aptæ, colligatæque „ eſſe videantur: " ita veritatum tam arcta eſt inter ſe colligatio, ut ex una, etſi prima fronte leviſſima videatur, complures gravioris momentis ſucceſſive profluant; quare eorum, quæ in quæſtione jam nota ſunt, habitudo,

De nat. Deor. l. 1. c. 4.

tudo, relatioque ad incognita diligentiſſime indaganda eſt. Præclare hanc in rem monet Carteſius: „ Plurimum intereſt cogitationes „ *noſtras* certo ordine promovere, incipien- „ do ſcilicet ab iis rebus, quæ cognitu no- „ bis ſunt faciliores, atque ex his paullatim, „ ac veluti per gradus ad difficiliorum, ma- „ giſque abſtruſarum inveſtigationem progre- „ diendo &c. &c. " *De met. 6. n. 1.*

3.) *In toto demonſtrationis progreſſu, eadem conſervetur evidentia*; tum enim ſolum propoſitio demonſtranda evidentiam conſequitur, qui tamen demonſtrationis finis eſt (§. 197. cor. 2.), cum ea ex principiis evidentibus evidenter profluit; id quod fieri nequit, ſi, antequam ad ultimam concluſionem perveniatur, evidentiæ filum rumpatur. Opera igitur danda, ut mens in quolibet paſſu, quem ratiocinando facit, ſimplici intuitu convenientiam, aut repugnantiam ideæ mediæ cum extremis pervideat, quin neceſſe ſit ad novas ſemper, & novas ideas medias recurrere, ut ea palam fiat. Hoc qui negligunt, in errores graviſſimos facile præcipites eunt; ubi enim evidentiam ſecuriſſimum viæ comitem dimiſerunt, tenebris involvuntur; & veritas quandoque detecta non tam induſtriæ, aut ingenio, quam caſui fortuito debetur. Id periculi ſubeunt illi, (ut de iis taceam, qui falſas propoſitiones ſubrepere patiuntur) qui nimio verborum ornatu delectari, ſtiloque copioſo, ac prope declamatorio uti ſolent; fit enim hac ratione, ut mens ſpecioſis verborum phaleris diſtracta id, quod maxime deberet, non videat, ipſumque ei evidentiæ lumen prorſus diſpareat. His illud Tullii dictum velim: „ Omne, quod de re bona di- „ lucide dicitur, mihi præclare dici videtur. „ Iſtiuſmodi autem res dicere ornate velle, „ puerile eſt; plane autem, & perſpicue

„ expedire posse, docti, & intelligentis vi-
„ ri. „

4.) *Demonſtratio tentanda non eſt, ubi ſucceſſus prudenter ſperari nequit*; secus enim oleum perdes, & operam. Accidit id 1. cum quæstio resolvenda postulat scientias, in quibus quis versatus non est; sic actum agit, qui geometriæ expers ad resolutionem astronomicorum, aut physicorum problematum aggreditur. 2. Cum desunt adjumenta, ac necessaria ratiocinandi principia, ut in rebus physicis, naturalique corporum constitutione investiganda nobis frequenter usuvenit. Atque inde non continuo in falsis habenda sunt, quæ demonstrari nequeunt, neque res ideo duntaxat negari potest, quod modus, quo ea fiat, ignoretur; tenenda potius est in his, ac similibus decantata S. Augustini regula: *tene certum, dimitte incertum*. Quo & illud spectat, ut non exigatur major demonstrationis certitudo, ac evidentia, quam objectum, circa quod ea versatur, admittat; sic utique in rebus naturalibus non oportet certitudinem, ac evidentiam metaphysicam quærere, cum eæ res per naturam suam non sint nisi physicæ capaces. 3 Cum res pertractantur, quæ limitatas humani intellectus vires excedunt, qualia sunt mysteria a Deo nobis revelata, quæ propterea a nobis quidem infallibiliter credi possunt; sciri non possunt: quare insignis temeritatis reum se facit, qui in iis evidentiam, ac demonstrationem postulat. In his, ut rursum sapienter monet S. Augustinus: *tota ratio facti eſt potentia facientis*, tenendumque certissime, Deum efficere plus posse, quam nos brevi nostro intellectu assequi. Errant proinde gravissime profani illi, qui rationem humanam adæquatam rerum credendarum regulam constituunt, noluntque inter sacrosancta religionis mysteria locum concedere iis rebus, quas lu-

mi-

mine solum naturali investigare, ac perspicere nequeunt.

Quot modis fit demonſtratio?

CCIII. Polysyllogismus duplici modo constituitur (§. 144.): cum igitur in demonstratione potissimum polysyllogismus adhibeatur (§. 196. schol.), patet eam quoque duplici modo confieri posse.

Schol. Nimirum vel propositio demonstranda est conclusio primi syllogismi, ejusque præmissarum una fit conclusio sequentis, idque eo usque continuando, dum denique ad principia universalia, & per se evidentia perveniatur: vel ab opposito principia illa universalia primo loco collocantur, eaque fit progresio, ut semper conclusio præcedentis syllogismi fiat præmissa sequentis, donec tandem ipsa propositio demonstranda in conclusione ultimi syllogismi inferatur.

Quid analytica, & ſynthetica?

CCIV. Demonstratio primo modo confecta propositionem singularem, & compositam, cujus veritas quærit, resolvit in sua principia, ideoque *analytica*: altera ex principiis universalibus, & simplicissimis componendo descendit ad propositionem compositam, & specialem demonstrandam, ideoque *ſynthetica* appellatur.

Schol. Exemplum demonstrationis syntheticæ habes (§. 199. schol.), quam si inverso ordine legas, obtinebis analyticam. Ceterum res tota eleganter illustrari potest duobus illis mentis actibus, quorum unum abstractionem (§. 61.), alterum compositionem (§. 62.), compellavimus; sicut enim per abstractionem ab idea singulari ad universalem ascendimus, atque hac ratione ideam singularem in suas partiales, ex quibus ea coalescit, resolvimus; & sicut per compositionem vicissim ab idea universali ad singularem descendimus: ita cum

propoſitione hic circa veritate
progrediendo nimirum a specia
verſales per analyſin, & ab h
ſin ad illas regrediendo.

Quid methodus, CCV. Cum propoſitio demo
eſſe nequeat (§. 107. cor. 3.)
tionis ope & ad veritatem infallil
nimus, & eamdem aliis patefaci
igitur legitima demonſtratio arten
nes ita diſponendi ut vel veritas
tegatur, vel inventa cum aliis con
in ſe complectitur. Ars hæc vulg
nuncupatur.

& quotuplex? Coroll. Qui callet artem demonſt
let quoque methodum; cumque
tio ſit vel analytica, vel ſynth
204.), talis quoque eſt method

Quis utriuſque uſus. Schol. Cum veritatem nondum no
mus, utimur methodo analytica;
inveſtiganda ſunt principia evident
bus propoſitio data legitime profluit
ro veritatem jam a nobis inventan
communicamus, ſive cum alios doce
thetica fere in uſu eſt, propterea
cipia univerſalia, & immediate evid
lo negotio a quovis intellectu perſp
quare dum ab his inchoamus, ac
veritatis magis compoſitas deſcendim
tinemus, ut diſcentem a facilioribus
ad difficiliora, a ſimplicibus ad magi
ſita, quaſi per gradus ducamus, efficia
ut iis ea facilitate, ac claritate, qu
piorum veritatem perſpexit, ſpecialem
illam veritatem, de qua agitur, intim
deat. Sed facile patet deſcenſum hun
eſſe omnino lentiſſimum, ut nimirum
cipio non inferatur, niſi id, quod p
co, & immediate ex eo profluit; ita e

lum concluſionis cujuslibet cum ſuo antecedente connexio, quanta fieri poteſt, evidentiæ vivacitate diſcentis mentem afficiet. Quid id in primis curis non habet, quique adeo ex principio aſſumto ad concluſionem remotiorem omiſſis mediis veluti per ſaltum tranſvolat, numquam conſequetur, ut veritas tota ſua luce auditoris intellectum perſtringat. Multa ſunt præterea, quæ de methodo a philoſophis præcipiuntur, ſed præcepta accumulare non placet; ego enim ſic ſentio, quæ præter ea, quæ adhuc de demonſtratione condenda copioſe dicta ſunt, requiruntur, longiori uſu, & exercitatione, tum aſſidua librorum ſcientificorum lectione, tum & præcipue quidem algebræ, ac geometriæ ſtudio & facillime, & ſolidiſſime, quin etiam unice condiſci poſſe.

CAPUT III.

DE

PROBABILITATE, ET OPINIONE.

CCVI. Cum indicia veritati ſufficientia non adſunt, adſunt vel inſufficientia, vel nulla penitus: quin indicia ſufficientia perſpicit, *certus* eſt de veritate, qui inſufficientia: *incertus* (§. *161.*); qui nulla: eamdem prorſus *ignorat*. Quis certus, incertus, & ignorans?

Coroll. Incertitudo igitur eſt ſtatus mentis medius inter certitudinem, ac ignorantiam, atque iiſdem extremis veluti limitibus circumſcribitur.

Schol. Ignorantiam hic ſolum ut limitem incertitudinis conſidero, fuſius de ea, ejuſque cauſis agetur in capite 6to. Nonnullis hanc ignorantiam *dubium negativum*, atque illud,

de quo paullo poſt dicam, *poſitivum* compellare placet; at hi quidem in ſuo ſenſu abundant: neque enim ulli de vocabulo litem movebo: mihi interea, & vocum proprietati, & uſui recepto hac nomenclatione magis conſuli videtur; etenim licet in hoc caſu adſit judicii recentio, ea tamen propterea tantum neceſſario fit, quod, quid judicandum ſit, ignoretur, & nemo profecto rogatus, quid de ſtellarum numero ſentiat, an par ſit, an impar? reſpondebit ſe de eo *dubitare*, ſed potius quam promtiſſime reponet, ſed id *ignorare*?

Quæ incertitudinis diviſio? CCVII. Indicia veritatis inſufficientia ſunt, quæ quandoque fallunt (§. 150.): jam vero attendenti clarum eſt, fieri poſſe, ut vel ſæpius non fallant, quam fallant: vel ut ex æquo toties fallant, quam non fallant: vel denique ut ſæpius fallant quam non fallant. Inde triplex oritur incertitudinis ſtatus, videlicet in primo caſu *probabilis*; in altero *dubius*, in ultimo *improbabilis*.

Coroll. Probabilitas igitur intra certitudinem, & dubium concluditur, atque ad hoc ad illam uſque creſcit; improbabilitas vero intra dubium, ac ignorantiam continetur, ac pariter ab eo ad hanc continue augetur.

Quid enunciatio probabilis, dubia, & improbabilis? CCIII. Ut certitudo ad ipſa judicia, ſive propoſitiones refertur, indeque objectiva compellari ſolet (§. 163.), ita nihil vetat, quo minus incertitudo quoque in iisdem ſpectetur: datur igitur propoſitio *in ſe*, vel *quoad ſe*, vel *objective incerta*, eaque vel eſt *probabilis*, cum videlicet pro ejus veritate adſunt indicia haud quidem ſufficientia, attamen talia, quæ ſæpius non fallunt, quam fallant, vel *dubia*, cum ejus indicia toties fallunt, quam non, ſive quod idem eſt, cum pro utraque contradi-

ctio-

ctionis parte rationes pugnant æque graves; vel *improbabilis*; quando indicia sæpius fallunt, quam non.

CCIX. *Probabilitas cum veritate; improbabilitas cum falſitate propoſitionis confundi non debet.* Ad probabilitatem sufficit, ut ea adsint indicia, quæ sæpius non fallunt (§. præc.): inde vero nequaquam sequitur eadem indicia in præsente hoc, ac determinato casu non fallere, quod tamen ad propositionis veritatem requiritur, ut per se patet. Vicissim improbabilitas oritur ex indiciis, quæ sæpius fallunt (§. cit.); rursus vero nullo modo necesse est, ut indicia, quæ quidem alias etiam sæpissime fallunt, in determinato hoc quoque casu fallant, quod tamen ad propositionis falsitatem desideratur, ut iterum notum est: aliud igitur est propositionem esse probabilem, aliud esse veram; & aliud propositionem esse improbabilem, aliud eam esse falsam, ac proinde etiam probabilitas cum veritate, & improbabilitas cum falsitate propositionis confundi non debet. Quomodo probabilitas a veritate; improbabilitas a falſitate diſtinguitur?

Coroll. 1. Igitur etiam propositio probabilis potest quandoque esse falsa, & contra improbabilis vera; si nimirum ibi indicia actu fallant; hic actu non fallant.

Coroll. 2. Inde umquam propositioni probabili, ut veræ, adhærendum; neque improbabilis absolute ut falsa respuenda est.

CCX. *Probabilitas, ac improbabilitas admittunt gradus*; cum enim illa a dubio ad certitudinem; hæc a dubio ad ignorantiam usque constanter crescat (§. 207. cor.), evidens est, eo majorem fore probabilitatem, vel improbabilitatem, quo magis ad certitudinem, vel ad ignorantiam acceditur; sed hoc est habere gradus: igitur probabilitas, ac improbabilitas certis gaudent gradibus: An gradus in probabilitate, & improbabilitate?

Coroll. 1. Dantur ergo propositiones
aut minus probabiles, vel improb
Coroll. 2. Propoſitio, quæ minimum
a certa, habet ſummum probabilitati
Coroll. 3. Quo indicia rarius fallunt
gis accedunt ad ea, quæ numquam
id eſt, ad ſufficientia; igitur etiam
eo probabilior eſt propoſitio, quo r
lunt indicia, quæ pro ejus veritate
Coroll. 4. Inde etiam ab oppoſito
probabilior eſt propoſitio, quo fre
ejus indicia fallunt; & ſupremus i
bilitatis gradus habetur, cum qui
proxime abeſt ab ignorantia.

Schol. Quo plura, atque firmiora adſ
tatis indicia, eo etiam experientia teſt
fallunt; hinc generatim, ut inter pro
res haberi poſſit propoſitio, neceſſe
vel plura, vel ſaltem in pari numero f
habet indicia. Rectè igitur facimus,
ubi ad certitudinem liquidam perveni
datur, complura ad ſententiam propoſit
biliendam argumenta conglobamus, c
ratione majorem ſaltem illi probabil
conciliemus. Hujus rei exemplum Tul
bis præbet tum ſæpe alias, tum præc
præſtantiſſima illa, quam pro Milone
oratione, quas enim non rationes accun
quibus probabiliſſime conficiat ſtructas f
Clodio Miloni inſidias? Id tamen hac
probe tenendum, non tam numerum
argumentorum pondus attendi debere; n
nim infrequens eſt, ut unicum argume
tanti ſit roboris, ut complura etiam in pa
oppoſitam infringat: pone e. c. *Cajum
plateam ea hora, qua Titius confuſus
cum gladio cruento percurriſſe*, unum pro
adjunctum vim plurium argumentorum,
pro ejus innocentia adferri poſſent, infrin
ſed tamen certitudinem non efficiet, cum

ri potuiſſet, in Cajus objectum ab homicida eſſem apprehenderit. At vero quomodo hoc argumentorum pondus, & firmitas rite dijudicari poſſit, leges quidem nonnullas ex criticorum arte deſumtas paullo poſt adferam, interea tamen fatendum eſt, habilitatem quamdam, & ſingularem mentis variis ſcientiis, & præcipue quidem mathematicis, ac criticis excultæ ſagacitatem, tum & cautiſſimam ad minima quævis adjuncta attentionem hac in re ferre plurimum præſtare. P. Buffier jam ſæpius a me laudatus hos veræ, magnæque probabilitatis characteres ſtatuit, quos noſſe e re tironum erit. 1. Cum id, quod probabile judicamus, ſummam habet cum veritatibus aliis evidentibus convenientiam. 2. Cum, etſi primum de propoſitionis cujuſdam veritate dubitemus, ea tamen ſemper magis, magiſque nobis perſuadetur, quo nimirum frequentius ſuper eam reflectimus, eamque accuratius examinamus; 3. Cum experientiæ antehac ignoratæ ſuperveniunt iis, ex quibus primum judicium tulimus. 4. Cum majori jam rerum, quas examinamus, uſu in dies comparato judicium formamus. 5. Cum judicia jam olim de rebus ejuſdem naturæ lata labente tempore vera eſſe deprehenduntur, quibus addi poteſt, 6. Cum rationes, ex quibus aliquid probabile judicamus, valde propinquam cum principiis cujuſlibet diſciplinæ propriis connexionem habere videntur. Hæc de probabilitate. Quod ad improbabilitatem attinet, ſupremus ejus gradus eſt nuda rei poſſibilitas; ſi enim ſtricte loquamur, gradus hic differt ab ignorantia plana, quæ & ipſam hanc poſſibilitatem incertam ponit; interea tamen gradus hic exigui adeo momenti eſt, ut in praxi ſola poſſibilitatis cognitio, cum de probabilitate, aut improbabilitate agitur, cum ignorantia comparetur. Illud etiam hic monendum eſt, quan-

doque in sensu latiori probabilitatem tribui omni propositioni, quæ nec certitudinem attingit, nec etiam prorsus a nobis ignoratur: quo in casu probabilitas hæc latissime accepta ab ignorantia ad certitudinem usque crescit, ejusque infimus gradus, omnique assignabili minor, a quo ea initium ducit, est ipsa rei possibilitas, cum ante omnia constare debeat rem esse possibilem; ut tamen discrimen quodpiam habeatur, quando a dubio ad certitudinem ascenditur, vocant propositionem *veriſimilem*, quod ea jam magis ad veritatem, quam ad falsitatem accedere videatur. Sed quidquid de hoc sit, cavendum est universim quam maxime, ne propositionem solum possibilem, inter probabiles reponamus, cum fieri possit, ut ea sit possibilis, etsi ejus indicia semper fallerent.

Quomodo definiendus.

CCXI. *Gradus probabilitatis in caſu ſpeciali definitur, ſi determinatur, quoties, poſito certo caſuum numero indicia, quæ adſunt, non fallant*; cum enim eo major sit probabilitas, quo rarius fallunt indicia (§. præc. cor. 3.): eo magis crescet probabilitas, sive quod idem est, eo altior erit probabilitatis gradus, quo plures sunt in determinato numero casus, in quibus illa indicia non fallunt: si *ex centum obſervationibus mihi conſtaret rubedini cæli nocturnæ nonageſies ſucceſſiſſe ſerenitatem alterius diei tempeſtatem*, major foret probabilitas, *quam ſi id octogeſies tantum intra easdem centum obſervationes contigiſſet*; si quidem in priori intra centum casus decies tantum, in posteriori vero intra centum vigesies illud indicium fefellisset.

Coroll. Universim igitur hæc proportio obtinet: *probabilitas eſt ad certitudinem, ut numerum caſuum, in quibus indicia non fallunt, ad numerum caſuum omnium*; itaque supe-

superius primo loco erit probabilitas ad certitudinem, sicut nonaginta ad certum, sive ut novem ad decem, ut norunt arithmetici; in *altero*: probabilitas ad certitudinem, ut *octoginta* ad centum; sive ut octo ad decem.

SCHOL. Nimirum cum incertitudo (§. 206. cor.), sive probabilitas in tota sua latitudine accepta (schol. præc. fin.) concludatur inter ignorantiam, & certitudinem, totum illud spatium conficiendum est, ut ab ignorantia ad certitudinem perveniatur, & quo plures ex illo spatio confecerimus, eo propius ad certitudinem accedemus. Dum igitur probabilitatis gradum determinamus, assignamus partes in illo spatio confectas, quæ quo plures fuerint, eo major erit probabilitatis gradus; erunt autem eo plures, quo plures sunt casus in determinato numero, in quibus indicia non fallunt; si namque indicia nullo in casu fallerent, haberetur certitudo (§. 160.), sive totum illud spatium esset confectum: igitur tot gradibus ab ea receditur, quot sunt casus, in quibus indicia fallunt, & tantum, sive tot gradibus vicissim ad eam acceditur, quantus est numerus casuum, in quibus ea indicia non fallunt. Unde patet, quemlibet probabilitatis gradum exprimi posse per fractionem, cujus numerator denotet numerum casuum, in quibus indicia non fallunt, denominator vero numerum casuum assumtorum; utimur vero facilioris calculi caussa fractionibus decimalibus, ad quas aliæ facile reduci possunt, ut in arithmetica docetur. Si igitur totum hoc, sive ipsam certitudinem pro unitate assumtam secemus in decem partes, has obtinebimus fractiones: $\frac{10}{10}.\ \frac{9}{10}.\ \frac{8}{10}.\ \frac{7}{10}.\ \frac{6}{10}.\ \frac{5}{10}.\ \frac{4}{10}.\ \frac{3}{10}.\ \frac{2}{10}.\ \frac{1}{10}.$ In hac serie prima fractio, quæ integræ unitati æquivalet, denotabit *certitudinem*; ultima *ignorantiam*; secunda vero, tertia, quarta, quin-

Digitized by Google

quinta *diverſos probabilitatis* ...
bunt; tum ſexta fractio exprim...
liquæ vero, nempe ſeptima, ...
decima *gradus improbabilitatis* ...
bunt. Patet vero ex his etiam ...
propoſitio vero ſenſu ſit proba...
eſſe, ut numerator fractionis ſ...
midio denominatore; quodſi id...
æquetur dimidio denominatori, ...
fallunt, quam non fallunt, quo...
ſitio eſt dubia (§. 208.), adeoq...
certitudo cauſſat dubium: ubi ...
merator a dimidio denominator...
ultra dubium ad improbabilitaten...
quæ eo magis creſcit, quo mag...
merator minuitur, dumque is ...
Zero, ipſa etiam improbabilita...
ejuſque in locum ignorantia ſucc...

A priori, vel poſteriori? CCXII. Caſus, in quibus indic... lunt, determinari poſſunt vel *a poſ*... inductionem videlicet caſuum ſimil... per experientiam hucuſque cogniti ... *decies flante auſtro octies ſecuta eſ*... *erit nunc probabilitas pluviæ ſuperv*... *dem ſpirante, ſicut* $\frac{8}{01}$ Vel *à priori* ... ſpoſitione, & præparatione cauſſarum ... bus proniſſimum eſt effectum in dat... ſerie ſequi, vel non ſequi.

SCHOL. Cum de probabilitate eventuu... rum agitur in errorem admodum ... ſumus, & res eſt periculi plena; ... men in uſibus vitæ quotidianis m... quadam frequenter adigimur, ut de ... quoque futuris judicium feramus, p... nonnumquam ab eo majus lucrum ... dum, aut contra damnum evitandum ... in rem hæc ferre ſunt, quæ a critic... cipiuntur, ſolentque compellari

Leges Contingentium.

1.) *Diſpiciantur, accurateque examinentur omnia adjuncta, quæ effectus exſiſtentiam præcedere ſolent*, etenim ex iis solum prudenter judicari poteſt, cum effectus futurus ſit, an non: „ omnis opinabilis divinatio conjectura „ nititur, ultra quam progredi non poteſt. „ Ea fallit fortaſſe nonnunquam; sed tamen „ ad veritatem ſæpiſſime dirigit. Eſt enim „ ab omni æternitate repetita; in qua cum „ pene innumerabiles res eodem modo eveni„ rent, iisdem signis antegreſſis, ars eſt effe„ cta eadem ſæpe animavertendo, atque no„ tando„. *Cic. de div. cap. 14.*

2.) *Quod in certis adjunctis ſemper accidit, habendum eſt pro moraliter certo; quod numquam: pro moraliter impoſſibili; quod vero quandoque evenit, quandoque non, prorſus contingens eſt*, ejusque probabilitas determinatur per accuratum casuum, quam plurimorum examen (§. 211.); sic deprehendimus admodum probabilem eſſe *craſtinæ tempeſtatis ſerenitatem poſita hodie ſerotina cæli rubedine*, quia hoc signum potiſſimum non fallit. Patet vero exinde, probabilitatem futuri eventus non infringi per hoc, quod quandoque contrarium acciderit, ac proinde etiam attentio habenda non eſt ad unum vel alterum casum præteritum; *ſic probabilitas jactus aleæ, ſiqua eſt, non mutatur ex noto jactu præcedente*: quot tamen homines ſunt, qui ad similia attendentes ita secum ratiocinantur: *hoc contigit: ergo nunc non continget*; & alii ab oppoſito dum negotium quodpiam ſucceſſu caruit, illud, aut simile quid rursum aggredi recusant ita inferentes: *hoc nuper contigit; igitur nunc iterum continget*. Probe igitur, universimque tenendum argumentum probabile

bile per exceptionem casus particularis non infringi: si quis mihi asserenti, *hodie pluviam eſſe futuram, propterea quod mane cælum rubuit*, contradicat, assertique mei veritatem impugnent ex eo, *quod heri eumdem cæli ruborem pluvia ſecuta non ſit*, næ is insignem imperitiam ma'am faciet, cum enim ego id probabiliter solum affirmem, necesse utique non est, ut nullus detur casus, in quo contrarium accidit, sed id tantummodo requiritur, ut ii longe pauciores sint: hinc contradicentis munus erit ostendere, plures longe esse casus, in quibus hoc indicium fefellerit.

3.) *Contingentia non præcedunt æqualiter*, id est: adjuncta, caussæque similiter comparatæ ad plures diversosque effectus, modo hunc, modo illum producunt; nam cum in ejusmodi caussa nulla detur necessaria determinatio ad certum effectum, æqualis est, ut ita dicam, determinabilitas, & consequenter etiam spes ad quemlibet effectum; *ſic cum alea in ſe æqualiter ſit comparata ad quemlibet ex ſex numeris exhibendum, videmus etiam ejus jactu modo hunc, modo illum obtineri*. Atque hinc quod potest ex æque fieri, aut non fieri, in innumeris adjunctis, & occasionibus aliquando fit, aliquando non fit. Ex hac regula ostenditur, nullo modo probabile esse, ut omnes homines contingenter in unum, eumdemque errorem conspirent.

4.) *Quando in cauſſis ad plures effectus habetur æqualis diſpoſitio, probabilitas pro effectu determinato eſt ſicut unitas ad numerum reliquorum effectum poſſibilium*; cum enim contingentiam æqualiter non procedant, nullum effectus habet determinationem, ut præ altero frequentius sequatur: sic *cum jactus aleæ ſit æquabiliter comparatus ad omnes ſex numeros, erit probabilitas pro uno aliquo determinato ſicut unum ad ſex*, hoc est, fere nulla, & me-

& mera solum possibilitas; unde eorum patefit dementia, qui aleæ, aliisque id genus lusibus lucri, adeo incerti spe impulsi, at simul cum ingenti jacturæ bonorum periculo operam dant.

5.) *Quando cauſſa ad plures effectus eſt æqualiter comparata, tanto major eſt unius effectus præ altero probabilitas, quo ſæpius diſpoſitiones ad eumdem effectum recurrunt*; ponamus Cajum æque comparatum ad verba *contumelioſa*, *mendacia*, *plaſphema* proferenda, certe tanto probabilius est, eum frequentius *contumelioſis*, aut *mendacibus* usurum præ *blaſphemis*, quo sæpius eorum occasiones sese offerunt; sic quoque cum habentur duæ aleæ perfecte æquales, etsi quoad se probabilitas ad quemlibet numerum determinatum ex duodecim dempta unitate sit, sicut unum ad undecim, tamen major est probabilitas de iis numeris obtinendis, quorum dispositiones sæpius redeunt intra seriem casuum possibilium, ut *ſunt numeri* 6. 7. 8. *quorum diſpoſitiones ter*; *deinde numeri* 4. 5. 9. 10. *quorum diſpoſitiones bis recurrunt*, quia nempe numerus 6. constituitur per 3. + 3, 5. + 1, 4. 2.: numerus 7. per 6. + 1. 5 + 2. 4 + 3. numerus 8. per 4. + 4. 6 + 2. 5. + 3. Numerus vero 4. tantum constituitur per 2 + 2, & 3. + 1. numerus 5. per 4 + 1, & 3. + 2. Numerus 9. per 6 + 3, & 5 + 4 numerus 10. per 5 + 5, & 6 + 4. hinc minima respective in hoc casu probabilitas est pro numeris 2. 3. 11. 12. cum eorum dispositiones necessariæ semel tandum recurrant; nam numerus 2. tantum consurgit ex 1 + 1. numerus 3. ex 2 + 1. numerus 11. ex 5 + 6. & numerus 12. ex 6 + 6.

6.) *Denique improbabile cenſendum eſt fore, ut eventus contingat iis in adjunctis, quibus poſitis alias variſſime accidere ſolet*; indicium

tium enim, quod fere ſemper fallit, nullam parit probabilitatem: ſic *metus fulminis improbabilis eſt*, cum fortaſsis ex 200000. hominum ſæpe vix unus fulmine tactus pereat. Error hinc eorum corrigi poteſt, qui in valetudine ſua curanda nimis moroſi, & cauti ſunt, & neſcio quas poſſibiles ſibi infirmitates imaginantur; angores quidem hi boni ſunt, quam diu hominem in officiis vitæ Chriſtianæ continent, ſed ubi ulterius progrediuntur, ingentibus ſæpe malis, quin & dementiæ originem præbent.

Quando probabilitas exſpirat? CCXIII. *Probabilitas propoſitionis prorſus evaneſcit, ut primum ejuſdem veritas vel falſitas certe detegitur*; cum enim indicia ſufficientia, vel nulla adeſse cognoſcuntur, inſufficientibus amplius locus non eſt, atque adeo omnis quoque incertitudo, ac probabilitas, quæ ex his oritur (§§. 206. 207.); exſulare debet. Et aliunde, cum probabilis non dicatur propoſitio niſi, quatenus ponuntur ejus indicia nunc non fallere, propterea quod conſtat ea frequentius non fefelliſſe, ea illico ſuam probabilitatem amittit, quod hæc hypotheſis amplius fieri nequit; ſed id contingit; cum veritas vel falſitas certo deprehenditur; tum enim patet ea indicia vel actu non fallere, vel actu fallere: quod vero conſtat vel certo eſſe, vel certo non eſſe illud ſupponi non poteſt; nam *præſumtio cedit veritati*, ut habet notum in jure axioma: ſic evanuit probabilitas utriusque hujus propoſitionis, *dantur antipodes*, *non dantur antipodes*, poſtquam per experientiam certam illius veritas, hujus falſitas detecta fuit.

Coroll. 1. Cum ex veritate unius contradictoriæ legitime inferatur falſitas alterius (§. 156. ſchol. I. 3. cor.), & viciſſim, detecta unius contradictoriæ veritate, aut falſitate ceſ-

ceſſat omnis alterius contradictoriæ probabilitas.

Coroll. 2. Quidquid igitur ſententiæ certæ opponitur, nullam habet probabilitatem, atque adeo ea impugnari cum ratione non poteſt; *ſic cum certa ſit naturalis animæ humanæ immortalitas*, vana ſunt deliramenta, quæcumque ab hominibus profanis contra accumulantur.

CCXIV. *Propoſitiones contradictoriæ abſolute, & ſecundum ſe ſpectatæ poſſunt ſimul eſſe probabiles; at ſi eæ inter ſe conferantur, comparatione inſtituta major unius partis probabilitas minuitur; minor vero alterius partis probabilitas deficit degenerando ad improbabilitatem.* Etenim primo negari haud poteſt, fieri poſſe, ut utraque contradictionis pars, quam diu ſeorſum, & ſecundum ſe ſpectatur, polleat iis indiciis, quæ ſæpius non fallunt; ſecus enim nulla umquam poſſe dari propoſitio dubia (§. 208.): cum agitur *de homicidio a Cajo patrato*, dari utique poſſunt & pro culpa, & pro innocentia Caji ejuſmodi indicia; ſed id, nec quidpiam amplius ad abſolutam utriuſque partis probabilitatem requiritur (§. cit.): ergo in aperto eſt, quod primo loco propoſitum fuit. Deinde vero in utriuſque collatione minui probabilitatem majorem unius per probabilitatem minorem alterius ſic oſtendo. Probabilitas pro utraque contradictionis parte æqualis in comparatione ſeſe mutuo deſtruit; oritur enim dubium (§§. 207. & 208.), in quo probabilitas exſpirat (§. 207. cor.): ergo etiam probabilitas minor in comparatione ſaltem æqualem ſibi partem in probabilitate majori deſtruit, atque adeo ii ſolum relinquuntur gradus, quibus ea ab hac antea excedebatur; ſed hoc ipſo minuitur probabilitas major: ergo; quod

Quomodo duæ contradictoriæ ſimul probabiles?

erat

erat alterum. Sit *pro culpa* C
ſicut novem ad decem; seu =
rum uno gradu a certitudin
quoque *pro innocentia Caji*
octo ad decem, sive $=\frac{8}{10}$ qu
bus distet a certitudine: er
gradum; hæc trium supra du
gitur inter se conferuntur, *tr*
elident tres gradus alterius,
manebit unicus, & *probabilita*
culpa Caji erit ſicut ſex ad d
distans jam a certitudine qu
Denique probabilitatem minor
vanescere, atque ad improba
nerare, quod tertium est, hac
mifestum: probabilitas major
qua minori æquatur, eam ja
dit, quasi detrudit ad locum
si esset æqualis alteri, foret du
igitur ea parte, qua minorem
infra dubium deprimit; sed infr
habetur improbabilitas (§. 207
in hac collisione minor probab
probabilitatem degenerat. Sic
exemplo cum probabilitas major
graduum, minor trium; *tribus g*
tres gradus hujus elidentur, *ſicq*
te minore expirante ſuccedet dubiu
manet adhuc unus gradus proba
joris, qui cum etiam agat in par
tam, *uno gradu infra dubium de*
bilitatem minorem, *erit adeo prob*
ſpectiva pro inocentia Caji, *ſicut*
decem, $=\frac{4}{10}$ distans a certitudin
dibus, quæ fractio jam exprimit i
tatem (§. 211. schol.).

Coroll. Cum probabilitas minor in concurſu cum majore pereat, palam eſt, actiones noſtras ſecundum eam, quæ majore probabilitate gaudet, partem moderandas eſſe; qui enim ſequeretur minus probabilem, ſequeretur ſibi improbabilem, atque adeo imprudenter ageret.

Schol. Hæc probabilitatis diminutio univerſim hac ratione detegitur. Determinetur primum abſoluta probabilitas utriuſque partis in fractionibus ejuſdem denominatoris, vel ad eumdem reducantur; tum diſtantia a certitudine, id eſt, defectus numeratoris a denominatore unius fractionis addatur numeratori alterius fractionis, & viciſſim; denique denominatores ſibi invicem addantur: fractiones, quæ inde orientur, determinabunt probabilitatem, quæ propoſitionibus poſt inſtitutam comparationem convenit. Si probabilitas abſoluta Cajum commiſiſſe homicidium $= \frac{2}{10}$, & probabilitas pariter abſoluta, Cajum non commiſiſſe homicidium $= \frac{8}{10}$ (ſi etiam hæc eſſet $= \frac{9}{10}$, foret dubium, adeoque nulla pro utraque parte probabilitas: aſſumo igitur maximam, quam fieri poteſt, probabilitatem pro contradictoria, ut ſi iſta tranſeat ad improbabilitatem, evidenter pateat omnes reliquas, cum minores ſint, in ſimili caſu quoque tranſituras.) Jam defectus numeratoris a denominatore in prima fractione eſt $= 1.$, & in altera $= 2.$; addantur ergo viciſſim hi defectus, ac denominatoribus additis, prodibunt fractiones quæ $\frac{11}{20}$ & $\frac{9}{20}$, exprimunt probabilitatem ex colliſione per comparationem facta reſiduam; erit nempe probabilitas affirmativæ, ſeu pro culpa Caji $= \frac{11}{20}$ uno ſolum gradu diſtans a dubio, adeoque octo gradibus imminuta, tot nempe, quot prius ha-

habuerat probabilitas minor: &

negativæ, sive pro innocentia Ca

uno gradu depressa infra dubiu
delicet antea a majore probabil
batur, ac consequenter vera im
Ratio totius operationis hæc es
dicia, quæ pugnant pro affirma
sitione, intra decem casus seme
sus utique iste favebit sententiæ
& ab opposito duo casus, in q
intra decem casus fallunt indici
gnant pro negativa, favebunt
hinc indicia pro affirmativa spec
ac si intra viginti casus undecies
& indicia pro negativa, ac si i
viginti casus novies non fallant; cu
duabus propositionibus contradic

runtur indicia seorsum probabilia

tum pro dijudicanda absoluta ve
ponuntur intellectui viginti casus
decem casus ex parte affirmati
cem alii diversi ex parte nega
affirmativa pugnant novem casus
bus decem casibus, & duo ex p
decem casibus; nam cum in p
decem casibus indicia dicantur
fallere, bis autem fallere, affir
bet intra hoc decem posteriores
vera essa. Igitur ex viginti casib
& duo, id est, undecim pugn
veritate propositionis affirmativæ
dui, qui tantum novem esse poss
bunt pro peritate negativæ. Id
hac comparatione instituenda n
eam fieri haud posse, nisi indicia
partis ejusdem sint rationis, nim
omnia ex ratione, vel omnia ex
te petita; sed de his in sequentib

CCXV. *Si in legitimo ratiocinio una pars antecedentis ſit tantum probabilis, altera certa, etiam conſequens erit ſolum probabile*; cum enim consequens includatur in antecedente, atque propter illud verum sit (§. 125. & cor. 3.), fieri nequit, ut consequens majori firmitate polleat, quam totum antecedens; sed in hoc casu toti antecedenti non convenit certitudo: ergo neque consequenti ea competere potest; restat igitur, ut illud sit probabile. Et alioquin, quando absolute certum non est duo convenire cum uno tertio, nec certum esse potest ea inter se convenire. Quando conſequens in ratiocinio probabile.

Coroll. 1. Igitur etiam in syllogismo, si una præmissarum sit probabilis, conclusio quoque talis erit.

Coroll. 2. Si in polysyllogismum, quo demonstratio conficitur, irrepat vel una propositio solum probabilis, ea vim omnem, ac robur amittit, atque in probationem simpliciter probabilem degenerat (§ 197.).

Schol. Eadem rationis conclusione conficitur, gradum probabilitatis in consequente, fore plane eumdem, qui fuit in una antecedentis parte.

CCXVI. *Si in legitimo ratiocinio utraque pars antecedentis ſit probabilis, probabilitas conſequentis erit tanta, quanta eſt probabilitas unius partis diminuta per fallibilitatem, alterius partis*; consequens enim participat de fallibilitate utriusque partis; nam si jam consequens est probabile, etsi una antecedentis pars sit certa (§. præc.), utique exsistente utraque parte antecedentis tantum probabili probabilitas conclusionis minuetur; atqui utriusque partis fallibilitas obtinetur, cum probabilitas unius per fallibilitatem alterius minuitur: ergo consequenti convenit

pro-

probabilitas unius partis diminuta per fallibilitatem alterius. *Sit probabilitas unius partis* $= \frac{9}{10}$ erit fallibilitas illius, sive distantia a certitudine $= 1$. *ſit alterius partis probabilitas* $= \frac{8}{10}$, erit fallibilitas illius $= 2$: *& probabilitas unius imminuta per fallibilitatem alterius erit* $= \frac{7}{10}$, cujus fallibilitas est $= 3$; est vero etiam summa fallibilitatum utriusque partis in antecedente $= 3$. Igitur si consequens participet, ut fieri debet, fallibilitatem utriusque partius, *ejus probabilitas erit* $= \frac{7}{10}$.

Coroll. 1. Igitur etiam in syllogismo, conclusio ex duabus præmissis probabilibus deducta, habet probabilitatem unius imminutam per fallibilitatem alterius, ~~sive quod~~ idem est, fallibilitas, vel distantia a certitudine ejusmodi conclusionis æquatur summæ fallibilitatum, sive distantiarum a certitudine utriusque præmissæ.

Coroll. 2. Quia hæc fallibilitatum summa facile major evadit, ut ex inductione casuum singularium patet, talis conclusio frequentius amittit suam probabilitatem, atque vel dubia, vel prorsus improbabilis evadit.

Quando probabilitate utendum?

Schol. Probabilitas supplet defectum veritatis, quam in rebus quamplurimis etiam optimo facultatum naturalium usu detegere non possumus; ubi enim mens nostra veritatem non assequitur, attingit ea nonnumquam magnam verisimilitudinem, atque ibidem, velut in loco veritati maxime vicino, interea conquiescit. Ut vero probabilitate utiliter utatur, hæc sibi tiro servanda sciat.

1.) In rebus pure *theoretitis* fere retinendum

dum est judicium, nisi probabilitas quam maxima appareat; cum enim propositio quantumquemque probabilis possit esse falsa (§. 209. cor.), neque ulla nos in his casibus ad judicandum necessitas impellat, sana ratio, ac prudentia suadet abstinendum esse judicio, quo erroris periculum evitetur (conf. §. 93. schol.). Si tamen naturali ad judicandum propensioni satisfacere quis velit, circa id, quod evidens, non vero circa id, quod obscurum est, eam exerceat; judicet nimirum sententiam esse probabilem, non autem eamdem esse veram.

2.) In rebus vero *practicis*, cum necessitas agendi, vel non agendi incumbit, probabilioribus cogimur esse contenti, ut veris; nam relate ad praxim necesse est, ut agamus; qui indeterminatus hæsitaret, numquam ageret, quod perniciosissimum foret. Cum deliberamus, nulla cura nimia est; discutienda sunt omnia, ob quæ propositio ad veritatem, & ob quæ eadem ad falsitatem accedere videatur; ipsa rationum momenta accurate ponderanda; examini subjiciendi omnes casus possibiles, in quibus indicia fallunt, aut non fallunt; at vero, ubi determinatio denique facta est, necesse est, ut relate ad actionem animum obfirmemus, ipsamque propositionem, ut veram, intueamur, aversis etiam mentis nostræ oculis ab iis, quæ pro ejus falsitate pugnare viderentur. Id qui renuit, in vitium inconstantiæ, & timiditatis incidit: qui genuinus debilis, ignavæque mentis character est. Profecto in miserrimo statu versaretur ille, qui probabilitate major haud contentus, scientiam in omnibus, ac demonstrationem quæreret; qui enim manducare nollet, nisi ubi demonstrative cognovit cibum hunc esse ad se nutriendum sine nocumento aptum, qui negotia sua tamdiu differret, do-

nec de felici eorum ſucceſſu evidenter convincatur, quid haberet reliqui, niſi ut in quiete ſua propemodum computreſcat, ac breviſſimum intra tempus pereat.

5.) Denique cum probabilitas fere omnis pendeat ex inductione caſuum ſimilium, aut ex legibus contingentium; raro autem conſtare poſſit, an ſufficiens ejuſmodi inductio facta ſit, vel utrum omnia adjuncta ad eventum concurrentia ſatis expenderimus, patet, modeſte ſemper & ſentiendum, & loquendum eſſe, ne nobis ipſis plus, quam oporteat, tribuiſſe videamur.

Quid probabilitas interna & externa? CCVII. Indicia, quæ propoſitionem probabilem efficiunt, vel ipſi rei, id eſt, ſubjecto, & prædicato inſunt, vel non: illa a *ratione*, hæc ab *auctoritate* petuntur. In caſu priori probabilitas eſt *interna*, in poſteriori *externa*.

Quando alterutra attendenda? SCHOL. In diſciplinis, quæ probabilitatis internæ capaces ſunt, probabilitas externa in doctorum auctoritate fundata non attenditur; neque rationi addita auctoritas probabilitatis gradum auget, quamvis ratio addita rationi id præſtet, uti & auctoritas addita auctoritati externam probabilitatem majorem efficit. Ubi ergo negotium agitur probabilitatis internæ, ſollicite circumſpicere, quot auctores pro hac ſententia ſteterint neceſſe non eſt; ingens namque etiam eorum numerus majus non habebit pondus, quam ipſa ſit ratio, qua impulſi in eam convenerunt opinionem: ea proinde magno ſtudio inveſtiganda erit. Id tamen quandoque illis præſertim, qui rationi internæ indagandæ non ſatis idonei ſunt, uſuvenit, ut prudenter præſumere poſſint, auctores, viroſque doctos numquam tanto numero in unam abituros fuiſſe ſententiam,

niſi

niſi graves pro ea rationes perſpexiſſent, quo caſu eam quoque amplecti licebit, non tam propter doctorum auctoritatem, quam propter rationem internam, quam ipſos pervidiſſe prudens perſuadet præſumtio. Hæc de probabilitate generatim; qui plura deſiderat, adeat *prin. art. crit.* Euſebii Amort, vel J. s' Graveſande *introd. ad phil. l.* 2. *p.* 1. *c.* 17.

CCXVIII. *Opinio* latiſſime ſumta notat quamvis cognitionem incertam, oriundam tamen ex rationibus internis; proprie vero eſt cognitio interne probabilis (§. præc.), judiciumque dependenter ab ea formatum vocatur *opinativum*; is namque *opinari* dicitur, qui propoſitioni interne probabili aſſenſum præſtat, ut ſi quis, cum Pythagoræis judicet *lunam inhabitari*. Quid opinio, & judicium opinativum?

Coroll. 1. Opinio igitur late accepta poteſt eſſe vel probabilis, vel dubia, vel improbabilis. Quod diſcrimen inter judicium ſcientificum, & opinativum?

Coroll. 2. Cum propoſitio probabilis poſſit eſſe falſa (§. 209. cor. 1.), judicium opinativum numquam ita firmum eſt, ut prudentem de latente falſitate metum excludat, in quo a judicio certo, aut a ſcientifico præter evidentiam (§. 188.) differt.

CAPUT IV.

DE FIDE.

Quid fides ac judicium fidei?

CCXIX. *Fides* est cognitio ex loquentis auctoritate obtenta, assensusque ob hoc motivum propositioni cuidam præstitus, *judicium fidei*; vel etiam frequenter *fides*; ipse vero, qui ita assentitur, *credere* dicitur: sic credimus a *Cæſar Gallos devictos eſſe*; *Ciceronem conſulatum geſſiſſe*.

Quotuplex fides?

Coroll. Cum auctoritas Dei sit, & hominum (§. 179.), patet fidem quoque vel *divinam*, vel *humanam* esse.

Quotuplex fides humana?

CCXX. Auctoritas humana vel sufficienter comprobatur, vel non, si primum; fides humana est *moraliter certa* (§. 183.); si alterum: *incerta*, atque vel *probabilis*, vel *dubia*, vel *improbabilis* (conf. §. 207.).

Coroll. 1. Fides igitur probabilis est assensus præstitus propositioni extrinsece probabili (§. 217.).

Coroll. 2. Hinc, quæ supra de probabilitate in genere dicta sunt, huc quoque applicari debent.

Schol. De fide probabili hic solum agam; eam enim, quæ certitudine morali pollet, fusius supra exposui (§. 183. &c.). De fide quoque divina: quantum ad logicam pertinet, actum est (§. 181.): reliqua ad theologiam naturalem referri debent.

CCXXI.

CCXXI. Referri poſſunt vel ea, quæ ad ſcientias pertinent, vel quæ fiunt, aut facta ſunt; in iis auctoritatem non attendimus (§. 217. ſchol.): igitur fides locum duntaxat habet in rebus *facti*, ſive *hiſtoricis*, vel, ut ajunt, in *credibilibus*. Quod ejus objectum?

Coroll. Facta, quæ eveniunt, ſingularia ſunt (§. 59. ſchol.): ergo fides eſt de rebus ſingularibus, ac proinde univerſalia non *credimus*; ſed vel *ſcimus*, vel *opinamur*.

CCXXII. *Teſtis* hoc loco eſt omnis ille, qui nobis aliquod factum ſeu ore, ſeu ſcripto refert, eſtque *idoneus*, cum habet auctoritatem, cui fides merito adhiberi poſſit. Quid teſti idoneus?

Coroll. 1. Quilibet hiſtoriæ ſcriptor teſtis nomine venit.

Coroll. 2. Cum auctoritas teſtantis per ſcientiam, & veriloquium conſtituatur (§. 108.), teſtis idoneus eſt, qui, quod narrat, ſcit, & ut ſcit, narrat, id eſt, qui rei notitia, & veri dicendi voluntate præditus eſt.

Coroll. 3. Antequam narrationi fidem habeamus, ſollicite indagandum eſt, num ea a teſte idoneo proficiſcatur.

Schol. Per ſe vero patet, requiri præterea, ut teſtimonium ſit clarum, ſive ut teſtis clare, & intelligenter loquatur; qui enim vel probabiliter mihi quidpiam perſuadeat auctoritas, ſi loquentis ſenſa non aſſequar? Quare magnopere neceſſe eſt, ut tam teſtis ipſe, quam qui ejus relationem excipit, vocabulorum abuſus (§§. 82. & ſeqq.) relatos omni cura evitare ſtudeat.

Quando testis verax?

CCXXIII. *Quivis testis habendus est verax, dum contrarium probetur*; ex lege enim quandam in ipso naturæ sensus fundata nemo præsumendus est malus esse, nisi id satis commonstrari possit; jam vero, qui verax non est, sive, qui deliberato concilio contra mentem, ac propria sensa loquitur, cum id sine animo alios fallendi numquam fieri queat, profecto ab omni malitia immunis esse non potest: igitur tamdiu quivis putandus est verum loqui, quamdiu graves rationes contrarium non evincitur. Et sane licet homines mentiri possint, & perfrequenter etiam mentiantur, nihilo minus vel ex eo, quod natura quemdam veritatis amorem omnibus indiderit, merito præsumimus, quemlibet in loquendo naturalem hanc propensionem sequi, nisi oppositum suspicandi gravis adsit ratio. Sunt autem hæ ferre.

Rationes dubitandi de veracitate Testis.

1.) Qui sæpius etiam ex imprudentia duntaxat falsum dixisse deprehensus est, aut, quod deterius foret, deliberata mente mentiri consuevit, nullam meretur fidem; mendacium enim vel unicum est signum malitiæ in animo latentis, ex qua plura subinde proficiscuntur, fundatque proinde gravem suspicionem contra veritatem cujuscumque testimonii. Atque hoc adeo verum est, ut id genus homini etiam credi non debeat, cum juramento rem confirmat; etsi enim ceteroquin testibus juratis propter jurisjurandi religionem apud omnes gentes maximam, sine hæsitatione fides adhiberi soleat, si quis tamen eo jam audaciæ devenit, ut ipso jurejurando abusus fuerit, gravissi-

mæ contra illum præsumtio firmatur, ne hac quoque in re, aut hoc tempore id sacrilegii genus admittat: quare Tullius: „ Si quis semel pejeraverit, ei credi postea, „ etiamsi per plures Deos juret, non opor- „ tet: " Ab hac accusatione cumprimis immunes sunt viri illustres, in dignitate constituti, atque publica fama celebres; experientia enim teste in ejusmodi viros longe rarius, quam in rudes, ac de plebe homines mendacium cadit, cum illi præ his conservandæ nominis sui gloriæ studiosiores esse soleant: amplitudo igitur nominis, ac viri dignitas non exiguum testimonio robur addit. *Orat. pro Rabir.*

2.) Cum res, quæ narrantur, non apte satis inter se cohærent, prudens de occulta quadam repugnantia suspicio exoritur, cum vero res sunt admodum insolitæ, vel propterea, quod rarissime accidunt, creditu difficiles, ejus naturæ, ut incautus quisque facile circa eas decipi possit, novo examini subjiciendæ erunt, quin quidpiam interea affirmate decidatur. At ubi relata clare perspiciuntur impossibilia, sine mora inter fabulas releganda sunt.

3.) Proclives sunt maxime homines ad alios decipiendos, quando sua ipsorum res agitur, atque ex veritatis occultatione commodi quidpiam in ipsos redundat, vel quando testimonium dicunt in eorum, a quibus testes esse jubentur, utilitatem; quare in ejusmodi casu fides degeneranda est, quam ab opposito vel maxime merentur ii, qui contento proprio commodo, ac utilitate etiam in suum nocumentum aliquid testantur. Exemplo sunt Apostoli, qui de Servatore resurgente etiam cum periculo vitæ testimonium liberrime tulerunt. Universim partium studia, adulatio erga principes, immo-

deratus patriæ, gentisque suæ amor, ac importuna reliquarum affectionum turma frequentissime in caussa sunt, ut ne historici veritatem sincere pandant, efficiuntque, ut vel suorum vilia occultent, vel præclare gesta ultra modum extollant, atque alias gentes præ sua superbe deprimant. Quare dispiciendum sollicite, utrum in tres harum affectionum una aliqua, & quænam vehementius dominetur, id quod ex ejus moribus, institutione vitæ, scribendi fine, ceterisque similibus adjunctis facile cognoscitur. Sic Cæsar, ac Livius res romanas plus æquo extollunt, quin & Gallorum, Germanorum, & Chartaginensium facta ultra justos limites evehunt, ut ex relatis de iis victoriis major Romano nomini gloria accresceret; veteribus quoque Græcis nullo non tempore id vitio datum est, quod alias præ se nationes superbe despiciant, gloriamque gentis suæ per fas, nefasque amplificare studeant, unde a Latinis Græcia *mendax*, *garula*, *levis* jure dicebatur.

4.) Cum datur testimoniorum conflictus, ac relatio, cum iis non consentit, quæ alias percepimus. Acumine intellectus hoc in casu opus est; atque imprimis res ipsa spectanda, quæ si inter eventa locum habeat, præferimus eos, qui tempori illi, quo ex ea contigisse fertur, propriores sunt; si vero res ad naturæ observationes pertineat, recentioribus plus tribuimus fidei; extra controversiam enim positum est, nostri temporis physicos majoribus adjumentis ad naturæ phænomena & observanda, & perscrutanda instructos esse: pervidendæ deinde quoque aliæ testium conditiones secundum ea, quæ jam dicta sunt, & porro dicentur. Denique ceteris paribus plurium testium major est auctoritas, numerusque ipse, ubi conspiratio nulla prudenter ti-

timeri potest, pondus, ac robur addit: quare in eo casu dispiciendum, utrum res ejus sit naturæ, ut plures in eam consentire per se ceteroquin arduum foret? utrum nec educatio, nec præjudicata quædam opinio, nec commune affectionum vinculum testes ipsos colligasse videatur? quod si nullum horum vestigium appareat, maximum utique veritati pondus accedet. At vero ubi collusionis prudens est suspicio, vel cum constat, omnes eos unius solum ea in re auctoritatem secutos fuisse, etiam centum historici non majorem merentur fidem, quam unicus ille, ex quo reliqui id desumserunt. Hac impulsi ratione nonnulli belli Trojani veritatem in dubium vocant, quod omnes historici id uno ex Homero, vel veteri quoddam Syargo, qui, ut Ælianus refert, primus illud bellum cecinisse putatur, accepisse videntur. Dixi autem ceteris paribus numerum esse attendendum, nam fieri utique potest, ut unus aliquis, licet reliquis contraria testetur, iis dotibus polleat, ut compluribus præferri mereatur. *Histor. var. l. 14. c. 21.*

5.) Si nimia appareat cura stili, qui enim stilum in scribendo affectant, sæpe non tam de veritate, quam de vocabulorum elegantia solliciti sunt, satisque sibi faciunt, modo res verisimiles conscribant: horum in numero ipse Tullius Xenophontis Cyropædiam reponit. Quare non abs re in historia stilum planum & nitidum requirimus; figuræ enim, tropi, ceteraque oratorum ornamenta veritatem occultant, poetarum vero schemata, fictionesque eamdem involvunt. Ex hoc rursum capite maximam merentur libri Evangelici fidem, cum in illis res maxime insolitæ, prodigia prorsus stupenda sine inutili elegantiarum comitatu stilo prorsus simplici enarrentur: unde omnis exaggerationis cujusdam, aut allegoriæ suspicio excluditur. Ut igitur

teſtimonio fides haberi poſſit, illud ſit claris, planiſque verbis conceptum (conf. §. 222. ſchol). Sed & aliud quoque eſt vitium, quo teſtimoni veritas frequentius labefactatur, quodque præterire hic non oportet. Sic fere ſunt homines comparati, ut, quæ ſibi ipſis admodum nota, & familiaria ſunt, aliis perinde cognita eſſe exiſtiment; itaque cum factum quodpiam referunt, neceſſaria quandoque rei adjuncta, locique, ac temporis rationes reticent, non dubitantes, quin ea ab audientibus alioquin intelligantur, ex quo fit, ut quæ eloquuntur, non perfecte congruant cum iis, quæ mente gerunt; cui & iſtud nonnumquam accedit incommodi, ut de certis quibuſdam facti adjunctis rogati, dum, quid quæratur, non ſatis aſſequuntur, illico in animum inducans, de iis quæri, quæ tum ipſi mente volvunt, præcipue ſi eorum quædam connexio, aut ſimilitudo, licet exigua, detur: unde conſequens eſt, ut ſæpius reſpondendo affirment, quod negare oportuiſſet; quodque etiam negaſſent, ſi quæſtionem rite intellexiſſent.

Quando teſtis habet notitiam.

CCXXIV. *Notitia rei in teſte non præſumitur, ſed poſitive comprobari debet*; quod enim frequenter non fit, illud nequit in caſu quovis particulari prudenter ſupponi factum fuiſſe, ſed omnino neceſſe eſt, ut ſolidis evincatur rationibus; jam vero requiſita induſtria, ac labor, ceteraque, quibus rerum notitia, quæ nemini a natura ingenita eſt, comparari debet, perſæpe non adhibentur: igitur ea fuiſſe reapſe adhibita, ac proinde etiam, rei notitiam in teſte adeſſe non præſumi, verum probari debet. Sunt autem hæc fere.

Rat

Rationes, quæ ostendunt testi non defuisse notitiam.

1. Si constet testem magna ingenii vi, ac judicii sagacitate pollere; qui enim ejusmodi sunt animum ad omnia adjuncta examinanda serio applicant, cuncta rimantur; omnia acri judicio expendunt; fabellas, ac vulgi rumores acute discernunt; eaque solum, quæ maxime ad veritatem accedere perspexerint, seligunt, neque adeo tam facile sibi imponi permittunt: ubi contra rudiores, rerumque imperiti nimia fere semper credulitate laborant, ac fraudibus detegendis impares, omnia promiscue amplectuntur; cuivis relationi acquiescunt; inanes vulgi rumores, ut ipsi in veris habent, ita aliis quoque pro liquidissima veritate obtrudunt. Hoc ex fonte inter fabulas referimus pleraque, quæ in viatorum, ac mercatorum diariis de atheismo, vel religione populorum in America, & Africa degentium relata legimus; homines enim ii nullo prorsus pacto idoneis erant earum gentium moribus, & religionis dogmatibus explorandis; quippe cum & necessaria linguæ notitia destituti essent, & uni quæstui intenti, nec unquam interiora illarum regionum penetraverint. Quando tamen agitur de re obvia, quæ a quoquis, si modo sensibus integris utatur, cognosci potest, majus ingenii acumen non attendimus: patem enim cum quovis erudito auctoritatem obtinet primus quisque de plebe, cum narrat pluviam, aut grandinem alicubi cecidisse, vel incendium, hoc, illove loco exortum fuisse.

2.) Si constet testem semper plus intellectui, ac rationi, quam imaginationi tribuere; illius enim, non hujus munus est, eventa, factorumque adjuncta explorare. Qui vi-

vaci nimirum phantaſia laborant, facile ſe ea abripi ſinunt, umbra, falsosque rerum ſplendores pro rebus ipſis habent: atque excocta ſuo in cerebro phantaſmata pro genuinis veritatibus venditant; vident illi ea, quæ nusquam ſunt, audiunt, tangunt, ac ægerrime ferunt, ſi quis contradicere audeant. *Enthuſiaſtas* hoc genus hominum compellamus, eorumque conſortio magnopere cavendum eſt.

3.) Si teſtis narrationi ſuæ fontes habeat legitimos; nullam enim meretur fidem, cum documentis dubiis nititur; hoc ex capite Herodotus apud eruditos vapulat, qui non niſi populares rumores ſectatus eſt, iique omnes, qui ex fabuloſis Ægyptiorum, Phœnicum, & Rabinorum traditionibus congeſtos de rebus antediluvianis libros nobis reliquerunt, vel qui noſtro hoc tempore ex novellis publicis opus quoddam hiſtoricum conſarcinant. Diſpiciendum igitur diligenter tum, quæ documenta, inſtrumenta, aut monumenta publica, quæ potiſſimum in inſcriptionibus ſepulchrorum, collumnarum, & nummorum, & in antiquis ſcripturis, ac picturis conſiſtunt, teſtis habuerit, & inſpexerit; tum etiam, quantum & ipſa fidem mereantur: eſtque hoc præcipuum ipſius teſtis munus, ut citando fontes ſcientiæ ſuæ rationem reddat; id ni faciat exiſtimandus eſt vulgi rumores, privata nonnullorum adverſaria, & quæ ejusmodi ſunt, nullius auctoritatis monumenta ſecutus fuiſſe; illud enim præſumitur, quod frequentius fit, quodque adeo factu eſt proniſſimum.

4.) Si teſtis ſit oculatus, coævus, domeſticus; oculatus enim aurito, coævus recentiori, domeſticus, ſi modo ab omni partium ſtudio remotus ſit, externo omni jure præfertur; fama ſiquidem eundo creſcit, aliud ſupprimit, aliud addit; unde veritas tandem

omnis

omnis corrumpitur. Longe igitur majorem ii merentur fidem, qui facto præsentes adfuerunt, remque suis ipsi usurparunt oculis, ac illi, ad quos de ea rumor solum pervenit. Hoc porro indicium tanti est roboris, ut sæpius unius coævi narratione, rejectis plurimorum recentiorum testimoniis, standum sit: neque alia est Tullii mens de animæ immortalitate disserentis „ auctoribus uti optimis „ possumus; quod in omnibus caussis, & de- „ bet, & solet valere plurimum, & pri- „ mum quidem omni antiquitate, quæ quo „ proprius aberat ab ortu, & divina proge- „ nie, hoc melius ea fortasse, quæ erant, „ vera cernebat. " Multo vero utique magis id valebit in iis, quæ antiquis temporibus contigerunt; quare si æquales præsertim plures, ceteroquin vitæ conditione, studiorum ratione, religionis instituto discrepantes, idem testentur, auctoritatem habent maximam, cum omnino incredibile sit, ut cumplures diversis acti affectionibus in idem mendacium conspirent. Prærogativa hæc rursum præcipuo quodam modo pro scriptoribus Evangelicis pugnat; quæ enim mirabilia de Christo narrant, ea suis fere inspexerunt oculis, aut ab iis, qui præsentes adfuerunt, proxime acceperunt, neque ullum in iis partium studium suspicari licet: cum ea, quæ retulerunt, in offensionem Principum, totiusque gentis opprobrium cesserint.

Qq. Tusc. l. 1. c. 12.

At vero, quid de factis antiquis dicemus, quæ, cum nulla jam exstent documenta coæva, sola nunc traditione probari possunt? An ea universim rejiciemus? Nequaquam: sed indagandum sollicite, utrum ea traditio a testibus coævis, fideque dignis, an vero aliunde ex quodam fonte suspecto ortum ducat? Illud jure arguitur, cum factum adjuncta habet admodum splendida, ac illustria,

ser-

solemnitates publicas, cæremonias, ac consuetudines ea occasione introductas; nequit enim profecto eventus ad magnam in vulgo motionem excitandam aptissimus a fraudulento quodam homine promulgari, quin sapientiores contradicant; neque fieri omnino potest, ut tota quæpiam communitas ad tam solenne commentum posteris transmittendum cum circumscriptore conspiret. Dubitare igitur non licet de veritate facti historici, quod quidem ex sola traditione proficiscitur, adeo tamen illustre, publicum, aut ejusmodi est, ut sine ingenti strepitu nec contingere, nec promulgari potuisse videatur; agitur exempli caussa de serie summorum Pontificum, Episcoporum, aut Principum aliorum, non possunt proferri documenta coæva, sed catalogi ante tempus memoria antiquius conflati: potest tuto teneri talis traditio, cum nullo modo credibile sit rem adeo publicam, ac in vulgus notam vel prorsus oblivioni datam, vel aliqua decipientium fraude adulteratam fuisse. Contra vero ob solam traditionem credi sine hæsitantia nequit factum, quod in se, vel in suis adjunctis ejusmodi est, ut sub initium a paucis duntaxat cognosci potuerit, qualia sunt privata quandoque prodigia, quæ a muliercula nimis credula, vel ab enthusiasta primum conficta, sensim denique in vulgus dimanant.

5.) Si factum quodam memorabilius testes recentiores enarrent, cujus nullus æqualium meminit, jure in dubium vocari potest, ac vero etiam debet, nisi silentii hujus gravis ratio adferri queat. Argumentum hoc a criticis *negativum* compellari solet, utque eo rite utamur, sequentia notanda veniunt. Primum constare debet auctorem certam habuisse facti illius noritiam, pronamque ejus referendi occasionem; dubia enim posteris

trans-

tranſmitti non debent, neque ea, quorum commentarios ſcribendi non eſt occaſio: multa ab eruditis noſtri temporis, & quidem digniora ſciuntur, nec tamen ſcribuntur, quod videlicet vel occupationes vel vitæ rationes, vel ipſe etiam ſcopus, quem in elucubrationibus ſuis viri docti ſibi præfigunt, id non admittunt. Porro occaſione non caruiſſe auctorem ex his fere arguimus: ſi ſit factum valde memorabile & notatu dignum, ad filum hiſtoriæ pertinens, multumque fortaſſe ad aliorum, quæ in ea pertractantur, confirmationem faciens; ſi auctor habuiſſet ſingularia motiva illud adducendi, ſi ex ejus relatione nullum incommodum in ſe redundaturum prudenter timere potuiſſet; pronum ſiquidem eſt, ut quis veritatem reticeat, cum ex ea offenſionem populi, Principis, aut alterius cujuſdam, apud quem gratia valere quam maxime ipſius intereſt, vel aliud quodcumque incommodum prævideat oriturum. His ducti rationibus fidem non habemus *Philoſtrato*, qui centum poſt annis prodigia maxime ſtupenda ab Apollonio Thyanæo patrata fuiſſe enarrat, quorum nullus coævorum meminit, etſi id ad idololatriæ ſuperſtitionem, quam promovere conabantur, confirmandam quam plurimum contuliſſet. Si jam vero ſupra dictis oppoſita obtineat, ſilentiique coævorum ratio efficax reddi poſſit, nullum inde argumentum pro rei a recentioribus relatæ falſitate peti poteſt; ſic hæreticis rationem damus efficaciſſimam, cur de ſanctiſſimis religionis noſtræ ſacramentis, eorumque uſu non tam multa ac minuta in antiquis primorum Chriſtianorum libris conſignata deprehendantur, diſciplinam nimirum arcani, quam inter primos Chriſtianos viguiſſe ex Origine, Tertulliano, aliiſque diſcimus. Atque id multo magis tum obſervan-

dum

dum est, cum aliis coævis tacentibus alii rem enarrant; tum enim locum habet recepta apud criticos regula: *qui aliquid tacet, i- propterea non negat*, esto etiam, quod id hi storiæ leges exegissent; nam convenientiu est judicare, unum illum fortassis in histori leges peccasse, quam reliquos omnes in frau dis, aut ignorantiæ suspicionem vocare. S veritas librorum evangelicorum non infring tur ex eo, quod non omnia a quovis Evang listarum referantur, sed in uno exstent, q ab alio prætereuntur. Inde vero sequitu universim argumento hoc *negativo* admod caute utendum esse, cum rarissime certo c stare possit, an nullus omnino æqualium e de quo quæritur, facti mentionem fecerit, jus rei ratio est; quod multa veterum m menta tam hominum incuria, quam tempo iniquitate interierunt.

Schol. Indicia duobus his §§. allata sunt roboris, ut si ea omnia simul in sua latitudine pugnent pro veritate cuju testimonii, eam jam non probabilem omnino moraliter certam efficiant; i nim conflantur characteres (in schol. § memorati, qui humanæ auctoritatis bilitatem commostrant. Id cum prin tinet in libris evangelicis; nihil eni nino est, quod eorum auctoribus, a dicendi voluntatem, aut factorum narrant, notitiam defuisse, vel m prudentis suspicionis umbram move set. Quare libri hi, etsi a revelati strahamus, spectata solum ratione fidem, quæ in rebus humanis dari maximam merentur, atque ratione exuisse censendi sunt, qui, nescio lo genio, aut imprudenti sceptici fidem, quam tamen Livio, Curti

que longe inferioris notæ scriptoribus liberalissime tribuunt, iisdem pertinaciter denegant.

Ad extremum nequeo gravissimum hoc in argumento errorem Lockii, viri ceteroquin acutissimi silentio præterire; maximi enim is est momenti, videturque eo quam proxime tendere, ut traditiones Apostolicas Romanæ Ecclesiæ convellat. Docet Lockius universim cujusvis testimonii probabilitatem ea proportione imminui, qua a primo fonte recedit, „ vir fide dignus, inquit, cum „ testatur rem quampiam sibi esse notam, „ firmum adfert argumentum: verum cum „ *secundus* æque fide dignus idem testatur „ nixus testimonio prioris; testimonium hoc „ jam evadit debilius, & testimonium ter„ tii, qui ex ore præcedentium loquitur, „ est rursum minus attentione dignum; „ ita ut in veritatibus, quæ nobis via so„ lius traditionis patefiunt, quivis gradus „ remotionis a fonte vires argumenti in„ fringat &c. &c. " Hujus porro novæ atque absurdæ doctrinæ rationem sibi videtur invenisse in lege per Angliam recepta, vi cujus, etsi exemplum ex instrumento authentico descriptum, ac per legitimos testes comprobatum æqualem adhuc fidem faciat, hujus tamen exempli exemplum, quamtumvis summæ auctoritatis testibus confirmaretur, in nullo amplius tribunali legitimæ probationis vim obtinet. Tum conqueritur apud plurimos morem e diametro oppositum invaluisse, atque inde evenire ait, ut opiniones nonnullæ sæpe solum senescendo novas vires acquirant, ac ea nunc in certissimis, ac indubitatis ob succedentium, ex primi tamen ore loquentium, auctoritatem habeantur, quæ ante mille annos, & ob testimonium pri-

Eſſai phil. conc. l'entend. hum. l. 4. ch. 16. §. 10.

primi ne probabilia videbantur. Miro
hementer, virum qui eodem in opere
elegantia ratiocinandi præcepta supped
in patentem adeo paralogismum prolab
tuisse; sed nempe & doctissimus qu
suos patitur manes. Ut a postremo or
manifeste deseritur hypothesis assumta
que ad aliud, quod in quæstione p
non versatur, excurrit oratio: utrum
monium mendax, aut opinio falsa so
norum diuturnitate, & suo quasi sen
bur obtineat, hic non quæritur; id
fieri haud quaquam posse luce mer
clarius est, nec quemquam esse mih
suasero, qui ignoret, commenta proc
tempore adeo non firmari, ut ea
deleat dies, aut si neque hoc eveniat
tra veritatem tamen nulla temporu
turnitate præscribi posse; addo etia
suetudinem, si qua vigeat, opi
quampiam eo solum ex capite, quo
go annorum intervallo obtinuerit,
veras reponendi magnopere improb
esse. At hæc omnia Lockio parum
runt; in hypothesi enim ab ipso
quæritur de testimonio *vero* a teste
fide digno per quamplurimos alios s
dine succedentes *æqualiter fide dignos*
misso; hujus vero auctoritatem lon
norum serie non minui, vel ex eo
quod eadem omnia, quæ ad fidem
testimonio habendam movere potera
tiam pugnent pro centesimo, vel mi
vel pro quocumque alio, cum hy
ponat testes omnes subsequentes esse
liter fide dignos, adeoque tales, c
quod acceperunt, fideliter sine omni
tione, additione, aut subtractione a
rum renuncient, quamvis id fateo
hypothesin rei veritati sæpe non re

re, cum talium testium rarus admodum ſit numerus, niſi facta ſint publica, & ſolemnia, taliaque, quorum accuratam memoriam conſervare multorum plurimum intereſt. Quod vero ad legem illam jure Anglicano introductam attinet, quis ignorat præſumtiones juris rerum veritati non obeſſe, multaque univerſim a lagiſlatoribus ſapientiſſime conſtitui non alio ex capite, quam ut hominibus malevolis remotiores quoque alios fraudibus circumveniendi occaſiones extorqueantur? Atque unicus etiam hic finis videtur legi huic propoſitus: exemplum exempli, etsi teſtibus idoneis confirmatum, non amplius in locum legitimæ probationis admittitur, non quod in caſu quodam in ſingulari non poſſit in ſe mereri fidem; id enim neque lex exprimit, ſed ut univerſim omnes fraudibus quæ in ejusmodi deſcriptionibus frequentiſſimæ ſunt, occaſiones eripiantur; fere uti certæ perſonæ, quæ in quibusdam cauſſarum generibus a jure inter teſtes non recipiuntur, non tamen propterea mendaces eſſe declarantur. Patet igitur teſtimonium etiam longiſſima annorum ſerie per teſtes æque idoneos transmiſſum nihil de ſua firmitate deperdere: immo audeo aſſerere, ſæpe traditionem eo magis eſſe fide dignam, quo eſt antiquior, non quidem ſolius antiquitatis ratione habita; ſed quod eo annorum decurſu viri inſigni & ingenii perſpicacia, & intellectus acumine pollentes, quorumque imprimis interfuit primi teſtimonii, unde omnis ea traditio ortum ducit, pondus ſumma cum ratione inveſtigare, ſua eam auctoritate confirmarint. Quodſi a temporis diuturnitate abſtrahamus, facile ſuſpicio locum inveniet, an non primo teſtimonio ex præjudiciis quibusdam, aliisque ſiniſtris motivis fides fuerit

ad-

adhibita; at cum longam annorum seriem, quam præjudicatæ, falsæque opiniones non sustinent; cum acutissime videntium judicia toties repetita expendimus, novum quoddam primo testimonio robur accedere videtur, omnisque ille metus evanescit. Nolim tamen id ad ea quoque facta extendi, quæ, cum vel privata, paucisque nota sint, vel quam plurimis diversisque vestiantur adjunctis, facillime tum ob infidelem hominum memoriam, tum ob naturalem linguarum imperfectionem, tum denique etiam ob imperitiam, aut nonnullorum malitiam corrumpuntur; quare in similibus sola traditio vix ullam auctoritatem habere potest.

CAPUT V.

DE INTERPRETATIONE, ET LECTIONE LIBRORUM.

CCXXV. *Ars Hermeneutica*, sive *Interpretandi* est ars determinandi seusum, quem auctoris verba, seu scripta, seu ore prolata continent. Quid ars hermeneutica?

Coroll. Qui igitur alterius verba interpretari aggreditur, is mentem auctoris perfectissime assequi debet, ac proinde easdem, quas auctor, cum vocabulis ideas conjungere (§. 81. cor. 2.).

CCXXVI. *Nullus umquam ſenſus verbis tribuendus eſt, niſi quis clare probari poteſt*; cum enim a posse ad esse non valeat illatio, ut loquuntur philosophi, ex eo, quod verba possint determinatum aliquem sensum facere, inferri nequit eum reipsa esse in casu proposito: igitur quis ex omnibus possibilibus nunc sit determinate vocabulorum sensus, positiva ratione constabiliri debet: Indicia, ex quibus efficitur, *principia interpretandi* compellantur. Quid ejus principium?

Schol. Indicia hæc ex triplici potissimum fonte petuntur, videlicet vel *uſu loquendi recepto*, vel *ex intentione loquentis*, vel denique *ex ſubjecta materia*. Et profecto nihil magis rationi consentaneum est: primum siquidem prudenter præsumere possumus, verba auctoris eumdem sensum continere, quem in usu communi, & vulgari habent; Et quotuplex?

cum

cum nemo, qui quidem ideo loquitur, ut intelligatur, ab eo sine ratione gravi recedere possit (§. 83. schol. nn. 4.). Deinde vero, cum, ut frequenter evenit, vocabula etiam ex recepto loquendi usu ad plures sensus sint indifferentia, quomodo citius, faciliusque nodum solvemus, atque respiciendo, & indagando loquentis intentionem, cum a cujusvis arbitrio pendeat voces ad significationem unam aliquam ex pluribus usitatis determinare? Denique si hisce omnibus nihil proficiamus, quo tandem recurrendum erit? nonne ad subjectam materiam? nisi enim auctor vel ob imperitiam, vel ob malitiam, quorum neutrum suspiciendum est, aliud positive intenderit, necesse est, ut is sit verborum sensus, qui argumento, quod tractatur, quam maxime congruit. Qua porro ratione triplici hoc fonte utendum sit, sequentes te canones docebunt.

Leges Interpretandi.

1.) *Uſus loquendi* exigendus est ad eam ætatem, eamque regionem, in qua auctor librum exaravit, siquidem in aperto est complura vocabula decursu temporis vim, ac potestatem suam permutasse: ineptus sit, oportet, qui, dum in veterum alio deprehendit Ægyptios geometriæ admodum peritos fuisse, putet, ea voce scientiam adeo completam, qualis nunc exstat, denotari. Ad hoc plurimum conducit diligens morum, gentium, & antiquitatum studium. Eligendus porro tum est sensus maxime naturalis, is scilicet, quem primum verba nacta sunt, cuique translatus opponitur, nec ab eo, nisi gravi de causa recedendum; qualis foret, si secus significatio aut nulla, aut absurda, aut instituto auctoris parum congrua oriretur.

Quod-

Quod si nonnumquam necessitas cogat, ut ad sensum allegoricum recurratur, id ita fiat, ut una potius enunciatio, quam plures, metaphorice exponatur. Nemo autem est, qui non videtur ad hæc ex æquo præstanda requiri præterea perfectam linguæ, qua liber exaratus est, notitiam, atque hac quoque de caussa libros *originales* versionibus præferimus, cum experientia teste frequentissime contigat, ut, qui translationis laborem in se suscipit, exquisita utriusque linguæ cognitione non polleat; quamquam etiam hac non deficiente ob idiotismos cuivis linguæ proprios omnino arduum sit, quam accuratissime, ut necesse foret, auctoris ideas alieno idiomate exprimere.

1.) *Intentio loquentis* ex definitionibus ab ipso auctore statutis clarissime elucet: hæ igitur primo omnium loco exquirendæ sunt. Quod si eæ desint, exempla singularia, quæ nonnumquam adjunguntur, præsertim si abstractionis ope in universalia transmutentur, planam ad auctoris intentionem detegendam viam sternunt. Deinde, cum diversæ seu in philosophia, seu in religione sectæ, uti & artes fere omnes, etiam non liberales, propria sibi frequenter vocabula habeant; quin vocibus quoque alias receptis in alieno tamen significatu sæpius utantur, attendendum magnopere, quam sectam auctor seu in religione, seu in philosophia profiteatur; sic aliud sonat vocabulum *calor* in ore Cartesiani, aliud in ore Peripatetici: & Theologi norunt, quanti ad verum sensum in antiquis SS. PP. monumentis determinandum intersit advertere, eos plerosque omnes philosophia ecclectica, in qua tamen Platonis placita dominatum tenuerunt, imbutos fuisse; nec minus hæreticis tam veteribus, quam recentioribus perfamiliare est, ut certis quibusdam

vo-

vocabulis alienam prorsus significationem substituant, num id ad regendos paullisper suos errores quandoque faciant, decidere non est hujus loci. Quanti porro hæc animadversio sit momenti vel ex eo patet, quod pronissimum sit, ut quis principia, quibus jam imbutus est, etiam in diversis rebus sequatur, ex iisque nonnulla ubicumque pro data occasione insperat; regulariter autem iillud factum fuisse censeri debet, quod factum pronissimum est, ac prudens semper pro illo sensu stat præsumtio, qui facilius auctori occurrit, quique arctius cum principiis, ideis, & objectis ipsi familiaribus addamus etiam, educatione, consuetudine, præjudiciis, & affectionibus, quibus agitur, sive bonis, sive malis connectitur.. Denique intentio loquentis censetur respicere ea, quæ ipsi magis obvia sunt, ac nota, id quod cumprimis usuvenit, cum de significatione terminorum relativorum determinanda agitur, sic *magnus* olim in Græcia exercitus nunc omnino parvus foret: audis virum esse *magnæ* doctrinæ, vide, num qui id asserit, sit ex natione culta, an barbara? utrum eruditorum ex numero, an de ignorantium grege? &c. &c.

3.) *Subjecta materia* subsidium verum vocabulorum sensum detegendi suppeditat, cum textus sermonis integer, totaque doctrinæ cohæsio rite expenditur; is enim propositionis, aut termini significatus esse præsumitur, qui reliquæ doctrinæ, integræque rerum connexioni aptius respondet. Necesse igitur cumprimis est, ut antecedentia cum consequentibus conferatur, exquiranturque loca *parallela*, quæ inter se comparata id, quod obscursum est, non parum illustrabunt: verum ea, ubi obiter duntaxt, & per occasionem rei mentio fit, sollicite discernantur ab iis, in quibus auctor copiose, ac dilucide id ip-

sum

sum vel probandum, vel declarandum, vel etiam refutandum sibi sumsit, seu in quibus, ut ajunt, *ſedes eſt argumenti*, atque ex his, non vero ex illis sensus verborum definiatur. Hac in re præcipue peccant ii, qui propositionibus ex toto orationis nexu avulsis eum sensum affingunt, quem fortassis seorsum spectatæ continere possent, ut nullo tamen modo reapse continent; cum certum sit auctorem eam, quam tota connexio exigit, significationem intendisse: solemne hoc est hæterodoxis, dum S. Scripturæ effatis ad errores suos confirmandos abutuntur. Quod si, ut nonnumquam evenit, alterius interpretatione standum sit, ea ceteris paribus præferatur aliis, quæ a coævo, familiari, aut discipulo ipsius auctoris proficiscitur, vel saltem ab eo, qui linguæ, ac argumenti, seu disciplinæ, quæ pertractatur, majori præ reliquis notitia pollet.

CCXXVII. *Æquitas in interpretando* est studium verbis auctoris, quantum fieri potest, non nisi verum sensum tribuendi, famæque ipsius, ac honori, quantum licet, per interpretationem consulendi. Quid æquitas in interpretando?

Schol. Ad æquitatem hanc, cum inter naturæ rationalis officia reponi debeat, quemlibet obligari certum est interea tamen multis modis in eam peccari solet. Id ne fiat, videamus, quæ ab ipsa exigantur. Quæ ejus leges?

1.) *Ut ſemper mitiorem in partem auctoris verba interpretemur*, sensumque veritati magis congruum, nisi manifeste contrarium pateat, eligamus; etsi fortassis a communi loquendi usu nonnihil recedendum, aut ipsa etiam stabilita definitio paullulum inflectenda foret: idque tum præcipue, cum occurrunt nonnulla, que inter se pugnare viden-

tur; tum enim vero cura danda est, ut ſibi oppoſita congrua quadam interpretatione conciliéntur, nullaque, niſi aperta neceſſitas cogat, contradictio adſtruatur.

2.) *Ut ne ſenſum viro prudente indignum exſculpamus*; qualis foret 1. ad quem auctor nulla prius data occaſione devolverentur; 2. in quo nullum prudentem finem intendere poſſet; 3. in quo prorſus ad finem propoſitum inepte, aut inutiliter loqueretur; 4. in quo magno verborum apparatu circa facilem nullius momenti, aut conſecutionis rem verſaretur; 5. in quo demum exſpectationi audientium, aut merito cauſſæ & poſtulationi objecti prorſus non ſatisfaceret, & quæ ſunt ſimilia.

3.) *Ut ne conſectaria abſurda ex doctrina profluentia auctori attribuamus*, ipſumque propterea hæreticum, ſeditioſum, paciſque publicæ perturbatorem pronunciemus, quod a nonnullis, dum invidentia aguntur, fieri aſſolet; numquam enim auctor prudenter præſumitur aliam doctrinæ ſuæ conſecutionem intendere, niſi quam actu exprimit, quin ne cogitare quidem putandus eſt de aliis, niſi quæ ordinariæ ſunt, & cuivis ſaltem magis exercitato facile obviæ, cum nihil, niſi quod factu pronum eſt, præſumatur. Quis adeo perſpicax eſt, ut omnia, quæ ex ſententia ſua profluunt, continuo pervideat? Profecto optimo cuivis quandoque contingere poteſt, ut opinionem quampiam ex rationibus, ut ſibi videntur, efficaciſſimis propugnet, ex qua tamen nonnulla aut contra religionem aut adverſus reipublicæ ſtatum deduci poſſunt; quo in caſu ſententia quidem ea falſa eſt, auctorque erroris in ejus propugnatione admiſſi convinci debet, non tamen, niſi agnito ſubinde errori pertinaciter adhæreat, dici poteſt omnia ea abſurda, quæ inde pro-

ma-

manant, docuiſſe, cum non docuerit, niſi quæ prævidit, ac fortaſſe hæc non prævide-rit; sed potius interea indicandum, eum, si ea conſectaria cognoviſſet, a ſententia sua fuiſſe receſſurum; nemini enim error, aut vitium adſcribi debet, niſi clare comprobetur.

4.) *Ut ne invidiam auctori creemus*, quod his ferre modis fieri obſervatur Joann. Clericus 1. „ Sententia, quæ oppugnatur, male ex-„ plicatur. 2. Nominibus invidioſis infama-„ tur. 3. cum inviſorum hominum dogmati-„ bus confertur. 4. Exageratur momentum „ quæſtionis. 5. Inviſi redduntur boni, quod „ vocibus inventis uti nolint. 6. Studioſe „ occultantur rationes, quibus refutanda ſen-„ tentia nititur. 7. Tacentur incommoda, „ quibus premitur ſententia deferenda. 8. „ Prætermittuntur ea, quæ invidiam amoliri „ poſſent. 9. Invidioſa conſectaria deducun-„ tur ex ſententia eorum, qui oppugnantur. „ 10. Malignis ſuſpicionibus premuntur. 11. „ Novitas illis objiciuntur quaſi crimen. 12. „ Miſcentur in diſceptationibus, quæ cum „ iis habentur, multa, quæ ad rem nihil „ faciunt, sed quæ invidiæ creandæ apta ſunt. „ 13. In deteriorem partem accipiuntur in-„ differentia. 14. Provocatio fit a peritis ju-„ dicibus ad imperitos. 15. Adverſarii deni-„ que quaſi immorigeri magiſtratibus infa-„ mantur. “ Hæc uti præclare monuit vitanda eſſe, ita primus eodem in loco omnium se reum fecit, dum S. Hieronymum contra hæreſiarchas Vigilantium, & Jovinianum ſcribentem horum vitiorum inſimulavit; sed nempe acerrimum illud in Romanam Eccleſiam, ſanctosque ejus Patres odium, quod in omnibus illius ſcriptis, tam luculenter elucet, philoſophi hujus mentem obſcuravit.

Differt. phil. de arg. theolog. de invid. duct.

CCXXVIII. Libri potiſſimum ſunt vel *bi-*

Quotuplices libri?

ſtorici, qui facta recenſent, adeoque propoſitiones ſingulares continent; vel *dogmatici*, qui dogmata, ſeu veritates univerſales proponunt; ex his alii veritates, quas adſtruunt, ſimulque accurate demonſtrant, & *ſcientifici* nuncupantur; alii propoſitiones univerſales abſque demonſtratione, vel in rebus fidei divinæ citra probationes, atque argumenta ex theologicis fontibus petita, per modum ſolum hiſtoriæ referunt, quare *hiſtorico-dogmatici* audiunt.

Schol. Libri hiſtorico-dogmatici parum conducunt ad ſolidam ſcientiam comparandam; ad ſummum inſerviunt ad diſponendos auditorum animos, vel ad compendiariam eorum, quæ jam didicerimus, anacæphaleoſin. Vera igitur eruditio ex libris ſcientificis hauriri debet, quorum lectio, ut tironi cum fructu cedat ſequentia exigit.

Quid in librorum lectione obſervandum?

1.) *Ordinem*, qui requirit, ut non provolemus ad ſubſequentia, niſi antecedentia rite aſſecuti; cum enim in libris ſcientificis ſubſequens propoſitio ex antecedente profluat, operam, oleumque perdet, qui propoſitionem quampiam temere in medio arreptam aggreditur, antequam ea, quæ præceſſerint, rite intellexerit. Ordinis hujus defectu tot inanes contra librorum obſcuritatem, querelæ funduntur ab iis nimirum, qui moræ impatientes primis principiis, quantum neceſſe foret, expendendis inhærere nolunt, lectionemque libri a medio, aut prorſus a fine inchoant. Obſcurus quidem jure optimo habetur liber, ſi termini accurate non definiantur, vel alieno in ſenſu uſurpentur; ſi demonſtrationum principia reticeantur; ſi ordo demonſtrandi præpoſterus adhibeatur, aut omiſſis intermediis, nec ſuppletu facilibus

ſta-

ſtatim, & quaſi per ſaltum ad concluſiones remotiores transvoletur, & quæ ſunt ſimilia: liber, qui ejusmodi vitiis ſcatet, relinquendus potius, quam tenendus eſt, nec auctor, qui intelligi noluit, ullam meretur existimationem. Porro ordo, de quo hic loquimur non ſolum in uno, eodemque libro pervolvendo, ſed etiam in pluribus obſervandus eſt, ita ut ii prius legantur, qui aliis intelligendis luminis quidpiam collatur videntur.

2.) *Attentionem lenitudini junctam*, ſine qua ideas claras, ac diſtinctas numquam obtinebimus: præcipitantia, cui vividiora ingenia præcipue obnoxia ſunt, frequenter prorſus inutilem reddit, quem librorum lectioni impendimus, laborem, hacque ratione, fit ut evoluto etiam integro libro, quid legerimus, ignoremus, argumenti ipſius quandoque vix memores. Deinde abſque meditatione nullus umquam in ſcientiis progreſſus ſperari poteſt; omnis autem meditatio moram, ac tempus requirit; quare non qui multos evolvit libros; ſed qui pauca ſeria meditatione in animum demiſit, multum legiſſe cenſendus eſt.

3.) *Repetitionem frequentem*; ſæpius enim redeundo ad præcedentia res longe clarior evadet, contingentque frequenter, ut tum demum priora rite perſpiciamus, quæ tamen optime nos jam penetraſſe putabamus; neque hoc mirum; nam & ipſa præcedentium intelligentia ſemper aliquo modo a ſubſequentibus pendet. Accedit, quod optatus lectionis fructus hauriri nequeat, niſi quæ legerimus, etiam memoria complectamur, cum, Tullio teſte, tantum ſciamus, quantum memoria tenemus; jam vero quis ignorat repetitionem frequentem ad res ipſas memoriæ imprimendas mirifice, & fere ſolum conducere, cum perſpicuum ſit nos eorum facilius recordari, quæ clarius,

ctus, distinctius, & frequentius percepimus?

4.) *Continuationem moraliter non interruptam*; qui enim longiori tempore lectionem inchoatam intermittit, atque interea aliis seu libris, argumenti præsertim non satis noti, evolvendis, seu negotiis conficiendis operam dat, novis ideis animum imbuit: unde neceſse est, ut vel idearum confusio in mente oriatur, vel certe hausta jam principia e memoria excidant. Horum quidquid eveniat, nexus ille veritatum perviderì amplius haud potest, in quo tamen perspiciendo præcipuus, qui e lectione libri scientifici capi debet, fructus consistit.

5.) *Applicationem*, quæ postulat, ut demonstrationes universales, quas in auctore legimus, ad casus singulares reducamus, eamdem in sua principia resolvamus, ipsique tentemus in re consimili similem demonstrationem conficere: hac certe ratione & argumentorum vim, ac pondus, in quo rei cardo versatur, perspiciemus, & habitum demonstrandi nobis denique comparabimus. Quo & illud pertinet, ut, quæ meditati sumus, etiam voce proferre conemur, loquendo vel nobis ipsis, vel amico, quocum sæpe conferre utilissimum, vel saltem ea breviter in chartam conjiciendo; sic fiet, ut pedentim ideas, mentisque nostræ conceptus in ordinem redigamus, habilesque efficiamur ad ea, quæ didicerimus; cum aliis communicanda, ut, qui litterariorum laborum finis non ultimus esse debet, utilia reipublicæ membra evadamus.

CA-

CAPUT VI.

DE

IGNORANTIA, EJUSQUE CAUSSIS.

CTXXIX. Qui nulla veritatis indicia perſpicit, ſive generatim, qui nihil de re quapiam cognoſcit, eamdem *ignorare* dicitur (§. 206.): eſt proinde *ignorantia* cognitionis defectus, ſeu ſi mavis, ſtatus mentis cognitione deſtitutæ; ſic ignoro, *utrum Deus alium adhuc mundum conditurus ſit.* Quid ſ. gnorantia?

Schol. Non eſt inutile expendere magnitudinem noſtræ ignorantiæ, quæ multis modis cognitionem, qua pollemus, ſuperat; inde enim fiet, ut otioſas diſputationes fugiamus, mentemque noſtram utilibus ſolum, ac iis, quæ illius captum non excedunt, contemplandis applicemus; veriſſimum namque eſt, quod ait Seneca, *neceſſaria ignoramus, quia ſuperflua diſcimus.* Neque vero procul petenda ſunt argumenta amplitudinem ignorantiæ noſtræ demonſtrantis: quicumque aliquid intelligit, intelligit ſimul adeſſe ſibi domeſtica perquam multa ignorantiæ exempla: non enim res eſt adeo vulgaris, & prope vix conſideratione digna, quæ non multis ex partibus adeo obſcura, tenebriſque involuta ſit, ut eæ etiam a perſpicaciſſimo intellectu diſpelli nequeant. Sed mali hujus originem perſcrutemur.

Cauſæ Ignorantiæ.

1.) *Defectus idearum*; & primum quidem

de iis rebus, quæ suapte natura captum nostrum non excedunt; vis certe nostra percipiendi, ac intelligendi capacitas, si cum rerum, quæ sciri possent, numero compáretur, admodum parva est. Ut nihil dicam de illis corporibus quorum enormis est a nobis distantia, ob quam paucissima, aut prorsus etiam nihil de iis scire possumus, quam multa sunt in hoc, quem inhabitamus, globo, quæ ob exilitatem suam sensus omnes, omnemque proinde cognitionem effugiunt; Ignoramus intimam elementorum, ex quibus corpora coalescunt, naturam, eorum vires, harumque virium diversam plane conspirationem, unde omnes sensibiles corporum qualitates denique oriuntur. Deinde si ad eas res animum advertamus, quæ secundum se præsentem nostram capacitatem excedunt, quantus est numerus eorum, quæ a nobis nesciuntur? Ideas omnes, quas habere possumus, aut sensuum usu, aut mentis operatione nobis comparamus: quis autem non videt, viam hanc ideas obtinendi perquam angustam esse? Quis determinet, quas alias ideas possint habere aliæ cræaturæ in aliis universi partibus existentes, quæ aliis sensibus, vel diversis a nobis, vel etiam numero pluribus, & ampliori intelligendi facultate præditæ forent? Qui gratis hæc dici autumant, similes mihi videntur homini ab incunabulis oculorum usu destituto, qui colorum existentiam negare vellet, propterea quod eorum ideam in animo suo informare nequiret.

2.) *Impotentia detegendi connexionem idearum, quas habemus*; perspicacitas nempe humani ingenii admodum debilis, ac limitata est. Aliqui vix trium, aut quatuor idearum inter se relationem pervidere possunt; longius si ducantur, in meras tenebras incurrunt: unius hos syllogismi homines cum Lockio compellare licet; alii longiorem aliquantum

tum idearum seriem mente complecti possunt, multa tamen non assequuntur, qui denique perspicacissimi habentur, sæpe hallucinantur. Quamdiu autem idearum, quas habemus, connexionem non perspicimus, minime idonei sumus cognitioni universali obtinendæ; unica tum via restat experientia; at hæc quam arcta, quam angusta? Oritur hoc malum ex defectu idearum mediarum, quæ nobis sensim, & quasi per gradus eam connexionem manifestare deberent. Sic nullam deprehendimus connexionem inter talem in organis sensoriis affectionem, & talem in mente sensationem, atque inde est, quod de sensationibus qualitatem sensibilium amplius quid non cognoscamus, quam quod de iisdem per experientiam nobis innotescit.

3.) *Socordia in sequendis ideis, quas habemus.* Inde fit, ut in ignorantia versemur etiam tum, cum ideas distinctas, earumque connexionem cognitam habemus, aut saltem habere facile possumus; sic multi ignorant veritates mathematicas, non ob tardiores ingenii vires, aut incertam rerum naturam, & conditionem, verum ob solum applicationis defectum, cum nolint ullam operam impendere ideis illis acquirendis, examinandis, atque debito inter se modo comparandis. Contingit id primum ex malo vocabulorum usu, fieri enim nequit, ut, qui cognitiones suas sonis duntaxat, qui de se dubiæ, & incertæ significationis sunt, affigit, umquam concordiam, aut repugnantiam idearum studiose quærat, aut certo detegat. Deinde vero etiam & frequentissime quidem ex ignavia, pro qua multi humanæ mentis imbecillitatem obtendunt; etsi enim multa a nobis sciri nequeant, multa tamen etiam sunt, quæ assequi possemus, si modo ignaviam nostram ex naturali corporis inertia oriundam supera-

rare vellemus. Hæc porro ignavia in caussa est, ut laborem fugiamus, moræque impatientes longius idearum examen horreamus, atque ad ea tantum animum applicemus, quæ sine ingenti dedecore, aut maximo detrimento a nobis penitus ignorari non possunt.

4.) *Memoria*, quæ duplici modo ignorantiæ occasionem præbet; 1. *infidelitate*: maximum & commune veræ scientiæ obstaculum est defectus memoriæ: ubi enim elapsa est mente idea præcedens, jam subsequentia, quæ cum ea connexionem habent, non rite intelliguntur: memoria vivida & tenaci opus est, ut, dum secundam ideam contemplari volumus, prima simul menti quam vivacissime repræsentetur, & secunda, cum ad tertiam progredimur, & ita porro; retineri præterea debent scientiarum principia, quæ jam didicimus, quod sine iis animo actu præsentibus ulterius progredi non licet. Sed tamen desperandum non est iis, qui imbecilliorem a natura memoriam nacti sunt; potest siquidem ea, ut reliquæ omnes tam corporis, quam mentis facultates, continuo usu augeri, ac roborari: ut quis de rure homo in dies aptior evadit ad gravius onus ferendum, longioremque viam conficiendam; ita quoque litteratus majorem quotidie habilitatem adipiscitur, plures simul ideas, & cognitiones memoria sua retinendi. Inter complura, quæ memoriæ excollendæ adjumenta præscribi solent, non ultimo loco reponendum est illud, ut ideas, de quibus nobis judicandum est, in chartam conjiciamus; scriptio enim hæc eas rursum oculorum ope menti repræsentat, figit, efficitque, ut ob mutuam connexionem aliæ quoque excitentur. 2. *Nimia præstantia*, cui dum nimirum confidunt nonnulli, interea excolere intellectum, seriæ meditationi inhærere, resque ipsas perscrutari negligunt,

qua-

qua ratione fit, ut multarum rerum ignoratione teneantur, quantumvis verba memoriæ infixa ipſis non deſint. Vitium hoc pervulgatum eſſe in ætatis noſtræ adoleſcentibus, longa experientia, & non abſque dolore didici; ſunt certe, qui longiſſimas demonſtrationes ſeu metephyſicas, ſeu mathematicas e memoria recitare norunt, nihil tamen eorum, quæ proloquuntur, intelligunt. Ejuſmodi qui ſunt, non tantum nulla obtinendæ ſcientiæ adjumenta ſibi comparant, ſed potius maxima ponunt impedimenta, ac ſpecioſa ignorantiæ fomenta ſibi congerunt, atque tandem annis aliquot elapſis, ubi ea, quæ ita memoriæ impreſſerunt, exciderint, rurſum tales evadunt, quales nondum incepto ſtudiorum curriculo fuerunt.

5.) *Confuſio ſtudiorum*, quæ ratio eſt omnino multiplex. Aliqui omne litteraturæ genus ſimul avidiſſime arripiunt; cuncta uno, eodemque tempore condiſcere volunt; poetas, oratores, philoſophos, nummarios, botanicos, chemicos &c. ac imprimis eos, qui de omnibus tractant, legunt, vel indices ſolum, & librarum præfationes inſpiciunt, unde fit, ut ſupremis aliqua duntaxat labiis deguſtantes nihil non ſolide ignorent; mirum tamen, quantum ſeſe ejuſmodi efferant, ſibique de docta ſua ignorantia plaudant, ac alios vere eruditos, doctosque viros arroganti ſupercilio deſpiciant; & proh quam ferax eſt id genus *ſciolorum* hæc, quam vivimus, ætas! Alias nulla methodo, nullo certo ordine litterarum ſtudia pertractantur; ſunt ingenia quædam fervida, quæ faciliora curſim tranſiliunt, atque ad difficiliora, quæ ſolum labore ſuo digna reputant, properant; at paullo poſt velut ad ſcopulum adhærentes progredi nequeunt, quare? Quod definitio obiter lecta jam mente elapſa eſt; quod axioma cetero-

quin notissimum nunc non occurrit ; verbo denique , quod prima principia , quæ nimis facilia videbantur , profunda meditatione in mentem admissa non fuerunt . Ipse Nevvtonus vir certe insignis se hac in parte deliquisse fatetur, atque ab se operam mathesi daturo Euclidem ut nimis facilem , ac obvium spretum fuisse deplorat. Alii contra , qui mediocris sunt ingenii , modica quavis difficultate terrentur , nullamque in ea enodanda operam locant , sed potius ad alia , ea prætermissa , transvolant , ingenti suo damno ; cum enim neque subsequentia penetrent , auctis in dies difficultatibus tandem prorsus animum despondent. Nonnulli neglectis necessariis , quæ muneris sui ratione scire tenerentur , inutilibus tantum se tradunt ; iis unice delectantur , quæ magis curiositatem alunt, quam intellectum perficiunt , aut verum quodpiam commodum adferunt. Denique alieno sæpe tempore arripiuntur studia ; non omnia omni ætati æque congruunt ; quæ plus memoria nituntur , pueris ; quæ solidius requirunt judicium, adolescentibus magis accomodata sunt ; quare graviter errant parentes , qui filios suos tum primum , cum jam philosophiæ , aut jurisprudentiæ condiscendæ maturi sunt , linguarum, geographiæ , historiæ , aut arithmeticæ studio occupant . His omnibus ignorantiam nostram foveri in aperto est .

Hiſt. de l'acad. roy. de ſci. ann. 1727. eloj. Nevvt.

6.) *Defectu ſubſidiorum externorum* : ex inopia fortunarum ad vitam honeste agendam oritur defectus librorum , reliquæque litterariæ supellectilis , nec non domesticorum institutorum, sine quibus juvenis magnum in litteris progressum ægre faciet . Numquam illi parentes satis pro merito reprehendi possunt, qui omnem , quem pro prolium eruditione expenderint nummum , in perditis habent , quorumque curæ eo solum tendunt , ut

am-

amplum filiis patrimonium relinquant, quod ipsi in stupiditate, ac ignorantia educari paullo post dilapidaturi sunt.

7.) *Libertas philoſophandi conſtricta*; dum enim non, quod ratio suadet, sed quod aliis placuit, sentire jubemus, non veritas studiose inquiritur, sed aliorum sensa anxie explorantur; non indagantur firmiores rationes, non instituuntur experimenta; sed in eorum locum auctoritas substituitur, argumentaque precaria undique conquiruntur, quibus periclitanti sententiæ, in quam juratum est, quoquo modo succurratur; verbo, denique nihil novi moliminis suscipitur, sed auctorum dicta pro delphicis oraculis accipiuntur, novitasque ipsa peccatum est. Si priorum temporum, quibus Aristoteles in scholis dominatum tenuit, memoriam recollere velimus, verissima hæc esse haud difficulter comperiemus; sed non libet obductum jam ulcus refricare. Ceterum libertatem philosophandi dum petimus eam nequaquam intelligi volumus, qua nonnulli hujus ævi philosophi ad divinarum scripturarum contemptionem, atque ad ipsa castissimæ religionis mysteria impugnanda impie abutuntur. Philosophus noster ita secum statuat: omnibus libertatem sentiendi permitti debere in iis, quæ solo rationis lumine investigari possunt, at tolerari eam nullo prorsus modo posse, cum de illis agitur, quæ a divina solum revelatione proficiscuntur, omnemque in ejusmodi rebus novitatem in gravissimi sceleris loco habendum esse; cum enim Deus loquitur, necesse est, ut ratio naturalis conticescat; ejusque auctoritati humanus sese intellectus summa cum demissione subjiciat.

CA-

CAPUT VII.

DE

ERRORE, EJUSQUE FONTIBUS.

Quid error?

CCXXX. Qui propoſitioni falſæ aſſenſum, aut veræ diſſenſum præbet, *errore* dicitur; in ejuſmodi igitur aſſenſu, vel diſſenſu *error*, ſive *judicium erroneum* conſiſtit; ſic errat, qui judicat *animam eſſe corpus*.

Quid præjudicium?

CCXXXI. *Præjudicium* eſt anticipata quædam, animoque alte infixa opinio, ex qua in caſu quodam ſingulari ad erroneum judicium formandum inducimur; ſic præjudicium eſt ea opinio, quæ vulgi animis inſidet: *omnia ſic eſſe conſtituta, prout ſenſibus apparent*, unde vulgus ſolum intuendo judicat: *illum eſſe trium, vel quatuor palmorum diſcum*.

Coroll. 1. Quoties præjudicio quodpiam judicium formatur, adeſt occulta ſaltem ratiocinatio, cujus partem antecedentem ea ipſa præjudicata opinio agit; ſic enim in propoſito exemplo vulgus ratiocinatur: *res ita ſunt conſtitutæ, ut ſenſibus apparent; ſed ſol apparet meis ſenſibus eſſe diſcus trium vel quatuor palmorum: ergo*.

Coroll. 2. Cum ex vero antecedente non ſequatur falſum conſequens (§. 125. cor. 3.), neceſſe eſt, ut opinio illa anticipata ipſa quoque erronea ſit, eſtque reipſa judicium aliquod non tam actuale, quam habitualem.

Quæ præjudiciorum genera?

Schol. 1. Opinionis ejuſmodi anticipatæ, quibus homines paſſim abripi videmus, ſunt omnino diverſiſſimæ; videntur eæ tamen ad tres præcipue claſſes reduci poſſe, quas

quas ignorare philosophum non oportet; sunt vero.

1.) *Præjudicia ætatis*; nulla hominum ætas a singularibus quibusdam erroribus, ac sibi velut propriis exemta est, sed omnium maxime prima hoc morbo laborat. Mens nostra omnium rerum ignara corpus ingreditur, neque in tenera illa ætate ulli ratiocinio, sed sensationi solum, & phantasiæ locus est; unde quidquid infantes audiunt, in veris habent, ad miseriæ cumulum accedit, quod infantium cura iis fere committatur, quorum, omnium cum sint rudissimi, ora non nisi fabellis absurdis de spectris, lemuribus, occultis plantarum, & lapidum viribus, quin & gravissimis circa mores, ac religionem erroribus plena sunt, quod vehementer Tullius deplorat; „ simul atque aditi in lucem, & Qq. tusc. l. 3. c. 1.
„ suscepti sumus, in omni continuo pravita-
„ te, & in summa opinionum perversitate
„ versatur, ut pæne cum lacte nutricis er-
„ rorem suxisse videamur. Cum vero paren-
„ tibus redditi, & magistris traditi sumus,
„ tum ita variis imbuimur erroribus, ut va-
„ nitati veritas, & opinioni confirmatæ na-
„ tura ipsa cedat. Accedunt etiam poetæ,
„ qui cum magnam doctrinæ, sapientiæque
„ speciem præ se tulerunt, audiuntur, le-
„ guntur, ediscuntur, & inhærescunt pe-
„ nitus in mentibus. Tum vero accedit eo-
„ dem quasi maximus quidam magister popu-
„ lus, atque omnis undique ad vitia consen-
„ tiens multitudo: tum plane inficimur opi-
„ nionum pravitate, a naturaque ipsa desci-
„ scimus. „ Quare, sed frustra, optaverat olim Chrysippus, ut pueri a philosophis educarentur. Jam vero quid inde in reliquam vitam boni sperari possit? Quæ primum infantium intellectui nondum re alia præven-

to „

to, at simul opportunis præcavendi subsidiis destituto immissa sunt, adeo profundas subinde radices agunt, præsertim si mala insuper educatio, & longa consuetudo accedat, ut fere in naturam abeant, & quasi impossibile evadat eadem radicitus tollere, nisi adulti deinde omnia ad incudem revocent, rigidissimoque examini subjiciant; at quotus quisque est, qui hunc arduum sane laborem, prout oportet, suciperet? Infinita prope sunt obstacula, quæ tum a parentum, ac institutorum auctoritate, tum ab ingenita ignavia opponuntur. Qui ejusmodi opinionibus in infantia imbuti sunt, cum adolescunt, eas propemodum ut res sacras intuentur, sollicitequé cavent, ne fortassis per novam quæstionem super iis institutam profanentur; cum enim quandoque super illas reflectunt, deprehendunt eas adeo antiquas esse, ut rem quamlibet aliam, cujus recordari possunt, nec advertunt, quando, quaves ratione mentem subjerunt, atque vel sola hæc antiquitas sacri quidpiam ipsis spirare videtur; inde fit, ut iisdem tamquam principiis certissimis, ac indubitatis utantur, atque ad ea in quæstionibus controversis velut ad infallibilem veritatis regulam provocent, temere & cæco prorsus impetu admittentes, quidquid ipsis consentaneum: respuentes contra sine ulteriori indagine, quidquid adversum videtur.

2.) *Præjudicia opinionis receptæ, vel propriæ, vel familiæ, nationis, patriæ, vulgi, antiquitatis, novitatis.* Sunt videlicet, qui pro sententia, pro qua semel animum obfirmarunt, velut pro aris, & focis depugnant; hæc totam quasi ipsorum intelligentiæ sphæram conficit; hic velut constricti hærent, nec facile egrediuntur; audiunt patienter alios, aut ut rem aliter habere, ac ut ipsi pridem apud se statuent, in animum inducant, nullis ratio-

tionum momentis promoveri poſſunt. Sunt, qui communibus amicorum, factionis, patriæ, & provinciæ ſuæ opinionibus abripiuntur; torrentem hi ſequuntur: quære ex illis, cur hinc vel illi opinioni firmiter adeo adhæreant? reponent: tot illuſtres viri ex mea familia, vel natione idem opinati ſunt, cur ego ab eorum mente recedam? At num etiam illuſtres hi viri ex ſolo, ut decuiſſet, veritatis amore ejuſmodi ſententias & docuerunt, & propugnaverint, non indagant; puto tamen nos frequenter contrarium experturos, ſi occulta illa motiva, quibus nonnumquam homines etiam docti, & ſapientes, ii præſertim, qui ſectarum, factionumque capita eſſe amant, impelluntur, detegere poſſemus. Vulgus deinde quot non præjudicia fovet? Seu enim mores, ſeu vitæ rationes, ſeu alia quæcumque ſpectentur, quot ubique errores, aniles fabulæ, ſenſuum, ac phantaſiæ illuſiones in evidentiſſimis veritatibus habentur? Eſto vero etiam, ſubſit quandoque veri quidpiam rumoribus vulgi; plurima certe, ut illud deprehendatur, reſecari debent, ea præcipue, quæ mirabilitatis magnæ ſpeciem præſeferunt; hiſce enim rudes animi faciliſſime percelluntur, cumque, neglecta intellectus cultura, vivaci potiſſimum imaginatione polleant, magnum iis in rebus fingendi campum nanciſcuntur. Non eſt quidem, quod miremur, tam uberem errorum ſegetem in eorum mentibus excreſcere, quos una hæc cura ſollicitos tenet, ut ſibi, ſuiſque prolibus alimenta procurent; at ingens eſſe in aliorum animos opinionum vulgi imperium, id enim vero mirum. Quam exiguus eorum numerus eſt, qui publica judicia contemnere audeant? quam multi cum turba errare malunt, quam cum paucis ſapere? Ejus rei periculum numquam eſt majus, atque cum de iis agitur judiciis,

ad quæ vulgus nationum odio, patriæ amore, lucri cupiditate, aut mali gravioris metu impellitur. His erroribus nullo prorsus negotio sapientiores quoque inficiuntur; cum enim sese partem ejus esse populi considerant, communis etiam commodi inde orituri spe alliciuntur. Sunt denique, qui cum nimia veteres æstimatione prosequantur, non nisi antiqua probant, ab opposito, quibus nihil sapit, nisi quod novum est: illi recentiora quæque solo novitatis titulo rejiciunt; hi omnes sine descrimine veteres, eorumque opera, & labores contemnunt: gravissimo utrique præjudicio laborant; etenim & multa egregia a veteribus præstita sunt, & sæpe tamen etiam hallucinata est antiquitas, atque idem prorsus nostris temporibus commune est, neque semper recentioris ævi auctores, ut opporteret, sapiunt: quare nec sola annorum diuturnitas veritati pondus addere, nec novitas eidem obesse censenda est, duoque hi scopuli philosopho in indagatione veritatis magnopere cavendi veniunt, inconsultus nimirum novitatis amor, & cæca antiquitatis servitus.

3.) *Præjudicia auctoritatis*, quæ ex nimia aliorum auctoritatis existimatione oriuntur, qua fit, ut propositionibus universalibus, quæ non credi, verum sciri debent (§. 221. cor.), ob solum eruditorum testimonium assensus præstetur. Nolim equidem auctor esse, ut viro doctrinæ fama percelebri temere contradicatur; magis enim convenit, ut nostris potius facultatibus diffidentes nondum omnia ea in re rite nos perspexisse arbitremur: neque tamen propterea illico conquiescendum est, sed veritas sollicite investiganda, dum re omnimode penetrata, vel cum illo consentiamus, vel ab ejus sententia modeste recedamus. Huic præjudicio omnis quidem, sed cum-

cumprimis rursum tenera ætas subjecta est, unde infinitus prope eorum cumulus in omnem reliquam vitam enascitur; infantes enim, ac pueri cum neque rei, neque ipsius auctoritatis examinandæ capaces sint, simulque submissionem illam, quam in actionibus suis & excipiendis religionis institutionibus aliorum directioni præstare coguntur, ab ea, quæ ad opiniones pertinet, non discernant, auctoritatem quamlibet seu parentum, seu nutricum, seu aliorum institutorum pro unica veritatis regula admittunt, quo fit, ut, quidquid cum ea non pugnat, temere arripiant. Adolescunt equidem, eamque subinde ætatem attingunt, qua propria ratione uti possunt; at quis jam numeret errores, quibus, interea eorum mens imbuta fuit? Qua vero se ratione iis exonerabunt? difficilimum est referre inter falsa, quæ quis longissimo tempore vera esse judicaverit. Ea porro ætate nova, eaque permulta formantur judicia, sed, cum non nisi conclusiones sint ex anticipatis erroribus deductæ, æque falsa. Succedunt tandem anni, quibus disciplinæ severiores seu privatim, seu publice condiscendæ sunt, tum vero nova magistrorum auctoritatis juvenum animos obruit; hic velut ad saxum, hæreat, nefasque putant ab opinione institutoris suis vel latum unguem discedere; vidimus id olim in Pythagoræis, quorum illud pervulgatum *ἀυτὸς ἔφα* satis demonstrat, quam pertinaciter magistri sui auctoritati adhæserint; vidimus id subinde in Peripateticis, qui errores quam plurimos per plura sæcula disseminarunt sola Aristotelis auctoritate ducti, quem tamquam *humani ingenii finem* venerabantur; vidimus id recentius in Chartesianis, qui eruditas duci sui fabulas in certissimæ veritatis locum adoptarunt; videre id denique & nunc quoque possumus; est enim &

ætas

ætas quoque noſtra eorum fertilis, qui adeo ſervili ſunt ingenio, ut, quod facilius eſt, credere malint, quam ſcire, quod operoſius, quique parentes etiam errores auctoris cujusdam, cujus placita ſequi decreverunt, amplectuntur; ſapienter hanc in rem Tullius: „ Qui requirunt, quid quaque in re ipſi ſentiamus, curioſius id faciunt, quam neceſſe „ eſt: non enim tam auctores in diſputando, „ quam rationis momenta quærenda ſunt. „ Quin etiam obeſt plerumque iis, qui diſcere volunt, auctoritas eorum, qui ſe docere profitentur: deſinunt enim ſuum judicium adhibere; id habent ratum, quod „ ab eo, quem probant, judicatum vident. „ Nec vero probare ſoleo id, quod de Pythagoricis accepimus, quos ferunt, ſi quid „ affirmarent in diſputando, cum ex iis quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, ipſe dixit: ipſe autem erat Pythagoras. Tantum præjudicata opinio poterat, „ ut etiam ſine ratione valeret auctoritas. “ Sed neque cum hiſce annis auctoritatis imperium terminatur, & viri quoque ſæpe non ineruditi eidem ſubjiciuntur; nihil enim eſt pronius, quam ut ea pro veris habeantur; quæ a doctoribus audiuntur, utque eorum doctrina cum ſolida veritate demonſtratione confundatur. Atque hæc eſt ratio, cur rariſſime deferantur opiniones jam receptæ; cur multa ſolo novitatis titulo rejiciantur; cur ex præferantur ſententiæ, quæ provinciæ, in qua degimus, aut familiæ, cui nomen dedimus, communiores ſunt; cur in una regione verum videatur, quod in altera ut falſum rejicitur, quaſi glebæ adſcripta foret veritas.

De nat. D. l. 1. c. 5.

Schol. 2. Verum non præjudiciis modo errores originem ſuam debent; ſed alii quoque ſunt, ac fere innumeri eorum fontes:

tes: horum præcipuos eam adducam, quo tiro philoſophus cautiſſime incedere condiſcat.

Fontes Errorum.

1.) *Defectus ſeriæ voluntatis momenta rationum expendendi*, in iis præcipue, qui ceteroquin & occaſionem, & otium, & requiſitam mentis perſpicaciam nacti ſunt. Nempe alii inordinato voluptatum ſtudio trahuntur, quod, cum animum emolliat, eumque objecto voluptatis nimium affigat, attentionem diſtrahit, mentiſque acumen retundit; alii nimia ad negotia ſua applicatione; alii averſione quadam a meditatione, librorumque lectione prope generali ita retinentur conſtricti, ut nunquam ſeriam cogitationem in animum admittant, alii metuunt, ne anxia, atque ab omni partium ſtudio remota veritatis inquiſitio ſibi, ſuiſque anticipatis opinionibus, ac receptæ jam vivendi rationi minus faveat; unde opiniones, quas ſibi commodum allaturas arbitrantur, abſque omni indagine accipiunt, ſi modo ab aliis quoque, quicumque ii fuerint, eas foveri videant. Nonnumquam aſſectata propriæ imbecillitatis opinio efficit, ut homines animum deſpondeant, nihilque per ſe ipſos tentare audeant, ſed ea cæce amplectantur, quæ a majoribus tradita acceperunt: id ſi omnium adhuc philoſophantium animis inſediſſet, etiamnum in antiquis ignorantiæ tenebris palparemus; nonnulli denique adeo ſuperſtitioſe vitæ ſuæ, ac valetudini conſervandæ ſtudent, ut omnem horam, quam meditationi litterariæ, aut lectioni impendunt, eidem detractam putent; at hi quidem noſſe deberent, non tam litterarum ſtudia, quam otium, voluptateſque corporeas, quibus plus æqua indulgent, valetudini obeſſe; nec deſunt

sunt virorum doctissimorum exempla, quibus id confirmari potest; Democritus ad centesimum; Plato ad octogesimum primum; S. Hieronymus ad nonagesimum primum; Nevvtonus ad octogesimum primum inter continuos litterarum labores vitam protraxerunt.

2.) *Affectiones animi dominantes*. Nulla fere argumenta, quæ affectionibus, ac desideriis nostris contraria sunt, aliquod apud nos pondus obtinent; *quod volumus, facile credimus*: effatum est certissimum. Sæpius quorumdam in admittendis veritatibus moralibus obstinationem mecum expendens mirari soleo, qui fiat, ut ii ipsi, qui cuivis legitimæ demonstrationi geometricæ absque mora assentiuntur, recusent tamen aliis veritatibus non minus evidenter demonstatis, quales sunt: *exſiſtentia unius Numinis, ejuſque providentia ad minima quævis ſeſe porrigens, cultus eidem naturaliter debitus, animæ humanæ libertas indifferentiæ, ac naturalis immortalitas &c. &c.* firmum assensum præbere: hujus profecto discriminis ratio non alio ex fonte peti debet, quam ab inordinatis animi affectionibus, quibus illæ nullo pacto, hæc vero quam maxime adversantur. Veritas nimirum tantum theoretica nullum invenit adversarium, nisi ignorantiam, quam a se dispelli nemo non lubens patitur: at veritas practica in tot incurrit hostes, quot sunt malæ animi affectiones, quotque perversam vivendi rationem amant, qui propterea omnia malunt, quam in id genus enunciationibus veritatem intueri (conf. 170. schol. n. 4.). Tales qui sunt, rationibus etiam evidentissimis non cedunt, semper, quod obmoveant, habent; jam latentem in vocabulis æquivocationem timent; jam in polysyllogismo longiori unam aliquam conclusionem male deductam suspicantur; jam quid in partem oppositam dici possit, se ignorare

simu-

ſimulant; quodſi iis arma hæc omnia extorſeris, occinent denique; foſſitan æqua eſt utrinque probabilitas, forſitan...; verbo convinci nolunt, tritoque illo utuntur: *non perſuadebis, etiamſi perſuaſeris.* Neque vero hoc mirum eſt; qui enim affectu quopiam agitatur, nihil videt, niſi quod cum eo connexum eſt; nullas percipit ideas, niſi quæ cum illo viciniorem relationem habent; ad alias nec attendit, neque res ei repræſentantur, ut in ſe ſunt, ſed ut ab affectione depinguntur; quare cum ita a natura conſtituti ſimus, ut vivacior in nobis impreſſio omnem ad ſe attentionem avocet, fieri non poteſt, ut perdurante affectionis impetu animus veritatis indagationi ſerio applicetur; ſed evenire neceſſe eſt, ut quæ primo affectus, non quæ ratio ſuaſerit, in veris habeantur.

Quod de horum veritate amplius convincamur, ad particularia paullisper deſcendamus: qui nimio in alterum amore fertur, nihil in eo videt, niſi quod laude dignum ſit, ipſaque ei vitia virtutis ſpeciem induere videntur; odium contraria omnia imperat, verbo: in amicis omnia; in inimicis nihil probamus. Quoties accidit, ut, cum auctor etiamnum latet, doctrinam ab eo propoſitam accerime impugnemus quin ignominioſis etiam eamdem nominibus oneremus? At ubi deinde conſtiterit fuiſſe amicum, improvide dicta ingenioſe retractamus; nonnulla leviter carpentes, reliqua juſtam habere excuſationem cenſemus: inde oritur pervulgatum illud partium ſtudium, quod non modo hiſtoricos, ſed ipſos etiam philoſophos frequentiſſime corrumpit; inde aliqui ejus ſolum auctoris pronunciata dilaudant, qui ejuſdem cum ipſis nationis eſt, & patriæ, ut in Anglia, Gallia, Germania contigiſſe novimus, cum plures Novvtono, Carteſio, Leibnitio ante adhæſerunt, quam quid a viris his

præ-

præstantissimis doceatur, rite intellexerunt; inde servilis illa apud nonnullos antiquitatis veneratio; inde immoderatum novitatis studium, inde eas sæpe sine examine rejicimus sententias, quæ ab inviso nobis doctore proficiscuntur, quasi veri nihil dici possit ab iis, quos odio habemus; cujus vitii reos olim se fecerunt Cartesianorum nonnulli, qui sine ulteriori inquisitione eo solum titulo multa rejecerunt, quod ab Aristotelicis tradita fuerunt: auream hac in re præstituit regulam P. Buffier: *ut, cum de amico ratiocinandum eſt, videamus, quid ex propoſitis argumentis concluderem, ſi de inimico ageretur, & viciſſim.* Spes, desiderium, timor efficiunt, ut facile ea fieri, aut facta esse credamus, quæ cupimus, aut timemus; belli tempore id cumprimis videri potest; cuilibet tum rumori fides habetur, nec raro contingit, ut hodie cæsum doleamus exercitum, quem insignem de hostibus victoriam retulisse heri sine dubitatione credidimus; atque inde omnes fere veterum gentilium superstitiones, illæque de cometis, eclipsibus, aliisque portentis cælestibus fabulæ ortum traxerunt. Superbia, sive nimius suis, rerumque suarum amor, ubi animum occupavit, in caussa est, ut nihil sapiat, nisi quod suum est; hinc ejusmodi homines alios præ se despiciunt, & cum turpe putent ab aliis doceri, malunt absurdissimos errores, si modo singulares sint, amplecti, specialis inde perspicacitatis, ac magnanimæ in quærenda veritate libertatis gloriam aucupantes. Indubitatum mihi prorsus videtur, opiniones aperte adeo absurdas, quas in antiqua Græcorum philosophia complures viguisse novimus, ex hoc præcipue fonte profluisse, ac hodie etiamnum profluere apud eos, qui magis gloriæ, quam veritatis amore ducuntur; quam multi enim nostra hac ætate ita litterarum stu-

studiis animum applicant, ut non tam veritatem quærant, quam gloriolæ auram captent? Inde illas tantum disciplinas condiscunt, quæ ea in regione, illoque tempore præ aliis celebrantur, atque in his ipsis ea *solum* seligunt, quibus sese indoctis facilius fucum facturos sperant; inde in scientiam quampiam universalem inquirunt, ex omnibus aliquid addiscunt; at non plus, quam sufficere putent, ut minus expertis a se omnia sciri persuadeant; cumque omnem ignorantiæ umbram magna cura fugiant, contemtim loquuntur de iis, quæ ipsi non assequuntur, aut facilioribus neglectis in sublimibus duntaxat *velut* aquilæ nidos exstruunt. Longum foret per reliquam affectionum turmam discurrere; generatim verissime pronunciavit Tullius „ plura multo homines judicant odio, *De oration. I.*
„ aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, *2. c. 42*
„ aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut alia permotione mentis, quam
„ veritate. “ Philosophus igitur sollicite caveat, ne umquam fervente affectionis æstu judicium ferat, exspectet, donec sedato tumultu sua menti redeat serenitas; eamque, quæ de bono affectionum usu uberius tractat, philosophiæ partem tam lectione, quam exercitatione sibi optime perspectam reddat.

3.) *Naturalis corporis inertia.* Est corpus nostrum natura sua iners, laboris impatiens, levique molestia frangitur, quo fit, ut minuatur attentio, eorumque tædium generetur, quæ longiorem industriam requirunt, mens ipsa meditationi intenta a corpore tardetur: hinc multa transilimus contenti modo in scientiis sublimioribus non rudes ne ac hospites habeamur, nec ulla doctrinæ soliditate, & perfectione net; terremur magnis auctorum vol compendia amamus, eosque præcip

exquirimus, qui magnificis titulis integras, difficilimasque scientias paucis sese paginis complexuros promittunt. Accedit diversa ipsius corporis constitutio, a qua ingenium, intellectus acumen, memoriæ, ac imaginationis vis, experientia teste, pendent; inde tarditas, confusio, inconstantia, aliæque consimiles animi miseriæ, quibus passim homines obnoxios videmus. Morbos denique sapientiæ studio plurimum obesse non ignotum esse potest; & sensus quoque incautis frequentes errorum occasiones præbere diximus (§§. 175. 176.). Sed quid jam tot inter obstacula ab ipsa natura posita philosopho agendum? rectam primum sibi corporis habitudinem tum moderato cibi, potusque usu, tum interposita nonnumquam animi remissione, tum medicamentis etiam, si necesse sit, procuret; deinde vero paullatim continuata attentione, ac meditatione studendi habitum contrahere conetur; sensim enim difficilis illa cum corporis *De Ira l.2.c.12.* pondere colluctatio mitior efficitur. Nihil est, verba sunt Senecæ, „ tam difficile, & arduum, „ quod non humana mens vincat, & in fa„ miliaritatem perducat assidua meditatio. “

4.) *Nimia ingenii, ac perspicacitatis fiducia.* Qui hoc vitio laborant, a solida rationum investigatione abstinent, quavis primo occurrente contenti; statim sibi satisfaciunt, dumque tamen sciendi aviditate tenentur, magis de rerum copia, quam doctrinæ soliditate sollicitisunt. Oritur inde *præcipitantia*, amplissimus errorum fons, ac fere majori hominum parti communis; ex quo innumera judicia erronea sive in disciplinis, sive in vita civili originem ducunt; hinc enim fit, ut tam frequenter ex uno vel altero facto singulari illico universim concludamus: contingat, ut quis semel, aut iterum in re quapiam labatur, optatum in negotio exitum non conse-

qua-

quatur, continuo talis qui est, ad omne vel instituti, vel artis, vel negotii genus tractandum ineptissimus declaratur; hinc fit, ut ab opposito sæpe lapsus occultemus, nec nisi ad id attendamus, quod successu non caruit: sic qui astrologis fidem habent, ad ea solum, licet paucissima, attendunt, quæ casu quodam fortuito prænunciationi responderunt; alia, & quamplurima, in quibus prædictionum vanitas evidenter apparuit, studiose supprimunt.

5.) *Confusio idearum*, quæ contingit 1. si *relativæ pro abſolutis habeantur*; cum enim idea relativa nihil extra mentem repræsentet, sed duarum solum aliarum comparatione efficiatur, toties erramus, quoties per talem ideam aliquid reipsa exsistens exhiberi putamus; sic, cum de rerum magnitudine loquentes, dicimus: *Cajum eſſe magno ingenio*, id nihil significat, nisi collatio fiat cum aliorum ingeniis: ex hoc fonte fluit eorum impietas, qui majora in hoc universo corpora contemplantes facile quidem adducuntur, ut ea speciali Conditoris providentia administrari credant; at vero ut in insectis quoque opinione hominum vilissimis, in minutissimorum pulverum, ipsarumque atomorum, motu eamdem sapientissimam mentem gubernatricem adorent, nulla ratione permoveri possunt, quasi aliquid comparate ad summum Creatorem magnum, aut parvum foret. 2. *Si abſtractæ pro concretis*; nam & earum quoque objecta extra mentis complexum non exsistunt (§. 73. schol. l. 2.); quo pertinet quæstio de universali a parte rei tanta olim laterum contentione agitata. 3. *Si claræ pro diſtinctis*, aut *hæ pro adæquatis*; quando enim eo pervenimus, ut rem ab omni alia discernamus, neque amplius quidquam in ea cognitione attingere possimus, facile nobis persua-

demus, nihil reapse aliud, quod cognosci posset, in ea latere; sic *aurum* distinguimus ab omni alio metallo, multasque ejus proprietates perspicimus; sed quis pro certo asserat nullas præterea in eodem inesse, aut etiam inter aurum unum & alterum nullam prorsur dari differentiam? ideas hac ratione confundunt, qui putant reales substantiarum exsistentium essentias nobis notas esse. 4. *Si consociatæ pro complexis*; contingit nimirum, ut in psychologia docetur, ut ideæ, quas uno simul tempore obtinuimus, præsertim si vehementer ob vivacem impressionem mentem affecerint, etsi in se diversæ sint, ita copulentur, ut quoties subinde una redit, altera quoque menti recurrat, nec facili amplius negotio separari queant; jam vero hic lapis est, in quem incauti frequenter offendunt; dum enim non sufficientem adferunt attentionem, ideas id genus recurrentes non discernunt, easque ut unam complexam, ac ad eamdem rem pertinentem intuentur, ex quo innumeros errores, falsaque judicia profluere necesse est. Sic quando infantibus tempore nocturno a nutricibus absurdæ illæ de spectris, & lemuribus fabellæ narrantur, in tenero eorum cerebro *idea tenebrarum* cum *ideis ſpectroum* ita consociatur, ut deinceps ea recurrente & hæ recurrant, quas cum minime distinguant, in unam confundunt, atque hinc tota sæpe vita vano spectrorum metu in tenebris anguntur, ita ut jam vesperascente cælo soli esse non sustineant. Habet tamen hæc idearum consociatio magnum aliquando usum; inde enim, ut alia taceam, superiorum in subditos imperium maximam accipit firmitatem, quod imperii hujus idea cum ideis reverentiæ, ac timoris arcte conjuncta est; ejus rei documentum exstat in bello, quod Scythæ olim contra rebellantes ser-

servos suscipere coacti sunt; nam perduelles hi, ut post Herodotum Justinus refert, cum *L. 2. c. 5.* a dominis suis armorum ope nulla ratione superari possent, levi prorsus negotio virgis, ac flagellis, usitata scilicet mancipiorum castigatione, sub jugum missi sunt.

6. *Malus vocabulorum uſus.* Ita consuetudo obtinuit, ut in teneriori ætate vocabula memoriæ imprimamus nondum justis de rebus ipsis, earumque significatione ideis mente efformatis, quid jam vero inde consequitur? Id, ut loquentes vocibus, quibus utimur, non subjiciamus nisi ideas confusas, obscuras, aut omnino nullas, utque, quoties per reliquam vitam eadem vocabula ab aliis pronunciari audimus, easdem quoque imperfectas ideas in animo excitemus, quæ infinitis prope erroribus occasionem faciunt. Ad hunc errorum fontem obruendum necesse est, ut qui philosophari incipiunt, vocabula, ideasque illis adhuc substitutas de novo in examen vocent, vitiaque jam inveterata per seriam idearum quasi correctionem emendent; præcipue vero ad id enitantur, ut singulis, quibus utuntur vocabulis, quantum fieri potest, claram, & distinctam ideam subjiciant; nimis enim frequens est, ut putemus nos vocabuli cujusdam potestatem aut nunc perfecte assequi, aut saltem alias assecutos esse; quod nullo tamen modo intelligimus, sed ex longa solum consuetudine enunciamus. Sed de his abunde dictum est (cap. 5. part. 1.); erat tamen res hæc tanti momenti, ut non immerito hic iterum in memoriam revocanda fuerit.

CCXXXII. *Sapiens dubitatio* est retentio judicii; cum veritas menti non satis relucet, donec ea accuratiori examine melius investigetur. *Quid ſapiens dubitatio?*

CCXXXIII. *Sapiens dubitatio eſt remedium univerſale contra omnia præjudicia, erroreſ-* *An ea errorum remedium?*

que alios, unde demum cumque oriundos. Qui enim veritate, non satis relucente judicium suspendit, non sequitur in judicando opiniones anticipatas, nec judicium fert, antequam convenientiam, vel repugnantiam prædicati cum subjecto clare pervideat; sed talis rite *judicat*, atque ab omni errore remotus est (conf. §. 93. schol.): igitur sapienti dubitatione omnia præjudicia, atque errores certissime declinantur.

SCHOL. Sapientem dubitationem præscribimus; nam scepticum illud, ac universale de omnibus veritatibus etiam evidentissimis dubium omnino stultum est, quod olim magnæ Academicorum parti, tum etiam Pyrrhoni, ejusque asseclis placuit, qui de omnibus sine fine, & spe discendi dubitare voluerunt, & nunc etiam placet iis, quibus suave religionis jugum ferri non posse videtur. Quare sapientissime monuit Cartesius, philosophiæ studium a dubitatione inchoandum esse, cum alia via non appareat, quæ tot præjudicatæ opiniones animo exstirpentur; quod ego ita accipiendum esse existimo, ut primo dubium istud neque ad certa, & per se evidentia, in quibus insanum: neque ad solum religionis mysteria, in quibus temerarium foret dubitate, extendatur; deinde etiam in rebus agendis, ubi operandi necessitas adest, ab eo prudenter caveamus; in negotiis enim quotidianis, quæ expediri debent, nec differri possunt, sola frequenter verisimilitudine contenti esse cogimur, neque semper rationes omnes ad amussim exigi possunt, modo ne quid temere, aut præcipitanter statuatur (conf. §. 216. schol. n. 2.). Igitur philosophiæ tiro medicamento hoc ita utatur, ut primo omnium loco mentem suam exuat omnibus, quas anteactæ vi-

tæ consuetudine temere arripuit, opinionibus nullamque earum amplius in veris habeat: nisi maturo prius examine probatam, attentoque ad rationum momenta animo expensam. Sed hæc quasi per grădus præstanda erunt, neque enim mens nostra omnes simul acquirit vires: satis erit, si in omnibus, ubi rem quampiam seria meditatione evolvit, sollicite dispiciat, utrum principia, ex quibus præsentes conclusiones profluunt, aliquando accurate expenderit; inde fiet, ut non admittat consecutiones, nisi quæ principiis certis. ac evidentibus nituntur. Deinde cum audit contradici ab aliis, impugnarique opiniones, quas adhuc in certissimis habuit, rursum indaget, num umquam argumenta suæ opinionis in examen vocaverit; id si factum non esse deprehendatur, tum fiat, simulque oppositæ sententiæ rationes ponderentur. Cumprimis vero examen istud instituendum circa opiniones nationis, aut familiæ, quæ nobis quasi domesticæ sunt, quod magna quandoque obstacula perfringenda habet; cum enim sæpe noxium sit a communi opinione recedere, facillime in ejusmodi investigatione labimur, rationesque oppositas levi attentione percurrimus metuentes, ne sententiæ, quam commodi cujuspiam amore veram esse cupimus, falsitas patefiat; actum agit, qui in veritatis inquistione timore, aut desiderio agitur.

CAPUT VIII.

DE

CONCERTATIONE LITTERARIA.

Quid convincere, refellere, & impugnare?

CCXXXIV. Qui efficit, ut alteri veritas fiat certa, *convincit*; alter vero *convincitur*: qui alterius sententiam demonstrat esse falsam, *refutat*, sive *refellit*; qui vero insufficienter solum propositionis falsitatem probat, *impugnat*; sive *atheos, vel deiſtas refellimus*; *ſyſtema terræ motæ a quibuſdam impugnatur*.

Coroll. In refutatione convictio; non item in impugnatione locum habet.

Quid concertatio litteraria?

CCXXXV. *Concertatio litteraria* fit, cum alter alterius sententiam vel refutat, vel impugnat. Propositio in quæstionem vocata latinis *poſitio*, græcis *theſis* nuncupatur.

Coroll. Concertantium igitur unus negat, quod alter affirmat; ac inde sibi contradicunt; atque hinc tritum illud oritur: *concertantes verſantur in terminis contradictoriis*.

Schol. Plura sunt, quæ generatim in omni concertatione litteraria observari utiliter possunt, ac vero etiam debent: ergo aliqua pro instituto attingam.

Leges generales Concertationis litterariæ.

1.) *Concertatio amore duntaxat veritatis vel inveniendæ, vel amplius cognoſcendæ inſtituenda eſt;* abesse proinde procul debet omnis inordinata animi affectio, partium studium, & quæcumque veritatis inventionem impediunt magis, quam promovent, præclare Tullius? „ cupio refelli: quid enim laboro, „ nisi ut veritas in omni quæstione explice„ tur: " De iis igitur rebus, quarum aliunde jam certa habetur veritas, aut quæ humani ingenii captum superant, non disceptetur. *Qq. tuſc. l. 3. c. 20.*

2.) *Status controverſiæ primo omnium loco verbis quam uſitatiſſimis, & maxime aptis exponatur, ac prorſus nitide explicetur:* quod nisi fiat, pronum est, ut in partes prorsus contrarias abeant concertantes, nec sese mutuo intelligant, totaque tandem disceptatio in logomachiam sive inutilem de vocabulo litem degeneret (conf. §. 202. schol. l. 1.). Sed & definito jam concertationis capite magnopere cavendum, ne in disputationis fervore ab eo recedatur, quique in hoc deliquerit, absque mora in viam revocandus est.

3.) *Concertantibus ſint quædam principia, in quibus uterque conveniat, communia:* cum enim conclusioni majus sobur competere nequeat, quam principio, ex quo ea profluit, nisi istud est adversario certum, numquam is de conclusionis veritate convinci poterit. Universim nempe demonstratio aliud non est, quam series quædam, & colligatio propositionum eo fine facta, ut adversarius admittat consecutionem alicujus principii, aut verita-

tis a se jam admissæ, ex hoc autem evidenter patet, necesse esse, ut detur principium quodpiam ab ipso admissum, atque adeo utrique concertantium commune. Sic Judæum convincere nequeo *ex libris novi testamenti tamquam divinis*, cum is eorum divinitatem neget; si quæstio agitetur physica, requiritur, ut uterque in hoc consentiat; *legitimum sensuum testimonium respui non posse*. Atque inde, quantum fieri potest, principia clariora, & notiora obscurioribus præferri debent; utimur tamen quandoque etiam falsis, quæ adversarius in veris habet, si modo caussa ex parte nostra vera sit, ac justa; secus enim talium argumentorum usus a fraudulentæ calliditatis nota absolvi nequit: sic *licet Mahometanum ex Alcorano de veritate religionis christianæ convincere* (conf. §. 197. schol.). Patet vero ex his, eo difficiliorem fore concertationem, quo pauciora sunt principia ab adversario admissa; cum iis autem, qui nullum admittunt, disputari nec debere, nec posse: ejusmodi olim erant sceptici, hodie scioli nonnulli, ac profani homines reconditæ doctrinæ laudem inde aucupantes, quod evidentia quoque magno verborum nihil significantium apparatu in dubium, ut illi quidem sibi persuadent, vocare sciant; qualia sunt, quæ contra demonstratam Dei providentiæ, religionisque revelatæ exsistentiam, ac immortalitatem animæ humanæ ore impio effutiunt.

4.) *Refutaturus alterius sententiam vel ipsam immediate, vel principia, ex quibus eam adversarius deducit, aggrediatur*; primum demonstratione vel directa, vel indirecta confici poterit, idque versando sive circa ipsam sententiam, sive circa consectarium clare tamen, ac legitime ex ea profluens: alterum vel

vel ipsa principia refellendo, vel iis permissis ostendendo, thesin ex iisdem non legitime sequi, atque adeo formæ vitium admissum fuisse.

5.) *Qui in concertatione negativam tuetur partem, non tenetur aliam negationis ſuæ adferre rationem, quam quod adverſarii argumenta nihil probent*; id vero non obtinetur generalibus, dubiisque responsis, ut aliquibus in more est: *forſitan potuit res aliter fieri, fortaſſe ſunt nonnulla, quæ ignoramus* &c. &c. sed omnino necesse est, ut ea solide refellantur; sic qui *negat ullam dari in compenetratione, & replicatione corporum contradictionem*, negationem suam exquisitis rationibus constabilire non tenetur; tenetur tamen resolvere adversariorum argumenta, & planum facere, contradictiones omnes ab ipsis allata apparentes solum, ac in se nullas esse.

6.) *Qui propoſitionem ſuam veram eſſe, aut oppoſitam, quam negat, impoſſibilem demonſtravit, prorſus ad nihil amplius tenetur*, nec prudenter cogi potest, ut respondeat objectiunculis, quæ a pertinacibus, & scepticis accumulari solent; quæ enim possunt rationes excogitari, quæ propositionem demonstratam falsam esse, aut rem impossibilem reipsa dari evincant? Sic geometræ solliciti sunt, num quid theorematis ab ipsis demonstratis a rudibus opponi possit; sic metaphysicus, ubi exsistentiam Dei demonstravit, non tenetur atheorum sophismatibus respondere, nisi polluta eorum ora amplius obtundere velit.

CCXXXVI. Concertatio litteraria vel inter eruditos, doctosque viros, & quidem potissimum scripto inter absentes instituitur, vel eos inter, qui disciplinis severioribus in publicis collegiis operam navant: hæc inter præsentes, & ore fit. **Quotuplex concertatio?**

Coroll. Inde scripta *polemica*, sive *eriſtica*, quæ vel de rebus solum scientificis vel etiam ad religionem pertinentibus, tractant, denominantur. Qualia continentur in *Récueil de diverſ. piéc. par Monſr. Leibnitz*, *Clarke*, *Nevvton*, *& autr. aut. cel.*

Schol. Viris equidem eruditis nullæ videntur leges præscribendæ; quia tamen nec eruditio semper a distortis animi motionibus sejuncta est, quædam hoc loco utiliter monenda veniunt. Atque in primis quidem magnopere caveri debent ea vitia; quæ (§. 227. schol. n. 4) allata sunt; tum abstinendum est ab iis argumentandi modis, qui ex odio magis, aut invidia, quam sincero veritatis amore proficiscuntur: cujus modi sunt, ut Lockius observat.

Eſſai phil. conc. l. entend. hum. l. 4. ch. 17. §. 19. &c.

1.) *Argumentum ad verecundiam*: cum acervatim congeruntur opiniones aliorum, qui vel ob insignis doctrinæ, magnique ingenii famam, vel ob potentiam, aut muneris, quod sustinent, dignitatem, publicum nomen, existimationem, magnamque actoritatem, ac quoddam quasi in aliorum animos imperium adepti sunt, ut adversarius immenso auctoritatis pondere in puncto quasi temporis opprimatur, nec ultra hiscere audeat. Sunt fere homines ita affecti, ut viro in dignitate constituto contradicere, ejusque, quam jam possidet, auctoritatem in dubium vocare nefas esse putent; quare, si quis non continuo omni cum demissione se submittat, sententiisque auctorum, qui ejusmodi publica veneratione digni vulgo censentur, absque maturo examine adstipulari recuset, jam is vanitatis, ignorantiæ, & pertinaciæ non tolerandæ reus habetur.

2.)

2.) *Argumentum ad ignorantiam*, quo utuntur ii, qui ad aliorum assensum vi extorquendum postulant, ut adversarius, cum rationem ab ipsis allatam admittere nolit, meliorem, firmioremque assignet: quasi vero a me idcirco stet veritas, quod alter argumenta mea disolvere, aut aptius quidpiam in medium adferre nequeat; quid si artifex a me operis sui commendationem, aut præstantiæ confessionem extundere vellet propterea, quod ego nec simile, nec concinnius aliud efficere possim? Non ambulat profecto alius ex eo solum capite rectum tramitem, quod ego meliorem non novi, nec minus iniquus in me foret is, qui eam ob caussam eumdem tenendi necessitatem mihi imponere vellet, cum fieri possit, ut & alter aberret, & ego errorem demonstrare, aut melius quid invenire nequeam.

3.) *Argumentum ad hominem male applicatum*, equidem hoc argumentandi genus alias probavimus (§. 197. schol.), id tamen adverti velim; primum: nequaquam nobis eo uti licere, cum ipsis in mala versamur caussa; hac enim ratione adversarium non nisi ab uno errore ad alium traduceremus: deinde etsi illud ad convincendum admodum opportunum sit, non tamen ad constituendum quidpiam per sese ullam habet efficaciam; neque enim ex eo meæ opinioni veritas accedit, quod ea ex adversarii principiis profluat, aut ipsa etiam illius confessione comprobetur, siquidem ego una cum ipso errare possum; neque eadem opera, quo ostendo adversarium errare, simul evinco me ab errore immunem esse.

4.) Denique viri eruditi honori suo haudquaquam consulunt, cum consectaria diversa non tam refutandi; quam calumniandi, o-

diun-

diumque, ac invidiam conciliandi animo ex adversarii doctrina erunt, eaque ipsi tamquam totidem dogmata ex proposito propugnata attribuunt (conf. §. 227. schol. n. *3.*). Id genus homines *conſequentiarios* appellare solemus, eorumque agendi ratio naturalibus mutuæ charitatis officiis repugnat.

Quid defendens & oppugnans?

CCXXXVII. Concertatio litteraria inter collegiorum auditores sive exercitationis solum, sive speciminis publice dandi caussa instituta requirit *defendentem*, seu illum, qui thesis a se propositæ veritatem contra adversariorum objecta apte respondendo vindicat: tum *oppugnantem*, sive eum, qui, dum adversarii partes agit, eamdem positionem argumentis aptis vel refellere, vel certe impugnare nititur.

Quid ab iis obſervandum?

Schol. Sunt nonnulla utrique; alia cuivis nominatim observanda, ut ejusmodi concertatio suo fructu non careat.

1.) *Utrique*. Ne alterutra pars a scopo aberret, aut inania quærat diverticula, adhibeantur perpetuo syllogismi, nisi quando fusiori dictorum explanatione opus est; ne vero inutiles, & ad rem non pertinentes accumulentur, tempus cuilibet argumento præfixum non nimis longum sit. Vitentur deinde jurgia, clamores inconditi, calumniæ; permittatur suum cuique loquendi spatium, nec unus in alterius dicta inurbane involet; universim denique suo honori mutuo consulant, defendens accommodando responsiones ita, ut argumentum in ordine procedat: oppugnans modeste, neque nimium premendo; prorsus enim indecorum est, nec immerito auditoribus stomachum movet, cum defendens quæcumque præfracte negando eo solum tendit,

ut

ut adversarium ex argumento, ut ajunt, ejiciat; & contra oppugnans magna doctrinæ suæ opinione inflatus ea, quæ discentium captum excedunt, importune urgendo defendentem obmutescere cogit.

2.) *Defendentis* munus est syllogismum quemvis propositum ad verbum e memoria reddere, atque ad singulas propositiones apte respondere, *negando* falsas: *concedendo* veras; *distinguendo* ambiguas, aut æquivocas; *disparem*, ubi opus fuerit, rationem assignando; huc non pertinentia *transmittendo*; tandem etiam, si res postulet, argumentum ipsum in adversarium *retorquendo*. Præcisa tum hæc responsa fusiori quandoque oratione explananda veniunt, præsertim ubi distinctio adhibita, aut disparatio assignata fuerit. Universim vero in omni ejusmodi explanatione sit clarus, brevis, ea solum proferat, quæ ad rem præsentem faciunt, inutilia, aut huc non spectantia omittat; ex his enim manifestum fiet, eum non memoriam solum, sed intellectum quoque excoluisse, neque vocabula tantum, distinctionumque formulas, sed rem ipsam funditus perdidicisse.

3.) *Oppugnantis* est prudentem thesis impugnandæ selectionem facere, nec facile admodum evidenter aggredi; tum paret sibi argumentum ordinatum, quod obtinetur, si primi syllogismi conclusio sit contradictoria positionis oppugnandæ, in consequentibus vero constanter inferatur propositio ultimo ab adversario negata, & sic a minoribus pedetentim ad majores difficultates ordine, & quasi per gradus ascendatur. Sint præterea syllogismi breves, ut commode a defendente *resumi* queant; talia opponat, quæ a defendente sciri, & possunt, & debent, quo illius honori consulat, atque ita, quæ objecerit, in-

inter se apte connectat, ut ex altero alterum quodam modo profluat: abstineat in argumenti decursu a nimio clamore, strepitu, ac ironicis quibusdam urgendi formulis, quæ non serviunt nisi ad bilem movendam, nec videatur velle extorquere ab adversario, ut se victum profiteatur; quin si victoriam ad se inclinare advertat, modesto potius silentio finem disputationi imponat, eo contentus, quod argumenti vim auditori præsenti, ac defendenti ipsi detexerit, judicium ipsis relinquat; denique contra improvisa responsa accurata meditatione sese antea præmuniat, nec facile quid proferat, quod nesciat extemplo probare. Cetera usus docebit.

Hæc porro per decursum hujus capitis allata si observentur, non erit, cur omnes generatim concertationes carpantur: habent eæ profecto utilitatem maximam; nam præter veritatis inventionem, quo quidem potissimum illa eruditorum disceptatio contendit, ingenium acuunt; promtam cogitandi, eloquendique facultatem conciliant; judicium denique in discernendo vero a falso roborant; cum enim in ipso disputationis fervore in omnem sese partem mens vertere cogatur, ut commodam singulis objectis responsionem depromat, fit frequentissime, ut ea tum occurrant, quæ secus in mentem aut numquam, aut non nisi post diuturnam meditationem venissent. Nimiam tamen disputandi libidinem non probo; ea enim non leve est promovendarum scientiarum impedimentum; homines non tam doctos, quam scepticos efficit, generatque pervicax quoddam contradicendi studium, quo invalescente nulla doctrina adeo absurda, adeo impia est, ut non aliquibus propugnatoribus glorietur. Id facile patebit, si ad ea mente redeamus, tempora, quibus

di-

divisum cum Aristotele imperium veterum sophistarum reliquiæ tenuerunt ; sed his ce nos malis eripuit Deus Optimus Maximus, cujus honoribus hunc qualemcumque laborem dicatum volo.

O. A. M. D. G. B. V. S. L. C. H.

FINIS.

NOI

NOI RIFORMATOR

Dello Studio di Padova.

Concediamo licenza a Giuseppe Rossi q. Bortolo Stampator di *Venezia*, di poter ristampare il Libro intitolato Sigismundi Storchenau *Institutiones Logicæ*, & *Metaphyſicæ*, osservando gli ordini soliti in materia di Stampe, e presentando le Copie alle Pubbliche Librerie di Venezia, e di Padova.

Data li 4. Maggio 1793.

(Giacomo Nani Cav. Rif.

(Pietro Zen Rif.

(Francesco Pesaro Cav. Pr. Rif.

Registrato in Libro a Carte 442. al Num. 19.

Marcantonio Sanfermo Seg.